

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
2019-YL-005

POLONYALI TATARLARDA DİASPORA VE KÜLTÜREL
KİMLİK

HAZIRLAYAN
Ulaş KALAY

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Utku YAPICI

AYDIN-2019

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ulaş Kalay tarafından hazırlanan “Polonyalı Tatarlarda Diaspora ve Kültürel Kimlik” başlıklı tez, 17/01/2019 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı ve Soyadı	Kurumu	İmzası:
Başkan:			
Üye :			
Üye :			

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans Tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla/...../2019 tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdürü V.

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kurallarının gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

16/01/2019

Ulaş KALAY

ÖZET

POLONYALI TATARLARDA DİASPORA VE KÜLTÜREL KİMLİK

Ulaş KALAY

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Utku YAPICI

2019, XXIV + 275 sayfa

1397’de Litvanya Büyük Prenslığı’ne yerleşen ilk Tatar topluluğu Altın Orda Devleti’nden göç etmiştir. Tatarların Büyük Litvanya Prenslığı topraklarına olan göçleri belli aralıklarla 16. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Litvanya Prenslığı’nin önemli şehirlerine yerleştirilen Tatarlar Litvanya Büyük Prensi Witold’un düşmanlarına karşı savaşan askerler, iç karışıklıktan kaçan mülteciler ve Litvanya Büyük Prenslığı ile Altın Orda Devleti arasında yapılan savaşlarda esir düşen savaş tutsaklarıdır.

Polonyalı Tatarlar, 1795-1918 yılları arasında Rusya’nın egemenliği altında yaşamışlardır. 1918’de Polonya Cumhuriyeti kurulduktan sonra Tatarlar kültürlerini yaşatma ve geliştirme amaçları doğrultusunda çeşitli konferanslar, toplantılar ve etkinlikler düzenlemişlerdir. Polonyalı Tatarların kültürlerini yaşatmaya ve geliştirmeye yönelik etkinlikleri 2. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle duraksamıştır. Savaş sonu Tatar yerleşimlerinin Sovyetler Birliği kontrolü altına girmesiyle Tatarlar buldukları topraklardan ayrılmak ya da Sovyetler kontrolü altında yaşamak arasında seçim yapmak zorunda kalmışlardır. Göç etmeyi tercih edenler Polonya’da “kurtarılmış topraklar” olarak adlandırılan bölgede yeniden yaşamlarını oluşturmaya başlamışlardır.

1989 yılında Polonya’da yaşanan sosyal ve siyasal değişim Polonyalı Tatarlar için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu tez, kronolojik olarak tarihi olayları dikkate alarak Polonyalı Tatarların kimliğini diaspora perspektifinden analiz etmiştir. Bu analiz nitel yöntemlerin kullanıldığı bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Çalışma, melezlik ve çok kültürlülüğün Polonyalı Tatar kimliğini nasıl etkilediği sorusuna cevap vermektedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Diaspora, Kültürel Kimlik, Melez Kimlik, Polonyalı Tatarlar.

ABSTRACT

DIASPORA AND CULTURAL IDENTITY IN POLISH TATARS

Ulaş KALAY

MSc Thesis at International Relations

Supervisor: Dr. Utku Yapıcı

2019, XXIV + 275 pages

The first Tatars, who settled to the Grand Duchy of Lithuania in 1397, migrated from The State of Golden Horde. The migration of Tatars to that territory continued until 16th century at certain intervals. Tatars, who were sent to intercept Lithuanian important cities, were warriors, who fought against the Grand Duke of Vytautas, others were political refugees and prisoners of the war between Grand Duchy of Lithuania and State of Golden Horde.

Between 1795-1918, the Tatars found themselves under Russian rule until Poland regained their independence in 1918. Once the Republic of Poland was restored the Tatars organized various meetings and events focusing on purpose of survival their intellectual level. They achieved these goals by holding lectures and meetings as well as diverse public activities. Unfortunately, all the activities they sustain and develop their culture have been ruined by the outbreak of the Second World War. With the end of the war the lands that had remained under the power of the Tartars community ended up in the hands of the Soviet Union obliging the Tartars to face the dilemma of either leaving their lands or living under Soviet control. Those who choose to migrate have begun to rebuild their new lives in the so-called “Recovered Territories” in Poland.

The socio-political changes in Poland in 1989 brought many pleasant changes to the Polish Tartars own interest. This thesis analyses the identity of the Polish Tartars in this changes based on historical chronological events applying qualitative methodology, all of which, from a diaspora point of view. The thesis also answers the questions how the miscegenation and multi-culturism affecting the Polish Tatar identity.

KEYWORDS: Diaspora, Cultural Identity, Hybrid Identification, Polish Tatars.

ÖNSÖZ

Çalışmanın konusunu oluşturan Polonyalı Tatarlar ile ilk tanışmam Lisans öğrenimimde, Polonya’da Erasmus öğrencisi olarak bulunduğum 2013-2014 eğitim-öğretim döneminde olmuştur. Hıristiyan bir topluluk içinde şark bağlarını koparmadan yaşamlarını sürdüren bu topluluğun sahip olduğu kültür ve kimlik çeşitliliği, henüz o yıllarda beni söz konusu topluluk hakkında araştırma yapmaya yöneltmişti. Aradan iki yıl geçtikten sonra Yüksek Lisans öğrencisiyken Doç. Dr. Utku Yapıcı ile diaspora üzerine yapmış olduğumuz tartışmalar benim diaspora çalışmalarına ilgi duymamı sağladı ve bu doğrultuda tez konumu “Polonyalı Tatarlarda Diaspora ve Kültürel Kimlik” olarak belirledim.

Yapılan saha araştırmasının Polonya’da gerçekleştirilmesi ve dolayısıyla iletişimde ana dilin kullanılmaması, ulaşımın zorluğu, kısıtlı zaman aralığının olması ve kaynak yetersizliği gibi nedenler çalışmanın çok zorlu ve karışık bir süreç içinde yürütüleceğini ortaya koymuş olsa da, konunun güncel olması, Tatar kültürü ile Türk kültürünün tarihsel bir ilişkisinin bulunması ve diaspora çalışmalarının siyaset, sosyoloji ve diğer bilimlerle olan yakın ilişkisi bu konuyu çalışmaya gerekli olan motivasyonumu sağlamıştı.

Çalışmanın yapıldığı bir buçuk senelik dönem oldukça stresli ve zorlu bir süreçti. En büyük teşekkürü bu zorlu süreçte bana desteğini veren ve yardımlarını esirgemeyen Danışmanım Sayın Doç. Dr. Utku Yapıcı’ya etmeyi bir borç bilirim. Bu süreçte yaptığım hataları sabırla uyarması ve çalışmam için yol göstermesi benim için çok önemliydi. Ayrıca tez konusunu belirlerken önemli tavsiyelerde bulunan, konu hakkında önemli kaynaklara erişimimi sağlayan ve tezin her aşamasında benimle yakından ilgilenen Doç. Dr. Tuncay Ercan Sepetcioğlu’na ilgisinden dolayı minnet duyarım. Benzer bir şekilde tavsiyeleri ve eleştirileriyle çalışmama önemli bir katkı sağlayan Ahmet Özkurt’a ve saha çalışması sırasında Polonya’da bana eşlik eden, mülakat görüşmelerini gerçekleştireceğim kişilerle iletişim kurmamı sağlayan, görüşmeler sırasında çevirmenliğimi yapan ve tezin her aşamasında yorumlarını benimle paylaşan Magdalena Siejak ve Agnieszka Niedziolka’ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ulaş KALAY

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ.....	xi
GÖRSELLER DİZİNİ.....	xvii
HARİTALAR DİZİNİ.....	xix
EKLER DİZİNİ	xxi
KISALTMALAR DİZİNİ	xxiii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	11
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	11
1.1. Diaspora Kavramı Üzerine Tartışmalar.....	11
1.1.1. Diaspora Nedir?	13
1.1.2. Diasporanın Oluşmasında “Ortak Bilinç”	24
1.1.3. Diaspora Kavramının Diğer Kavramlarla İlişkisi.....	28
1.2. Tatar Adı Üzerine Tartışmalar.....	33
1.2.1. Tatar Adının Anlamı.....	33
1.2.2. Tatar Adı Kimi Tanımlamak İçin Kullanıldı?	34
1.2.3. Tatar Tarihinin İlk Dönemleri	40
1.2.4. Tatar Etnik Kimliği.....	44
1.2.5. “Polonya-Litvanya Tatarları”	45
2. BÖLÜM	47
2. POLONYA’DA MÜSLÜMAN ETNİK GRUP: TATARLAR	47
2.1. Polonyalı Tatarların Tarihi Dönemleri	47
2.1.1. Polonya-Litvanya Topraklarına İlk Göçler.....	48

2.1.2. 1795'e Kadar Polonya-Litvanya Topraklarında Tatarlar	52
2.1.3. 1795-1918 Yılları Arası Rusya Yönetiminde "Polonya-Litvanya Tatarları"..	56
2.1.4. 1918-1939 Yılları Arası Polonyalı Tatarlar'da Kültürel Canlanma	59
2.1.5. 2. Dünya Savaşı Sonrası Polonya Tatar Topluluğunun Bölünmesi	67
2.1.6. Komünist Rejim Sonrası Polonyalı Tatarların Genel Durumu	73
2.2. Günümüz Polonya'sında Polonyalı Tatarların Yasal Hakları	75
2.2.1. Anayasal Garanti	75
2.2.2. Polonya'daki Müslüman Örgütlerin ve Derneklerin Yasal Statüsü	76
2.2.3. Camiler ve İbadethaneler.....	78
2.2.4. Dini Eğitim Alma Hakkı	78
2.2.5. Helal Kesim.....	80
2.2.6. İş ve Sosyal Haklar.....	80
3. BÖLÜM.....	83
3. "POLONYA-LİTVANYA TATARLARI" KİMLİĞİ DİASPORA OLUŞTURABİLİR Mİ?.....	83
3.1. Dağılma	85
3.1.1. Polonya Devleti Sınırları İçinde Tatar Yerleşim Yerleri.....	86
3.1.1.1. Tatar yurdu olarak bilinen köyler	89
3.1.1.2. Tatar köylerinde Doğu kültürü izleri	92
3.1.2. Litvanya Devleti Sınırları İçindeki Tatar Yerleşimleri ve Tatarlara Ait Yapılar.....	100
3.1.3. Beyaz Rusya Devleti Sınırları İçindeki Tatar Yerleşimleri ve Tatarlara Ait Yapılar.....	101
3.2. Polonyalı Tatar Kolektif Kimliğinin Görünümleri ve Anavatan İlişkisi.....	103
3.3. Polonyalı Tatar Kimliği Bilinci.....	109
3.3.1. Polonyalı Tatar Kimlik Bilincini Oluşturan Unsurlar	110
3.3.1.1. Dil	110
3.3.1.2. Din.....	119

3.3.2. İslamofobi'nin "Polonya Tatarları" Kimliğine Etkisi.....	131
3.3.3. Melez Kimlik: Polonyalı Tatar Örneği	139
3.4. Kültürün Gelecek Kuşaklara Aktarılması.....	146
3.4.1. Kültürel Değerler ve Normlar.....	148
3.4.1.1. Evlilik ve düğün ile ilgili adetler.....	149
3.4.1.2. Doğum, sünnet ve adlar ile ilgili adetler	151
3.4.1.3. Cenaze ile ilgili adetler.....	153
3.4.1.4. Bayramlar ve festivaller	154
3.4.1.5. Müzik ve dans	159
3.4.1.6. Yılbaşı ve doğum günü kutlamaları	162
3.4.1.7. Yemekler	164
3.4.2. Polonyalı Tatarların Örgütsel Faaliyetleri	167
3.4.2.1. Polonya'da bulunan Tatar örgütleri.....	167
3.4.2.2. Süreli yayınlar	178
3.4.2.3. Medya ve internet.....	187
3.5. Polonyalı Tatarların Geleceğe Yönelik Düşünceleri	190
4. TARTIŞMA VE SONUÇ	195
5. KAYNAKLAR.....	203
6. EKLER	223
ÖZGEÇMİŞ	275

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 3.1. Kruszyńiany Köyü'nde Tatar Yemeklerini Sunan Bir İşletme.....	91
Görsel 3.2. Bohoniki Köyü'nde Bulunan Bir Tatar Evi	92
Görsel 3.3. Bohoniki ve Kruszyńiany Köyleri'nde Tatarlara Ait Simgeler	93
Görsel 3.4. Kruszyńiany Camii	94
Görsel 3.5. Kruszyńiany Camisi'nin Çevre Düzeni	95
Görsel 3.6. Kruszyńiany Müslüman Mezarlığı Giriş Kapısı	96
Görsel 3.7. Kruszyńiany Müslüman Mezarlığı'nda Bulunan Yeni ve Eski Mezar Taşları....	97
Görsel 3.8. Bohoniki Köyü Camii	98
Görsel 3.9. Bohoniki Köyü Camisi'nin İç Görünümü	98
Görsel 3.10. Bohoniki Müslüman Mezarlığı	99
Görsel 3.11. Yuşinsky Ailesinin Arması Bulunan Mezar Taşları	102
Görsel 3.12. Kruszyńiany Köyü Mezarlığı'nda Bulunan Bir Mezar Taşı.....	112
Görsel 3.13. Gdańsk Şehrinin İlk İmamı Olan Ali Smajkiewicz'in 1975 Yılında Yazdığı "Hamail"	113
Görsel 3.14. Polonya'da Tatar Müslüman Mezarlıkları'ndan Mezar Taşı Örnekleri	127
Görsel 3.15. Polonya'da İslamofobi'yi İşleyen Dergi Kapakları	134
Görsel 3.16. Varşova Camisi'ne Atılan Domuz Kafası	135
Görsel 3.17. Müftü Tomasz Miśkiewicz Tarafından Gerçekleştirilen Düğün Töreni.....	151
Görsel 3.18. Polonyalı Tatarların Mezarları	153
Görsel 3.19. 2018 Yılı Ramazan Bayramı Kutlaması	155
Görsel 3.20. 4. Geleneksel Tatar Festivali 2018.....	157
Görsel 3.21. 4. Geleneksel Tatar Festivali'nde At Üstünde Yapılan Gösteriler	158
Görsel 3.22. Kruszyńiany Köyü'nde Gerçekleştirilen Tatar Dans Gösterisi	160
Görsel 3.23. Geleneksel Tatar Şarkılarını Yorumlayan Buńczuk Grubu Üyeleri.....	161
Görsel 3.24. Spotkanie Rodzinne u Pańistwa Radeckieh Tatianna, Alick Radeccay Aile Buluşması	164
Görsel 3.25. Geleneksel Tatar Yemeđi Kołduny ve Kołduny'nin Hazırlanışı.....	166

Görsel 3.26. Gdańsk Orunia Parkı'ndaki Tatar Anıtı	175
Görsel 3.27. Buńczuk Üyeleri.....	177

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 2.1. Tatarların Polonya-Litvanya Topraklarındaki İlk Yerleşim Yerleri.....	51
Harita 2.2. 2. Dünya Savaşı Sonrası Polonya Cumhuriyeti Devleti'nde Tatar Yerleşimleri	68
Harita 3.1. Szlak Tatarski Bölgesi.....	87

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Polonya Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından Kamu Okullarında Din Eğitiminin Düzenlenmesi İçin Gerekli Şartlar ve Yöntemler Hakkında Hazırlanan Yönetmelik	223
Ek 2. Polonya’da Tatar Dernek Başkanlarına Sorulan Sorular	228
Ek 3. Polonya’da Yaşayan Tatarlara Sorulan Mülakat Soruları.....	229
Ek 4. Mülakat Örnekleri	230
Ek 5. Polonya’da Yaşayan Tatarlara Yönelik Anket Çalışması Soruları (Orijinal Hali).....	247
Ek 6. Polonyalı Tatar Kimliği Üzerine Anket Çalışması	252
Ek 7. Polonya’da Yaşayan Tatarlara Uygulanan Anket Çalışmasının Sonuçları	257
Ek 8. Fotoğraflar	264

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BİGMEV	: Bosna Hersek ile İlişkileri Geliştirme Merkezi
EIR	: Avrupa İslamofobi Raporu (European Islamophobia Report)
ESSC	: Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
GUS	: Polonya Merkez İstatistik Ofisi (Główny Urząd Statystyczny)
IŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
MZR	: Polonya Cumhuriyeti Müslüman Dini Birliği (Muzułmański Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej)
PIS	: Kanun ve Adalet Partisi (Prawo i Sprawiedliwość)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
ZTRP	: Polonya Cumhuriyeti Tatarlar Birliği (Związek Tatarów Polskich w Rzeczypospolitej)

GİRİŞ

“Polonya-Litvanya Tatarları” yaklaşık 615 yıldır, günümüz Polonya, Litvanya ve Beyaz Rusya sınırları içinde yaşayan kendine özgü bir topluluktur. Söz konusu topluluk 14. yüzyılın sonlarında Altın Orda Devleti’nde yaşanan siyasi ve sosyal karışıklıklar nedeniyle ilk göçünü gerçekleştirerek Büyük Litvanya Prensiği topraklarına yerleşmiştir. 14. yüzyılın sonlarında başlayan göçler yaklaşık 200 yıl devam etmiştir. Bu zaman diliminde göç eden Tatarlar dışında Altın Orda ve Litvanya Büyük Prensiği arasında yapılan savaşlarda esir düşen Tatarlar da Litvanya Prensiği için savaşmaları karşılığında günümüz Polonya ve Litvanya topraklarına yerleştirilmiştir. İlk yerleşim tarihlerinden günümüze kadar yerel halkın kültürüne ve sosyal yaşantısına uyum sağlamayı başaran “Polonya-Litvanya Tatarları”, özgünlüklerini, özellikle de dinleri olan İslam’ı korumayı başarmışlardır. Bu nedenle günümüzde “Polonya-Litvanya Tatarları” yaşadıkları ülkelerde sahip oldukları özgünlük sayesinde “dini-etnik” bir topluluk olarak ele alınmaktadır.

Tarihsel kimliğini korumayı başaran “Polonya-Litvanya Tatarları”, 2. Dünya Savaşı sonrası yaşanan sınır değişiklikleri nedeniyle kendilerini üç farklı devletin sınırları içinde bulmuşlardır. Söz konusu devletler Polonya, Litvanya ve Beyaz Rusya’dır. 2. Dünya Savaşı sonunda yapılan sınır değişiklikleri “Polonya-Litvanya Tatarları”nın yeniden göç etmelerine neden olmuştur. Göç sonrası yaşanan sosyal ve siyasi değişim söz konusu topluluğun kimlik algısı konusunda bazı sıkıntıları ortaya çıkarmıştır. Bu tarihten sonra “Polonya-Litvanya Tatarları” olarak bilinen topluluk buldukları ülke isimlerine göre, “Polonyalı Tatarlar”, “Litvanyalı Tatarlar” ve “Belaruslu Tatarlar” olarak adlandırılmıştır. Çalışmanın konusunu da teşkil eden bu değişimler ve yaşanan sıkıntılar 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Polonya Cumhuriyeti’nin sınırları içinde yaşayan Polonyalı Tatarlar üzerinden incelenmektedir.

Tarihsel süreçte yaşanan siyasi ve sosyal değişimler sonucunda kimi zaman kültürel ve sosyal yapılarını değiştirmek zorunda kalan Polonyalı Tatarlar, komünist rejimin sona ermesiyle ortaya çıkan yeni düzende kültürel ve dini özgürlüklerini yeniden yaşayabilecekleri koşullara sahip olmuşlardır. Bunun yanı sıra bu yeni dönemde söz konusu topluluk, kimliğini de dönüştürmeye çalışmıştır. Polonyalı Tatarların yeniden sahip olduğu kimlik bilincini ve dönüşümünü açıklamayı amaç edinen tez çalışması şu bölümlerden oluşmaktadır:

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal çerçeveyi oluşturan diaspora tanımları ve yaklaşımları, diasporanın diğer kavramlarla ilişkisi, etnik grup, kültürel kimlik, melezlik ve göç kavramları çözümlenerek Tatar adının kökenleri incelenmiştir. Ayrıca söz konusu topluluğun diasporik bilince sahip olup olmadığını tartışırken, bir diasporik grubun sahip olması gereken kıstasları belirlemek için bu bölümde farklı araştırmacılar tarafından örnek gösterilen farklı diasporik topluluklar incelenmiştir. İkinci bölümde, Polonya topraklarına erken dönem Tatar göç ve yerleşimlerinin nedenleri aktarılmış, göçler dönemlendirilmiş, Tatar yerleşiklerin sosyal yaşamları ve yasal hakları hakkında kronolojik bir inceleme yapılmıştır. Yine bu bölümde Polonyalı Tatarların kültürlerini yaşatmak için yapmış oldukları mücadeleler ve kimliksel kodlarını belirleyen önemli faktörler hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise araştırmanın bulguları tartışılmıştır. Bu bölümde “Polonya-Litvanya Tatarları”nın yerleşim yerleri, kimlik algıları, kimliklerini oluşturan unsurlar, sahip oldukları melez kimlik ve söz konusu melez kimliğin Batı ve Doğu kültürleri arasında oynadığı önemli rol, kültür pratikleri, örgütlenme biçimleri ve gelecekleri hakkındaki düşünceleri belirtilmiştir. Sonuç bölümü ise ortaya konulan bilgi ve değerlendirmeler ışığında önerileri ve sonuçları kapsamaktadır.

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Diaspora konusu günümüzde devletlerin siyasi gücü, ekonomi ve kültür politikaları için önemli bir konu haline gelmiştir. Örneğin; Bosna Hersek ile İlişkileri Geliştirme Merkezi (BİGMEV) Yönetim Kurulu Başkanı Muzafer Çelik, “Çin’i dünyanın üretim üssü, Türkiye’yi bölgesinde üretim ve ticaret merkezi, Hindistan’ı dünyanın yazılım merkezi, İsrail’i ise inovasyon merkezi yapan kendi dinamik diasporaları ile etkin iletişim içinde olmaları ve onları ortak hedef doğrultusunda birleştirmeleridir” açıklamasını yaparak Bosna Hersek ekonomisinin Balkanlar’da güçlü bir ekonomiye sahip olması için “Bosna Hersek Diasporası”nın önemli bir değer olduğunu ifade etmiştir (BİGMEV, 2015: 3).

Yukarıda da belirtildiği gibi günümüzde diaspora çalışmalarına verilen önem gittikçe artmaktadır. Üstelik, son yıllarda birçok farklı yazar, akademisyen, araştırmacı ve haber spikeri tarafından farklı gruplar diaspora olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu grupların çeşitliliği ve farklılığı, günümüzde hangi grupların diaspora olduğu veya olmadığı tartışmasını doğurmuştur. Bu nedenle diaspora gruplarının ortak özelliklerinin belirlenmesi ve bu ortak özelliklerden yola çıkarak bir diaspora grubunda bulunması gereken kıstasların ortaya çıkarılması bu tez çalışmasının önemli amaçlarından biridir. Fakat belirtmek gerek ki

her grup farklı özelliklere sahiptir. Hatta aynı etnik kökenden gelen topluluklar dahi eğer farklı coğrafyalarda farklı gruplar ile toplumsal etkileşim halinde yaşıyorlarsa, bu toplulukların etnik kimliğinin farklı şekillerde geliştiği görülebilir. O halde Polonyalı Tatarların diğer Tatar toplulukları ile benzerliklerinin olduğu gibi farklılıklarının da olduğu gerçeğini kabul etmek gerekmektedir. Bu nedenle söz konusu çalışma bir topluluğun diaspora olup olmadığını ya da diasporik bilince sahip olup olmadığını anlamak için o topluluğun gözlemlenmesi gerekliliğini öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda, Polonyalı Tatar topluluğunun diasporik bir grup olup olmadığını konu edinen bu çalışma, nitel araştırma tekniklerinin uygulandığı bir saha çalışmasına dayanmaktadır.

Çalışmada uygulanan yöntem ve teknikler ile Polonyalı Tatar topluluğunun kimlik algılayışları belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada ortak kimlik algısını belirleyen unsurlar soy, kültür, din ve dil olarak tasnif edilmiştir. Bu unsurların gerçek ya da hayali olması araştırma açısından ayrıca önem taşımaktadır. Bu noktadan hareketle bu unsurların bir araya gelmesi ile oluşan ortak bilincin anlaşılması için Polonyalı Tatarların yaşam şekli ve gelenekleri, etnik örgütlenmeleri (Tatarlar hakkında yayımlar ve derneklerin aktiviteleri) gibi gözlenebilen özellikleri incelenmiştir.

Çalışmada söz konusu topluluğun yerel halk ile ne derece bütünleştiğini belirlemek için asimilasyon sürecini hızlandıran ve yavaşlatan unsurlar olarak din ve kültür konularına ayrıca önem verilmiştir. “Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?” ya da “Sahip olduğunuz kimlik nedir?” şeklinde sorular sorularak yaşanan asimilasyon süreçlerine rağmen topluluğun günümüzde sahip olduğu kimlik tanımları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Söz konusu topluluğun üyeleri tarafından yapılan tanımlardan yola çıkılarak din unsurunun topluluktaki asimilasyonu azaltan değer olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Ayrıca kırsal bölgelerde ve köylerde yaşayan Polonyalı Tatarların bütünleşme sürecinin kentlerde yaşayan Polonyalı Tatarlara kıyasla daha yavaş gerçekleştiği belirlenmiştir.

Polonya topraklarında yaşayan Tatar topluluğunun yerel halk ile uyum içindeki yaşamları, günümüzde Müslüman kimliğinin yeni ve ılımlı uygulamalarının ortaya çıkabileceğini de göstermektedir. Bu anlamda sahip olunan Avrupalı ve Müslüman kimliğinin nasıl müzakere edildiği bu çalışmada detaylı olarak ele alınmıştır. Söz konusu bütünleşmenin yerel gruplar ile uyumlu bir yaşam şeklini alacak şekilde gerçekleşmesi ve ayrıca özgün kültürel ve dini özelliklerin korunma başarısı, Doğu ile Batı arasındaki dini ve sosyo-kültürel münasebetlere olumlu örnek oluşturması açısından oldukça önemlidir.

Araştırmanın Önemi

Gerçekleştiren araştırma Polonya’da yaşayan Tatar topluluğunun kültürel ve sosyal yaşam biçimlerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Polonyalı Tatar topluluğunun Doğulu kimlik özellikleri ile Batılı kimlik özelliklerini müzakere etme başarısını ele alan bu çalışma, günümüzün önemli problemlerinden olan Batı ile Doğu arasındaki çatışmalara farklı bir bakış açısı sunacaktır.

Tarih içinde Tatarlar birçok farklı bölgeye yayılmıştır. Bu çalışmayla Doğu Avrupa topraklarında yaşayan Tatarlar hakkında önemli bilgilere ulaşılması mümkün olacaktır. Yapılan kaynak taramasında Polonyalı Tatarlar hakkında Türkçe kaynak yetersizliği dikkat çekmiştir. Çalışma, bu açıdan Polonyalı Tatarlar hakkında zayıf olan Türkçe literatüre katkı sunacaktır. Özellikle söz konusu topluluğun yerleşimi, nüfusu ve faaliyetleri hakkında güncel verilere yer verilmesiyle literatürde varolan eksikliğin büyük ölçüde giderilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca çalışma söz konusu topluluk ile ilgili yapılacak olan sonraki çalışmalara da kaynak teşkil edecektir.

Tüm bunlara ek olarak, araştırma sonucunda sağlanan bilimsel veriler sayesinde Polonyalı Tatarların yaşadıkları sorunlar, ihtiyaçları ve gelecek ile ilgili kaygıları tespit edilip bunların çözümü için getirilebilecek öneriler konusunda ilgili kurum ve kuruluşların bilgilendirmesi sağlanacaktır.

Araştırmanın Problemleri

Gerçekleştirilen araştırmanın iki temel problemi ve bu problemlere ilişkin alt problemleri bulunmaktadır.

1. Polonyalı Tatar kimliğini oluşturan başlıca unsurlar nelerdir?

- Polonyalı Tatar kimlik değişimini etkileyen faktörler nelerdir?
- Polonyalı Tatar kimliğinin asimilasyon süreçleri nasıl gerçekleşmiştir?

2. Polonyalı Tatarlar diasporik bilince sahip midir?

- “Polonyalı Tatar Diasporası”nın oluşumuna etki eden tarihi olgular nelerdir?

- Polonyalı Tatar topluluğu diasporik kimlik açısından ne tür özellikler sergilemektedir?
- “Polonyalı Tatar Diasporası”nın geleceğe dair kaygıları bulunmakta mıdır?

Araştırmanın Hipotezleri

Polonya’da yaşayan Tatarların diasporik açıdan incelenmesine dayanan bu araştırmanın hipotezleri, söz konusu topluluğun yaşadığı bölgedeki siyasi ve sosyal yapı, yerleşim yerleri (Białystok, Gdańsk, Bohoniki, Kruszyniany, Varşova) ve yaş faktörü arasındaki ilişki bağlamında oluşturulmuştur.

Siyasi ve sosyal yapıya ilişkin hipotezler şu şekilde sıralanmıştır:

- Siyasi ve sosyal yapının sağladığı koşullara göre topluluğun kimlik algılayışı farklılık göstermektedir.
- Siyasi ve sosyal yapının sağladığı koşullara göre kültürel pratiklerin uygulanmasında farklılıklar bulunmaktadır.

Araştırmanın yerleşim yerlerine ilişkin hipotezleri aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

- Kent ve kırsal bölgelerde yaşayan bireyler arasında kimlik algılayışı arasında farklılıklar bulunmaktadır.
- Kent ve kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin uygulamakta oldukları kültür pratiklerinde farklılıklar bulunmaktadır.
- Kent ve kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin geleceğe yönelik beklentilerinde farklılıklar bulunmaktadır.

Söz konusu topluluğun örgütlenme ve kültürel pratiklerini uygulayabilmelerinin yaş faktörü ile ilişkili olması sebebiyle aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

- Yaş farklılığına göre bireylerin kimlik algılayışları arasında farklılıklar bulunmaktadır.
- Yaş farklılığına göre bireylerin kültürel pratiklerini uygulamalarında farklılıklar bulunmaktadır.

- Yaş farklılığına göre bireylerin örgütsel aktivitelere katılma oranlarında farklılıklar bulunmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada öncelikle internet üzerinden veritabanları, web sayfaları ve gazeteler aracılığıyla diaspora kavramı ve “Polonya-Litvanya Tatarları” ile bağlantılı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Yukarıda belirtilen konular referans alınarak internette Türkçe, İngilizce, Lehçe ve Rusça olmak üzere değişik dillerde çalışmalara ulaşılmıştır. Elde edilen çalışmalar tasnif edilerek incelenmiştir. Ayrıca hem Türkiye’de hem de Polonya’da internet ortamında bilgi sunan ve paylaşan kütüphanelere ait katalog taraması yapılmıştır.

İkinci aşama olarak hem Türkiye’deki hem de Polonya’daki kütüphaneler ziyaret edilerek birincil kaynak niteliği taşıyan kitaplar temin edilmiştir. Ayrıca farklı diaspora tez çalışmaları incelenerek bir diasporik topluluk için ne tür kıstaslara ve konulara önem verildiği belirlenmiştir. Önceki çalışmalardan yola çıkılarak araştırmanın ana gövdesini oluşturan Polonya’da yapılacak olan saha çalışmasının hazırlıklarına geçilmiştir.

Polonya’da yapılan saha çalışması iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşama, mülakat ve anket sorularının hazırlanmasıdır. İkinci aşama ise mülakat ve anket sorularına cevap aranacak Polonya Tatarları’nın yerleşim yerlerinin belirlenmesi olmuştur. Bu aşamada ayrıca Tatar derneklerinin üyeleri, başkanları ve Tatar topluluğu için önemli olan kişilerle görüşme tarihleri ayarlanmıştır. Saha çalışması için gerekli olan tüm araçlar (kayıt cihazı, fotoğraf makinesi gibi teknik donanım) ve söz konusu topluluk üyeleri ile temaslar sağlandıktan sonra 1 Ekim 2017-2 Temmuz 2018 tarihleri arasında Polonya içinde seyahatler gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleştirilen saha araştırması nitel araştırma yaklaşımı ve metodu çerçevesinde katılımlı sorgulama, görüşme, gözlem, anket ve yorumlama gibi teknikleri içermektedir. Alan notları, fotoğraflar, ses ve video kayıtları, mülakatlar ve biyografiler söz konusu nitel araştırmanın merkezinde yer almaktadır. Gözlem, mülakat ve anket çalışması kronolojik olarak şöyle icra edilmiştir: Białystok, Bohoniki, Kruszyniany, Gdańsk ve Varşova’da bulunan Tatar kökenli bireyler ve Tatar derneklerinde görevli ve üye olan kişiler ile bir araya gelinmiştir. Yine bu kişilerle bağlantılı olarak camilere, festivallere, dernek aktivitelerine ve sosyal organizasyonlara dahil olunmuş, Polonyalı Tatarların gündelik yaşamlarını biçimlendiren etkenler gözlemlenmiştir. Mülakat ve anket tekniklerinde

örneklem hacmini geliştirmek için kartopu yöntemi kullanılmıştır. Önce örneklem grubundan bir birime ulaşılıp, o birimin diğer birimlere referans olması istenmiştir. Benzer şekilde diğer birimler de daha başka birimlere referans olarak örneklem hacmini kartopu gibi büyüterek genişletmişlerdir.

Hazırlık aşamasında hazırlanan mülakat ve anket soruları görüşülen herkese sorulmuştur. Sorular aracılığıyla standart bilgilere ulaşılırken araştırma problemini teşkil eden kimlik algılamalarındaki değişimlerin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle mülakat ve anket soruları aralarında paralellik kurulabilecek şekilde hazırlanmıştır. Soruların ana çerçevesi Polonya'da yaşayan Tatarların, kendilerini tanımlama şekillerini, örgütler ile ilişkilerini, evlilik tercihlerini, ana dil kullanma becerilerini ve geleceğe yönelik beklentilerini ele alan konulardan oluşturulmuştur. Fakat derneklerde yönetici olanlar ve üyeler için farklı mülakat soruları hazırlanmıştır. Mülakat soruları dernek başkanları için derneklerinin ne zaman kurulduğu, ne tür faaliyetlerde buldukları, kuruluş amaçları ve diğer dernekler ile olan işbirlikleri gibi konularda bilgi almak için EK 2'de gösterildiği şekilde on sorudan oluşmaktadır. Dernek üyeleri ve üye olmayan kişiler için hazırlanan mülakat soruların sayısı ise EK 3'te gösterildiği gibi on dört adettir. Yapılan mülakatlar hem sesli hem de yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Hem internet hem de yüz yüze yapılan anket çalışması ise EK 5'te gösterildiği şekilde yirmi beş sorudan oluşturulmuştur. Anket cevapları değerlendirilirken birbiri ile tutarlı cevapları taşımayan anketler değerlendirmeye alınmamıştır. Anket çalışmasının sonuçları Ek 6'da gösterilmiştir.

Uygulanan görüşme tekniği Polonya'da bulunan Polonyalı Tatar akademisyenleri, Polonya'da önemli sayılan Tatar entelektüelleri ve Tatar yerleşim yerlerinde bulunan cami görevlilerine uygulanmıştır. Yapılan görüşmelerde kültür, gelenek, tarih ve nüfus yapısı hakkında bilgiler elde edinilmeye çalışılmıştır.

Bahsedilen teknikler uygulanırken Polonyalı Tatarların gündelik hayatlarına dahil olunmuş; topluluğun gündelik işleri, kültürel değerleri, yaşadıkları yerin özellikleri ve geleceğe yönelik fikirleri gözlemlenmiştir. Gözlem notları çalışmanın her anında yapılan gözlemlerin daha sonra değerlendirilmesi için kısa bilgiler olarak kaydedilmiştir. Bu gözlemler ev ziyaretlerinden festivallere, cami toplantılarından sosyal organizasyonlara kadar uzanmaktadır. Topluluğun doğal ortamının gözlemlenmesi bireylerin algılarını ve toplumsal sembollerini anlamak için oldukça önemli olmuştur. Söz konusu gözlemler araştırmanın çeşitli yerlerinde okuyucuya aktarılmıştır.

Evren ve Örneklem

Polonya’da yaşayan Tatar topluluğu çalışmanın evrenini oluşturmuştur. Polonya’da yaşayan Tatar nüfusu hakkında kesin bir rakam vermek güç olsa da Tatar derneklerinin ifadelerine göre Polonya’da yaklaşık 5-6 bin Tatar yaşamaktadır. Mülakat ve anket çalışmaları hem internet aracılığıyla hem de yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Mülakat ve anket çalışmasına katılan doksan beş kişi çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

Micheał Adamowicz¹ ile e-posta yoluyla yapılan mülakat dışında yirmi iki mülakat Tatar derneklerinin bulunduğu Gdańsk, Białyostok, Bohoniki ve Kruszyńiany yerleşim yerlerinde yüzyüze gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze gerçekleştirilen mülakatların üçü Gdańsk, dokuzu Białyostok, biri Siedlce, beşi Kruszyńiany ve dördü Bohoniki yerleşim yerlerinde gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen mülakatlar buldukları şehirlerde Tatar örgütlerinin temsilcileri ya da önde gelen kişileriyledir. Ayrıca araştırma yönteminde de vurgulandığı gibi kartopu yöntemi kullanılmıştır. Fakat kartopu yönteminin olası sakıncalardan etkilenmemek için gerçekleştirilen mülakatlar tek bir bağlantı üzerine oturtularak değil, farklı bağlantılar oluşturularak tamamlanmıştır. Görüşmelere katılan kişilerden Olgierd Chazbijewicz², Jerzy Murza Szahuniewicz³, Dżennete Bogdanowicz⁴ ve Bronisław Talkowski⁵ ile yapılan mülakatlar daha derinliklidir. Standart mülakat sorularının dışına çıkılarak çalışma konusuna analiz oluşturabilecek bilgiler edinilmiştir. Söz konusu kişiler Polonya’da yaşayan Tatar topluluğunun geleceği için kendini adanmış kişiler olarak görülmektedirler. Görüşmelerde standartların dışında yapılan görüşmeler EK 4’te verilmiştir.

Anket çalışmasına toplam yetmiş dört kişiden yirmi biri internet yoluyla, elli üçü ise yüz yüze katılmıştır⁶. Anket çalışmalarının çözümlemesi sırasında kullanılmayacak durumda olan anketler ayıklanarak bu anketlerin çalışmanın sonucuna etki etmesi önlenmiştir. Anket örneklem grubunun kişisel özellikleri EK 7’de gösterildiği şekildedir.

Ankete katılan araştırma grubu üyelerinin kırkı erkek, otuz dördü kadınlardan oluşmaktadır. Her 10 yılı bir kuşak kabul edilen yaş sınıflamasında 10-19 yaş arası dilimi

¹ 1 Numaralı Kaynak Kişi

² 2 Numaralı Kaynak Kişi

³ 3 Numaralı Kaynak Kişi

⁴ 4 Numaralı Kaynak Kişi

⁵ 5 Numaralı Kaynak Kişi

⁶ Anket çalışmasının sonucunu EK 6’da bulabilirsiniz.

altı kişi, 20-29 yaş arası dilimi on kişi, 30-39 yaş arası dilimi on bir kişi, 40-49 yaş arası dilimi sekiz kişi, 50-59 yaş arası dilimi on iki, 60-69 yaş arası dilimi yedi kişi, 70-79 yaş arası dilimi iki kişi ve 80 yaş üzerini dört kişi oluşturmaktadır. Polonya’da kadınların yaşlarını belirtmeleri hoş karşılanmadığı için ankete katılan yetmiş dört katılımcıdan ancak altmışı yaşını belirtmiştir. Yaşlarını belirtmeyen on dört kişinin hangi kuşak içinde olduğu bilinmemektedir.

Ankete katılan araştırma grubu üyelerinin kırk sekizi çalışan, dokuzu öğrenci, on yedisi emeklidir. Araştırma grubu içinde hiç işsiz bulunmamaktadır. Ebeveyn etnik köken sorularının sorulduğu anket çalışmasına katılan yetmiş dört kişiden on iki kişi babasının Leh, altmış iki kişi ise Tatar olduğunu belirtmiştir. Katılımcılardan on üçü annesinin Leh, elli dokuzu Tatar ve ikisi diğer etnik kökenden olduğunu söylemektedir.

Araştırmanın Sınırlıkları ve Zorlukları

Araştırmanın sınırlılığı, araştırma konusu ve kavramsal çerçeveye ilişkilidir. Diaspora, etnik kimlik ve kültürel kimlik gibi konular üzerine çalışılırken etnik kimliğe bağlı değerlerin tutsağı olma tehlikesi söz konusudur. Bu nedenle çalışmada olası değer yargılarını azaltmak için Polonyalı Tatar topluluğu içinde yer alan üyelerin çalışmaları dışında literatürde yer alan araştırmacıların çalışmalarına daha fazla yer vermeye özen gösterilmiştir. Fakat söz konusu topluluk üzerine yapılmış araştırmaların azlığı, araştırma konusunun en belirgin zorluğunu oluşturmaktadır.

Polonyalı Tatarların göç sebeplerini anlamak için Tatarların tarihiyle ilgili oldukça geniş bir bölüm yazılmış; göçlerin sebepleri ve Polonyalı Tatar kimliğine etkisinden bahsedilmiştir. Bu bölüm çalışmasını gerçekleştirebilmek için kullanılan önemli kaynakların başında Leon Bohdanowicz’in (1944) *The Polish Tatars*; Piotr Borawski ve Aleksander Dubiński’nin (1986) *Tatarzy Polscy, Dzieje, Obrzędy, Tradycje*; Yakov Grişin’in (2000) *Pol’sko-Litovskiye Tatarı: Vzgljad Cherez Veka*; Arkadiusz Kołodziejczyk’in (1997) *Rozprawy i studia z dziejów Tatarów litewsko-polskich i islamu w Polsce w XVII–XX w*; Artur Konopacki’in (2008) *Muslim on Polish Soil*; Michał Łyszczarz’in (2013) *Młode Pokolenie Polskich Tatarów* ve Aleksander (Ali) Miśkiewicz’in (1990; 1993) *Tatarzy Polscy 1918–1939: Życie społeczno-kulturalne i Religijne* ve *Tatarska Legenda: Tatarzy Polscy 1945-1990* adlı eserleri gelmektedir.

Polonyalı Tatarların diasporik bilince sahip olup olmadıklarını belirlemek için mülakatlar ve anket çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması sırasında karşılaşılan temel zorluk, mülakat ve anket çalışmasına katılacak kişilerde varolan şüphe ve korku olmuştur. Bu nedenle aracı kişiler ile bu şüphelerin ve korkunun giderilmesi sağlanmıştır. Mülakat yapılacak olan kişilere çalışmanın konusu ve araştırmacı hakkında önceden bilgilendirilme yapılması ve anket araştırmasını yapmak için gerekli izinlerin alındığının belirtilmesi zorlukları ortadan kaldıran önemli bir husus olmuştur.

1. BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Diaspora Kavramı Üzerine Tartışmalar

2009 yılında dönemin Dış Ticaret ve Gümrüklerden Sorumlu Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen yurt dışında yaşayan Türkleri tanımlamak için diaspora kavramını kullanmıştır. Tüzmen, olumlu bir anlamda Türk Diasporası'nın ekonomik olarak Türkiye'ye olan etkisinden bahsetmiştir (Neylan, 2009). 26 Nisan 2017 tarihinde ise Manisa Milletvekili Selçuk Özdağ verdiği röportajda diaspora kavramını olumsuz bir anlamda kullanarak, Türkiye'nin yurt dışında iki aleyhte lobisi olduğunu belirtmiş ve yıllardır Ermeni ve Kürt Diasporaları'nın Türkiye'ye karşı faaliyet gösterdiklerini vurgulamıştır (Peker, 2017). Bakan Kürşat Tüzmen olumlu anlamda diaspora kavramını yurt dışında yaşayan Türkleri tanımlamak için kullanmışken, yakın zamanda Selçuk Özdağ bu kavramı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çıkarlarına aykırı faaliyetleri olan yurt dışındaki yerleşikleri tanımlamak için kullanmıştır.

Yukarıda belirtilen örneklerde görüldüğü gibi hem olumlu hem de olumsuz olarak kendi ülkeleri dışında yaşayan belli bir nüfusu ya da örgütlenmeyi tanımlamak için kullanılan diaspora kavramı ilk olarak; Yunanca'dan gelen "dağılma" anlamında, Yahudilerin Filistin topraklarından sürülmelerini anlatmak için kullanılmıştır (Dufoix, 2011: 1). *Dia* (saçılmak) ve *spora* (tohumlar) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan kavram, ilk kullanılmaya başlandığı dönemlerde vatan topraklarından ayrılmış veya yayılmış, yani uzun bir süre vatan dışında yaşayan toplulukları tanımlamak için kullanılmıştır. Robin Cohen (1997: 7) iki Grek kelimesinden üretilen diaspora kavramının ilk olarak göç hareketlerini ve kolonizasyonu ifade etmek için kullanıldığının altını çizerken, zamanla bu konu üzerine eser veren bir çok yazar tarafından diaspora kavramı siyasi ve etnik durumları tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır (Brubaker, 2005: 2-3).

Aslında Yunanlıların ekonomik nedenlerden ötürü Antik Yunan dışında yaşayan Yunan nüfusu betimlemek için kullandığı bu kavram, daha sonraları Yahudi dinine karşı yapılan baskı ve sürgünler neticesinde Yahudilerin farklı coğrafyalara göçleri bağlamında kullanılmaya başlanmıştır. Böylece söz konusu kavram yirminci yüzyıla kadar Yahudilerle

birlikte siyasi nedenlere dayandırılarak, Yahudilerin yaşam süreçleriyle özdeşleştirilmiştir (Sheffer, 2003: 9).

Yirminci yüzyıla gelindiğinde ise terimin farklı anlamlarda, farklı toplulukları tanımlamak için kullanımı yaygınlaşmıştır. Diaspora sözcüğü bu dönemde Ermeniler (Cheterian, 2006; Özocak, 2014), Çinliler, Yunanlılar, Filistinliler (Dufoix, 2011) Hintliler (Jaffrelot ve Therwath, 2007), Afrika'dan yayılmış Siyahiler (Blake, 2005) ve Avrupa'da bulunan Türkler (Tahranlı, 2013; Durmaz, 2012) için kullanılır olmuştur. Günümüzde diaspora sözcüğünün kullanımındaki çeşitlilik tüm insanları kapsayacak şekilde doruğa ulaşmıştır (Brubaker, 2005: 4). David D. Laitin (2004) *The De-Cosmopolitanization of Russian Diaspora: A View from Brooklyn in the "Far Abroad"* adlı makalesinde Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Yahudi kökenli Rus Diasporası'ndan, Emily Noelle Ignacio (2005) *Building Diaspora: Filipino Community Formation on the Internet* adlı kitabında Filipin Diasporası'ndan söz etmektedir. Bu örnekler Sih Halkı Diasporası (Axel, 2004), Boşnak Diasporası (Hodzic, 2014), Irak Diasporası (Glover, 2007), Karayip Diasporası (Harney, 2006) şeklinde çoğaltılabilir.

Yukarıda örneklerle belirtildiği gibi diaspora kavramı, çok geniş bir skalaya sahiptir. Safran (1991: 83-84) 1991 yılında yayımlanmaya başlanan *Diaspora* dergisinde diaspora kavramının, dergideki yazarlar tarafından otuz sekiz farklı grubu tanımlamak için kullanıldığını ifade etmiştir. Kimi yazarlar ideal bir tip kabul ettikleri Yahudi Diasporası üzerinden diğer grupların diaspora olup olmadığı tartışılırken, kimi yazarlar Yahudi Diasporası'nı ideal bir tip olarak sunanları eleştirmektedir. Bu anlamda diaspora kavramının ne olduğuna dair bir karışıklık ortaya çıkmaktadır. O halde kavram ile ilgili olarak göz önünde bulundurulması gereken ilk şey, kavramın kim tarafından ne için kullanıldığıdır.

Kavram, günümüzde antropologlar, edebiyat kuramcıları, siyasetçiler, haber spikerleri ve kültürel eleştirmenler tarafından kitle göçlerini, ülkelerinden kaçan mülteci dalgalarını, ticaret ağlarını ve hatta azınlık örgütlenmelerini betimlemek için kullanılmaktadır (Dufoix, 2011: 13). Söz konusu kavram sadece ulusal bir nüfusun bileşenleri bağlamında kullanılmamakta, 1990lı yıllardan itibaren bilim insanları, Afrikalı futbolcular (Mushati, 2017), Latin dansları topluluğu (Vasques, 2005) gibi profesyonel grupları ifade etmek için de kullanılmaktadır. Bu anlamda diaspora kavramı; etnik bir grubun belli bir noktadan dağılmasından, ulusal bir topluluğun birden fazla ülkede örgütlenmesine ya da toprakla sınırlı olmayacak şekilde ortak amaç doğrultusunda bir araya

gelebilecek her türlü ilişkiye kadar geniş bir çerçevede ele alınmaya başlanmıştır. Bu anlam karmaşasının giderilmesi için diaspora kelimesinin ne olduğundan ziyade, ne olmadığını tartışmaya açmak, diaspora nedir sorusunun cevabının bulunmasını kolaylaştıracak en uygun yol olabilir.

1.1.1. Diaspora Nedir?

Diasperio fiilinden türetilen diaspora kelimesinin kullanımına M.Ö. 5. yüzyılda, Sofokles, Herodot ve Tukidides'te rastlanılmaktadır. İlk kullanıma ilişkin olarak diaspora kavramı en az birkaç kuşaktır memleketlerinden uzakta yaşayan (memleket ya da tarihi vatanları sembolik veya duygusal olabilir⁷) etnik grupları tanımlamak için kullanılmıştır. (Dufoix, 2011: 17). Çoğu yazar ve araştırmacı tarafından, kökeninin Yunanca olduğu konusunda uzlaşma olsa da, kavramın hangi anlamda kullanıldığı konusunda diaspora literatüründe önemli tartışmalar bulunmaktadır. Diaspora kavramının ilk kullanımına ilişkin tartışmalardan biri kavramın zorunlu mu yoksa gönüllü bir dağılmayı mı ifade ettiği üzerine başlamıştır. İnsanların bir yerden başka bir yere bireysel veya toplu olarak hareket etmesine göç adı verilmektedir (Kırbaç, 2012: 25). Birçok farklı göç çeşidi bulunsa da tarihteki tüm göçler zorunlu ve gönüllü (isteğe bağlı) göçler diye ikiye ayrılabilir (Ptersen, 1958: 259-263).

Zorunlu göç yaşayan insanlar göçü kontrol etme durumundan yoksundurlar. Zorunlu göç, insanların dini ve etnik gibi kimliksel özelliklerinden dolayı ya da savaş ve siyasi çatışmalar nedeniyle istekleri dışında bir yerden başka bir yere götürülmelerini içeren bir göç tipidir (Kırbaç, 2012: 26-27). Ayrıca doğal afetler sonucu insanın çaresizliğinden kaynaklanan zorunlu göçler de olabilir. 19. yüzyılda Afrikalıların köle tüccarları tarafından Amerika'ya götürülmeleri, Yahudilerin zorla Çarlık Rusyası'ndan Avrupa'ya sürülmeleri, Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı döneminde Ermenileri Doğu Anadolu'dan trenlere bindirip farklı bölgelere göndermesi zorunlu göç tipine örnek oluşturmaktadır (Kırbaç, 2012: 27, Durmaz, 2012: 66).

Gönüllü göç ise insanların bulunduğu ortamın doğal, siyasi, ekonomik şartlarındaki elverişsizlik yüzünden daha iyi hayat şartlarına ulaşabilecekleri bir yere göç etmeleridir

⁷ Virinder Kalra ve diğerleri (2005: 20) *Diaspora and Hybridity* adlı çalışmalarında diaspora topluluğunun bir anavatanına sahip olması gerektiğini ve diasporaların en azından iki mekanı (anavatan ve yurtdışı) içine alan bir ilişki ve sürdürülen ortaklık yürütmesi gerektiğini ifade ederler. İlerde tekrar bahsedilecek olan anavatan olgusu, sosyolojik açıdan bakıldığında anlatılar ve hayaller üzerinden oluşturulabilir ve böylece, ortaklıklar ve ilişkilerin sürdürülebilir olması sağlanabilir (Kalra, Kaur ve Hutnyk, 2005).

(Yalçın, 2004: 12-19). Göç etme isteği genellikle hayat standartlarını yükseltme gayesinden doğmaktadır. 1960lı yıllarda Almanya'ya göç eden Türkler ve İslam coğrafyasından dünyanın çeşitli bölgelerine göç eden ve günümüzde sayıları milyonlara erişen mülteciler gönüllü göç tipine örnek olarak gösterilebilir⁸ (Durmaz, 2012: 92).

Gabriel Sheffer (2003: 33-34) *Diaspora Politics at Home Abroad* kitabında, erkeklerin çalışmak için doğdukları topraklardan başka yerlere gitmeleri ve daha sonra kendi bölgelerinde yaşayan halklar ile temaslarını koparmadan kalıcı olarak çalıştıkları yerde yaşamaya başlamaları ile ilk etnik diasporaların oluştuğunu söylemektedir. Ayrıca Sheffer (2003: 36) ekonomik, askeri gelişim ve nüfus artışı gibi nedenlerden dolayı şehir devletlerinin kendi topraklarına yakın ya da uzak bölgelerde koloniler kurduklarını ve daha sonra bu kolonilerin diasporaları oluşturduğunu ifade etmiştir. Örnek olarak; Ege Adaları, Küçük Asya ve Akdeniz'in doğu kıyılarında yerleşen Yunanlıları, bugün Ürdün devletinin sınırası içinde kalan topraklarda yaşayan Nabateanları ve Lübnan bölgesindeki Fenikelileri, eski çağlarda koloni şeklinde oluşan diasporalara örnek göstermektedir. *Global Diasporas – An Introduction* eserinde Cohen de (1997: 2) diasporanın M.Ö. 8-6. yüzyıllar arası dönemde Yunanlıların kolonileştirdiği İç Asya ve Akdeniz bölgelerinde yaşayan Yunan kökenliler için olumlu anlamda gönüllü göç ifadesini çağrıştıran bir sözcük olarak kullanıldığını ifade etmiştir⁹. Rainer Ohliger ve Rainer Münz (2003: 3) ise sözcüğün ilk olarak, savaşlar sonrası sürgün edilenler için Yunanlılar tarafından olumsuz anlamda kullanıldığını ileri sürmektedirler. Benzer bir şekilde Martin Baumann (2000: 316) da diaspora kavramının kolonileşme sürecine atıfta bulunmadığına hatta Yunan koloni ilişkisinin tam tersini ifade ettiğini belirtmektedir.

Dufoix, dağılımı üzerine yaptığı değerlendirmesinde, dağılanların ortak çıkış noktasının tanımlanmasının önemli olduğunu belirtmektedir. Dufoix'e göre bireylerin ekonomik-siyasi, zorunlu-gönüllü gibi gerekçelerle göç etmesi tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Söz konusu yazar ister sömürgeleşme nedeniyle olsun ister ekonomik-siyasi

⁸ Türkiye'den Batı Avrupa'ya gerçekleşen ilk işçi göçü 1961 yılında Türk ve Alman Hükümetleri'nin yapmış oldukları işçi alımı anlaşması ile gerçekleşmiştir. Bu anlaşmayı 1964 yılında Avusturya, Belçika ve Hollanda, 1965 yılında Fransa ve 1967 yılında İsveç'le yapılan işçi anlaşmaları takip etmiştir. Bu anlaşmalar neticesinde 1961-1975 yılları arasında yaklaşık 1 milyona yakın Türk işçisi söz konusu anlaşmaların yapıldığı ülkelere göç etmiştir. Bkz: (Durmaz, 2012: 92).

⁹ Ancak Cohen'in 2008'de yayımlanan kitabının ikinci baskısında diaspora kavramının olumlu göç bağlamında, Yunanlıların kolonileşme süreçlerini tamamlamak için kullanıldığı tezine yer verilmemiştir. Bu anlamda diasporaların oluşum süreçlerini ve onları oluşturan faktörleri göz önüne alarak yaptığı diasporalar sınıflandırmasında Stefan Dufoix'e benzer şekilde, hem gönüllü hem de gönülsüz göçün yaşanabileceği tezine yaklaşmıştır. Bkz: (Cohen, 2008).

nedenlerle olsun, insanlar az veya çok baskı görüp yer değiştirirler ve bu yer değiştirme hareketlerini, dahil oldukları anlam çerçevesinde değerlendirmek gerekir demektedir (Dufoix, 2011: 44-45).

İrkçilik ve milliyet üzerine çalışmaları bulunan Paul Gilroy (2000: 123) da Dufoix'in düşüncelerine benzer bir şekilde göçün zorunlu veya gönüllü olmasının önemli olmadığını, her iki ihtimalde de özgür iradeye dayalı bir seçimin olmayacağından göçün bir kaçış olarak anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü Gilroy'a (2000: 123) göre iç savaş ve çatışmalar, siyasi istikrarsızlık, terör olayları, dikta rejimlerinin muhaliflere ve başka gruplara karşı baskı ve tehditleri gibi nedenler insanların bulunduğu ortamdan kaçmalarına yol açmaktadır. Türkiye'nin doğu bölgelerinden bazı insanların yaşanan terör olayları sonucu büyük şehirlere gitmeleri bu kaçışa örnek oluşturabilir. Yaşanan bu göç tipinde asıl neden göç edilen yerlerin daha çekici olması değil, bulunduğu ortamın elverişsiz olmasıdır. Gilroy (2000: 123), bu göçün altında itici faktörlerin etkisini vurgulayarak, diasporanın yolculuk ya da göçebelikten daha fazla bir anlama sahip olduğunu söylemektedir. Bu yüzden diasporayı sadece göç hareketi ile sınırlandırmak hatalı olacaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi diaspora kavramı dağılmış grupları ifade etmek için kullanılmakta ama bu dağılmış olan geniş nüfuslara ilişkin neyin diaspora olacağı üzerine ortak bir kriter bulunmamaktadır. Kavram farklı diasporik¹⁰ hareketlere ve topluluklara uygulandığı için farklı anlamlar kazanmıştır. Farklı diaspora tanımlamalarına yapılan en ciddi eleştirilerden biri, neredeyse her azınlık grubunun diaspora olarak adlandırılmasıdır (Axel, 2004: 32; Butler, 2001: 190-198). Bu yüzden "Klasik Diaspora" çalışmalarında diaspora olarak adlandırılacak toplulukların diaspora özelliklerini tam anlamıyla taşıması gerektiği anlayışı vardır (Axel, 2004: 32). Siyaset bilimci Daniel Elazar'a (1986) göre, Yahudi halkı iki bin yıla yakın süredir var olduklarını iddia ettikleri topraklarda siyasi iktidarı olmamasına rağmen, sahip oldukları mitler sayesinde etnik-dini bütünlüklerini koruyabildiklerinden "Klasik Diaspora" olgusunu temsil etmektedir.

Diaspora sözcüğü ilk başlarda Antik Yunan'da göç akışını nitelemekte kullanılırken, daha sonra yaklaşık 2000 yıl boyunca diasporanın temel örneği haline gelecek olan Yahudilerin, Babil Sürgünü'nden sonra dünyaya dağılışını ifade eden bir anlamda kullanılmıştır. Hatta birçok yazar tarafından Yahudi Diasporası "ideal tip" biçiminde

¹⁰ Gabriel Sheffer'e göre diasporik kavramı kimlikleri ilkel, mitolojik veya enstrümantal şekilde oluşan sosyal ve siyasal grupların kurucu özelliklerini yani, ortak yapısal, örgütsel ve davranışsal özelliklerini belirtir (Sheffer, 2003).

sunulmaya çalışılmıştır. Utku Yapıcı (2016: 325), *Yahudi Diasporası Diaspora Çalışmalarında Bir İdeal Tip Olarak Kalmalı mı?* başlıklı makalesinde, Yahudi diasporasını ideal tip olarak sunan yaklaşımların diaspora olarak tanımlanabilmek için getirdikleri kıstasları şu şekilde sıralamıştır: “Diaspora üyeleri olarak iki ya da daha fazla ülkeye saçılma, diaspora olmayı başlatan feci bir olayın yarattığı kültürel travma, bir anayurda sahiplik hissi, etnik bir millet hissi ve güçlü bir örgütlenme.” “Klasik Diaspora” anlayışında bulunan bu kriterler “Yeni Diaspora” anlayışına sahip olan yazarlar tarafından eleştirilmektedir. Bu kriterler üzerinden yapılan tartışmanın değerlendirilmesi, sonraki bölümde yapılacak olan Polonyalı Tatar topluluğunun diaspora olup olmadığını belirleyen kıstasların belirlenmesi için önem taşımaktadır. Bu nedenle araştırmacı yazarların hangi kıstaslar üzerine ne şekilde durduğu konusunu netlikle ifade etmek gerekmektedir.

Antik çağda Yunanlıların göçünü oluşturan etmen, Yunan sitelerinin uzaklarda bağımsız koloniler kurma becerileridir (Karanou, 2015: 45-46). Bir sonraki dönemde Roma İmparatorluğu’nun tüm Akdeniz coğrafyasında yayılması ve akabinde ikiye bölünmesi ile Yunan kültürü Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) içinde varlığını sürdürmüştür. Osmanlıların İstanbul’u fethetmesi ile Helen kültürü ortadan kalkmış fakat Osmanlı sınırları içinde Ortodoks Kilisesi ile dini anlamda bir kültürel bileşen olarak var olmaya devam etmiştir (Selen, 1955: 64-73). Daha sonra milliyetçilik akımları ile çöküş dönemine giren Osmanlı, Balkan Savaşları’nda yenik düşünce Yunanistan Devleti kurulmuştur (Arslan ve Fidan, 2012: 252-253).

Bu tarihten sonra Yunanistan’dan Amerika Birleşik Devletleri’ne, Kanada’ya, Avustralya ve Batı Avrupa’ya, yani göçmen kabul eden ülkelere göç yaşanmıştır (Karanou, 2015: 62). Bu ilk kitlesel göçün sebebi ekonomik olsa da 1960’lardan sonra yaşanan göçlerin nedeni siyasi olmuştur (Kanarakis, 2012: 298). Bu durum rejim yanlıları ve rejim karşıtları arasında bir siyasi farklılaşmayı gözler önüne sermiştir. Bu farklı dönemlerde ve farklı nedenlerle yaşanan göç, bizlere yurt dışında yaşayan Yunan vatandaşlarının aynı ortak amaca sahip olmadıklarını ifade etmektedir. Nitekim 7 milyondan fazla Yunan vatandaşının yurt dışında yaşadığı belirtilse de¹¹, 21. yüzyılda güncellenmiş ve doğrulanabilir verilere ulaşmak mümkün değildir. Çünkü bu nüfus verilerinin kime gönderme yaptığı konusunda

¹¹ Yaklaşık 3 Milyonu ABD’de, 700.000 Avustralya’da, 400.000 İngiltere’de, 400.000 Almanya’da, 300.000 Kanada’da olmak üzere Güney Amerika’da Arjantin, Brezilya, Şili ve Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde Yunan topluluklarının bulunduğu düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için “The Greek Diaspora-Greks Outside Greece” adlı çalışmaya www.helenism.net/greece/greek-culture/greek-diaspora adresinden ulaşabilirsiniz. (Erişim Tarihi: 26.12.2017)

bir belirsizlik vardır. Bu durum Yunanistan vatandaşlarının mı yoksa Yunan kökenli vatandaşlarının mı diaspora oluşturduğu tartışmasını doğuracaktır (Dufoix, 2011: 47). Hatta kimi yurt dışındaki Yunan dernekleri ve cemaatleri, kendilerini Yunan kimliği dışında Kıbrıslı veya Pontuslu olarak tanımlamaktadır. O halde önemli olan soru, bu insanların kendilerini nasıl tanımladıklarıdır (Kanakakis, 2012: 301). Kendilerini Yunanlı mı, Pontuslu mu, Kıbrıslı mı yoksa Helen Kültürüne ait Ortodoks mu hissetmektedirler?

Yunanlılar gibi Ermeniler de dünyanın dört bir köşesine dağılmışlardır. Bizans, 1045 yılında Ermenistan'ın fethini gerçekleştirdikten sonra Ermeni halkının göçü başlamıştır. İlk göçler Karadeniz ve Bulgaristan'a hatta daha da kuzeybatıya uzanarak Polonya ve Ukrayna'ya doğru olmuştur. Uzun bir süre Ermeni Devleti kurulmasa da Ermeni halkı topluluk duygusunu sürekli olarak korumuştur. 14. yüzyıldan itibaren Ermeni ticaret kolonileri oluşturulmuş ve bu durum onların "başkalarına karışmama" arayışını etkilemiştir (Dufoix, 2011: 56).

Osmanlı topraklarında dini özerklik hakkı elde eden Ermeniler, 18. yüzyıl sonrası milliyetçilik akımından etkilenmişlerdir. Bu durum Rusya tarafından desteklenen Ermenilerin, 1. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı tarafından zorunlu göçe tabi tutulmalarına yol açmıştır. Dönemin kötü koşulları altında birçok Ermeni hayatını kaybetmiştir. Kalanlar ise Suriye, Mısır, İran, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmişlerdir (Martirosyan, 2014: 58). Günümüzde birçok farklı kaynağa göre yurt dışında yaşayan Ermeni kökenli vatandaşların sayısının 6-7 milyon civarında olduğu düşünülmektedir (Martirosyan, 2014: 57; Özocak, 2014: 5). Birçok araştırmacıya göre; 1915 yılında yaşanan bu zorunlu göç olayı, Ermeni halkı için "bir felaket belleği" miti olarak "Ermeni Diasporası" oluşumunun başlangıcıdır (Dufoix, 2011: 56; Özocak, 2014: 4; İsmayılov, 2015: 107-108).

Hintlilerin kitlesel göçleri ise 19. yüzyılda başlar. Bu göç hareketlerini dört temada sıralamak mümkündür: 1947 tarihine kadar sömürgecilik çerçevesindeki göçler; Hindistan'ın İngiltere'den bağımsızlığını kazanması sonrası Batılı ülkelere göçler; 1980 sonrası Basra Körfezi ülkelere yaşanan göçler ve 1990lı yıllarda başlayan beyin göçü (Lal, 2006). Öyle görünüyor ki günümüzde diaspora sözcüğü, doğduğu yerden ya da referans gösterdiği yurdundan uzakta yaşayan ulusal, etnik, kültürel ya da dini topluluk anlamında kullanılmaktadır fakat bu kelimenin altında birçok farklı şey gizlidir. Göçe bağlı bir travma sonucu oluşan diasporaları, diasporanın ön koşulu olarak görmektense, bu şekilde oluşan

diasporaları, diasporanın yalnızca bir alt kategorisini oluşturduğunu belirtmek daha doğru olacaktır. Bu yüzden de diaspora sözcüğü ender olarak ortak bir anlamı kapsamaktadır.

“Klasik Diaspora” tartışmalarını sürdüren kuramcıların çoğu, Yahudi Diasporası’nı ideal tip olarak görmeleri nedeniyle “kültürel travma” süreçlerini diaspora olmanın olmazsa olmazı olarak değerlendirmektedirler (Safran, 1991: 83-91; İsmayılov, 2015: 108). “Klasik Diaspora” anlayışına sahip araştırmacılar, zorunlu veya gönüllü göç eden topluluğun mutlaka kültürel bir travmaya sahip olması ve anavatana dönüş arzusunun bulunması gerektiğini belirtmektedirler (Sheffer, 2003: 55). Bu bağlamda Yahudi Diasporası geleneği, M.Ö. 586-538 Babil Sürgünü ve M.S. 70’lerde başlayan Roma sürgünleri arasında yaşanan felaketleri, Yahudilerin evsizliğini, 19. yüzyılda Avrupa’da ve Rusya’da Yahudilere karşı yapılan ayrımcılıkları, anti-semitizmin gelişmesine neden olan olayları ve neticesinde Nazi Almanyası’nın yaptığı soykırımı “kültürel travma inşası” için uzun yıllardır kullanmıştır.

Cohen için diasporalar sınıflandırılırken, diasporaların oluşum süreçlerinde yaşadıkları tecrübeler önemlidir. Cohen, savaşlar ve katliamlar gibi olaylardan sonra göç etmek zorunda kalan grupları “Kurban Diasporalar” olarak adlandırmaktadır. Yahudi Diasporası Cohen’in “Kurban Diasporalar” tanımına tam anlamıyla uymakta ve “Kurban Diasporalar” içinde örnek gösterebileceğimiz diğer diasporalara bir kıyaslama sağlamaktadır. Ona göre; onları oluşturan faktörler göz önüne alındığında Afrika ve Ermeni Diasporaları ile Yahudi Diasporası arasında paralellik gösteren tarihi tecrübeler vardır (Cohen, 1997: 31). Ayrıca Cohen (1997: 177-187), travma sürecinde Yahudi Diasporası’na benzediği için Filistin Diasporası’nı ve İrlanda Diasporası’nı da “Klasik Diaspora” olarak kabul etmektedir.

Ulusal toprağın kaybedilmesinden sonra, sürgün yerinde yeni bir kimlik bilinci yaratmak ve dayanışmayı sürdürmek için kökene ya da geri dönüş fikrine dair mitler inşa edilebilir. Bu mitlerin korunması ve sürdürülmesini sağlayan imgeler ise grup içinde derin izler bırakan dehşet verici olaylardır. Fakat kimi zaman bu olaylar gerçekleştiği anda bir travmaya dönüşmeyebilmektedir. Daha sonraları bu olaylara anlamlar yüklenebilmektedir. Hatta kimi durumlarda bağları güçlü tutmak için hayali bir kültürel travma dahi inşa edilebilmektedir (Yapıcı, 2016: 326).

Rainer Münz ve Rainer Ohliger (2003) *Diasporas and Ethnic Migrants in Twentieth Century Europe: A Comparative Perspective* adlı çalışmalarında anayurtları dışında

yerleşen Habsburg Almanlarının ve etnik Rusların, topraklarından uzaklaştırılmalarını bir sürgün olarak değerlendirmeseler de bu göçlerin bir “kültürel travma”ya yol açtığını düşünmektedirler. Göçlerden uzunca bir süre sonra, Habsburg İmparatorluğu ve Çarlık Rusyası’nın dağılmalarının ardından oluşan ardıl devletlerde kalan Almanlar ve Ruslar, azınlık durumuna düşmüşlerdi. Bu süreç onlar için travmatik etkilere yol açmıştır ve bu yüzden Ohliger ve Münz, bu grupları da diaspora olarak kabul etmektedirler (Münz ve Ohliger, 2003: 3-4). Fakat yalnızca “kültürel travma” sonucu oluşan diasporaları diaspora gibi düşünmek yanıltıcı olacaktır.

Michele Reis, “Yahudi Diasporası”nın anahtar vurguları olan sürgün ve travmanın, diaspora topluluklarının ortak bir özelliği olma zorunluluğunun olmadığını belirterek, bu şekilde oluşmayan diasporaları betimlemek için “Çağdaş Diasporalar” kavramını üretmiştir (Reis, 2004: 44-45). Benzer bir şekilde Cohen, göçe zorlanmamış ve travmatik etkilere sahip olmamış 20. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri’ne (ABD) ve Arjantin’e giden İtalyanları ve 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’ya giden Türkleri “İşçi Diasporaları” olarak tanımlamıştır (Cohen, 1997: 57-59). Cohen’in “İşçi Diasporaları”na verdiği örnekler Avrupa’da çalışan Hintliler, İngiltere’de bulunan Polonyalılar şeklinde çoğaltılabilir. Öyle ki Cohen’in “İşçi Diasporası” kavramı daha öncesinde John A. Armstrong (1976) tarafından “Proletarya Diasporası” kavramı şeklinde kullanılmıştır. Philip Curtin (1984) ve Steve Gosch (1994) de “İşçi Diasporası” ve “Ticaret Diasporası” kavramını gezgin tüccarlar ve işçiler için kullanmışlardır. “Ticaret Diasporası” kavramını popüler hale getiren ilk kuramcılar arasında gösterilen Curtin (1984: 3) *Cross- Cultural Trade in World History* kitabında bu kavramı, birbirleriyle ilişki ağına sahip farklı kentlerde yaşayan tüccar toplulukları olarak tanımlamıştır. Ayrıca Curtin (1984: 3) kitabında tüccarların kendi yerleştikleri yerden başka bir yere mal alışverişi yapmak için yerleşebileceklerini anlatır. Bu yerleşme durumu farklı ticaret ağı kurma gerekliliğini getirmiştir ve yeni diasporaların oluşum sürecini hızlandırmıştır.

Curtin’in kitabında belirttiği üzere “Ticaret Diasporası”nın varlığını ortaya koyan en eski belgeler, bugün Musul bölgesi olarak bilinen Asur şehir devletlerinden gelip Anadolu Yarım Adası’na yerleşmiş olan Asurlu tüccarların M.Ö. 3500 ile M.Ö. 2000 tarihleri arasındaki faaliyetlerini gösteren kil tabletlerdir (Curtin, 1984:3). Curtin’in bu iddiasından yola çıkan Gosch (1994: 5), makalesinde Asurlu tüccarların mallarını Anadolu yarımadasına satmak için yarı-sürekli sakinler olarak göç ettiklerini ve bunun sonucunda Anadolu’da

Asurlu tüccarların yerleşmelerinin “Ticaret Diasporası” oluşturduğunu ifade eder. 1. ile 6. yüzyıllar arasında İpek Yolu üzerinde ticaret yapan Hindistanlı tüccarların Çin şehirlerine yerleşmeleriyle birlikte “Hindistan Ticaret Diasporası”nın oluştuğunu belirten Gosch’a (1994: 9) göre de “Ticaret Diasporası”nın oluşmasının en önemli nedeni uzun mesafeli ticaretin gerçekleşmesidir.

“Klasik Diaspora” kuramcılarına göre sahip olunması gereken diaspora özelliklerinden biri de anavatana dönme isteğidir (Cohen, 1997: 105). Kimlerin diaspora topluluğu olarak adlandırılması gerektiği konusunda görüş bildiren yazarlar, diasporaları göçmenlerden ayıran en önemli özelliklerinin anavatanla olan ilişkileri olduğunu düşünürler (Safran, 1991). Göçmenlerin diasporaya geçişini sağlayan büyük etki ise anavatanın diasporaya olan tutumudur. Anavatan ile anavatanla bağı olan grubun ilişkileri, diaspora topluluğunun kendi kimliğini fark etmesini sağlar (Kırbaç, 2012: 38).

“Klasik Diaspora” kuramcılarının kıstası olan anavatan söylemi ve bağlantısı birçok araştırmacı tarafından eleştirilmektedir. Fakat bu eleştiriler doğrudan anavatan söylemini ortadan kaldırmak için yapılmamaktadır. Bu eleştirilenlerce, anavatan söyleminin, mitler gibi “diaspora bilinci”nin oluşmasında önemli bir motivasyon kaynağı olarak inşa edildiği görüşü savunulmaktadır. Örneğin Minoo Alinia’ya (2007: 325) göre yurt özlemi ile anavatana dönüş fikri aynı şey değildir. Yurt özlemi geri dönme arzusunda olmadan anavatana duyulan özlemi içerir ve bu somut ya da soyut bağları güçlendirir. Buna verilecek en iyi örnek ise Afrikalılar Diasporası’dır. Geri dönüş isteği ise Yahudiler tarafından ulus inşası için oluşturulan projede vaat edilen topraklara geri dönme eylemidir. Bu yüzden de bu iki kavram karıştırılmamalı ve tüm diasporalar için genelleştirilmemelidir.

Safran (1991), diaspora topluluğunun anavatana ilişkin fikrinin ortak bir miti ve hafızayı oluşturduğu tezini savunmaktadır. Ona göre, ev sahibi ülke tarafından kabul edilmeyecekleri düşüncesi yüzünden dönüş fikri hep canlı kalmıştır. Sheffer, Safran’ın bu görüşüne karşıdır. Sheffer (2003: 83), diasporaların gönüllü ya da baskı yoluyla yaşanan göç sonucunda oluştuğunu belirtir ve bu göçmenlerin diasporik topluluğa dönüşme fikrinin ev sahibi ülkeye yerleştikten sonra ortaya çıktığını ileri sürer. Bu ortaya çıkışın bir parçası anavatan ile olan iletişimlere olabilir fakat burada sadece eve dönüş fikri bulunmaz, yurt özlemi fikri de bir model oluşturmuş olabilir. Yurt özlemi fikri göçmenlerin etnik kimliklerini sürdürmelerini ve bir sonraki nesle aktarmalarını sağlar. Sheffer (2003: 148) söz konusu sürece sahip olan diasporaları “Devletsiz Diasporalar” olarak tanımlamaktadır.

Sheffer (2003:152), Roman Diasporası'nın bir anavatan söyleminin olmadığını, diasporanın ortak bir kader ve tarih inancından beslendiğini söylemektedir. Sheffer (2003) Romanların dışında Türkiye Kürtleri ve Tibetlilerin de açıkça belirlenmiş bir anavatanı veya kendi devletleri olmadığından, onları da “Devletsiz Diasporalar” içinde kabul eder.

Anavatanına dönüş fikrine karşı farklı bir eleştiri de James Clifford tarafından yapılmıştır. Clifford, bir anayurt söylemi olmadan diaspora olunabileceğini ortaya koyarken Afro Amerikan, Karayip ve Güney Asya diasporalarını örnek vermektedir (Clifford, 1994: 305-306). Bu gruplar belli dönemler içinde, kendilerini ait hissettikleri bir etnik kimlik çerçevesinde diğer dağılmış gruplarla ilişkilerini sürdürmektedirler.

Sheffer (2003: 151-153), diasporaların değişen zaman ve koşullar içinde yeni özellikler edindiğini söyleyip, eski tip örneklerde var olan kriterlerin genişlemesi gerektiği fikrine katılsa da, kendi diaspora tanımında etnik kimlik fikri iddiası ön plandadır. Sheffer'e (2003) göre farklı ülkelerde bulunan Romanlar, ev sahibi ülkede görmüş oldukları kötü muamele sonucu etnik bir grup bilinci içerisinde birbirleriyle dayanışma halindedirler. Aynı şekilde Anna Collar (2013) da, “Yahudi Diasporası”nın bir etnik kimlik bilinci etrafında oluştuğu tezine sahiptir. Bu kuramcılarının yanı sıra, bu fikre karşı olan birçok kuramcı bulunmaktadır.

Öncelikle, Safran (1991) diasporaların anavatanla olduğu kadar ev sahibi ülke ile de bir etkileşim halinde olacağından, melez bir kimliğe sahip olacaklarını ifade etmektedir. Martin Greve de “Klasik Diaspora” anlayışında var olan homojenlik fikrini eleştirmektedir. Greve'e (2006: 14) göre diaspora, özlük ya da saflık tarafından belirlenmemeli, farklılık sayesinde değil farklılık ile birlikte tanımlanmalı ve bu melezleşme sayesinde olan kimlikle oluşmalıdır.

Etnik kimlik eğilimine eleştirel yaklaşan kuramcılarının iddiası, 20. yüzyıl sonunda yaşanan savaşlar, nüfus değişiklikleri, küreselleşme ve teknoloji sayesinde, diaspora teriminin eskisi gibi anavatanından ayrılmış bir etnik nüfusu tanımlayamayacağıdır. Dolayısıyla dağınık halde yaşayan hemen hemen her topluluk diaspora kapsamı içerisinde değerlendirilebilir. Genellikle din, ideoloji, yurttaşlık, coğrafya ve cinsiyet gibi ortak paydada buluşulabilecek ve kimlik unsurunu belirleyebilecek ulus ötesi örgütlenmeler diaspora bağlamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Örneğin Haideh Moghissi (2005: 258), anavatan dışında yaşamının cinsiyet ilişkilerine ve aile dinamiklerindeki değişime etkisini

belirlemek için dört Müslüman Diasporası'nı (Afganistanlı, Pakistanlı, İranlı ve Filistinli diasporik topluluklarını) incelemiştir. Bu araştırma neticesinde bu toplulukların etnik kimlikleri, tarihleri ve kültürleri farklı olmasına rağmen İslam kimliği altında ortak bir paydada buluştuklarını belirtmiştir.

Brubaker (2005: 3) “Francophone” (Fransızca konuşan) ve “Anglophone” (İngilizce konuşan) gibi “transetnik” ve “sınır ötesi dilli” toplulukların da diasporalar olarak kavramlaştırıldığının altını çizer ve Hindu, Sih, Budist, Konfüçyüsçü ve Katolik gibi küresel dinlerin himayesinde toplanmış nüfusların diaspora içinde değerlendirildiğini belirtir. Diğer taraftan, Kim D. Butler (2001: 198) kültürel aidiyet altında aynı değerlere sahip olabilecek diasporalara “Yoruba Diasporası” örneğini verir. Günümüz Nijerya Devleti'nin sınırları civarında bulunan Oyo İmparatorluğu 19. yüzyıl başlarında ele geçirilip, halkı köleleştirilmiştir. Bazıları Afrika ülkelerinde sığınacak bir yer bulmuşken, birçoğu gemilerle Küba ve Brezilya'ya götürülmüştür. Daha sonra Yorubalar bu bölgelerden dağılıp başta Jamaika olmak üzere Amerika kıtasının birçok yerine göç etmişlerdir. Bu tarihten sonra Yorubalılar¹², Amerika ve Karayip kültürleri üzerinde derin etki yaratmıştır. Yoruba gelenekleri ve kutsal inanış biçimleri sadece Yorubalı torunlar tarafından devam ettirilmemiş, Avrupalı, Amerikan yerlileri ve Asyalılar tarafından da benimsenmiş ve günümüz “Avrupa-Afrika karışımı” kültürünün özünü oluşturmuştur¹³ (Butler, 2001: 198).

Butler'e (2001: 199) göre farklı ideolojik bileşenlere bağlı olarak yurtlarından ayrılan bireylerin buldukları yerlerde diaspora oluşturma yetisi veya eğilimleri olabilir. İdeolojiler diaspora bilincini sağlamlaştırmada ek bir güç oluşturabilir. Mark Von Hagen (2014: 175) ideoloji çerçevesinde Batılı ülkelerde gelişen “Doğu Avrupa Anti-komünist Diasporasını” örnek verirken, Banu Şenay (2012: 1615-1633) “Türkiye Cumhuriyeti yurt dışında yaşayan vatandaşlarıyla nasıl bir ilişki kurmalıdır?” sorusundan yola çıkarak yaptığı çalışmada, yurt dışında bulunan Türk Diasporası içinde “Kemalist Diaspora”nın farklı kimlik bileşenlerini ortaya koymuştur.

¹² Yoruba, bugün güney batı Nijerya sınırları içinde olan, geçmişte Oyo İmparatorluğu ve çevresinde yaşayan halkın modern etnik kimlik adıdır.

¹³ Afro-Amerikalıların müzikal gelenekleri, melodileri, ezgileri ve dansları kültürel yapıyı etkileme konusunda atılan adımlardan birçoğuna örnek verilebilir. Afro-Amerikalıların icadı olan banjo, Batı Afrika bölgesinde yaygın olarak kullanılan telli çalgılardan üretilmiştir. Benzer bir şekilde Blues'deki şarkı söyleme biçimi de Batı Afrika'daki gezgin ozanların müzikal geleneği olan atışma şeklinde söyledikleri şarkılardan türemiştir. Afrikalıların dini geleneklerindeki özgürce şarkı söyleme metodunun enstrümantal dans müziğine uygulanması bugünkü caz müziğinin doğuşuna yol açmıştır. Ayrıca 20. yüzyılın ortalarında yaygınlaşan Rep (Rap) müziği, Graffiti sanatı ve Break dans (Dance) gibi müzikal ve sanatsal biçimlerin temeli de Afro-Amerikalılar tarafından ortaya atılmıştır.

Türker Elitaş ve Savaş Keskin (2014: 162-163) çalışmalarında, teknolojik alanda yaşanan gelişmelerin bireylerin gerçekliğe ilişkin algılarını yeniden üretmelerine neden olduğunu belirtmektedir. Elitaş ve Keskin (2014), bireylerin kendi kimliklerinden uzaklaşarak soyut anlamlar içeren ütopyik bir kimlik arayışına yöneldiklerini ifade ederler. Söz konusu araştırmacı yazarlar sosyal arkadaşlık sitesi olan Facebook uygulamasında oluşturulmuş grupları, bireylerin aidiyet ihtiyaçlarını sanal uzamlardaki farklı gruplarda aradıklarına örnek olarak gösterirler ve bu gibi sosyal medya gruplarının “zihinsel diasporaları” oluşturduğunu belirtirler (Elitaş ve Keskin, 2014).

Sürekli olarak bir halk ile yurt arasındaki ilişkiye yönelik karşılaştırmalar yapmak ve ona göre bir grubun diaspora olduğuna karar vermek, “diaspora” kavramının önceden sahip olduğu ölçütleri kabul etmeyi gerektirir. Sadece önceden belirlenen şartları ve koşulları sağlayan grupları diaspora olarak kabul etmek, diasporanın sorgulanamaz olduğu sonucunu doğurur. Cohen (1997: 57-59), bir grubun diaspora olarak tanımlanabilmesi için; anavatandan iki veya daha fazla ülkeye kültürel travmaya yol açacak bir şekilde dağılması, anavatana dönüş mitlerinin oluşması, özgün kültürel unsurların anavatan ile bağlarını koruması, iyi bir şekilde organize olunması ve diğer bölgelerdeki aynı etnik gruplar ile ilişki halinde bulunulması şartlarının hepsini taşıması zorunluluğu olmadığını altını çizer. Yine de diasporaları anlamak için diaspora olarak adlandırılan grupları detaylı bir biçimde incelemek gerekir. Bu incelemede anavatandan ayrılmaya sebep olan koşullar araştırılmalı ve aynı şekilde diaspora grubunun, göç edilen ülke ve anavatan ile olan ilişkisinin ne düzeyde olduğu belirlenmelidir.

Önemli soru şudur: Bir diaspora grubunun varlığını kabul eden ya da onları diaspora olarak adlandıran kimdir? Bir topluluğun diaspora olup olmadığı üzerine tartışılırken, Yapıcı (2016) kıstas olarak diaspora topluluğunu diaspora yapan şeyin diasporik bilinç olduğunu belirtir. Ayrıca bu bilinç sayesinde oluşturulan diaspora topluluğu, sadece anayurt ile anayurttan göç etmiş topluluk arasındaki ilişki merkezli tanımlanmayabilir. Farklı ülkelerde yerleşik aynı diaspora bilincine sahip olan gruplar arasında ortak bir kimlik oluşturulabileceğini ifade eder. Dolayısıyla Yapıcı'nın belirttiği gibi diasporayı diaspora yapan en önemli ölçütlerden biri ortak kimlikte buluşması ve ortak paydada buluşan gruplar arasındaki ilişkidir (Yapıcı, 2016: 339).

1.1.2. Diasporanın Oluşmasında “Ortak Bilinç”

Aynı zaman diliminde ya da farklı zamanlarda bir yerden başka bir yere göç eden birbirini tanımayan insanlar, göç ettikleri yerde sahip oldukları ortak dil, din, ırk ve kültür birlikteliği sayesinde kendilerini başkalarından ayırırlar ve bir arada yaşama gücünü arttırlar (Ulusoy, 2015: 217-218). Dünyanın birçok yerinde kurulan Çin mahalleleri bu olaya örnek verilebilir. Bu insanlar farklı siyasi ya da ideolojik görüşe sahip olsalar bile, sahip oldukları ortak kültür gereği aynı şeyi hissederler. Bu da farklı düşüncelere, statülere ve ideolojilere sahip insanları diaspora çatısı altında bir arada tutar (Ulusoy, 2015: 218).

Diasporik bilincin oluşmasında en önemli ölçütlerden biri, diaspora topluluklarının sahip oldukları kültürel değerlere bağlılık hissiyatının oluşmasıdır (Ulusoy, 2015: 217). Bu yüzden ortak çıkara sahip olan gruplar, kültürel değerlerini bir sonraki kuşağa aktarma çabası içine girerler. Böylece, aralarındaki bu bağı daima canlı tutacaklarını düşünürler. Cohen, göç eden grubun göç ettikleri yerlere kendi kültürlerini taşımalarından dolayı bu olayı, “seyahat eden kültürler” olarak adlandırır (Cohen, 2008: 128).

Diasporik bilincin oluşması için, öncelikle bireylerin kendilerini hangi kimlik çatısı altında gördükleri konusu önemlidir. Kimliğin tanımı ve kullanımı üzerine bir uzlaşma olmamakla birlikte, kavramın sözlük anlamı mutlak aynılıktır. Sözcüğün Batı dillerinde karşılığı “identite” (identity) kelimesidir. Kelime Latince’de “idem” (aynı) kökünden türetilmiştir. Sonuç olarak kimliğin etimolojik açıdan aynılığı ve birlikteliği ifade ettiği düşünülebilir (Kılıçbay, 2003).

Aslında kimlik, kendisi için benzerliği ifade ederken, kendi gözünden karşı tarafa baktığında farklılığı vurgulamaktadır. Bu anlamda farklılaşma ve benzer olma yönünde ifade edilmektedir (Bilgin, 1995: 63). Amin Maalouf kimlik için, “...beni başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir” tanımlamasını yapmaktadır (Maalouf, 2004: 16). Kimlik sayesinde sahip olunan farklılık, ortak kültür ve bir topluluk oluşturma bilincinden kaynaklanabilir (Çakıllıkoyak, 2004: 9). Bu anlamda diaspora grubu kendisini yaşadığı ev sahibi topluluk içinde farklılaştırırken grubun kendini hangi kimlik çatısı altında tanımladığı konusu önem kazanır. Diğer gruptan farklı olmayı sağlayan kimlik, topluluk içinde ilişki kurmayı olanaklı sağlar ve topluluğa güç verir. Bu ortak kimliği oluşturan unsurlar nesilden nesile aktarılan mitler, semboller ve anılardan oluşur (Aslan, 2004: 8). Diğer taraftan dil, inanç sistemi, değerler, alışkanlıklar ve tarih bilinci kimlik konusunu önemli kılmaktadır (Sağır, 2009: 3).

Yakın tarihli diaspora çalışmalarına bakıldığında, “Klasik Diaspora” anlayışının küreselleşme ve kapitalizmin yakın dönemde aldığı biçime bağlı olarak değiştiği görüşü yaygındır. Bu bağlamda, yeni diaspora tanımlarında çift kimlik ve çoklu kimlikler tartışmalarının yapıldığı görülmektedir. “Yeni Diaspora” anlayışı, Yahudiler, Ermeniler ve Afrikalılar gibi “Klasik Diaspora” örneklerindeki etnik kimliğe dayalı ortak kimlik vurgusunun ötesine geçerek etnik dışı kimlikler üzerinden de diasporaların oluşabileceği fikrini işlemektedir. Örneğin, Floya Anthias (1998: 564), İngiltere’de öğretim üyesi olan Hintli biri ile aynı üniversitede çalışan Pakistanlı hizmetli arasındaki ortak noktalarının ne olduğunu ve bu iki kişiyi aynı diasporanın bir parçası olarak değerlendirmenin doğru olup olmadığını sormaktadır. Ona göre bir diaspora içinde farklı alt kimlikler bulunabilmekte ve onların kültürel örgütlenme dereceleri farklı olabilmektedir. Aynı şekilde cinsiyet, eğitim ve ideoloji gibi kimlik öğelerinin etkisiyle de diaspora topluluklarının farklı kimlik çatısı altında toplanmaları mümkündür. Daha önce de örneğini verdiğimiz, Avrupa’da bulunan Türk Diasporası içinde “Kemalist Diaspora” aynı etnik kimlik bileşenlerini taşımasına rağmen farklı alt gruplar altında farklı projeler yürütmektedir. Bu projeler farklı amaçlar ve farklı etkiler taşımaktadır (Şenay, 2012).

Sadece aynı etnik kimlik grubunun değil farklı alt kimliklerin de içinde olduğu diasporaların oluşum amacının, bir deneyim olarak ortak bir kültürel kimlik yaratma süreci olduğunu söyleyebiliriz. Fakat diasporaların bu inşa süreci için travma ya da sürgün gibi felaketler ile ilişki kurması zorunlu değildir. Ayrıca diaspora topluluğunun gelecekte anavatana geri dönme arzusu taşıma zorunluluğu da bulunmamaktadır. Fakat şu iki unsur diaspora topluluğu inşası için önemlidir: Süreklilik ve etkin bir örgütlenmeye sahip olmak (Ulusoy, 2015: 220).

“Klasik Diaspora” tanımlamalarında diasporanın örgütsel kapasiteleri için ekonomik kaynak ve sayısal çoğunluk seviyelerinin önemi vurgulanmaktadır (Yapıcı, 2016: 333). Yahudi Diasporası’nda olduğu gibi güçlü bir etno-millî kimlik hissine eşlik eden geniş finansal kaynakların, diasporaların daha etkili olmasını sağladığı görüşü “Yeni Diaspora” anlayışı bağlamında literatürde tartışılmaktadır (Ulusoy, 2015: 220-221).

Etkin bir örgütlenmeden bahsederken güçlü bir örgütlenme aklımıza gelmemelidir. Güç kavramı, ölçülebilir bir nitelik olmaması bakımından değişkenlik gösterir. Bu anlamda para ve sayı gibi bağlamlar ile diasporanın güçlü örgütlenmesinden bahsetmek yerine, diasporanın toplum üzerindeki etkisine bakmak daha doğru olacaktır. Örgütlenme,

belirlenen amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmiş bireylerin eş güdülenmiş biçimde fikir ve eylemleri birleştirme süreçlerini ve yapılarını ifade eder (Ulusoy, 2015: 220). Maria Koinova (2010), materyal kaynakların farklı ülkelerde ve farklı sosyal ve kültürel faaliyette bulunan topluluklar içinde değişkenlik gösterdiğini vurgulamaktadır. Ona göre diasporaların güçleri sadece materyal kaynaklardan gelmemekte, etkileşim içinde buldukları diğer aktörler içinde sahip oldukları konumlarından kaynaklanmaktadır (Koinova, 2012, 99-103). Öncelikle etkin bir örgütlenme için bu insan gruplarının birlikte çalışmaya istekli olmaları gerekmektedir. Birlikte hareket etme isteği ise, bireylerin sahip olunan kaynakları ve yetenekleri bir araya getirdikleri takdirde bireysel isteklerine ulaşacakları inancından doğmaktadır (Ulusoy, 2015: 220). Ortak bilincin önemi de burada ortaya çıkmaktadır.

Diaspora bilincinin oluşmasında diasporanın bulunduğu ülkenin rolü de önemlidir. Göçmen grupların buldukları ülkelerdeki politikalar bu göçmen grubunun diasporaya dönüşmesinde önemli bir etkidir. Grubun diaspora olarak bir özfarkındalık sergilememesi o grubun daha sonra diasporaya dönüşmeyeceği anlamına gelmemektedir. Örneğin siyah kimlik çatısı altında birleşen Afrikalılar, ilk zamanlar göçmen grupların izlediği politikaları izlemişlerdir. Diaspora kimliği altında olmasalar da Afro-Atlantik kimliği altında birliktelik oluşturmuşlardır. Anavatanla bilinçli bir şekilde ilişki olmaksızın onların fiziki dağılıma gerçekliği yaklaşık dört yüzyıl sonra Afrika Diasporası gerçekliğine dönüşmüştür (Kırbaç, 2012: 45-46).

Sahip olunan diaspora bilinci ile diaspora topluluğu, kimi davranış ve tutumlar sergiler. Bu yüzden diaspora sadece sosyal bir grup değil, bu grup içinde davranış ve tutumları oluşturan dinamikler bütünüdür (Kırbaç, 2012: 46). Bu davranış ve tutumların oluşumunda kimlik kadar, yaşanan ortak deneyimler de önemlidir. Bu ortak deneyimlerden bir tanesi de göç olgusudur.

Göç olgusu, kimi topluluklarda kültürel farklılığın oluşmasını sağlayan önemli bir deneyimdir (Kırbaç, 2012: 47). Diaspora da sonuç olarak bir göç deneyimidir ve diasporik bilinç bu göç deneyimi çerçevesinde kimliğini şekillendirmektedir. R. Adelaida Schramm bu olayı şöyle ifade etmektedir: “Göç evreleri, deneyim sonucu oluşan kültürel kimliğin kaynağını şekillendirebilir” (Schramm, 1990: 18). Bu düşünceye göre Schramm göç ilişkisini içeren bir model sunmuştur: (1) Ayrılış öncesi evre; (2) Ayrılışa bağlı etmenler; (3) Yeni yerleşim özellikleri. Birinci evre, topluluğun göç öncesi sahip olduğu kültürel ve tarih bağlamındaki değerlere ilişkin özellikleri barındırır. İkinci evre, ayrılık kararının

nedenlerine ve ayrılışa bağı özelliğe işaret eder. Üçüncü evre ise, yerleşilen ülkenin göç eden topluma karşı tutumuna işaret eder. Schramm'a göre bu üç evre modeli, diasporik topluluğunun aynı amaçta birleşmesinde ve kendi kültürel kimliğini koruması veya yeniden inşa etmesinde etkilidir (Schramm, 1990: 18). Bu modele göre diasporik toplulukların tutumları, kavrayışları ve kültürel kimliğin korunma ya da yeniden inşa süreci analiz edilebilir. Hatta aynı anavatandan göç etmiş toplulukların sahip oldukları kültürel farklılıklar dahi bu model sayesinde anlamlandırılabilir.

Genellikle diasporik topluluklar anavatan ile ilişkilendirilirler. "Klasik Diaspora" çalışmalarında anavatan söyleminin öneminden bahsedilmişti. Fakat diasporaların kimlik bileşenleri oluşurken, her zaman anavatan söylemi referans alınmamaktadır (Kırbaç, 2012: 47). Çünkü Romanlar örneğinde olduğu gibi göçün tek bir anavatandan olması zorunluluğu bulunmamaktadır. Roman topluluğu için tek bir anavatan değil farklı anavatanlar vardır. Bu yüzden de anavatan söylemi eski tartışmalarda yapıldığı gibi göç eden grubun ayrıldığı ilk toprak parçası olarak değil, toplulukların içini sonradan doldurabildiği bir model halinde olabilmektedir. Zlatko Skrbiš (1999: 82) de anavatanların sadece coğrafi bir alan olarak değil, politik ve kültürel etkenlerle içini doldurulabileceği uzamsal temsiller olduğunu düşünmektedir.

Bu anlamda diaspora bilincine sahip olan toplumlar için anavatan, kültürel kimliğin kaynağı olarak görülür. Fakat anavatan söylemi olmadan bir ideoloji ve inançlar bütünü ile de bu bilinç oluşturulabilir. Hatta anavatan kimi zaman gerçek bir toprak parçası iken, kimi zaman toplumların zihinlerinde sonradan canlandırdıkları hayali bir alan da olabilir (Özdemir, 2004: 43). Bu fikir ve inanç diaspora grupları için bir anavatan işlevi görür. Bu tahayyülün oluşmasının sebebi, diaspora topluluklarının kültürel kimliği inşa ederken anavatan düşüncesinin güçlü bir bağ anlamına geleceğine inanmalarıdır. Bu yüzden de anavatan diaspora grupları için önemli bir mit haline gelmiştir. Ayrıca diaspora topluluklarını göçmenlerden ayıran en önemli özellik de anavatan (gerçek ya da hayali olsun) fikrine olan bağlılıkları ve bunun üzerinden diğer diaspora grupları ile kurdukları ilişkidir (Yaldız, 2014: 396). Göçmenler anavatana tutkuyla bağlı olmadan yaşarken, diaspora için anavatan, onları içinde barındırdığı bir dizi kültürel boyuttur.

Oluşturulan diasporik kimlik, yerleşilen ülkenin kültürünün tamamen reddedilmesi veya sahip olunan kültürel kimliğin sonsuza kadar devam ettirilmesi anlamına gelmemektedir. Ayhan Kaya'nın (2000: 64) bahsettiği gibi, diaspora toplumlarının, içinde

yaşadıkları ülkenin siyasi ve sosyal yapısına uyum sağlamaları gerekir fakat ona itaat etmeleri gerekmez. Bunun yanı sıra zamanla birçok şeyin değişmesi diasporaları da etkilemektedir. Özellikle teknolojinin kullanımının hızla artması ve küreselleşme sayesinde çoklu kimliklerin farklı eksenlerde kesişmeleri, diasporanın etkisini ve sürekliliğini bulunduğu ülke içinde azaltabilir.

Oluşan diasporalar zamanla yok olabilir mi? Süreklilik, geleceğe uzanan ortak kültürün aynı etkiyle devam etmesidir. Diaspora davranışı bir bilinç ve deneyim sonucu ortaya çıkar. Bu bilinç Lain Chambers'e (2005: 30) göre birden fazla mekana bağlılık hissi ile oluşur. Belli bir bölgede yoğunlaşmayan sayıca az göçmen toplulukların ana toplumlarla etkileşmeleri onların kültürel homojenliğini azaltacaktır. Yani göç öncesi kültürel kimliklerinin homojen kalabilmesi, grubun üye sayısına ve buldukları yerlerdeki sayısal yoğunluklarına doğrudan bağlıdır. Bunun yanı sıra yerleştikleri ülkede elde ettikleri kazanımlar ve serbestlik, o kültürel kimliğin terkedilmesine de neden olabilir.

Diasporik bilincin sağlanması ve sürekliliği için ritüeller önemli bir konudur. Ritüeller, düzenli olarak belli dönemler içinde gerçekleştirilen etkinliklerdir. Bu etkinlikler sayesinde dil, din, müzik, dans, yeme alışkanlıkları, giyim ve gelenekler gibi kültürel unsurların korunması amaçlanır ve bunların bir sonraki kuşağa aktarılması için çaba gösterilir. Cohen (1997: 54), ritüellerin diasporaların kendi kültürlerine ilişkin bilinç ve duyarlılık göstermesini sağladığını ve insanların ne amaçla ritüellere katıldığının önemi olmadan bu bilincin yükselmesine neden olduğunu ifade eder. Bir sonraki kuşağa aktarılan ritüeller ve her bir ayrıntının aynı kalması için gösterilen çaba diaspora kimliğinin sürekliliğini, yani eskiye gönderme yaparak kültürel belleğin canlı kalmasını sağlar. Zamanla ritüellerin sürekliliğinin kaybedilmesi; diaspora olma kapasitesine sahip toplumların, henüz o kimlik altında toplanmadan göç ettikleri ülkede eriyip yok olmalarına ve aynı şekilde diaspora olan toplumların, diaspora bilinçlerinin zayıflamasına veya kaybolmasına neden olabilir.

1.1.3. Diaspora Kavramının Diğer Kavramlarla İlişkisi

Diaspora tartışması yaparken sadece diaspora kavramını tartışmak yeterli kalmamaktadır. Transnasyonalizmi, melezleşmeyi, çok kültürlülüğü, etnik kimliği ve benzer birçok kavramı tartışma içine almak diaspora faaliyetlerini anlamamızı kolaylaştıracaktır. Söz konusu kavramları tartışmanın bir konusu haline getirirken dikkat edilmesi gereken en

önemli nokta, diaspora kavramının bu kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılmasının yanlışlığıdır. Transnasyonalizm, kimlik, melezlik vb. gibi kavramlar diaspora kavramı ile hiçbir şekilde eş anlamlı olarak kullanılmaması gereken kavramlardır. Bu yüzden bu tartışmadaki en temel nokta, diaspora ile söz konusu kavramların farklılıkları ve ortak özellikleri üzerine olacaktır.

Söz konusu kavramların ne anlama geldiği üzerine tartışma yürütülürken küreselleşmenin etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Küreselleşmenin etkisi ve teknolojinin hızlı gelişimi, mekan ve zaman olarak dar alanda aktif olan insanın sosyal ilişkilerini değiştirmiştir. Bu nedenle zaman içerisinde kavramların anlamları ve kullanım biçimleri de değişim gösterebilmektedir. Bu anlamda Wittgensteinci bakış açısına göre kavramlara pek fazla güvenmeden, onların ne anlama geldiğine değil kavramın ortak olarak ne yaptığına bakmak, anlamayı daha fazla kolaylaştıracaktır (Wittgenstein, 2009).

Transnasyonalizm kavramı sosyologlar ve toplum bilimcileri tarafından yaygın olarak sınırları aşan sosyal oluşum türü anlamında kullanılmaktadır (Cano, 2004: 4). Yani transnasyonalizm ulus ötesi sınıfları aşan olaylara ve süreçlere atıfta bulunmaktadır (Faist, 2010: 16). Linda Bash, Nina Glick Schiller ve Cristina Szantın Blanc (1994: 11), transnasyonalizmi bir süreç olarak tanımlamaktadırlar. Bu süreç, toplumları birbirine bağlamak, çok yönlü sosyal ilişkileri düzenlemek ve devam ettirmek için göçmenlerin siyasi, kültürel ve coğrafi olarak kesişim gösterdiği sosyal alanlar inşa etmektedir. Bu alanlarda göçmenler eylemlerde bulunmakta, bazı kararlar almakta ve yerleştikleri ülke ve göç ettikleri ülke arasında bir bağ kurarak kendi kimliklerini geliştirmektedir (Bash, Schiller ve Blanc, 1994: 11).

Diaspora ve transnasyonalizm arasındaki ilişkiye bakacak olursak, diaspora kavramı daima bir topluluğa ve gruba atıfta bulunurken, transnasyonalizm sadece toplulukları değil, sosyal ağlara sahip grupları, örgütleri ve sosyal oluşumların bütün çeşitlerini ele almaktadır (Hıdıroğlu, 2011: 28-29). Bu çerçevede transnasyonalizm, çeşitli dilsel, dinsel ve ideolojik grupları kuşatmaktadır. Sayılan gruplar diaspora bilincine sahip topluluklar da olabilir. Bu anlamda “transnasyonal topluluklar”ın diasporaları kuşattığını fakat tüm “transnasyonal topluluklar”ın diaspora olmadığı düşünülebilir. Bu nedenle transnasyonalizm teriminin diasporadan daha geniş bir terim olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Genel olarak transnasyonalizm çalışmaları küreselleşme ve “çok kültürlülük” gibi sınır ötesi oluşumların

faaliyetlerini, uluslararası göçün sonuçlarını ve devlet sınırlarının değişiminden doğan nüfus tartışmalarını konu edinmiştir (Hıdıroğlu, 2011: 28-41).

Diaspora ve transnasyonalizm kavramlarının temel farkı; diasporanın kolektif kimlik oluşumuna odaklanması, transnasyonalizmin ise çıkış noktasını sınır-ötesi hareketlilikten almasıdır. Yani diaspora dağılmadan ve bunun sonucundan (kimliklerin ortaya çıkışı ve üretimi) bahsederken eskiye giderek çok kuşaklı bir model oluşturmaktadır. Transnasyonalizm ise yakın zamandaki göçmen dağılışıını konu almaktadır (Waterbury, 2010: 51-71).

Tüm bu farklılıkların yanında her iki kavram için ortak noktalar da bulunmaktadır. En önemli ortak nokta, bu kavramların son derece esnek bir kullanıma sahip olmalarıdır. Diğer bir ortak nokta ise her iki kavram için toplulukların birbiriyle olan bağlantısının önemli olmasıdır (Clifford, 1994: 322). Diaspora toplulukları için diaspora bilincine sahip, kendi kimliğini inşa etmiş grupların, aynı amaçları ve aynı kökleri paylaşan başkalarıyla bağ kurma arzusunun olduğu söylenebilir. Transnasyonalizm için de kültürel eserler ve müşterek hayaller sayesinde ilişkiler bir arada tutulur denilebilir (Hıdıroğlu, 2011: 32). Bir anlamda, farklı kültür ilişkilerini harmanlayan alanlar ve süreçler olarak tanımlanan transnasyonalizm, diasporalarda olduğu gibi alışkanlıklar ve ritüeller ile de ilişkilendirilir. Her iki kavram için belirtmek gerekir ki buradaki alışkanlıklarda ve gündelik ritüellerde bir melezlik söz konusudur. Moda, müzik, spor, sinema vb. alanlarda farklılaşan kültürel zıt akımlar bir arada yer alır. Bu şekilde yetişen kuşaklar artık bir kalıtım yoluyla sahip olunan kimlikten ziyade, kendi bilinci ile yarattığı kimliğe sahip olmaktadır (Hıdıroğlu, 2011: 32).

Diaspora için diğer bir önemli mesele de etnik topluluk ve topluluğu oluşturan etnik kimlik kavramıdır. Antony Smith'in etnik topluluklarda bulunması gereken asgari ölçütlerden yola çıkarak etnik topluluk-diaspora kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılması hatasına düşülebilir. Smith'e (2007:42) göre etnik bir topluluğun sahip olması gereken özellikler olan paylaşılan ortak bir soy miti, ortak kültür, paylaşılan tarihi anılar, özel bir 'yurt' ile bağ, bireyler arasında dayanışma ve kolektif bir ad literatürde neredeyse diasporayı tanımlarken kullanılan ölçütlerdir. Fakat diaspora sadece etnik kimlik ile sınırlı kalmayan, dini ve ideolojik kimliklere de yaslanabilen bir yapıya işaret etmektedir. Bu manada, her etnik grubun diaspora oluşturacağını söylemek hatalı olacaktır. Çünkü bir etnik grubun diaspora olarak tanımlanabilmesi için diaspora bilincine sahip olması gerekmektedir.

Diaspora kavramı ile bağlantılı sorunlu yanlardan bir diğeri kimlik ve melezlik kavramlarının diaspora üzerine baskı unsuru olarak kullanılabilmesidir. Buradaki en önemli soru aslında diaspora üyelerinin kendi kimliklerini ne şekilde tarif edeceğidir. Birçok araştırmacı için, diaspora üyelerinin sahip olduğu kimlik değişikliği gösterir mi sorusu hala tartışma konusudur (Hall, 2003).

Avtar Brah (1996: 6-7), bütün grup üyelerine eşit mesafede hitap edecek bir homojen kimliğin olmayacağını ifade eder. Diasporada bu süreç biraz daha karmaşıktır. Çünkü diaspora üyelerinin kimliğini etkileyecek bir çok farklı alan bulunmaktadır (Hıdıroğlu, 2011: 46). Bu alanlardan biri ev sahibi ülkenin siyasi yapısıdır. Ev sahibi ülkenin diaspora gruplarına karşı siyasi tutumu diaspora kimliğinin devamlılığını etkiler. Çünkü göç eden topluluk, kendi kültürel, sosyal ve siyasi faaliyetlerini ev sahibi ülkenin onlara karşı sergilemiş olduğu tutuma göre şekillendirmek isteyecektir. Bunun en önemli sebebi sahip olduğu ve kazanmak istediği çıkarları kaybetme korkusudur.

Görüldüğü üzere diaspora üyeleri sahip oldukları kimlikleri göç ettikleri ülkelere uyum sağlamak için değiştirebilirler. Bu kimi araştırmacılara göre çok normal bir durumdur. Çünkü birçok araştırmacıya göre, kimlik oluştuğu andan itibaren değişen bir olgudur. Autor Brah (1996: 20), kimlik kavramından bahsederken, bireyin sahip olduğu “ben” kimliğinin bile günün belli saatleri içinde değiştiğini belirtmektedir. Bu yüzden diaspora kimliğinin de çoğul bir kimlik olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Paul Brodwin’e (2009: 55) göre de, diaspora kimliği çift alana sahiptir. Bir başka ifadeyle, göç edilen ülkenin ve ev sahibi ülkenin izlerini taşımaktadır. Aslında diaspora üyeleri, göç ettikleri ülkenin kültürel kimliği ile ev sahibi ülkenin kimliği arasında köprü gibidir. Bu iki alanın harmanlanmasına en güzel örnek, 1960 ve 1970li yıllarda Türkiye’den Almanya’ya göç etmiş gurbetçi Türk vatandaşlarıdır. Özellikle 2. kuşak olarak nitelediğimiz işçi olarak yerleşen Türk vatandaşlarının çocukları hem doğumlarından itibaren içinde buldukları Alman toplumunun bir parçasını oluştururlar hem de ebeveynlerinin onlara öğretmiş olduğu gelenekler, örf ve adetler sonucu çoğul bir kimlik gösterirler (Hıdıroğlu, 2011: 58).

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı melezlik kavramı diaspora literatüründe kullanılması gereken önemli bir kavramdır. Çünkü söz konusu kavram kültürel karışımı tanımlamaktadır (Kalra, Kalhon ve Hutynuk, 2005: 71). Oysa, Homi Bhabha (1994), melezlik kavramının kültürel üretim anlamında kullanışlı olmadığını düşünür. Ona göre, melezlik “ben” ve “öteki” dışında farklı bir kimliğe atıfta bulunur. Aslında bu yeni kimlik

“ben” ve “öteki” kimliğinin karışımından doğar fakat bir köprü değil yeni bir alandır. Bir çok araştırmacı aslında melezliği bir geçiş dönemi olarak görürken, Bhabha’ya göre melezlik, geçiş dönemine kamuflaj olarak doğmaktadır. Bu yüzden melez kimliğin ortaya çıkması diaspora kimliğinin sona ermesine neden olabilir (Bhabha, 1994).

Günümüz teknolojisi ve kolay ulaşım çağında melezliğin kaçınılmaz olduğu görüşü bulunmaktadır (Bhabha, 1994; Anthias, 1998). Bu yüzden diaspora kimliklerini aslında melez kimlikler olarak görmek gerekmektedir. Çünkü üyeler, hem anavatandan sahip oldukları kimlikleri devam ettirmek isterlerken, hem de göç edilen ülkenin kimliğinin etkisi altındadırlar. Gilroy’un (2000: 129-133) belirttiği gibi, melezlik başka bir duruma dönme değil, “ben” ve “öteki” arasında bir ortak noktadır. Aslında bu durum diaspora üyelerinin kendi kimliklerini nasıl tanımlamak istedikleri ile doğru orantılıdır.

Stuart Hall (2003: 244), *Kültürel Kimlik ve Diaspora* adlı çalışmasında, diaspora kimliklerini kendilerini sürekli olarak dönüştüren ve yeniden üreten kimlikler olarak tarif etmektedir. Fakat bu dönüşüm karşılıklı olmalıdır. Eğer ev sahibi ülkenin etkisi ile tek taraflı bir dönüşüm gerçekleşirse bu, zamanla asimilasyona giden sürecin başlangıcını oluşturabilir. Hatta devletler melezliği asimilasyonun ilk basamağı olarak görmektedir.

Tüm bu tartışmalarda görüldüğü üzere, diaspora kavramı kullanılmaya başlandığı andan itibaren farklı anlamlara sahip olmuştur. Bu anlam karmaşasından kurtulmanın en güzel yolu, diasporanın ne olduğu ve ne olmadığı konusunu tanımlarken, kavramı benzeri kullanımlarından ayırt etmektir. Tartışmalarda bahsedilen kavramlardan her biri diaspora ile benzer özelliklere sahip olsa da bu kavramlar elbette aynı gruplara atıfta bulunmak için kullanılmamalıdır. Kimlik ve melezliğin, diaspora tartışmaları içinde ayrı bir sorun teşkil ettiği şeklindeki yaklaşımlar günümüz diaspora çalışmalarında çok fazla öneme sahip olmamaktadır. Özellikle melezlik meselesi diaspora için bir tehdit oluşturmamaktadır. Yukarıda örnekleri verilen pek çok araştırmacının belirttiği gibi diaspora kimlikleri melez kimliklerdir.

1.2. Tatar Adı Üzerine Tartışmalar

Günümüze kadar “Tatar” adının kökeni üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların sorunsallaştırdığı en önemli konu başlıklarından biri Tatar adının nereden geldiği ve ilk olarak ne zaman kullanıldığıdır. “Tatar” ismiyle bağlantılı olarak fikir birliği

sağlanamamış bir diğer konu ise Orhun Yazıtları'nda ilk kez kavim adı olarak rastladığımız “Tatar” kelimesinin hangi topluluk için kullanıldığı üzerinedir.

1.2.1. Tatar Adının Anlamı

Kürşat Yıldırım (2012a), *Tatar Adının Kökeni Üzerine* adlı çalışmasında Doğulu ve Batılı birçok kaynağı inceleyerek, bu kaynaklardan “Tatar” adının nasıl türediğini ve hangi anlamda kullanıldığını değerlendirmiştir. Bu çalışmaya göre; Ilya Nikolayevich Berezin “Tatar” adının ilk kez “Tatır” olarak görüldüğünü ve anlam olarak “çeken” veya “uzatan” olarak kullanıldığını ifade ederken Rifkat Ahmetyanov “Tatar” ifadesinin “Tatır” olarak görüldüğünü fakat anlam olarak “hükümdarlar hükümdarı” olarak kullanıldığını belirtmiştir (Yıldırım, 2012a: 172-173).

Yukarıda saydığımız anlamların dışında “Tatar” kelimesinin anlamı üzerine A. A. Suharev “Tatar” kelimesinin “dağ kişisi” (Suharev, 1904: 22) ve Zeki Velidi Togan (1981: 31-32) “tüccar” anlamında kullanılışını ön plana çıkarmışlardır. Ermeni yazmalarında Tatar sözcüğü “okçu millet” şeklinde geçerken (Halikov, 1995), Avrupa toplumları tarafından uygar toplumlara saldıran “yağmacı Moğol” ve eski Yunan ve Roma mitolojisinde “cehennem” anlamında kullanılan “Tatarus” sözcüğü ile ilişkilendirilerek “barbar halk” anlamında olumsuz bir sözcük olarak kullanılmıştır (Sümer, 2011: 168). Z. Budagov ise “Tatar” kelimesinin İran’da ve Türkiye’de “haberci” ve “ulak” anlamında kullanıldığını belirtmiştir (Yıldırım, 2012a: 172-173).

Tatar adının kökeni üzerine ileri sürülen görüşler ise şu şekildedir: Kaşgarlı Mahmut’un *Divan-ı Lugat’it Türk* adlı eserinde “yat”-“yad” (yabancı) sözünün değişmiş bir şekli olup “tat-ar” “yabancı, Müslüman olmayan kişi” anlamında kullanılmıştır (Kamalov, 2007: 11). Orhun Yazıtları’nda da “Otuz Tatar” ve “Tokuz Tatar” şeklinde geçen kelimenin kökü olan “tad” kökünde “tad”-“dat”-“yat” şeklinde d-y seslerinin değişimi görülür. Tatar kelimesi aynı şekilde Çin kaynaklarında da “ta-ta” veya “da-da” şeklinde 5. yüzyılda yaşamış barbarlıklarıyla ün salmış “vahşi”, “savaşçı” ve “yabani” olarak görülen bir kabilenin adı olarak geçmektedir (Zekiyev, 2006: 220; Kerimullin, 1998: 28-29). A. A. Suharev (1904: 22) “Tatar” adının “dağ” anlamına gelen “tav” ve “yaşamak” anlamına gelen “tar” kelimelerinden terkip edildiğini; D. Yeremeyev ise Tatarca “yabancı-dağ” ve Farsça da “kişi-er” kelimelerinin birleşimi, yani “tat” ve “ar” kelimelerinden oluştuğunu ileri sürmüşlerdir (Yıldırım, 2012a: 172-173).

1.2.2. Tatar Adı Kimi Tanımlamak İçin Kullanıldı?

Anlam olarak farklılık gösteren “tatar” adının, kimi tanımlamak için kullanıldığı konusu tartışmalıdır. Çinliler, Moğolca konuşan tüm toplulukları ve Türkçe konuşan bazı toplulukları “Tatar” olarak adlandırmıştır (Sümer, 2011: 168; Caferoğlu, 1988: 73). Avrupa halkları ise 8-13. yüzyıllar arasında Osmanlı dışında kalan bütün Türkleri “Tatar” olarak adlandırmıştır (Kerimullin, 1998: 27). 14. yüzyıldan itibaren ise Batı kaynaklarında Osmanlı Türkleri için de “Tatar” isminin kullanıldığı görülmüştür (Sümer, 2011: 169).

10. yüzyıla kadar İslam literatüründe “Tatar” adına çok fazla rastlanılmamışken, 11. yüzyıldaki eserlerde Tatarlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. İslam Dünyası’nda genellikle “Tatar” kelimesinin kabile olarak “Moğol” anlamında kullanıldığı görülmektedir (Maksudoğlu, 1996: 22-23). Farsça eserlerde Moğollardan bahsedilirken Moğol veya Tatar, Arapça eserlerde ise Tatar adı geçmektedir (Sümer, 2011: 168). Örneğin, Memlükler Timur’u “Tatar” olarak isimlendirmişlerdi (Kamalov, 2007: 19). Bazı kaynaklarda ise Timur halkı için “Kara Tatar” adı kullanılmıştır. Memlüklü tarihçiler, devletlerinin en önemli düşmanı gördükleri İlhanlılar için “Tatar” adlandırması yaparlarken, Moğolları Memlük Türklerinin akrabaları olarak görmüşlerdir (Sümer, 2011: 168-169).

Gerdizi, Türk soyundan olan Kimekler’den bir boyun Tatar asıllı olduğunu yazarken, Keykavus bin İskender *Kabusname* adlı eserinde Tatarların Türkler içinde zahmete ve zora en fazla katlanan kavim olduğunu yazmıştır (Sümer, 2011: 168). Yine aynı yüzyılda Kaşgarlı Mahmud Tatarları Türk olarak nitelerken, haritasında Tatarların bulunduğu yeri gösterir ve onların Türkçe ile birlikte Kay, Yakubu ve Basmıllar gibi ayrı dillere de sahip olduğunu belirtir (Kamalov, 2007: 11; Sümer, 2011: 168).

Ermeni tarihçiler de benzer bir şekilde Moğolları “Tatar” adı ile anmışken, Gürcü tarihçiler sadece Moğol olan Timur’u değil, Karakoyunluları ve Akkoyunluları da “Tatar” şeklinde adlandırmıştır (Kamalov, 2007: 19-22). Osmanlı literatürüne bakıldığında ise Kırım Hanlığı ve Kırımlı askerler için “Tatar” adı yaygın olarak kullanılmıştır (Sümer, 2011: 169).

Faruk Sümer *Türk İslam Ansiklopedisi’nde* (2011: 168), “Tatar” sözcüğünü Moğol ve Türk topluluklarına verilen genel ad olarak açıklamaktadır. Olaf Caroe (1967: 59) de Tatarların, Moğollar ile Türklerin karışımından ortaya çıktığı tezini savunmaktadır. 10-13. yüzyıllarda yazılan bazı Arapça kaynaklarda ise Tatarlar, sadece Türk olarak

gösterilmektedir. Bu görüşü savunan tarihçiler “Tatar” adını taşıyan Türk boyunun Moğol istilalarından önce Güney Rusya civarlarında mevcut olduğunu iddia etmektedirler (Temir, 1992: 412). Bu tanımlamaya katılanlar, Orhun Yazıtları’nda geçen Tatar kelimesinin Moğollar için değil Türk kavmini belirtmek için kullanıldığını söylemektedirler (Sümer, 2011: 168). Örneğin, İslam tarihçisi Zekeriyya bin Muhammed el-Kazvini Tatarları katı kalpli, sert ve zorluklarla savaşıyan, kan dökmeyi seven Türk kavmi olarak nitelemektedir (Sümer, 2011: 169). Benzer bir şekilde Rizaeddin Fahreddin (2003: 7) 6-8. yüzyıllarda doğu, kuzey ve uzak Asya topraklarında Türk halkı arasında “Tatar” isimli kabilelerin olduğunu belirtmektedir.

Akdes Nimet Kurat (2002: 119) Tatarları Moğollaşmış Türkler olarak tanımlamaktadır. Bahaeddin Ögel’e (2002) göre ise Tatarlar Moğolistan’daki Moğollar ile akrabadırlar. Gotthord Jaschke “Tatar” adının 15. yüzyıldan itibaren Moğol halkına Ruslar tarafından verildiğini ifade etmektedir (Gül, 1988: 2). Son olarak Müstecib Ülküsal (1978: 4), Rusların “Tatar” adını bir etnik grubu tanımlamak için kullanmadığını, Rusya’da yaşayan Türkler ve Kırım Türkleri için kullandıklarını belirtmektedir.

Tarihte Tatar adının yaygın bir biçimde bilinmesi Moğolların Çin’in büyük bir kısmını, İran, Irak, Anadolu, bugünkü Rusya, Kafkasya, Kırım, Ukrayna ve Polonya topraklarını işgal etmesiyle başlamıştır (Maksudoğlu 1993-1994: 206-207). 1224 yılından sonra Moğollar yağma akınlarını Avrupa üzerine yöneltmiş ve öncü birlik olarak da Tatarları kullanmışlardır (Kurat, 2002: 119). Moğollarda yabancıları öncü birlik olarak kullanmak bir savaş taktiği idi¹⁴. Avrupa üzerine yapılan yağma akınlara ve katliamlara maruz kalan halklar şok etkisinde kalmış ve hızlı bir şekilde yurtlarını bırakarak bu akınlardan kaçmışlardır. Bu kaçış sırasında Avrupa halkları Tatar öncü birlikleri ile Moğolları ayırt edememiş ve Moğolları da “Tatar” adıyla çağırılmışlardır. Bu tarihten sonrada kimi tarih kitaplarında yukarıda bahsettiğimiz gibi Moğollar “Tatar” olarak adlandırılmıştır (Barthold, 2000: 145).

¹⁴ Moğol ordusu bu dönemde çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştı ve artık kendi asker sayısı bu coğrafyayı kontrol etmeye yetmiyordu. Bu yüzden Moğol askerleri komuta kademesini oluşturmuş ve yabancı uyruklu askerlerin başında durmuşlardır. Orduyu Tunguz, Tibet, Uygur, Mançu, Oğuz ve Tatar kökenli kavimler oluşturmuş ve Cengiz Han bu kavimleri öncü birlikler olarak asıl savaş öncesi göndererek karşı tarafın direncini ölçmüştür. Daha sonra ise asıl saldırıları gerçekleştirmiştir. Ayrıca Cengiz Han sözkonusu öncü birlik stratejisi ile Moğol ordusunda yer alan yabancı askerlerin sadakatini de kontrol etmiştir. Bkz: (Kalkan, 2011: 11).

Günümüzde ise resmi olarak “Tatar” kabul edilen topluluklar mevcuttur. Tatar denilince Volga ve Ural bölgelerinde yaşayan topluluklar anlaşılmaktadır (Fahredden, 2003: 17). Bugün Rusya’nın iradesi altındaki Kazan yöresinde ve Kırım’da, Orta Asya’nın bazı cumhuriyetlerinde, Japonya, Polonya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Finlandiya ülkelerinde yer alan Tatar adıyla anılan topluluklar Sümer’e (2011: 169) göre İlhanlıların dağılması sonucu kurulan hanlıkların ahalisidir.

Tarihçiler Tatarların Türk mü yoksa Moğol mu olduğu konusunda tartışmalarını hala sürdürürken, Yıldırım’a (2012a: 172) göre Tatar adının ilk kez 6. ve 8. yüzyıllarda Türkistan topraklarında yaşayan Türk ve Moğol boyları için kullanıldığı görüşü doğrudur. Fakat Yıldırım yapmış olduğu çalışmada Çin kaynaklarını inceleyerek bu tarihin daha da geriye götürülebileceğine işaret etmiştir.

Yıldırım’a (2012a: 172) göre “Tatar” ifadesi 5. ve 6. yüzyıllarda Çin kaynaklarında geçen “Ta-t’an” ve “T’an-T’an” kelimeleri ile ilişkilendirilebilir. Bu haliyle Tatar adının “ormancı” ya da “ağaç-er” gibi anlamlarda kullanıldığını söylemektedir (Yıldırım, 2012a: 174-176). Çin kaynaklarında “T’an-T’an” ifadesinin 414-429 yılları arasında hüküm süren Juan-Juan Kağanı Ta-t’an’ın adından geldiği tahmin edilmektedir. Juan-Juanların yaşadığı bölgede T’an ağacı yetişiyordu ve Çince’den Mançu ve Tunguz dillerine geçen bu kelime “sandal ağacı” anlamına geliyordu (Yıldırım, 2012b: 226-228). W. Eberhard, H.W. Bailey ve G. Suhbaatar gibi yazarların çalışmalarını inceleyen Enkhbat Avirmet (2011: 20), *Kök Türk ve Uygur Çağındaki Moğol Asıllı Halkların Siyasi ve Kültürel Durumları* adlı çalışmasında bu yazarların, Çin kaynaklarında geçen “T’an-T’an” kelimesinin “Tatar” adıyla ilişkili olabileceği ihtimalinin yüksek olduğunu belirttiklerini ifade etmiştir.

Fakat Paul Pelliot, Çin kaynaklarında geçen “Ta-t’an” ve “T’an-T’an” kelimelerinin “Tatar” adıyla ilişkilendirmenin bir manası olmadığını söylemektedir. Ona göre Çince’ye çeviriyazıma tabi tutulan Türkçe kelime ön diş sesiyle boğuklaşır; yani “Targan” için Çince’de “dargan”, “Türküt” için “Dürgüt” olmalıdır. Çince’ye çeviriyazıma tabi tutulan Türkçe bir kelimenin ön diş sesiyle boğuklaştığı düşünülürse, ilk olarak Orhun Yazıtları’nda rastladığımız “Ta-ta” adının Çince’de “da-ta” olarak geçmesi gerekirdi (Yıldırım, 2012a: 175).

Orhun Yazıtları’nın ilki 732 yılında Bilge Kağan tarafından kardeşi Köl Tigin’in ölümü üzerine hizmetlerinden dolayı onun adına, ikincisi de 735’te Bilge Kağan’ın oğlu

tarafından 734 yılında ölen Bilge Kağan adına yaptırılmıştır. Bilim adamlarına göre “Tatar” adına ilk kez Köl Tigin Yazıtları’nda rastlanmıştır (Sümer, 2011: 168). Tatar kelimesi bu kitabelerde 553 yılında ölen Gök Türk Kağanı Bumın’ın cenazesine katılanları anlatan Köl Tigin Yazıtı’nda, “İli tutup, töreyi düzenlemiş. Kendisi sonra ölmüş. Yasçı, ağlayıcı, doğuda gün-doğusundan Bök Halkı, Çöllüg İlliler, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Romalılar, Kırgızlar, Üç Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kitanlar, Tatabılar gelip ağlamış, yas tutmuşlar. Bu kadar ünlü kağan imiş” şeklinde geçmektedir (Orkun, 1994: 31). Aynı şekilde Orhun Yazıtları’nda “buyruk beyleri Otuz [Tatar] Tokuz Oguz beyleri, milleti!... Bu sözü mü iyice işit; sağlamca dinle” şeklinde belirtilmiştir (Orkun, 1994: 22).

Avırmets’e (2011: 20) göre Orta Asya’da yaşamış bir halkın menşeyini tespit etmek çok kolay bir iş değildir. Çünkü hem çeviriden doğabilecek yanlışlıklar hem de araştırmacıların farklı çeviri yorumları bu konuyu zorlaştırmaktadır. Ayrıca o dönemlerde Orta Asya’da yaşayan halkların sosyal, askeri ve idari yapı anlayışlarının benzeşmesi halkları birbirinden ayırmayı zorlaştırmaktadır. O dönemin coğrafi koşullarına göre Tatarlar da göçebe hayat tarzını benimsemiş ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Türkler gibi at ve çok sayıda koyun besleyen Tatarlar da bozkır alanlarında başka topluluklara yağma akınlar düzenlemiş, birlik oluşturmak için bir araya gelmemişlerdir. Mustafa Kalkan’ın (2011: 14) belirttiği üzere Moğol topraklarına gelmiş yabancı ülkelerin temsilcilerinin verdiği bilgilerde bile Tatarlar ile diğer Türk toplulukları ayırt edilememiştir. Lev Nikolayeviç Gumilev’e (2003a: 377) göre bunun en önemli nedeni Tatarların asırlar boyunca Türk boyları içinde yaşamaları ve bu süreç içinde evlilik ve benzeri kültürel etkileşimler aracılığıyla Türkleşmeleridir. Buradan yola çıkarak, Tatarların başlangıçta Türk olmadıkları ve zaman içinde Türkleştikleri yorumuna da ulaşılabilir.

Fakat Kalkan’a (2011: 12) göre kadınların toplumdaki rolü Tatarlar ile Türkleri birbirinden ayırmayı sağlayan önemli bir özelliktir. Bu noktada anaerkil yapı göstermeleri bakımından Tatarlar diğer topluluklardan ayrılabilir fakat onları Moğollardan ayırt etmek biraz daha zordur. Çünkü Türk boyları söz konusu dönemde ataerkil bir yapı gösterirken Moğollar anaerkil yapıya sahip olmuşlardır.

Ögel’e (2002: 25) göre Orhun Yazıtları’nda geçen “Otuz Tatarlar” Türk boyları içinde gösterilmemektedir. Gumilev (2003a: 452) de Ögel’in tezine yakın bir şekilde Tatarların atası olarak “Shi-wei” toplumunu işaret etmektedir ve “Otuz Tatarlar” için Kitanlar’ın kuzeyinde Tatarların ataları olan avcı “Shi-wei” kabilelerini belirtmiştir. Çinli

tarihçilere göre Tatarlar “Ak Tatarlar”, “Kara Tatarlar” ve “Vahşi Tatarlar” olmak üzere üç gruba ayrılır ve bu üç grup içinde önemli farklılıklar vardır (Sümer, 2011: 168). “Ak Tatarlar”, Çin Seddi boyunca yani Gobi Çölü’nün güney kıyısında yaşayan göçebe topluluklardı ve Tatar gruplarının en uygar olanı olarak görülüyordu. Ak Tatarlar, Uygur Türkleri ile iç içe yaşamışlardı ve onların büyük bir bölümünü Türk Dilli Öngütler (Shatoların torunları) teşkil etmişti (Gumilev, 2003b: 24). Bu yüzden gelenek bakımından Türk kültürüne benzerlikleri vardır. Kara Tatarlar ise, Cengiz Han’ın ataları olup, Onan ve Kerülen ırmakları arasındaki havzada yaşayan ve göçebe hayat tarzı olan topluluktadır (Sümer, 2011: 168). Mustafa Kalkan’a (2011: 12) göre Çin kaynakları Moğolları Türklerden ayırmak için “Kara Tatar” adını kullanmışlardır. Ögel (2002: 318) Çin tarihinde Türk kavminden olan kişilerle ilgili biyografi ve soy kütüklerini araştırmış ve Moğol Sülalesinin resmi tarihi olan Yüanshih’deki biyografi bahislerine dayanarak *Çingiz Han’ın Türk Müşavirleri* kitabını yazmıştır. Ögel’in (2002: 318) araştırmasına göre biyografilerin birinde “Chin Devleti döneminde Pai ssu-po kızıp gitti ve Kara Tatarlara yani Cengiz Han’a döndü” şeklinde geçen cümle “Kara Tatarlar”ın Cengiz Han’ın soyu ile aynı olduğunu göstermektedir. “Vahşi Tatarlar” ise Güney Sibiryta bölgesinde yaşayan ve geçimini avcılık ve balıkçılıkla sağlayan topluluklardı (Sümer, 2011: 168). Başlarında bir han veya itaat ettikleri biri yoktu, halkın sevgisini kazanmış aksakallar tarafından yönetiliyorlardı (Gumilev, 2003b: 24).

Togan, Kara Tatarların menşei hakkında Moğolca yani “Shi-weice” konuşan bir kavimdir görüşüne sahiptir. Orhun Yazıtları’nda geçen “Otuz Tatar”, Tokuz Tatar” adlarının da “Kara Tatarlar”ı niteliyor olması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca ona göre Şehname’de Tatarlar Türklerden önce Belh etrafında yaşayan kavimler arasında zikredilmiştir (Aktaran Avirmet, 2011: 23).

Shi-wei adının anlamı ve kökeni üzerine pek fazla çalışma bulunmamaktadır. Fakat bazı bilginlere ve araştırmacılara göre, Çin kaynaklarındaki bilgiler Shi-weiler ile Kıtınların aynı nesilden geldiğini yani Moğol olduğunu açıklamaktadır (Gökalp, 1973: 62). Shi-wei adının “kaybedilmiş şerit, kösele”, “ev-şerit” anlamlarına geldiğini çalışmasında belirten Avirmet (2011: 12), Kıtınların kuzeyine düşen bölgelerde yaşayanlara Shi-wei adı verilmiştir demektedir. Ayrıca çalışmasında W. Eberhard’ın, Shi-wei kavimlerini hakiki eski Moğol olarak açıkladığını, Moğol tarihçisi G. Suhbaatar’ın ise Juan-juan Devleti’nin yıkılışından sonra “Mengu-wu” kavminin Gök Türklerden kaçarak Shi-weilerin topraklarına

yerleştiklerini belirtmiştir (Avirmet, 2011: 13). Çin kaynaklarını araştıran Kürşat Yıldırım (2012a) da işaret şekli ve telaffuz benzerliklerinden dolayı “Meng-u” ve “Moğol” adlarının aynı olduğu yorumunu yapmaktadır.

Bahsedilen görüş ve bilgiler değerlendirildiğinde Çin kaynaklarında geçen Shi-wei kabilelerinin Moğol asıllı oldukları söylenebilir. Fakat Shi-wei adını taşıyan birçok kabile olduğunu ve bu kabileler arasında dil ve kökeni farklı boyların olduğu hatırlatmasının da yapılması gerekir. Sonuç olarak, Çin kaynaklarını araştıran çalışmalar, *Moğolların Gizli Tarihi* ve Reşideddin Fazlullah’ın *Camii’t- Tevarih’i* eseri, Juan-juan Devleti yıkıldıktan yaklaşık 200 sene sonra ortaya çıkan “Otuz Tatar” ve “Tokuz Tatar” diye zikredilen isimlerin geçtiğini göstermektedir. Kaynaklarda ve söz konusu kitaplarda zikredilen bu isimlerin Juan-Juanlar için kullanıldığı sanılmaktadır (Avirmet, 2011: 23).

Fakat tüm bu bilgiler “Otuz Tatar”, “Tokuz Tatar” ile Juan-juanların ve Shi-weilerin aynı olduklarını ispatlamamaktadır. Bahsi geçen bilgiler arasında yaklaşık 200 yıldan fazla bir fark vardır. Shi-wei adına Orhun Yazıtları’nda rastlanmadığı ve Tatar adının Çin kaynaklarında daha geç dönemde çıktığı dikkate alınır, bu tezlere eleştirel yaklaşmamız gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çin kaynaklarını araştıran yazarların belirttikleri gibi yabancı bir adın çevriyazımı tarihçiler ve araştırmacılar tarafından farklı yorumlanabilir (Kalkan, 2011: 176). Çin kaynaklarında Tatar adının ilk geçişi Juan-juan hükümdarı “Datan”ın adı vesilesiyledir. Bu yüzden Tatarların atalarının Moğol kökenli bir halk olabileceği yorumu yapılmaktadır. Fakat Orhun Yazıtları’ndan çıkardığımız netice, Tatar kelimesinin tarihte ilk kez Türkler tarafından kullanıldığı ve Göktürk ve Uygur dönemlerinde Tatarlar ile Shi-weilerin ayrı kabile olduklarıdır. Bunun öncesi için sadece, Tatarların atalarının Juan-juanlar gibi Moğol kökenli bir halk olabileceği tartışılabilir.

Cihan Alptekin (2009: 148), günümüz Moğolistanı’nın doğusunda bulunan boyların büyük bir kısmının aynı soydan olduğunu ve bunların Moğol adını sonradan benimsediklerini ifade etmektedir. O dönemde bu kabileleri Kereyit, Noyman ve Tatarlar oluşturmaktaydı. Bu kabileler Moğolların güçlü olduğu dönemde de şöhret kazanmak için kendilerini Moğol olarak adlandırmışlardır (Gumilev, 2003b: 23). Bu nedenle bu kabilelerin farklı dönemlerde farklı şekillerde adlandırılmalarına tanık olunmaktadır. Ayrıca İdil-Ural ve Kama Nehirleri arasındaki bölge, kavimlerin geçiş bölgesidir. Mustafa Kalkan (2011: 14) bu bölge için kavimlerin mezarlığı tanımlamasını yapar ve bu yüzden bu bölgede yaşamış hiçbir milletin soyunun antropolojik olarak belirlenemeyeceğini düşünmekte, Tatarların da

zamanla Türkleşmiş Asya kökenli boylardan biri olduğu yorumunu yapmaktadır. Fakat aşağıda bahsedileceği üzere bu Türkleşme Asya'ya yayılmış olan tüm Tatarlar için geçerli olmayıp, sadece Bulgar ve diğer Türk Devletlerinin merkezinde olan İdil, Ural ve Kama Nehirleri bölgesinde yayılmış olan Tatarlar için geçerlidir (Gumilev, 2003a: 377). Bunların yanı sıra Hıristiyanlaşmış Kreşin, Finlandiya, Sibi Tatarları ve Şamanist Başkırt Tatarları da bulunmaktadır.

1.2.3. Tatar Tarihinin İlk Dönemleri

Kesin olarak Tatar tarihinin ne kadar geriye gittiği ve tarihin hangi noktasından itibaren ele alınması gerektiği muğlaktır. “Tatar” adı farklı dönemlerde Türk ve Moğol kabilelerini adlandırmada ortak bir ad olarak kullanılsa da tarihçiler tarafından bu yanlış fark edilmiş ve daha sonraki çalışmalarda Tatar, Türk ve Moğol ayrımı yapılmaya özen gösterilmiştir (Kamalov, 2007: 12).

Moğolların Gizli Tarihi'nde “Tatar” adı “Buyur Gölü ve civarında oturan maruf halk” için kullanılmıştır (Moğolların Gizli Tarihi, 1995: 271). Kaşgarlı Mahmud'un *Divan-ı Lugat'it Türk* eserinde de Tatarlar, Kırgızların yanına yerleştirilmiştir (Divanü Lüğat-İt-Türkçe Tercümesi, 1998: 28). Yani Tatarların bugün Kazan Tatarlarının yaşadığı bölgeye yakın bir yere yerleştirildiği görülmektedir. Orhun Abideleri Tatarlar hakkında önemli bilgiler vermektedir. Örneğin Muharrem Ergin'in *Orhun Abideleri* (2003: 12) adlı kitabındaki “Kül Tigin Yazıtı Güney Yüzü” çevirisinde “Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı, bu zamanda oturdum. Sözümlü tamamıyla işit. Bilhassa küçük kardeş yeğenim, oğlum, bütün soyum, milletim, güneydeki şadpıt beyleri, kuzeydeki tarkat, buyruk beyleri, Otuz Tatar...” geçmektedir. Ayrıca Otuz Tatar adının Kül Tigin Yazıtları'nda cenaze merasimine katılan yabancı ülke temsilcileriyle birlikte anıldığı daha önceden belirtilmiştir. Buradan çıkarılması gereken sonuç; 8. yüzyılda Tuna Irmağı'nın doğusunda yaşayan bir Tatar kavminin olduğu ve onların Orhun Yazıtları'nda yabancı ülkelerle birlikte anıldığıdır (Sümer, 2011: 168). Tüm bunlar, henüz Tatarların Göktürk kontrolü altına girmemiş olabileceğini göstermektedir.

Bilge Kağan Yazıtı'nda yapılan savaşlar ve kazanılan zaferlerden söz edilirken, “Güneyde Çin milleti düşman imiş. Kuzeyde Baz Kağan, Dokuz Oğuz kavmi düşman imiş. Kırgız, Kurkan, Otuz Tatar, Kirtay, Tatabı hep düşman imiş...” ifadesi geçmektedir (Ergin, 2003: 25). Görüldüğü üzere bu dönemde Tatarlar Göktürk Devleti'nin düşmanı olarak

sayılmaktadır. Avirmed (2011: 104) Tatarların Oğuzlarla ittifak yaptıklarını ve isyan ettiklerini, daha sonra Göktürk Devleti'nin onları bozguna uğratarak kendilerine bağladığını belirtmektedir. Bu dönem Göktürk Devleti'nin yükselişe geçtiği dönemdir. 731 senesinde ise Köl Tigin'in cenaze merasimine katılan yabancı devletlerin isimleri arasında Tatar adı geçmemektedir. Yani Tatarların Göktürk Devleti'nin yıkılışına kadar onların bir parçası oldukları düşünülebilir.

Uygur Kağanı Moyun-Çor tarafından taşa işletilen Taryat (Terhin) Yazıtları'nda "İt yılında (746) Üç-Karluklar kötü düşüp kaçtılar. Batıya On-Oklara sığındılar, orada onlara tabi oldular... [Ondan sonra] Üç-Karluklar, domuz yılında (747), Tokuz-Tatarlar, Tokuz buyruk, bin komutan ve halk ayağa kalkarak, Köl Bilge'ye maruzatta bulundular" ifadesi geçmektedir (Gömeç, 1997: 80). Daha önce Orhun Yazıtları'nda geçen "Otuz Tatar" adı Uygur Yazıtları'nda "Tokuz Tatar" olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygur Yazıtları'nda; "Tokuz Tatarlar"ın Uygur Kağanı Moyun Çor'a karşı Oğuzlarla ittifak kurarak savaştıklarından, üst üste gelen bozgunlardan sonra Tatar halkının büyük bir kısmının Moyun Çor'a tabi olduğundan, kalanların ise dağılıp bilinmeyen bir yere gittiğinden bahsetmektedir (Gömeç, 1997). Bu olaylardan sonra ise Uygur döneminde Tatarların tarihi hakkında pek fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Fakat yine de Avirmed'in (2011: 128-132) değerlendirmesinde; Tatarların haraç olarak Uygurlulara çobanlık yaptıkları, yani Uygurluların sığırlarını otlattıkları, kaçan Tatarların ise Sha-tolara tabi oldukları, 841 yılında Tatarların da Uygurlular ile birlikte Çin'e teslim oldukları, 847'de Kansu'da Uygur Devleti kurulunca Tokuz Tatarların da Uygurluların yanında yer aldıkları, yani bir ortaklık ilişkisinin olduğu ifade edilmiştir.

Uygur Devleti yıkıldıktan sonra Tatarlar yavaş yavaş güçlenmişlerdir. Aslında Moğollar bu bölgede kontrolü ele geçirene kadar bozkır kavimleri içinde önemli bir sahayı Tatarların işgal ettikleri söylenebilir. Bu yükselişin neticesinde Tatar adı hem Uzakdoğu'da hem de Batı'da yanlış bir şekilde Moğol ve Türk asıllı kabileler için ortak bir isim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tatar adının meşhur olduğu dönemde diğer boyların bu şöhretten faydalanmak için bu adı kullandıkları üzerine Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedeni şöyle demektedir: "Onların çok büyümeleri ve saygıdeğer bir yerleri olması sebebiyle değişik boylara mensup olan ve değişik isimleri bulunan diğer Türk kabileleri de onların isimleriyle tanınmaya ve hepsine Tatar denilmeye başlandı. Ve bu değişik boylar kendilerini onlara

intisap ettirerek ve onların ismini kullanarak şöhret ve ihtişam kazandılar” (Alptekin, 2009: 149).

Göktürk döneminde yazılmış olan Çin kaynaklarında Tatar adı bir boy veya kavim ismi olarak değil, bir çeşit ok ve müzik adını nitelemek için kullanılmıştır (Avirmed, 2011: 103). Bu dönemde Tatar adının Çin kaynaklarında kabile veya boy adı olarak kullanılmamasını; Tatarların Göktürk Devleti himayesinde olduğu ve sıkı kontrol edildiği ya da Çinlilerin, Tatarları Türklerden ayırt edemedikleri şeklinde yorumlayabiliriz.

Bilge Kağan, Oğuzlarla savaştıktan sonra, Oğuzlar ve Tokuz Tatarlar ittifak yaparak onun karşısına çıkmışlar ve Agu’da 716 yılında yaşanan iki önemli savaşta yenilerek Uygur hükümdarına itaat etmişlerdir (Sümer, 2011: 168). Bu tarihlerde Tatarların güneye ve batıya yönelmelerinden itibaren Çin kaynaklarında Tatarlar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmeye başlanmıştır. Bu döneme kadar Tatarlar Aykara Irmağı yakınlarında, Alaşan, Yin-Shan, Orkun ve Kerulen bölgelerine kadar yayılmışlardır (İsakov, 2014: 107-108). Uygur Devleti Kırgızlar tarafından yıkıldıktan sonra Tatarlar Moğollarla birlikte batıya yönelmiştir (Kalkan, 2011: 13). Aynı şekilde bazı Çin kaynakları Buyur Nor çevresinde oturan Tatarların Çin’e yağma akınları düzenlediklerinden bahsetmiştir. Aynı kaynaklar, Moğol hükümdarının bazı Tatar başbuğlarını yakalayıp Çin İmparatoru’na teslim etmesini ilk Moğol-Tatar düşmanlığı şeklinde anlatmışlardır (Sümer, 2011: 168). Bu düşmanlığı Moğol kaynakları Yesügev Bahadır’ın Tatarlar tarafından zehirlenmesi ile açıklar ve bu olayın ardından Cengiz Han’ın it yılında¹⁵ (1202) Tatarları ağır yenilgiye uğrattığı düşünülür (Sümer, 2011: 168). 1202, 1204 ve 1206 yıllarında gerçekleşen Moğolların Tatar saldırıları sonrası Tatar nüfusunun büyük bir bölümü yurtlarını terk edip batıya doğru kaçmışlardır (Kalkan, 2011: 14).

Cengiz Han kısa bir süre içinde Tatar, Nayman, Oyrat ve Kırgızları yenmiş, kuzey Çin’deki Kitanlar ve Tangutlar ile savaşarak Pekin’i almış, Doğu Türkistan’daki Uygurlar Yedisi bölgesindeki Karluklar ve Almalık hükümdarı Bozar’a elçiler göndererek kendi boyunduruğuna girmelerini sağlamıştır (İsakov, 2014: 139). 1219 yılına gelindiğinde Cengiz Han’ın çevresinde düşmanı kalmamış ve bu nedenle Cengiz Han batı seferlerini gerçekleştirme kararı almıştır (İsakov, 2014: 140). Moğolların batı yönlü akınlarını başlatmaları ile birlikte Bulgar, Türk boyları, Sabir, Avar, Hazar, Kıpçak halkları ve Tatarlar

¹⁵ 12 hayvanlı takvim Türk kökenli olup Asya’da ve Çin’de yaygın olarak kullanılmıştır. Bu takvimde her hayvan bir yılı gösterir ve o yılın adlandırıldığı hayvanın özelliklerine göre şekillendiği düşünülür.

birbirine karışıp batıya doğru sürüklenmiş ve İdil, Ural ve Kama bölgelerine yerleşmişlerdir (Kalkan, 2011: 14).

Bu süreç sonrasında Kama nehrinin İdil ile birleştiği yerde kurulan İdil Bulgar Devleti döneminde Tatarların nüfus içinde önemli bir bileşen haline geldiği görülmektedir. İdil Bulgar Devleti, Büyük Bulgarya Devleti yıkıldıktan sonra İdil boylarına göç eden Bulgarlar tarafından kurulmuştur. Bulgarlar ilk önceleri Hazar Hakanlığı'na bağlıydılar fakat hanlık ortadan kalkınca bağımsız olmuşlardır. İdil Bulgar Devleti 10. yüzyılın başlarında İslamiyet'i kabul etmiştir. Halk tarım, hayvancılık ve ticaretle zamanla ilerlemiş ve güçlü bir devlet haline gelmiştir. 12. yüzyıla gelindiğinde Merkez Bulgar şehri artık Avrupa'nın önemli bir ticaret şehri haline dönüşmüştür (Kamalov, 2007: 55-58).

Cengin Han ölmeden önce sahip olduğu toprakları oğulları arasında paylaşmıştır. Kıpçak ülkesi olarak bilinen batı topraklarının kontrolünü de büyük oğlu Cuci'ye vermiştir (İsakov, 2014: 143). Bu yüzden Altın Orda Devleti aynı zamanda "Cuci Ulusu" olarak bilinir. Fakat aslında "Cuci Ulusu" Altın Orda Devleti'nin asıl kurucusu Cuci'nin oğlu Batu Han olmuştur. Çünkü Cuci babası Cengiz Han'dan 6 ay önce vefat etmiş ve bu yüzden Cengiz Han Cuci'nin yönettiği bölgelerin idaresini 1227'de Batu Han'a vermiştir (İsakov, 2014: 145). Batu Han Altın Orda Devleti'ni kurana kadar İdil Bulgar Devleti'ne karşı yapılan seferlerden sorumlu olmuştur (Kurat, 2002: 118). 1236 yılında Batu Han, İdil Bulgar Devleti'ni mağlup etmiş ve Kıpçak, Kuzey Kafkasya ve Kırım'ı da içine alarak Altın Orda Devleti'ni kurmuştur (İsakov, 2014: 146). Böylece Bulgar tarihi bundan sonra Altın Orda ve Kazan Hanlığı tarihleriyle iç içe geçmiştir (Kerimullin, 1998: 48-51).

Batu Han'dan sonra yönetimin başına Berke Han geçmiş ve İslamiyet kabul edilmiştir. Özbek Han (1313-1340) döneminde ise "Cuci Ulusu" tam bir Müslüman-Türk devleti haline gelmiştir. 1369 yılından sonra Cuci'nin diğer oğulları devletin başında olan Toktamış Han ile taht mücadelesine girmişlerdir (İsakov, 2014: 146). Toktamış Han döneminde Timur'un darbesi ülkeyi iç savaşa götürmüştü ve neticesinde çevre bölgelere göçler yaşanmıştır (Güllüdağ ve Mişkiniene, 2008: 19). Altın Orda Devleti Uluğ Muhammed Han ve Küçük Muhammed Han'ın arasındaki iktidar mücadelesi sonrası parçalanmıştır. Bu parçalanma sonrası Kasım, Kırım, Kazan ve Astrahan Hanlıkları meydana gelmiştir (İsakov, 2014: 146).

1.2.4. Tatar Etnik Kimliği

Farklı toplumların ve devletlerin tarihlerinin iç içe geçmesi, Tatar etnik kimliğinin oluşumu üzerine de farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Birinci görüşü oluşturanlar A. P. Smirnov, H. G. Gimadi, H. F. Kalinin, L. Z. Zalyay, G. V. Yusupov, T. A. Trofimova, A. H. Halikov, M. Z. Zekiyev, A. G. Karimullin, C. H. Alisev, Bulgar-Tatar Teorisi ile Tatar etnik yapısını aslında Bulgarların teşkil ettiğini ileri sürmekte ve Altın Orda, Kazan Hanlığı ve Rus hakimiyeti dönemlerinde etnik oluşum süreçlerinde çok büyük dönüşümler olmadığını iddia etmektedirler (Yıldırım, 2012a: 173).

Oysa A. Z. Velidi Togan, V. F. Smolin, N. İ. Aşmarin, R. R. Arat, N. İ. Yegorov'a göre Kazan Tatarları'nın tarihinde İdil-Bulgarları'nın önemi yoktur (Yıldırım, 2012a: 173). Altın-Orda Devleti zamanında kültürel açıdan zayıf kalan İdil-Bulgarları zamanla eriyip yok olurken, Müslüman Kıpçaklara karışan Tatarların kültürleri zenginleşmiştir. İdil-Bulgarları Tatarlardan ayırt edilemeyecek şekilde Tatarların içinde kaybolmuştur. Moğol istilası sonucunda Kama nehri bölgesinde Kıpçak boyları ile karışan Bulgarlara Türkistan ve Batı Sibirya'dan gelen Türk boyları da eklenmiştir. Böylece zamanla bölgede Türk sayısı artmış ve Altın Orda Devleti'nin üst tabakasını oluşturan Moğollar bile eriyip yok olmuştur (Şahin, 2011: 21). Söz konusu Türkleşme esasen Cengiz İmparatorluğu döneminde başlamıştır. İlk başlarda Cengiz Han, Türk boylarını fetihle kendine katarken, daha sonraki süreçte bazı Türk boyları kendi istekleri ile imparatorluğa katılmıştır (Gül, 2005: 179). Bu katılımlar sonrası imparatorluk içindeki Türk nüfusu ve etkinliği iyice artmıştır. Bu açıdan, Moğol İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasında bir benzerlik kurmak mümkündür. Moğol İmparatorluğu'nda da birçok farklı etnik grup varken esas kitleyi Türkler oluşturmaktaydı. Bu yüzden Moğol İmparatorluğu parçalandığı zaman Moğol değil de, Altın Orda, Sibir, Çağatay ve İlhanlı gibi yeni Türk Devletleri ortaya çıkmıştır (Şahin, 2011: 18).

Cemile Şahin'nin (2011: 23) yapmış olduğu çalışmada Tatarları, Moğollar ve Türklerin kesişim kümesi olarak yorumlaması, "Tatar" adıyla anılan toplulukların kökenini neden kolay belirleyemeyeceğimizin açıklaması olarak yorumlanabilir. Tatarların Göktürk Devleti, Büyük Bulgarya, Moğollar ve Kıpçak etnik topluluklarıyla önemli ilişkileri vardı. Tatar etnik kimlik bilincin oluşma sürecinde dinin, edebi kültürün ve eğitim sisteminin kendine has bir şekilde belirmesi önemli olmuştur. "Cuci Ulusu" içine eklenen Tatarlar ve Bulgar-Kıpçaklar yeni bir devlet, kültür ve edebi dil inşasına girişmişti. Bu yüzden Tatar etnik kimliği için "Cuci Ulusu" devri bir dönüm noktasıdır denilebilir. Kısaca, "Cuci

Ulusunu”nda ve sonraki yönetimlerde Tatarlar kendilerine has bir etnik ve dini kimlik şekillendirmişlerdir. 19. yüzyılda milli hareketlerin artış göstermesi ile birlikte Tatar etnik kimliğinin kültür ve tarih birliği zemini oluşturuldu ve şekillendi. Bu şekillenme sürecine etkisi olanlar İsmail Gaspıralı, Hadi Atlasi, Sehabeddin Mercani, Ayas İshaki gibi isimlerdir (Yıldırım, 2012a: 174). Sonuçta tüm İdil Boyu Türklerine “Tatar” denmesinin sebebi, aslında bu yeni oluşan etnik yapıda Rusların Altın Orda Devleti sonrası tüm ahaliyi “Tatar” diye adlandırmasıdır (Kurat, 2002: 152-153).

“Bulgar-Tatar” oluşumu günümüzde Moğol Tatarlarını, Orda Tatarları, Kırım ve Dobruca Tatarlarından ayrılmaktadır. “Bulgar-Tatar” adlandırması Astrahan, Kazan, Sibirya Litvanya, Polonya ve Orenburg Tatarlarını tek bir millet olarak birleştirmektedir (Zekiyev, 2006: 230-231). 18. yüzyıldan itibaren Tatar adını kullanmaya başlayan bu halkların tamamı için, İdil Bulgar Devleti himayesinde yer alan Bulgar isimlendirilmesini kabul etmiş Türk boylarının torunlarıdır denilebilir. Kısaca, araştırma konusu olan Polonyalı Tatarlar ile tarihin derinliklerinde adı geçen Tatar adının ilişkisi belirsizdir. Tatar adının son yıllarda kavmi etnik bir söylem olarak değil, tarihi kimlik bildiren bir ad olarak kullanıldığı söylenebilir.

1.2.5. “Polonya-Litvanya Tatarları”

Karmaşık bir tarihi olan “Tatar” adı farklı dönemlerde farklı toplulukları tanımlamak için kullanılmıştır. Günümüzde ise Tatar denildiğinde ilk akla Kazan Tatarları ve Kırım Tatarları gelmektedir. Her iki Tatar topluluğu da Rusya Federasyonu sınırları içinde bulunmaktadır¹⁶. Fakat Rusya Federasyonu içinde bulunan Tatarlar dışında dünyanın birçok bölgesinde Tatar olarak adlandırılan topluluklar mevcuttur. Bunlardan biri de Altın Orda Devleti’nin parçalanması öncesi ve sonrasında oluşan şartlar nedeniyle İdil-Ural sınırlarından göç edip Doğu Avrupa sahasına gelen “Polonya-Litvanya Tatar” topluluğudur (Şahin, 2017: 300). 600 yıldan daha fazla süredir Doğu Avrupa bölgesinde yaşayan “Polonya-Litvanya Tatarları”, kendine özgü kültürel ve dini özelliklere sahip bir etnik gruptur. Bunun yanı sıra, yeni yerlerdeki koşullar ve farklı topluluklarla girilen ilişkiler sonucu “Polonya-Litvanya Tatarları” bir takım dilsel ve kültürel değişimler de yaşamışlardır (Şahin, 2017: 300).

¹⁶ Uluslararası toplum 2014 yılı Kırım’ın Rusya Federasyonu’na ilhakını tanımamaktadır.

Altın Orda Devleti'nde çıkan iç karışıklıklardan zarar gören Tatarlar, 1392-1430 yılları arasında Litvanya Prensi tarafından Vilnius civarlarına yerleştirilmiştir (Zajaczkowski, 1962: 557). 15. ve 16. yüzyıllarda Kırım Hanlığı ile Litvanya Prenslığı arasında yapılan savaşlarda esir düşen Tatarların da katılımıyla Doğu Avrupa'da yaşayan Tatarların sayısı ciddi miktarda artmıştır (Özkan, 2008: 537). Nevzat Özkan (2008: 525), bu dönemlerde gelen Tatar toplulukların, Litvanya ve Polonya'da ilk "Tatar Diasporası"nı oluşturarak dil ve kimlik özelliklerini bu bölgelere taşıdıklarını ifade etmektedir. Bu tarihten sonra bu topraklara yerleşmiş olan Tatarlar, bütün tarihsel değişimleri bölgenin yerel halkı ile birlikte deneyimleyip onlarla bazı alanlarda bütünleşmişlerdir (Mişkiniene ve Statkiene, 2013: Giriş).

Tarihi süreç içerisinde Doğu Avrupa'da bir dizi sınır değişikliği yaşanmış, bu durum Doğu Avrupa'da yaşayan Tatarların günümüzde üç farklı ülkede (Polonya, Litvanya ve Beyaz Rusya) yaşamalarına yol açmıştır. Bu yüzden araştırmacılar Doğu Avrupa coğrafyasında yaşayan Tatarları "Polonya-Litvanya Tatarları"; "Lehistan Birliğinde yaşayan Tatarlar"; "Litvanya Tatarları"; "Polonya Tatarları"; "Belarus Tatarları"; "Polonya, Litvanya ve Belarus Müslümanları" gibi farklı biçimlerde isimlendirmişlerdir (Zakrzewski 1987; Şahin, 2017; Atmaca, 2016; Bohdanowicz, 1944). Literatürde farklı isimlendirmeler mevcut olsa da "Polonya-Litvanya ya da Litvanya-Polonya Tatarları" ikili kullanımı yaygındır (Şahin, 2017). Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere soyadı olarak "Tatar" adı korunmuş ve aralarındaki farklılıklar sınır değişikliğine göre coğrafi terimler kullanılarak belirtilmiştir. Çok nadir de olsa söz konusu Tatar topluluğu için "Lipka Tatarları" adlandırmasına da rastlanmıştır (Atmaca, 2016). Bunların dışında kapsayıcı olması için Avrupa'da yayımlanan bazı makalelerde "Batı Tatarları" şeklinde bir terim kullanılması önerilmiştir. Yine benzer makalelerde ilk yerleşim zamanı referans alınarak "Litvanya Büyük Dükalığı (Prenslığı) Tatarları" kullanımı da diğer önerilerden biridir fakat öneri çok fazla yaygınlık kazanmamıştır (Şahin, 2017: 301). Görüldüğü üzere literatürde söz konusu Tatar topluluğunun adlandırılması üzerine farklı yaklaşımlar olup henüz ortak bir noktaya ulaşılamamıştır. Bu yüzden bu çalışmada, dönemlere göre Tatar topluluğunun yaşadığı ülke sınırları dikkate alınarak söz konusu topluluğun adlandırılmasına özen gösterilmiştir.

2. BÖLÜM

2. POLONYA'DA MÜSLÜMAN ETNİK GRUP: TATARLAR

Altın Orda Devleti'nde yaşanan iç savaş sonrası birçok Tatar, Doğu Avrupa topraklarına göç ederek ilk Müslüman yerleşimlerini oluşturmuşlardır (Rykała, 2013: 56). Oluşturulan yerleşimler sonrası zamanla Polonya, Litvanya ve Beyaz Rusya'da (Belarus) yaşayan Tatarlarda bazı kültürel ve dilsel değişimler gerçekleşmiştir (Zakrzewski, 1987: 88-100). Bir sonraki bölümde Polonyalı Tatarların diasporik bilince sahip olup olmadıkları ve eğer sahip değillerse bu bilincin oluşturulabilir olup olmadığı sorularına yanıt aranacağı için söz konusu azınlık grubunda tarihsel süreç içinde yaşanan değişimleri anlamak oldukça önemlidir. Bu nedenle Tatarların ne zaman ve ne sebeple Polonya'ya geldikleri, Hıristiyan bir topluluk içinde nasıl yaşadıkları ve sayılarının az olmasına rağmen günümüze kadar İslam uygulamaları ve kendi kültürel özelliklerini bir sonraki kuşağa nasıl aktardıkları netlikle açıklanmalıdır.

2.1. Polonyalı Tatarların Tarihi Dönemleri

Coğrafi konumundan dolayı Polonya, günümüzde olduğu gibi çok eski tarihlerde de doğulu kavimlerin batıya geçişini sağlayan köprü görevini üstlenmiştir (Zajaczkowski, 1962: 557). 1241 yılında başlayan Moğol akınları, ülke topraklarında büyük yıkımlara neden olmuştur (Kołodziejczyk, 2011: 3). Aynı dönemlerde ülkenin kuzeyinde güç kazanmış olan Töton Şövalyeleri¹⁷ de günümüzde Polonya'nın sınırları içinde olan Gdańsk topraklarına tehdit oluşturmuştur (Şahin, 2017: 302). Fakat gelen her kavim bu toprakları yıkıma uğratmak için gelmemiştir. Bunlardan biri de Batı ile Doğu menşeli kavimler arasında bir bütünlük oluşturulabileceğinin canlı şahidi olan Altın Orda Devleti'nden göç etmiş Tatarlardır (Zajaczkowski, 1962: 557). Bu Tatar topluluğu günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

¹⁷ 12. yüzyılın sonunda geneli Almanya şövalyelerinden oluşmuş Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'na bağlı dini tarikattır. Akka'da kurulan söz konusu tarikat şövalyeleri Haçlı Seferleri sırasında deniz aşırı toprakların savunulmasında önemli rol üstlenmiştir. 1230 yılında, Töton Şövalyeleri Baltık ülkelerine karşı Prusya Haçlı Seferi'ni başlattılar. Bu seferin hemen ardından tarikat, işgal edilen Baltık topraklarında bağımsız bir manastır devleti kurmuştur. 1410 yılında, Polonya-Litvanya Birliği kuvvetleri, Grunwald Savaşı'nda tarikat kuvvetlerini hezimetle uğratmış ve tarikatın askeri gücünü büyük oranda yok etmiştir. 19. yüzyılda Napolyon ordularının saldırıları sonrası tarikat tamamen ortadan kaldırılmıştır.

2.1.1. Polonya-Litvanya Topraklarına İlk Göçler

Tatarların Doğu Avrupa topraklarında ilk kolonilerini kurmaları yaklaşık 615 yıl öncesine dayanır (Rykała, 2013: 56) Konu ile ilgili literatürün ağırlıklı kısmı Tatarların bu bölgelere 1397 yılında yerleşmeye başladıkları görüşünü savunur (Konopacki, 2008: 9; Borecki, 2014: 4; Atmaca, 2013a: 149). Bu kaynaklar incelendiğinde 14. yüzyıl sonlarından 15. yüzyıl başlarına kadar (Litvanya Büyük Prensi Witold'un¹⁸ hükümdarlığı zamanında) bazı Tatar toplulukların Altın Orda Devleti'nden ayrılarak çeşitli bölgelere göç ettiği anlaşılmaktadır (Borawski ve Dubiński, 1986: 15; Bohdanowicz, 1944: 116; Atmaca, 2013a: 149). Bazı araştırmacılar ise bu tarihin biraz daha eskiye götürebileceğini ifade etmektedirler (Zajaczkowski, 1962: 557; Grişin, 2000: 5).

Tötonların tehdidi altında bulunan iki komşu ülke Polonya ve Litvanya, 1386 yılında Litvanya Prensi 2. Wlodyslav Jagiello ile Polonya Kraliçesi Jadwiga'nın evliliği ile birleşmişlerdir (Wawrzyniak, 2003: 11). Bu birliktelik ile Polonya toprakları, Litvanya Büyük Prensiği zamanında Baltık ve Karadeniz'e kadar uzanmıştır¹⁹ (Bohdanowicz, 1944: 116). Bugünkü Beyaz Rusya, Letonya ve Litvanya'nın tamamını, Moldova, Polonya, Rusya ve Ukrayna'nın bir kısmını kapsayacak şekilde Litvanya Büyük Prensiği Avrupa'nın en büyük ülkesi konumuna gelmiştir (Şahin, 2017: 302). Söz konusu uzun sınırların varlığı nedeniyle Litvanya Prensleri ülke güvenliği için Altın Orda Devleti ile iyi ilişkiler kurmak istemiştir (Bohdanowicz, 1944: 116). Henüz Polonya- Litvanya Birliği²⁰ oluşmadan önce de, Litvanya Büyük Prensiği ile Altın Orda Devleti'nin ittifak ilişkilerine başladıkları söylenebilir. Litvanya Prensleri bazı dönemlerde askeri yardım için Altın Orda savaşçılarını ülkelerine davet etmişlerdir (Kanapatskaya, 2016: 247). 1319 yılında Litvanya Prensi Gedeminas, Tatarları Töton Şövalyeleri ile olan mücadelelerine yardım için çağırılmış ve bu savaşlarda Tatarlar savunmada gösterdikleri başarıları ile adlarından söz ettirmişlerdir. Aynı şekilde 1350 ve 1352 yılında Altın Orda Hanı Canibek'in atlıları Litvanya Prensi Algirdas için seferlere çıkmışlardır (Kołodziejczyk, 2011: 5). Bu yüzden Tatarların Litvanya topraklarına yerleşmelerine dair ilk vesikalar 1397 yılından öncesine de ait olabilir.

¹⁸ Polonya ve Litvanya kaynaklarında Vytautas olarak geçmektedir.

¹⁹ Litvanya Büyük Prensi Jagiello ile Polonyalı Prenses Jadwiga evlendikten sonra Polonya ve Litvanya aynı kral tarafından yönetilmekle birlikte farklı devletler olarak kaldılar. Fakat 2. Sigismund (Zygmunt) August çocuk sahibi olamadan önce vefat edince, iki devletin soyluları 1 Temmuz 1569 yılında bir araya gelerek Lübnin Anlaşması'nı imzaladılar. Bu anlaşma ile iki devletin yönetim organları da birleştirilerek Lehistan-Litvanya Birliği kurulmuş oldu. Bu tarihten 1795 yılına kadar iki devlet tek kral, tek meclis ve tek senato tarafından yönetildi. Bkz: (Wawrzyniak, 2003).

²⁰ Bazı kaynaklarda Lehistan-Polonya Birliği veya sadece Lehistan olarak geçmektedir.

Yukarıda bahsedilen olayı Polonyalı araştırmacı P. Borowski de “şüphe yok ki Tatar Türkleri, bu zamanlarda Litvanya topraklarına çoktan yerleşmişlerdir” şeklinde dile getirmiştir (Aktaran Grişin, 2000: 5). Ananiasz Zajaczkowski'nin (1962: 557) Ortaçağ tarihçisi olarak belirttiği Franciscain²¹ rahibi Wadding, 1324 yılında Litvanya'ya yapmış olduğu geziyi yıllığında şu şekilde belirtmiştir: “Litvanya'ya Hz. İsa'nın öğretisini yaymak amacıyla giden rahiplerin hiç beklemedikleri halde, bir hanın ülkesinden gelmiş ve dualarını kendi Asyatik dillerinde okuyan insanlara rastlanmıştır”. Ayrıca yazarı belli olmayan fakat Lehistan topraklarında Tatar adıyla anılan topluluğun tarihine dair önemli bilgiler veren bir risalede²², yazar “kendi ecdadından gelmesine kadar o memlekette hiç İslam ahali olmadığını iddia edemeyeceğini, zira Cengiz Han ve evlatlarının (Cuci Han, Batu Han, Toktamış Han) bütün doğu memleketlerine hakim olduğu sırada Moğol ve Tatar kavimlerinde İslam'ı kabul ile dar-ı İslam'a dahil olduklarını, müteakiben de bunlardan Canibek Han'ın Lehler ile yaptığı muharebeler ve sonra barış esnasında Tatar kabilelerinin bir çoğunun bu ülkeye yerleştiklerini” anlatmaktadır (Gökbilgin, 1971: 4).

Yukarıdaki bilgilerden Litvanya Prensleri için yardıma giden Altın Orda Tatarlarının Litvanya topraklarına yerleşip yerleşmedikleri kesin olarak anlaşılmamaktadır. Ancak tarihçiler ve Türkologlar Altın Orda topraklarından komşu bölgelere yaşanan ilk göçün 14. yüzyıl sonları ile 15. yüzyıl başları arasında olduğu konusunda hemfikirlidirler (Sobczak, 1984: 20-23; Güllüdağ ve Mişkiniene, 2008: 19; Mach, 2008a: 34; Bohdanowicz, 1944: 116). 1358 yılında Berdibek Han öldürüldükten sonra Altın Orda Devleti içerisinde iktidar mücadeleleri başlamıştır (İsakov, 2014: 146). İktidar mücadelesi yaşandığı sırada Timur orduları Altın Orda Devleti'ne büyük zararlar vermiştir (İsakov, 2014: 146). Altın Orda Devleti'nde baş gösteren Toktamış ve Timur Kutluğ arasındaki siyasi kavgada, Litvanya Büyük Prensi Witold, Toktamış Hanı desteklemiştir (Atmaca, 2016: 26). Yakov Grişin (2000: 6) bir kısım Tatarların Timur ordusu tarafından öldürüldüğünü, bir kısmının da köleleştirildiğini ve Timur'dan kaçmayı başaranların ise Hıristiyan Polonya ve Moskofların topraklarına sığındığını ifade etmektedir. Toktamış Han ve ailesi de 1397'de bu siyasi

²¹ Gerçek Hıristiyanlığın yoksullukla terbiye edileceğine inanan ve gezgin vaizler yetiştirilmek üzere Papa'nın müsaadesiyle 1209 yılında kurulmuş Katolik tarikatıdır.

²² 1557 yılında Hac Seferi esnasında İstanbul'a gelen bir kişi tarafından, düzgün ve oldukça anlaşılır bir şekilde Avrupa'da mevcut olan Tatarlar hakkında değerli bilgiler veren bir risale mevcuttur. Risalede yazar, İstanbul ziyaretini ve orada gördüğü muameleyi, ayrıca kendisinden bazı bilgiler istenmiş olacak ki, Hacca giderken İstanbul'a uğrayıp vezirler ile devlet ricalarından birçoğu ile yaptığı ziyaretleri, Osmanlı padişahının kendilerine yaptığı iyilikleri ve yardımları anlatmıştır. Ayrıca yazar, Tatarların o dönemdeki durumlarını, atalarının doğudan gelerek, yerli halkın Polya olarak adlandırdığı Lehistan denilen memlekete yerleştiklerini belirtmiştir. Bu memleketin çok geniş sahaya yayıldığını, komşularının da Moskov diyarı ile Osmanlı Hükümdarı vilayetleri olduğunu ifade etmiştir. Bkz: (Gökbilgin, 1971).

mücadeleyi kaybedince Litvanya'ya sığınmak zorunda kalmıştır (İzmaylov, 2009: 528; Bohdanowicz, 1944: 116). Yukarıda bahsi geçen risalede bu vaka şu şekilde anlatılmıştır: “Benim kavmim budur ki, bizim Mirzalar havakin-i Etrak'ın haremlelerinden olan hanların mukaddemleri silsilensindendiler ki hanları tahtta ber-karar etmek için ayan-ı devletleriyle maiyette olarak silah ile hanlara muavenet ve hizmet iderdiler vakta ki hanları helak oldu, hem diyarı garbiyede meva ve mesken aramaya mecbur oldular” (Gökbilgin, 1971: 3-4).

Prens Witold, Toktamış'ın ailesi ve adamlarını Litvanya topraklarına memnuniyetle kabul etmiştir (Güllüdağ ve Mişkiniene, 2008: 19). Litvanya Prensi, Altın Orda Devleti'nden göç eden Tatarlardan iç savaş halinde sarayın güvenliğini sağlamak için kendine bağlı bir süvari birliği oluşturmuş ve doğudan gelecek olan tehlikelere karşı, yani Moskova Knezliği'yle arasında tampon bölge oluşturmak için Tatarları doğu sınır bölgelerine (Trakai ve çevresine) yerleştirmiştir (Orhonlu, 1971: 58-59; İzmaylov, 2009: 528). Pawel Borecki (2014: 9) daha sonra orduda görev yapan Tatarların “sancak” (chroągiew) adı altında örgütlenerek öngörülen bölgelere yerleştirildiğini belirtmektedir. Öngörülen bölgelere yerleştirilen Tatarlar “Sancak Birliği'nin” askeri liderleri altında barış zamanı dahi olsa bu yerleşim yerlerinde idare ve güvenliği sağlamışlardır (Borecki, 2014: 9).

Litvanya Prensi, Toktamış ve destekçilerine tahtı geri alabilmek için yardımda bulunacağını vaadini de vermiştir (Atmaca, 2016: 27). Witold, Tatarlara verdiği söz üzerine 1398 yılında Kıpçak steplerine doğru askeri sefere çıkmış; fakat 1399 yılında Witold orduları Vorskla Savaşı'nı Timur'a karşı kaybetmiştir (Gökbilgin, 1971: 4). Yine de bu askeri sefer sırasında esir düşen Tatarlar Litvanya topraklarına getirilmiştir. Bunun yanı sıra binlerce Tatar da Witold'un yanında kendi istekleriyle Litvanya topraklarına göç etmiştir (Atmaca, 2016: 27). Böylece Witold'un seferi sonrası alınan esirler ve kendi istekleriyle Litvanya'ya yerleşen Tatarlar ilk Tatar göçlerinin temelini oluşturmuştur (Zajaczkowski, 1962: 557).

Timur döneminde de Tatar topluluklarının Polonya-Litvanya topraklarına yerleşimleri devam etmiştir. Savaş sonrası Prens Witold çıkarları gereği Timur ile iyi ilişkiler kurmaya başlamıştır. Prens Witold, Timur'dan, düşmanlarına karşı yardım talebinde bulunmuş, Timur ise bu talebe karşılık yaklaşık bin kişilik birliğini onun yardımına göndermiştir. Daha sonra prensin ricası üzerine askerlerin Litvanya topraklarına yerleşimleri gerçekleşmiş, üstelik onlara “timar, kaftan ve emval” verilerek refahları sağlanmıştır

(Gökbilgin, 1971: 5). Altın Orda'nın dağılmasından sonra hız kazanan söz konusu göçler 18. yüzyıla kadar küçük gruplar halinde devam etmiştir (Lewicka, 2015: 290).

Harita 2.1. Tatarların Polonya-Litvanya Topraklarındaki İlk Yerleşim Yerleri

Litvanya Büyük Prensiği nüfusu o dönemde 250.000 civarındaydı ve bu nüfusun etnik bileşenleri ağırlıklı olarak Slavikti (Beyaz Ruslar ve Ukraynalılar) (Bohdanowicz, 1944: 116). Litvanya Prensi Tatarların ülkelerinin güvenliği için faydalı olacağını düşünüyordu ve onların askeri yeteneklerinden faydalanmak için birçok önemli vaatte bulunmuştu (Tyszkiewicz, 2002: 16). Altın Orda Tatarlarının kendi istekleriyle Litvanya topraklarına geliş amaçları, genel olarak siyasi nedenler ve Altın Orda Devleti'nin o dönemlerde yaşadığı ekonomik sıkıntı olarak gösterilebilir ama en önemli sebep Litvanya Büyük Prensiği'nin onlara tanıdığı önemli imtiyazlar ve vaatleridir (Arık, 2008: 157). Tatarlar en rahat dönemlerini de Witold'un hükümdarlığı (1392- 1430) döneminde yaşamışlardır (Lewicka, 2015: 291). Litvanya Büyük Prensiği Tatarların askeri hizmetlerine karşılık, onlara satmamak koşuluyla arazi vermiştir (Atmaca, 2013a: 149). Kaynaklara göre, Altın Orda Devleti'nden gelen Tatarlar önemli şehir ve ticaret yolları

üzerinde kurulmuş olan Vilnius, Hradne, Slonim, Navahrudak ve Trakai gibi yerlere yerleştirilmişlerdir (Lewicka, 2015: 290).

2.1.2. 1795'e Kadar Polonya-Litvanya Topraklarında Tatarlar

Andrzej Zakrzewski (1987: 89), 14. yüzyılın sonlarında başlayıp 16. yüzyılın başlarına kadar yaşanan göçler ile Polonya-Litvanya Birliği topraklarında üç farklı Tatar sınıfının oluştuğunu belirtmektedir. Bunlar; “Bey Tatarları”, “Kazak Tatarlar” ve sıradan Tatarlardır. Litvanya Prensi tarafından yerleştirilen Tatarların sadece toprak karşılığında askeri hizmet borçları olmuştur. Litvanya halkı tarafından bu Tatarlar “Bey Tatarları” olarak adlandırılmışlardır. Çünkü hem toprağa hem de Litvanya vatandaşları ile aynı haklara sahip olmaları ve bunun yanında Prenslere bağlı kalmaları, onları Litvanya Büyük Prensligi'nin vasalları²³ haline getirmiştir (Atmaca, 2016: 27). “Kazak Tatarları” ise “Bey Tatarları”nın aksine Litvanya Prenslерinden toprak işletme hakkını almamışlardır (Wawrzyniak, 2003: 15). “Kazak Tatarları” savaşçı özelliklere sahip olmayıp, daha ziyade barış zamanlarında posta ve bildirim dağıtmak gibi işlerle yükümlü olmuşlardır (Zakrzewski, 1987: 87). Üçüncü grupta ise şehirlerde yaşayan, ticaret ile ilgilenen ve at sürmek gibi meslekleri olan sıradan Tatarlar bulunmaktadır (Zakrzewski, 1987: 87).

Göç yoluyla gelen ya da esir olarak Litvanya topraklarına getirilen Tatarların nüfus verileri kesinlik taşımamaktadır. Farklı kaynaklarda farklı nüfus verileri yer aldığından söz konusu dönemde Tatarların nüfusunu belirtmek oldukça zordur. Fakat bazı çalışmalar o dönemlerde Polonya-Litvanya topraklarında yaşayan Tatarların nüfuslarına dair tahminlerde bulunmaktadır. Örneğin Yakov Grişin (2000: 16-17), Polonya ve Litvanya'nın akrabalık yoluyla birleştiği dönemde Kral Jagiello'nun Hıristiyan halkla birlikte 2000 civarında Tatarı da vaftiz ettiğini söylemektedir. İngiliz büyükelçisi Gilbert de Lano'nun günlüğünden ise sayısal veri yer almamakla birlikte, Tatarların Litvanya köylerinde yoğun olarak bulunduğu ilişkin bilgiler görülmektedir. Bu bağlamda “birçok köyde yoğun olarak Tatar Türkleri yaşıyordu ve Tatar Türkçesini konuşuyorlardı” cümlesi Gilbert de Lanu'nun günlüğünde geçmektedir (Atmaca, 2016: 25). Ayrıca Zakrzewski (1987: 87) çalışmasında 16. yüzyılda Polonya-Litvanya topraklarında yaklaşık 7000 Tatarın yaşadığını ifade etmiştir. Zakrzewski söz konusu çalışmasında 1670 yılında Vilnius şehri civarlarında 150 Tatar ailesinin yaşadığını, 1768 nüfus sayımına göre yine Vilnius şehri yakınlarında 1703 Tatarın bulunduğunu ve 1790 nüfus sayımında da Troki, Braslav, Wilkomierz, Lida, Novogrotek,

²³ Avrupa feodal sisteminde, derebeyine hizmetleri karşılığında kendisine toprak tahsis edilen kişilere denir.

Volkovysk ve Brest'te 1952 Tatarın yaşadığını belirtmiştir (Zakrzewski 1987: 87- 88). Agata S. Nalborczyk ve Paweł Borecki (2011: 344) ise 17. yüzyılda Litvanya ve Polonya'da yaşayan Tatar nüfusunun 25.000'e ulaştığını düşünmektedirler. Magdalena Lewicka (2015: 291) çalışmasında bu sayıyı 15 bin olarak belirtmiştir.

Litvanya Büyük Prensiği topraklarına yerleştikten sonra Tatarlar farklı iş kollarında çalışmışlardır. Çoğu Tatar, Litvanya Prensi komutasında orduda görev yapmak ve Litvanya'nın düşmanları ile savaşmakla yükümlüken, bazıları da tercümanlık hizmeti vermiştir (Şahin, 2017: 303). Ayrıca Altın Orda Devleti'nde sanatkâr olanlar Litvanya'da sanatlarını icra etmeyi sürdürmüşlerdir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 344). Askerlik hizmeti verenler vergiden muaf tutulmuşken, şehirlerde yerleşmiş olanlar yaptıkları zanaat ve ticari kazançlardan dolayı vergi verme mecburiyetindeydiler (Gökbilgin, 1971: 8). Polonya-Litvanya topraklarındaki Tatarlar'dan köylerde yaşayan askerlik görevleri dışındakiler çiftçilik, hayvancılık ve at yetiştiriciliği, şehirlerde yaşayanlar ise arabacılık (taşımaya) işleriyle meşgul olmuşlardır (Şahin, 2017: 303). Özellikle bu dönemlerde Tatarlar at yetiştiriciliği ve taşımacılık konusunda çok başarılı olmuşlardır (Şahin, 2017: 303). Tatarlar bu dönemde çok nadir olarak ticaretle uğraşmışlardır. Ticaret ile uğraşan Tatarlar Kırım sınırında ikamet edip, Kırım'dan çeşitli kumaşlar, bezler, yağlıklar ve kemerler getirip kendi soydaşlarına satmışlardır (Gökbilgin, 1971: 8). Bu malları satan Tatarlar da askerlik hizmeti ile uğraşan Tatarlar gibi devlet hazinesine vergi vermemişlerdir (Gökbilgin, 1971: 8). Ayrıca Polonya-Litvanya topraklarında yaşayan bazı Tatarlar, aynı soydan geldikleri, aynı dini ve benzer dili paylaştıkları düşüncesiyle Polonya-Litvanya Birliği'nin Osmanlı Devleti ve Kırım ile olan ilişkilerinde tercüman ve aracı olarak görevlendirilmişlerdir (Şahin, 2017: 303)

Litvanya Prensi Witold, Tatarların dinlerini ve kültürlerini istedikleri gibi yaşama garantisini vermiştir (Lewicka, 2015: 291). Paweł Borecki'ye (2014: 9) göre, başlangıçta dini özgürlükler konusunda yalnızca sözlü garantiler verilmiştir. Ancak 16. yüzyıldan itibaren sözlü vaatler yazılı belgeler biçiminde onaylanmıştır. Bu dönemde Tatar erkekler kendi dinlerini değiştirmeden Hıristiyan kadınlar ile evlenebilmişlerdir. Bu dönemde karışık evliliklerden doğan çocukların babalarının dininden olmalarına da müsaade edilmiştir (Lewicka, 2015: 291). Ayrıca, Tatar yerleşim yerlerinin gelişmiş olması, onlar için uygun yaşam koşullarının oluşmasını kolaylaştırmıştır (Borecki, 2014: 9). Tatarların yerleşim alanlarında en az bir cami inşa edilmiştir. Her caminin çevre sakinleri tarafından

oluşturulmuş cemaatleri olmuştur (Bohdanowicz, 1944: 117). Cami cemaatleri kendi aralarında topladıkları paralar ile caminin giderlerini finanse etmişlerdir. Ayrıca bu cemaatler kendi imamlarını özgürce seçmişlerdir (Borecki, 2014: 10). Seçilen imamlar sadece cami görevlerine sahip olmamışlardır. İmamlar dini görevlerinin yanında mahkemelerde ve devlet dairelerinde Müslüman topluluğunun temsilciliği, ölüm ve doğum yılı kayıtlarını tutma görevlerini de yerine getirmişlerdir (Sobczak, 1984: 77; Konopacki, 2010: 87-94). Müslüman Tatar yaşamındaki bu cemaat teşkilatlanmaları 19. yüzyıla kadar devam etmiştir (Borecki, 2014: 10). Özetle, Tatarlar Polonya-Litvanya Birliği döneminde dinlerini rahatça yaşamışlardır. Litvanya Büyük Prensleri tarafından Tatarları Hıristiyan yapmak için hiçbir girişimde bulunulmamıştır (Borawski ve Dubiński, 1986: 74).

Tatarlar topraklarını Litvanya Prenslерinden almışlar ve satmamaları kaydıyla bu toprakları işletme hakkına sahip olmuşlardır (Şahin, 2017: 302). Tatarlar, sivil haklarını da bu dönemde özgürce yaşamışlardır (Račius, 2013: 83). Altın Orda Devleti'nde asil olan Tatarlar, Litvanya'da da aynı haklara sahip olmuşlardır. Asil Tatarlar kendi topraklarının sahibi olup aynı zamanda köle sahibi de olabilmişlerdir. Fakat söz konusu Tatarların siyasi hakları olmamış, yani merkez ve şehir seçimlerine katılamamışlardır (Bohdanowicz, 1944: 117).

Yukarıda bahsettiğimiz şartlar Tatarlar için çok elverişli olmuştur. Çünkü; Altın Orda Devleti içindeki iç karışıklık yüzünden, Tatarlar göç edecek topraklar aramış ve onlar için Polonya- Litvanya Birliği toprakları en huzurlu yer olmuştur (Grisin, 2000: 22). 16. yüzyılda Polonya Kralı Sigismond'a verdikleri mektuptan, Tatarların Prens Witold'u ne kadar çok sevdikleri anlaşılabilir. Bu mektupta Tatarlar “Hatırası şanlı Witold artık yaşamıyor. O, bize Hazret-i Muhammed-i unutmamızı emretmedi ve biz gözlerimizi mukaddes yerlere –Mekke ve Medine’ye- çevirdiğimiz zaman, onun adını, kendi halifelerimizin adları gibi tekrarlıyoruz” demişlerdir (Zajaczkowski, 1962: 557). Yazarı belli olmayan risalede her sene Witold'u anmak için özel bir günde toplandıkları, camilerde bu krala dua ettikleri bilgisi bulunmaktadır (Gökbilgin, 1971: 5).

Tatarların Litvanya ve Polonya'da gördükleri iyi muamele 16. yüzyıl ortalarına kadar sürmüştür (Lewicka, 2015: 291). Yazarı belli olmayan risalede 16. yüzyıl ortalarından sonraki dönem için, “rical ve ayan-ı devletler tarafından çok sitem ve zulümler” çektikleri, yaşadıkları memleketlere faydalı hizmetler ettikleri halde karşılıklarını alamadıkları ve eğer bu zulümlerin devamı gelirse Tatarların bu topraklardan ayrılmaya mecbur kalıp, Osmanlı

Padişahının ülkesine göçüp sığınacakları açıklamaları yapılmıştır (Gökbilgin, 1971: 5-6). O dönemlerde Kırım Han'ı Mengli Giray Rusya ile iyi ilişkiler içindeydi ve Rusya'nın çatışma halinde olduğu Polonya Kralı'na da düşmanca davranıyordu (Wawrzyniak, 2003: 31). Mengli Giray Han ve Polonya Kralı arasındaki mücadeleler esnasında Tatarlar ile yerel halk arasında özellikle dini çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır (Atmaca, 2016: 28).

17. yüzyılda Tatarların Polonya-Litvanya Birliği topraklarındaki şartları önceki dönemlere göre daha da kötüleşmiştir. Osmanlı-Lehistan savaşlarının başlaması ile Polonya ve Litvanya vatandaşlarının Tatarlara olan yaklaşımlarında değişimler olmuştur (Bohdanowicz, 1944: 117). Bu dönemde Polonya-Litvanya topraklarında yeni bir caminin yapılması ve olan camilerinde onarımı yasaklanmıştır. Ayrıca Tatarların Hıristiyan kadınlarla evliliklerine de izin verilmemiştir (Lewicka, 2015: 291). Genel olarak Tatarlar hainlikle, Tatar kadınları "büyücülükle" suçlanmaya başlanmıştır. Özellikle bazı Katolik Hıristiyanlar, Tatarların dini kitaplarını yok etme girişimlerinde de bulunmuşlardır (Atmaca, 2016: 28).

Osmanlı-Lehistan savaşları döneminde yaşanan ekonomik sıkıntı yerel halkları etkilediği gibi Tatarları da etkilemiştir. Polonya-Litvanya Birliği'nin ekonomisi almış olduğu yenilgiler yüzünden kötüleşmiş, bununla bağlantılı olarak Litvanya Prensleri Tatar askerlerin maaşlarını aksatmaya başlamıştır (Wawrzyniak, 2003: 16). Bu nedenlerle, Polonya-Litvanya Birliği topraklarında Tatar nüfusu zamanla azalmaya başlamıştır (Atmaca, 2016: 28). Savaş esnasında bir kısım Tatar askerler ile şehirlerde sosyal ve ekonomik sıkıntılar çeken Tatarlar Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir (Orhonlu, 1971: 61). Bu savaş döneminde köylerde bulunan Tatar toplulukları daha iyi geçinebiliyorken, şehirlerde yaşayan Tatarlar maddi sıkıntı içinde olmuşlardır (Gökbilgin, 1971: 9). 1679 yılında Polonya Kralı John Sobeski'nin maaş karşılığında Tatarlara toprak vermesi bahsi geçen göçü durdurmuş hatta Osmanlı birliklerine katılan bazı askerlerin Polonya savaş birliklerine katılmalarını sağlamıştır (Wawrzyniak, 2003: 31). Böylece Tatarların Polonya topraklarına yerleşimi, 1679 yılında Kral Jan 3. Sobieski'nin ülkenin batı tarafından bir kaç köyün Tatarlara verilmesi kararını alması gerçekleşmiştir (Konopacki, 2010: 78).

Polonya topraklarına yerleştirilen Tatarlar, geçmişte Litvanya Prenslere yapmış oldukları askeri hizmetini artık Polonya Krallığı için yapmaya başlamışlar ve Litvanya'da sahip oldukları hakların aynısına burada da sahip olmuşlardır (Lewicka, 2015: 291). Litvanya yönetimi altındayken sahip oldukları dinsel örgütlenmeleri Polonya yönetiminde

de sürdürmüşlerdir (Borecki, 2014: X). 18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde kendilerine krallar ve prensler tarafından verilen toprakların hukuki statüsü mülke çevrilmiştir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 345). 3 Mayıs 1791 Anayasası'na göre de Tatarlar Polonya soylularıyla eşit haklara sahip olmuşlardır (Kołodziejczyk, 1997: 19).

Polonya-Litvanya Birliği; Rusya, Prusya ve Avusturya Krallığı ile girdiği savaşlarda yenik düşerek 1795'te bağımsızlığını kaybetmiş ve Tatarların yaşadıkları topraklar Rusya'nın kontrolüne geçmiştir (Nalborczyk ve Borecki, 211: 345). Böylece bu tarihten sonra bu topraklarda yaşayan Tatarlar, Rusya'nın Müslümanlar ile ilgili yasal düzenlemelerine tabi olmuşlardır (Borecki, 2014: X).

2.1.3. 1795-1918 Yılları Arası Rusya Yönetiminde “Polonya-Litvanya Tatarları”

Polonya topraklarına yerleştikten kısa bir süre sonra Tatarlar kendilerini Rusya'nın işgali altında bulmuşlardır. Polonya toprakları Rus etkisi altına girmiş ve bundan sonra 1918 yılında Polonya yeniden bağımsızlığını kazanana kadar Rus İmparatorluğu'nun yasal düzenlemelerine tabi olmuştur. Bu dönemde Polonya sınırları içinde yaşayan Tatarlar Polonya ulusu ile aynı kaderi paylaşmışlardır (Nalborczyk, 2009: 55).

Tatar askeri birlikler Rus işgali altındaki dönemde de görevlerini Polonya için devam ettirmişlerdir. Polonya bölgesinde yaşayan Tatarlar, Polonya'nın bağımsızlığı için yerel halk ile birlikte savaflara ve isyanlara katılmışlardır (Bohdanowicz, 1944, 117). Böylece söz konusu Tatarlar, topraklarına olan bağlılıklarını ve Polonya Devletine karşı yurttaşlık yükümlülüklerinin gereğini yerine getirdiklerini kanıtlamışlardır (Konopacki, 2008: 11). Bu dönemde Polonya ordusunun en ünlü Tatar komutanlarından biri General Yusuf Bielhal'tır. General Yusuf, Rus ordusuna karşı kazanmış olduğu zaferler ve Polonya'nın bağımsızlığı için vermiş olduğu mücadele ile tanınmıştır (Özü Türk Belgeseli, 2007b).

“Polonya-Litvanya Tatarları”, 1795'te Kosciuszke Ayaklanması'nda Vilnius şehrinde Ruslara karşı gösterdikleri dirençle ünlenmişlerdir. Ayrıca Polonya ve Litvanya bölgesinde yaşayan Tatarlar, 1812-1814 yılları arasında da Napolyon Ordusu'nda Lehler ile birlikte bulunmuşlar ve daha sonra hem Kasım 1820 hem de Ocak 1863 Ayaklanmaları'nda cesaretli bir şekilde Rusya'ya karşı Polonya'nın özgürlüğü için mücadele vermişlerdir (Konopacki, 2008: 11). Bu dönemde Polonya ve Litvanya topraklarında Tatar birlikleri

kendi komutanlarına ve “Uhlan²⁴” olarak adlandırılan atlı süvarilere sahip olmuşlardır. Bu adlandırma 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Polonya-Litvanya Tatar süvari birliğini kontrol eden ünlü Albay Uhlan’dan gelmektedir. Albay Uhlan Napolyon Savaşları’nda kendi birliklerini komuta etmiş ve ailesinin son üyeleri de bu savaşta ölmüştür (Bohdanowicz, 1944: 117).

1794’te Büyük Katerina, Tatarların Polonya ve Litvanya’da sahip olduğu tüm asil imtiyazların yanı sıra arazi sahipliği ve din özgürlüğü haklarını da teyit etmiştir (Narborczyk ve Borecki, 2011: 346). Bu yüzden Rus İmparatorluğu döneminde Polonya ve Litvanya bölgesinde yaşayan Tatarların sosyal yaşamlarında pek fazla bir değişiklik olmamıştır. Bu döneme kadar “Polonya-Litvanya Tatarları” ordu işleri ve tarım ile meşgul olmuşlar fakat 19. yüzyıl sonlarına doğru farklı iş alanlarına da giriş yapmaya başlamışlardır. Söz konusu Tatarlar, özellikle hukuk alanında ve tıp/endüstri alanlarında meslek sahibi olmaya başlamışken, bu dönemlerde yine ticaret ile meşgul olmamışlardır (Bohdanowicz, 1944: 118). Rusya yönetimi altında askeri alanlarda çalışan “Polonya-Litvanya Tatarları”nın sayısında da ciddi oranda azalma olmuştur. Çünkü “Polonya-Litvanya Tatarları”, Polonya ile Rusya arasında gerçekleşen savaşlarda ciddi kayıplar vermişti. (Bohdanowicz, 1944: 118). Fakat yine de Rus İmparatorluğu dönemine geçildiğinde Rusya için savaşan önemli Tatar komutanları olmuştur. Örneğin 1. Dünya Savaşı döneminde Rusya komutasında görev yapan yirmi Tatar generalin olduğu tahmin edilmektedir (Bohdanowicz, 1944: 118).

19. yüzyılda, Çar tarafından Rusya İmparatorluğu yapısı içindeki Müslüman liderlerin ve örgütlerin birleşmesi öngörülmüştür (Borecki, 2014: XI). Böyle bir reformun sonucu olarak üç Müslüman dini ve otorite merkezi (Orenburg Müslümanlar Manevi Birliği, Toros Müslümanlar Manevi Birliği ve Transkafkasya Müslümanlar Manevi Birliği) oluşturulmuştur (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 345). Bu merkezler “müftü” tarafından yönetilmiştir (Borecki, 2014: XI). Böylece 1831’den sonra “Polonya ve Litvanya Tatarları” da Kırım müftüsünün başında olduğu Toros Müslüman Manevi Birliği’nin yetkisine girmiştir (Tyszkiewicz, 2002: 82). Bunun sonucunda birçok yerel Tatar cemaat ve örgütü ortadan kaybolmuştur (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 345). Bu dönemde Polonya ve Litvanya’da yaşayan Tatarların kendi imamlarını seçme hakkı olmuş fakat seçilen imamın önce müftüler tarafından kabul edilmesi, daha sonra ise valiler tarafından onaylanması koşulu getirilmiştir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 345).

²⁴ Türkçedeki oğlan sözcüğünden bozularak Lehçe’ye geçmiş olan “uhlan” sözcüğü, mızrak kullanan süvari birliğini ifade etmektedir.

Söz konusu dönemde Rusya'daki bütün dini cemaatler Rus İmparatorluğu'ndan ödenek almıştır (Borecki, 2014: XI). Rusya'daki Müslümanlar, cami inşa etme ve kendi topluluğundan ölen birini kendi mezarlıklarına gömme hakkına sahip olmuşlardır (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 345). “Polonya ve Litvanya Tatarları”nın yaşadığı yerlerde Müslüman cemaatlerin yönetimi, kontrolü, cami inşası ve onarımı da Kırım Müftülüğü tarafından idare edilmiştir (Borecki, 2014: XI). Fakat imamların ve müezzinlerin maaşları yine cemaatlerin kendi aralarında topladıkları paralardan karşılanmıştır (Miśkiewicz, 1990: 17-18).

Rus İmparatorluğu döneminde Tatar topluluğunun batı topraklarına kaymasında çok fazla bir değişiklik olmamıştır. “Polonya-Litvanya Tatarları”nın yoğunlukta olduğu şehirler eskiden olduğu gibi Minsk'ten başlayıp Vilnius ve Kaunas bölgelerine doğru uzanmıştır. Ayrıca Varşova ve Siedlce bölgelerinde de Tatar nüfusu artmıştır. Fakat yaşanan ayaklanmalar ve savaşlar yüzünden bazı yerleşim yerleri de yok olmuştur. Bu dönem için Rusya'nın batı bölgesinde 10 bine yakın Tatarın yaşadığı tahmin edilmektedir (Konopacki, 2008: 23).

1905 sonrası Rusya İmparatorluğu'nun dini örgütlere ve kurumlara karşı daha ılımlı politikalar izlediği söylenebilir. Bu tarihte vakıfların ve hayır kuruluşlarının kurulmasına izin verilmiştir. Böylece “Polonya-Litvanya Tatarları” kendi örgütlerini oluşturma fırsatını yakalamıştır. Örneğin, 1913'te yardıma muhtaç Müslümanlara maddi yardım için Tatar Konstanty Chalecki Vakfı oluşturulmuş ve çeşitli Müslüman toplulukları için etkinlikler yapılmıştır. Bunun dışında Koło Akademików Muzułmanów Polskich (Polonyalı Müslüman Yurtlar Topluluğu) ve Stowarzyszenie Pomocy Biednym Muzułmanom (Yoksul Müslümanlar İçin Yardım Kuruluşu) da bu dönemlerde faaliyet gösteren, Tatar Müslümanlarının oluşturmuş olduğu örgütlerdir (Konopacki, 2008: 23).

1. Dünya Savaşı boyunca “Polonya-Litvanya Tatarları” Rus birlikleri içinde Almanya ve Avusturya ile savaşmışlardır. 1915 yılında Almanya, “Polonya-Litvanya Tatarları”nın yaşadığı topraklara yaklaşıncaya, birçok Tatar ailesi bu topraklardan göç edip savaşın sonucunu savaş bölgelerine uzak topraklarda beklemiştir. Polonya'da kalan Tatarlar ise Polonya'nın özgürlüğü için savaşmışlardır. Polonya'da kalan Tatarlar gizli örgütlerde idari ve büro işlerinde yer almışlardır. Bunlardan bazıları Aleksander Sulkiewicz, Josef Pilsudski ve arkadaşlarıdır. Bu isimler Polonya Sosyalist Partisi'nin yer altı aktivitelerinde görev almışlardır (Konopacki, 2008: 23-25).

Polonya-Bolşevik Savaşı başladığında, Polonya’da yaşayan Tatarlar Mustafa Achmetowicz Tatar Uhlan alayını idare etmişlerdir. 1920 sonrası General Aleksander Romanowicz ve Albay Lenon Kryczyński tarafından idare edilen alay komutanlığı dağıtılmış ve yerine yeniden Tatar topluluğunun isteği üzerine “Muhammad (Müslüman) Taburu” oluşturulmuştur. Bu birlik Polonya askeri kuvvetleri içinde 1922’ye kadar görevini icra etmiştir. Bu dönemde Albay Mirza Hazman Sulkiewicz, Albay Bajroszewski ve Albay Fuad Aleksandrowicz de Polonya-Bolşevik savaşında öne çıkan önemli Tatar komutanlar arasında yer almıştır (Konopacki, 2008: 33).

2.1.4. 1918-1939 Yılları Arası Polonyalı Tatarlar’da Kültürel Canlanma

1. Dünya Savaşı sonrası, Altın Orda Devleti’nden Litvanya Büyük Prenslığı topraklarına yerleşmiş olan Tatarlar kendilerini üç farklı devlet içinde bulmuşlardır (Bohdanowicz, 1944: 118). Bu devletler Polonya, Litvanya ve Sovyetler Birliği’dir. Savaş sonrası Polonya 123 yıl aradan sonra yeniden bağımsızlığına kavuşmuş ve yaşanan sınır değişiklikleri ile farklı etnik ve dini toplulukların yaşadığı bir ülke haline gelmiştir. Bu yüzden bağımsızlığını yeni elde etmiş olan Polonya Cumhuriyeti’nin etnik ve dini meselelere dair yaklaşımı olumlu olmuştur (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 346).

İkinci Polonya Cumhuriyeti olarak bilinen Polonya Devleti, 1921 ve 1935 Anayasası’nda tüm vatandaşlara vicdani ve dini özgürlüğü garanti etmiştir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 346). Bu anayasalara göre, herhangi bir dini azınlığa mensup olan Polonya vatandaşları dini kurallara uymak ve ibadetlerini yapmakta diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olmuştur. Fakat oluşturulacak olan tüm dini oluşumların ya da mezheplerin devlet tarafından resmi olarak tanınmış olması şartı getirilmiştir. 1918-1939 yılları arasında Polonya’da yedi mezhep devlet tarafından tanınmış ve bu mezheplerin hukuki statüleri düzenlenmiştir. Devlet tarafından tanınmış bu mezhepler devletten mali yardım almıştır (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 346).

Yukarıda bahsedilen yedi mezhepten biri de “Müslüman Tatarlar” ile ilgilidir. Savaş yıllarında Almanların işgaline karşı Polonya’dan kaçıp Kırım ve çevresine yerleşmiş olan Tatarların birçoğu savaş sonunda Polonya’ya geri dönmüştür (Bohdanowicz, 1944: 118). 1. Dünya Savaşı başladığında Polonya’da bulunan Tatarların sayıları 7000 civarındaydı fakat savaş bitiğinde Tatar nüfusunun 5500 olduğu tahmin edilmektedir (Račius, 2013: 84; Bohdanowicz, 1944: 118;). Ayrıca 1. Dünya Savaşı sonu Vilnius bölgesi Polonya’ya dahil

edilmiş ve Litvanya topraklarındaki birçok Tatar da Polonya vatandaşı olmuştur (Račius, 2013: 84). Genel olarak Polonyalı Tatarlar bu dönemde Vilnius, Navahrudık ve Białystok bölgelerinde yaşamışlardır (Nalborczyk, 2009: 56). Polonyalı Tatarlar, bu bölgelerde eskiden olduğu gibi tarım ve at yetiştirme işleriyle uğraşmışlardır. Bu dönemde eğitimlerini tamamlayan Tatarların Varşova gibi büyük şehirlerde doktor, mühendis ve öğretmen olarak çalışmaya başladıkları da söylenebilir (Konopacki, 2008: 33).

“Polonya-Litvanya Tatarları”nın farklı üç devlet içinde bölünmeleri, ilk başlarda onların geleneksel ritüellerini sürdürme süreçlerini zayıflatıyor şeklinde düşünülebilir. Fakat bağımsızlığını kazanan Polonya Cumhuriyeti’nde, Polonya Hükümeti’nin devlet sınırları içinde yaşayan Tatarlarla iyi ilişkiler kurması sonucu, Polonyalı Tatarlar Rusya döneminde özgürce yaşayamadıkları kültürel ve dini ritüellerini yaşama fırsatı bulmuşlardır. Savaş sonrası dönemde Polonya hükümetinin onlara karşı politikası Polonyalı Tatarların kültürlerini korumalarında önemli bir etken olmuştur (Bohdanowicz, 1944: 118).

1920’de Sovyetlerin Kırım’a yayılması sonrası Sovyet yöneticiler Simferopol’daki müftüye bağlı olan Toros Müslüman Manevi Birliği’ni ortadan kaldırmıştır (Tyszkiewicz, 2002: 82). Bu tarihten bir yıl sonra kabul edilen Polonya Anayasası’na göre ise yurtdışındaki herhangi bir örgütün Polonya’daki Müslüman topluluğuna olan hükmü sona ermiştir (Borecki, 2014: XI). Anayasaya göre Polonya’da yaşayan Tatarlar dini özgürlüklerini diledikleri gibi yaşayacak olsalar da Polonya’da, Polonyalı Tatar topluluğunu örgütleyecek ve idare edecek hiçbir örgüt bulunmamaktaydı (Piwko, 2017: 13). Bu yüzden de Polonyalı Tatarlar belli bir süre kendilerini Osmanlı Hilafetine bağlı tutmaya çalışmışlardır. Bu belirsizlik içinde Polonya’da 1923’te ilk Müslüman dini örgüt olan Varşova Başkent Müslüman Birliği (Muzułmański Związek m.st Warszawy) Abdulhı Hamida Churamowicza başkanlığında kurulmuştur (Borawski ve Dubiński, 1986, 153). Çünkü Polonya’da dini toplulukların devlet tarafından yasal olarak tanınması sadece dini örgütlerin temsili ile sonuçlanan anlaşmalarla olabilmektedir (Piwko, 2017: 13). Bu bağlamda, adı geçen örgüt aynı tarihte Vilnius’ta 1922’de kurulan Polonya, Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna Tatarları Merkezi Komitesi ile birlikte bir toplantı düzenlenmiştir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 346). Bu toplantıda Polonya’da yaşayan Müslümanların yasal statüsünün düzenlenmesi için bir çağrıda bulunmuş ve dini örgütlerine mali destek sağlamak için Simferopol’da kapatılan müftülüğün yerine yeni bir müftülüğün oluşturulması istenmiştir (Sobczak, 2004: 175-176, Piwko, 2017: 13).

Toplantıda bahsedilen istekler Polonya Hükümeti yetkilileri tarafından olumlu karşılanmıştır. 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin almış olduğu bir kararla hilafet ortadan kaldırılınca da “Polonya Tatarları”nın dini durumlarının düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur (Borecki, 2014: XII). Polonya Hükümeti'nin Polonyalı Tatarlar ile olan ilişkisindeki ilk olumlu hareketi, 1925 yılında Vilnius şehrinde Wszepolski Zjazd Delegatów Gmin Muzułmańskich w Rzeczypospolitej Polskiej'nin (Polonya Müslüman Toplulukları Delegeler Kongresi) düzenlenmesi için yapmış olduğu yardımlar olmuştur (Miśkiewicz, 1996: 51). Organizasyon komitesi şu kişilerden oluşmuştur: Adam Murza-Murzicz, o dönemin milletvekili Abdülham Hamid Çuramowicz ve Vilnius camisi imamı İbrahim Smajkiewicz. Vilnius, Nowogródek, Białystok ve Varşova şehirlerinden de 58 kişilik delegasyon kongrede yer almıştır (Piwko, 2017: 14). Kongrenin amacı Polonya'da yaşayan Müslümanların kendi dini yükümlülüklerini organize edebilecek bir müftülüğün oluşturulması olmuştur. 29 Aralık 1925'te İçişleri ve İdare Bakanlığı onayıyla ve Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia (Dini Mezhepler ve Kamusal Aydınlanma Bakanlığı) finansmanıyla gerçekleştirilen bu toplantıda alınan kararlarla Vilnius'ta bir müftülük oluşturulmuş ve ilk müftü olarak Jakub Szyrkiewicz görevlendirilmiştir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 347).

Yukarıda bahsedilen toplantıda Müftülük dışında Muzułmański Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej (MZR–Polonya Cumhuriyeti'nde Müslüman Dini Birliği) örgütünün oluşturulması kararı da alınmıştır (Bohdanowicz, 1944: 118). Böylece MZR'nin kurulması ile Polonya Cumhuriyeti'nin doğu topraklarında yaşayan Tatarlar ortak amaç için yeniden bir araya getirilmiştir. Ayrıca MZR'nin kurulması ile birlikte Polonya Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Müslümanların Kırım Müftülüğü'ne olan bağlılığının sona erdirilmesi resmi olarak ilan edilmiştir (Kryczyński, 1930: 8-9).

MZR, 21 Nisan 1936 tarihine kadar çalışmalarını herhangi bir yasal dayanağı olmadan sürdürmüştür (Konopacki, 2008: 33). Bu yüzden Birliğin üyeleri resmi olarak atanmamıştır. MZR, tüzüğünün resmi olarak tanınmasını ve devlet tarafından resmi bir belge ile açıklanmasını beklemiştir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 347). 1932 yılında MZR temsilcileri, Birliğin tüzüğünü Dini Mezhepler ve Kamusal Aydınlatma Bakanlığı'na taslak olarak sunmuşlardır. Ayrıca yine bu tarihte devlet ile Polonya'daki Müslümanların ilişkisini tanımlayan bir yasa tasarısı sunulmuştur. MZR tüzüğünde geçen müftülük çalışmaları ve aktiviteleri 26 Mart 1936 tarihinde Polonya Hükümeti tarafından kabul edilmiştir (Piwko,

2017: 15; Nalborczyk ve Borecki, 2011: 347). Bunu takiben 21 Nisan 1936'da Polonya Hükümeti, MZR ile olan ilişkisini açıklayan bir kanun çıkarınca İslam, Polonya Hükümeti tarafından resmen tanınmış olmuştur (Borecki, 2014: XII).

MZR ve devlet arasındaki ilişki yasa ile belirlendikten sonra, Polonya Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan tüm Müslümanlar doğrudan bu örgütün idaresi altında alınmıştır (Piwko, 2017: 12). Yasanın 1. Maddesine göre “Polonya Cumhuriyeti’ndeki tüm Müslümanlar herhangi bir yabancı dini ve bağımsız otoriteye tabi olmayan MZR mensubudurlar” (240 Ustawa: O Stosunki Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, 1936). Ayrıca bu yasadan sonra MZR’nin yönetim kurulu da belirlenmiştir. Yönetim kurulu müftü ve diğer dört üyeden oluşmaktadır. Bu dört üyenin ikisi din görevlilerinden, diğer ikisi ise dini meslekten olmayan kişilerden seçilmektedir. Müftülük MZR’nin başıdır ve Polonya Seçim Kongresi, Yüksek Müslüman Kurulu tarafından belirlenen adaylardan birini müftü olarak seçmektedir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 347).

Müftü MZR’yi tek başına idare edebilir; bir başka ifadeyle Yüksek Müslüman Yönetim Kurulu’nun görüşlerine uymak zorunda değildir. Yüksek Müslüman Yönetim Kurulu sadece Müftülüğün danışma organıdır. Yüksek Müslüman Yönetim Kurulu MZR’nin birimleri olan Müslüman Dini Toplulukların Başkanları tarafından oluşmaktadır. Müslüman Dini Toplulukların Başkanları’nı genel bir komite tarafından belirlenen ve müftünün atadığı imamlar oluşturmaktadır ve müezzinler de onların vekilleridir. Hükümet ise MZR’yi mali olarak desteklemekte, yapılan atamaları, yönetmelikleri ve açıklanan diğer tüm değişiklikleri takip etmektedir. Polonya Devleti, MZR’nin işleyişinde ve aldığı kararlarda önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü müftü ve Yüksek Müslüman Kurulu üyelerinin aday listeleri Dini Mezhepler ve Kamu Aydınlatma Bakanı tarafından onaylanmaktadır (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 347). Ayrıca imam olarak belirlenen adaylar ve onların faaliyetleri yerel valiler tarafından denetlenmekte, eğer Polonya Cumhuriyeti çıkarına aykırı bir durum olduğuna kanaat getirilirse, belirlenen adaylar veto edilip dini görevlerine son verilebilmektedir. Yine MZR’nin sahip olduğu varlıkların elden çıkarılması, imtiyazı ve amaçlarının değiştirilmesi gibi kararlarda yerel valilerin onayı gerekmektedir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 347).

Sonuç olarak 1918-1939 yılları arasında Polonyalı Tatarlar, İslam dinini tıpkı Roma Katolik Kilisesi mezhebine üye olan vatandaşlar gibi özgürce yaşamışlardır. Polonyalı

Tatarların dini faaliyetler için gerekli olan finansman ise devlet tarafından sağlanmıştır. Ayrıca oluşturulan müftülüğün çalışmalarının etkisiyle, Polonyalı Tatarların kültürel özgürlüklerini 14. yüzyıl başlarında olduğu gibi rahatça yaşadıkları görülmektedir (Konopacki, 2008: 33).

Bu dönemde Müftülük, Müslümanların yaşadığı bölgelerde imam sayısını arttırmış ve ayrıca kültürel bilincin sağlanması için de eğitim çalışmalarına başlamıştır. Ek olarak Müftülük, çeşitli din kitaplarını hem Arapça hem de Lehçe olarak yayınlamış ve ayrıca İslam dini eğitimi ve öğretisi için genç Polonyalı Tatar öğrencilerini Mısır'a El-Azhar Üniversitesi'ne ve Saraybosna'ya göndermiştir (Bohdanowicz, 1944: 118). Bunlardan birkaçı; Samuel Assenowicz, Jusuf Konopocki ve Bekir Eksanov Saraybosna'da eğitimlerini tamamladıktan sonra Varşova'da imam olarak görevlendirilmiştir. Aynı şekilde Ali İsmail Woronowicz ve Mustafa Aleksandrowicz de Al Azhar Üniversitesi'nden mezun olunca Kudüs'te Polonya Cumhuriyeti Konsoloslugu'nda göreve başlamışlardır (Konopacki, 2008: 33). 2. Dünya Savaşı'na kadar Polonya'da 17 cami ve 3 mescit yapılmış ve bu gibi ibadet yerlerinde imamlar genç öğrencilere Arapça alfabe, dualar ve İslam kültürüne ait ritüelleri öğretmişlerdir. Müftülük kurulunca Polonyalı Tatarlar yurtdışındaki Müslümanlarla da ilişki kurmaya başlamıştır. Polonya müftülüğü ve temsilcileri birçok Müslüman ülkeye geziler düzenlemiş; birçok Müslüman lider de onları ziyarete gelmiştir (Bohdanowicz, 1944: 118).

Bu dönemde Polonyalı Tatarların dini örgütlenmelerinin yanında kültür ve eğitim alanında da önemli örgütlenmelerinin olduğu söylenebilir. Stefan Bazerski, Oligierd Najman-Mirza Kryczyński ve Leon Najman-Mirza Kryczyński bu alanlarda en aktif kişiler olmuşlar ve Tatar kültürünü yeni nesillere yaymak ve anlatmak için toplantılar düzenlemişlerdir. 1925 yılında Tatar aydınlarından Wilnius Batory Üniversitesi Profösörü Stefan Bazerski, Adam Murzy-Murzicz ve General Aleksander Romanowicz'in çabalarıyla Związek Kulturalno Oświatowg Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej (Polonya Cumhuriyeti Tatar Kültür ve Eğitim Derneği) kurulmuştur. Derneğin amaçları Müslüman nüfusunun eğitim süreçlerine destek olmak ve Polonyalı Tatarların tarihi ve kültürü üzerine araştırmalar yapmak olarak belirlenmiştir (Piwko, 2017: 14). Ayrıca yine bu amaçlar doğrultusunda Polonyalı Tatar entelektüelleri tarafından yayıncılık faaliyetleri başlatılmış, kütüphaneler kurulmuş ve tatil zamanlarında gençlerin birlikte vakit geçirmeleri için çocuk tiyatro grupları oluşturulmuştur. Tüm bu faaliyetler ve eğitim müfredatları Polonya Devleti

ile uyumlu yürütülmüştür. Eğitim programları ve faaliyetler Aleksander Sulkiwicz Tatar Birliği ve Tüfekçiler Derneği tarafından belirlenip uygulanmıştır (Konopacki, 2008: 33-35).

Söz konusu dönemde Polonyalı Tatar nüfusu az olmasına rağmen, dönemin entelektüel Polonyalı Tatarları sayesinde Polonya’da Tatar kültürel ritüelleri devam ettirilmeye çalışılmıştır. Böylece 1. Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni Polonya’da Polonyalı Tatarlar arasında “kültürel hareketliliğin” yeniden canlandırıldığı söyleyebilir. Fakat bir azınlık grubu için sadece dine bağlı olmak kültürel canlanma için yeterli değildir. Kültürel canlanma; sahip olunan ana dil, tarih, kültür ve ritüellerin bilincine varılmasıyla gerçekleşebilir (Bohdanowicz, 1944, 119). Ne yazık ki Polonyalı Tatarlar kendi ana dillerini 17. yüzyıl sonunda unutmuşlardır. Bu konu ilerleyen başlıklarda detaylıca incelenecektir. 1920’lerde Polonyalı Tatar entelektüelleri dil asimilasyonu gerçekleştirildiğinin bilincinde olup, kültürel canlanma için sadece din bağının yeterli olmadığını, kültürel ritüellerinin de yaşatılması gerektiğini anlamışlar ve bunun üzerine çeşitli kültürel eğitim çalışmalarına girişmişlerdir (Konopacki, 2008: 33). Fakat belirtmek gerekir ki bu tarihlerde Polonyalı Tatarların kültürel hareketi, millet olmak için veya kendilerini Polonya vatandaşlarından farklı görmek için başlatılmak istenen bir oluşum değildir. Polonyalı Tatarların kültürel hareketlere yönelme konusunda daha mütevazı amaçlara sahip oldukları ve bu amaçların tarih ve kültürlerine yönelik özlemle bağlantılı olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda onların kültürel ve tarihi değerleri geliştirme çalışmaları Polonya kültür ve değerlerini de zenginleştirmiş ve Polonya Hükümeti tarafından önemli ölçüde desteklenmiştir (Bohdanowicz, 1944: 119).

Polonya bağımsızlığını kazanmadan önce, Polonya’da yaşayan Tatarların kültürel hareketleri örgütlü ve sistematik olmamıştır. Genel olarak onları birlikte tutan şeyin İslam dini olduğu söylenebilir. O dönemlerde sadece din üzerinden bir bağın oluşması ve cemaat üzerinden ortak şeylerin paylaşılmasının nedeni, Rusya baskısı altında entelektüel olarak nitelendirebileceğimiz Polonyalı Tatarların faaliyetlerini diğer alanlarda serbestçe gerçekleştirememeleridir. Rusya’nın kontrolü altındaki dönemde bu gibi azınlıklara tevazu gösterilmemiştir. Rusya’nın Polonya’daki yönetimi sona erince Polonyalı Tatarlar’da kültürel canlanmanın yaşanması için uygun bir ortam oluşmuştur. Bunun yanı sıra Polonya Hükümeti sadece onların kültürleri bağlamında bir hoşgörü politikası uygulamakla kalmamış, ayrıca söz konusu topluluğu maddi olarak da desteklemiştir (Bohdanowicz, 1944: 119).

2. Polonya Cumhuriyeti döneminde, Tatar kültürü üzerine yapılan tüm çalışmalar tek bir merkezden idare edilmeye ve din, tarih ve dil üzerine konferanslar verilmeye başlanmıştır. Yine bu dönemde yurt dışındaki Müslüman kuruluşlar ile irtibat kurulmaya çalışılmıştır. Üniversitede görev yapan Tatar akademisyenler tarafından önemli kitapların koleksiyonu oluşturulmaya çalışılmış ve bunların yayımlanması sağlanmıştır (Bohdanowicz, 1944: 119). Bu dönemlerde yapılan en önemli çalışmalardan biri de süreli yayınlara başlanmasıdır. Günümüzde yayımlanmaya devam eden *Przegląd Islamski* dergisi ile bu alanda ilk yaşanmış ve sonrasında düzenli olarak çıkarılan iki yayınlı birlikte Tatarların tarihine ve kültürüne ilişkin yazılar çeşitlenmiştir. 1930 yılında gazeteci Wassan Girej-Dżabagi tarafından Varşova’da *Przegląd Islamski*²⁵ (İslami İnceleme) dergisi üçer ay arayla çıkartılmış, bu dergide dini konulara ilişkin makaleler yayımlanmış ve temel bazı makaleler Fransızca özetlemiştir. 1934 yılında aylık olarak çıkarılan *Życie Tatarskie* (Tatar Hayatı) dergisi ile temel olarak Polonyalı Tatarların günlük yaşam biçimleri ve tarihsel ritüelleri açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak ise Leon Kryczyński tarafından yayıma hazırlanan *Rocznik Tatarski*²⁶ (Tatarların Yıllığı) 1932’de çıkarılmaya başlanmıştır. Konstany Achmatowicz, Dawid Janowicz Czaiński, Olgierd Najman Mirza Kryczyński ve Sulejman Murza Murzicz gibi araştırmacı yazarlar dergiye katkı sağlamışlardır. Söz konusu dergi 1935 ve 1938 yıllarında birer kez daha çıkartılmış fakat 1940 yılı için hazırlanan makaleler 2. Dünya Savaşı şartlarında yayına hazır hale getirilememiştir. *Rocznik Tatarski* diğerlerine kıyasla daha bilimsel bir karaktere sahip olmuştur. Dergi sayfalarında zaman zaman Tatarlık ile ilgili olmayan bilimsel çalışmalar da yer bulmuştur. *Rocznik Tatarski* içinde birçok makale, Polonyalı Tatarların tarihlerini ele almıştır. O dönemde tüm dünyada ırk ve soy üzerine yapılan çalışma sayısındaki artışa bağlı olarak derginin son sayısında *Tatarzy Litewscy: Próba Monografii Historyczno-Etnograficznej* (Litvanyalı Tatarlar: Tarihsel-Etnografik Bir Makale Monografisi) başlıklı çalışması ile Stanislaw Kryczyński tarafından Tatarların monografisi incelenmeye çalışılmıştır (Kryczyński, 1938). Söz konusu dergi 1993-2006 yılları arasında Selim Chazbijewicz ve Aleksander Miśkiewicz tarafından *Rocznik Tatarow Polskich* (Polonya Tatarlarının Yıllığı) adı altında yeniden yayım hayatına hazırlanmıştır.

²⁵ 1930 yılında Wassan Girej-Dżabag tarafından üçer aylık arayla çıkartılan *Przegląd Islamski* dergisinin ilk sayısına ulaşmak için jbc.bj.uj.edu.pl/Content/366993 adresi ziyaret edebilir.

²⁶ *Rocznik Tatarski* dergisinin 1932, 1935 ve 1938 yılı sayılarına <http://bibliotekatatarska.pl/rocznik-tatarow-polskich/> adresinden ulaşabilir.

Yine bu dönemlerde Olgierd Najman-Mirza Kryczyński tarafından yazılan *Ruch Nacjonalistyczny a Tatarzy Litewscy* (Litvanya Tatarlarında Milliyetçi Hareket) başlıklı makale çok önemlidir. Kryczyński bu makalesinde Polonyalı Tatar ideolojisinden bahsetmekte ve bunun İslam düşüncesine katkısını ifade etmektedir (Kryczyński, 1932). 2. Dünya Savaşı öncesi Kültür Dernekleri Merkezi Komitesi tarafından İslam ile ilgili birçok kitap tercüme edilip basılmıştır. Bu kültürel ve dini yayın girişimleri genç Polonyalı Tatarların oryantalist dil çalışmaları üzerine daha fazla özen göstermesine de katkı sağlamıştır (Bohdanowicz, 1944: 119).

2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla MZR'nin faaliyetleri de kesintiye uğramıştır. 1939 yılında planlanan "Polonyalı Tatarlar Birliği" toplantısı savaş şartları nedeniyle gerçekleştirilememiştir (Historia İslamu w Polsce, 2006: 3). Almanya'nın Polonya'yı işgalinden itibaren 2. Dünya Savaşı (1939-1945) bitimine kadar Polonya'da yaşayan Tatarlar hakkında pek fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Diğer çalışmalar incelendiğinde de 2. Dünya Savaşı döneminde Polonyalı Tatarların sosyal ve kültürel yaşamı hakkında çok fazla bilgi edinilememektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde sahip olunan bilgilerden en önemlilerinden biri 2. Dünya Savaşı döneminde Varşova imamı olan Ali Woronowicz'in görevine Almanlar tarafından son verilip bu göreve Tatar olmayan bir Müslümanın getirilmesidir (Bohdanowicz, 1944: 120). "El Harb" gazetesine göre de günümüz Beyaz Rusyası'nda bulunan Slonim Camisi Sovyetler tarafından garaj olarak kullanılmak istenmiş ve buna izin vermek istemeyen Müslüman Tatarlar, cami savunması sırasında öldürülmüştür. Diğer bir önemli bilgi ise savaş yıllarında *Rocznik Tatarski* dergisinin editörü Arslan Norman Mirza Krycznski'nin Almanlar tarafından vurulması ve Vilnius Temyiz Mahkemesi Başkan Vekili olan kardeşi Olgierd'in Ruslar tarafından sınır dışı edilmesidir (Bohdanowicz, 1944: 121). Bu dönemlerde söz konusu iki kardeş Tatar kültürel hareketinin temsilcileriydi.

Bu dönemde Polonya'daki Tatarlar hakkında bir diğer ilgi çekici bilgi ise 9 Tatar kadınının Polonya Silahlı Kuvvetleri İkinci Kolordu Kadın Yardımcı Hizmetleri'nde görev yapmasıdır (Miśkiewicz ve Kamocki, 2004: 78). İçlerinden en önemlileri ve ünlüsü Dżennet Dżabagi-Skibniweska 1930 yılında Organizacja Przynsposobienia Kobiet do Obrony Kraju'ya (Ülkeyi Savunmak için Kadınların Hazırlanması Örgütü) katılmıştır. 1935 yılında Skibniweska Przynsposobienie Wojskowe Kobiet w Gimnazjum Szachtmajerowej'de (Shachter Dilbilim ve Askeri Kadın Eğitim Okulu) eğitmen olmuştur. Savaş başladığında

Skibniweska Gdnya şehri savunması sırasında görev almış ve teğmenliğe terfi etmiştir. Daha sonra Skibniweska Kraków'da Armia Krajowa'ya (Yurt Ordusu) katılarak Polonya'nın bağımsızlığı için mücadele vermiştir (Buliński, 2016). 1942 yılına gelindiğinde Skibniweska Batı Polonya Silahlı Kuvvetleri İkinci Kolordu savaş muhabiri olmuştur ve 1944'te Monte Cassino Muhaberesi sırasında görevini gerçekleştirirken ciddi şekilde yaralanmıştır (Nalborczyk, 2009: 59). Skibniweska savaş sonuna doğru İtalya'ya kaçıp orada çocuklar için *Dziatwa* (Çocuklar) dergisinde şiirler ve öyküler yazmıştır (Bubliński, T.Y.). 1947 yılında Skibniweska tekrar Polonya'ya dönerek Müslüman topluluğun önemli sosyal ve dini örgütlerinde görev yapmıştır (Miśkiewicz ve Kamocki, 2004: 136-137).

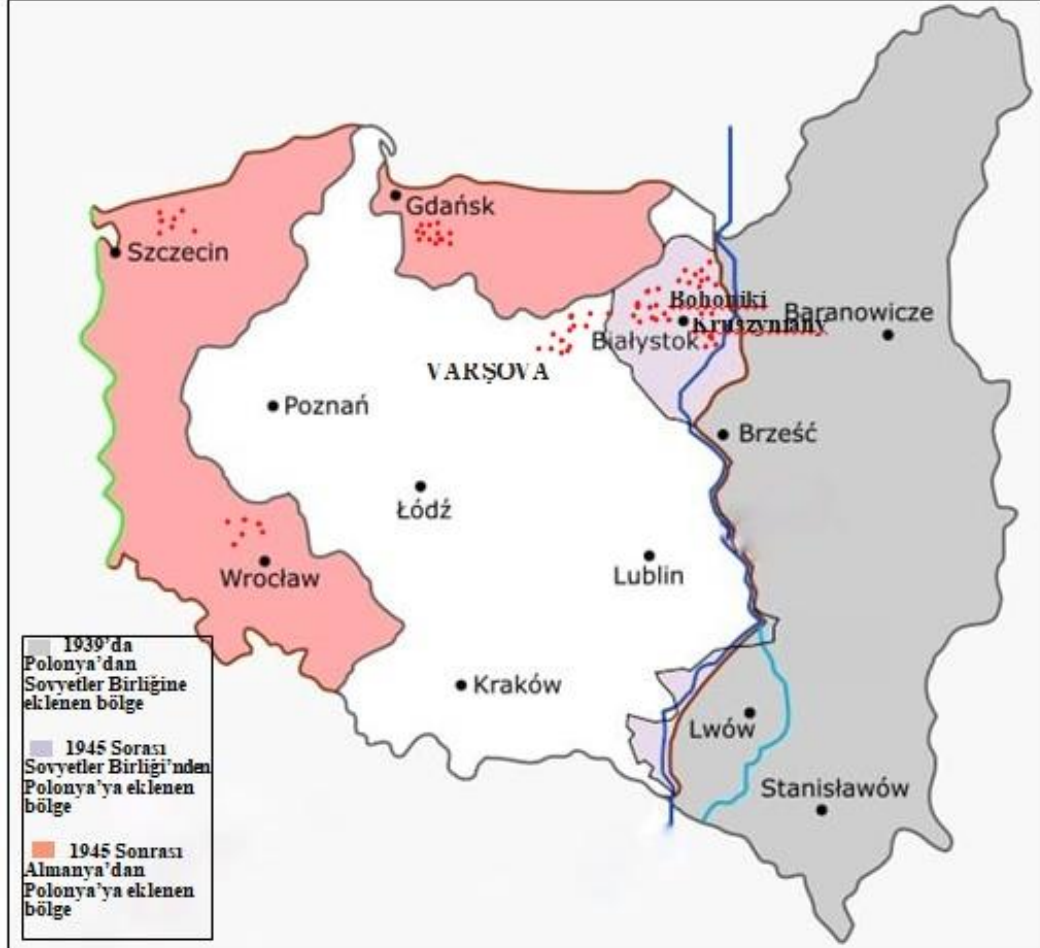
Savaş yıllarında Polonyalı Tatarlar hakkında söylenebilecekler özetlenirse; Polonyalı Tatarların tüm Polonyalı yurttaşlar gibi Naziler tarafından kötü muamele gördükleri, birçok Polonyalı Tatarın Leh kimliği ile bağlantılı oldukları düşünülerek öldürüldüğü ve çalıştırılmak için kamplara gönderildiğidir. Ayrıca Polonya ordusunda görev yapan birçok Tatar memur Sovyetler Birliği tarafından öldürülmüştür (Piwko, 2017: 15). Bu yüzden Polonyalı Tatarların tüm Polonya vatandaşları ile aynı hukuk mücadelesini verdikleri söylenebilir.

2.1.5. 2. Dünya Savaşı Sonrası Polonya Tatar Topluluğunun Bölünmesi

2. Dünya Savaşı'nın sonucu Polonya'ya mekansal ve etnik, radikal siyasi ve sosyal dönüşümler getirmiştir. Savaş dönemi şartları ve savaş sonrası yapılan anlaşmalar etnik kökene dayalı göçlerin gerçekleşmesine neden olmuştur (Rykała, 2013: 51). Birçok Polonyalı Tatar savaş döneminde güvenlik gerekçesiyle saldırı altında olan topraklardan güvenli topraklara kaçmıştı. Sahip oldukları topraklarda kalan Tatarlar ise savaş sonrası yapılan anlaşmalar sonucunda göç etmek zorunda kalmıştır (Piwko, 2017: 16).

Yalta (1943) ve Potsdam (1945) anlaşmalarında muzaffer güçler (Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği) ulusal değerlere bakmaksızın çıkarlarına göre Doğu Avrupa ülkelerinin sınırlarını belirlemişlerdir (Rykała, 2013: 51). Bu anlaşmalar neticesinde Polonya, topraklarının doğu kısmını kaybetmiştir (Nalborczyk, 2009: 56). Doğu bölgesindeki bu kayıp “kurtarılmış topraklar” olarak adlandırılan ve Almanya'dan Polonya'ya eklenen topraklar ile telafi edilmiştir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 348). Eski Doğu Prusya olarak bilinen bu bölge 10.-12. yüzyıllar arasındaki Polonya Krallığının topraklarıydı ve 2. Dünya Savaşı sonunda büyük güçler çağdaş Polonya'nın sınırlarını eski

Polonya Krallığı topraklarına kavuşacak şekilde oluşturmak istemişlerdir (Rykała, 2013: 51; Borecki, 2014: XII). Anlaşmalar sonucunda “kurtarılmış topraklar” Polonya Devleti sınırlarına dahil edilmişken, Tatarların yaşadığı günümüz Litvanya ve Beyaz Rusya topraklarının tamamı ve Polonya topraklarının %90’ı Sovyetler Birliği’nin parçası haline gelmiştir (Kołodziejczyk, 1997: 29).

Harita 2.2. 2. Dünya Savaşı Sonrası Polonya Cumhuriyeti Devleti'nde Tatar Yerleşimleri

Polonya'da yaşayan Tatarlar için bu sınır değişiklikleri hüsrarla sonuçlanmıştır. Çünkü oluşturulan sınırlara etnik grupların uyum sağlaması kolay olmamıştır (Rykała, 2013: 51). Yüzyıllardır söz konusu topraklar Polonya-Litvanya Birliği'nin bir parçasını oluşturmuşken, savaş sonunda bu topraklar Polonya sınırından çıkarılmıştır. Böylece burada yaşayan halkın bir seçim yapması gerekmiştir. Söz konusu topraklarda yaşayan yerel halklar ya Sovyetler Birliği himayesinde yaşayacaklardı ya da Sovyetler Birliği'nin içinde olan atalarının yaşadığı topraklardan göç edeceklerdi. Birçok Tatar Sovyetler yönetimi altında kalmak istemiyordu çünkü Sovyet yönetimi dinlere ve farklı etnik gruplara karşı politikaları

oldukça sertti (Nalborczyk, 2009: 56). Söz konusu dönemde Sovyetler Birliği politikaları insanların dini ibadetlerini rahatça gerçekleştirebilecekleri uygun ortamın oluşmasına izin vermiyordu²⁷.

Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Hükümetleri arasında yapılan anlaşmalar neticesinde Sovyetler Birliği sınırları içerisinde 1936 yılından sonra Polonya vatandaşlığına sahip olan herhangi bir kimse uyruğunu seçme ve iki ülkeden birinde ikamet hakkına sahip olmuştur. Polonya'nın savaş öncesi etnik azınlık yapısı Tatar kökenli Müslümanlar, Karaim Türkleri, Ermeniler, Almanlar ve Ukraynalılar'dan oluşmaktadır (Rykała, 2013: 61). Almanların dışındaki diğer etnik azınlıkların %90'ı 2. Dünya Savaşı sonrası yapılan sınır değişikliği anlaşmaları ile Sovyetler Birliği sınırları içerisinde kalmıştır. Böylece yapılan anlaşmalar ve “geri dönüş”²⁸ şeklinde adlandırılan göç programları neticesinde Polonya kültürüne asimile olan Tatarlar, Karaimler ve Ermeniler yüzyıllardır yaşadıkları toprakları terk ederek Polonya'ya yerleşme kararı almıştır (Konopacki, 2008: 59). Bunun yanında millete değil de atalarının yaşadığı topraklara bağlı kalan birçok aile de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) sınırları içinde yaşayama devam etmiştir (Rykała, 2013: 62).

2. Dünya Savaşı sonrası Polonya sınırları içinde %10'luk Tatar yerleşim yerlerini oluşturan bölgeler Kruszyńiany, Bohoniki ve Varşova olmuştur (Nalborczyk, 2009: 56). Göç programları ile Sovyetlerden gelen birçok Tatarın “kurtarılmış topraklar” olarak

²⁷ Sovyetler Birliği'nin idealize ettiği komünist sistemin amacı materyalist felsefeye dayanan bir toplum düzeni kurmak olmuştur. Bu doğrultuda Sovyetler döneminde hükümetler dine karşı propagandalar gerçekleştirmiştir. Bu propagandalar karşısında din eğitimi ve öğretimi yok denecek kadar azaltılmıştır. 2. Dünya Savaşı'na kadar din eğitim sistemi “Sovyet İnsanı Yetiştirme” amacına yönelik olarak hazırlanmıştır. Yani, bu model Komünizmi amaç edinen, din ve milli geleneklerden uzak, devlete ve Sovyet ideolojisine bağlı insanlar yetiştirmektedir. Söz konusu amaç bu dönemde Komünist rejimin Müslüman topluluğu üzerindeki siyasetini belirleyen unsur olmuştur. Dinsizliği esas alan bu sistemde Sovyetler dönemi hükümetleri yapmış oldukları politikalar ile İslam'ı Müslümanların hayatlarından çıkartmak istemişlerdir. Bu dönem içinde Sovyetler Birliği sınırları içinde bulunan 30.000 civarında cami yıkılmış, din adamları basit suçlamalar ile ya öldürülmüş ya da mal varlığına el konularak Sibirya'ya sürgün edilmiştir. 1924 yılında Sovyetler Birliği'nin din ile ilgili stratejilerinin belirlendiği kanunda dini kuruluşlar tamamen ortadan kaldırılmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası ise Sovyet sınırları içinde uygulanan din karşıtı uygulamalar biraz daha yumuşatılmıştır. Sovyet hükümetleri tarafından din kendi çıkarları doğrultusunda, bireylerin sadakatini sağlamak için kullanılan bir siyasete dönüşmüştür. Bu dönemlerde İslam ritüel ve inançtan çok, bir gelenek olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu nedenle Sovyetler Birliği içinde Kırgız, Özbek, Kazak, Azeri, Başkurt Tatar vs. olmak Müslüman olmak ile eşdeğer olmuştur. Sovyet Rejimi'nin Müslümanlara uygulamış olduğu din siyaseti için bkz: (Musahan, 2015).

²⁸ Polonya ile komşu olan Sovyet Cumhuriyetleri hükümetleri içinde “geri dönüş” girişimlerine farklı tepkiler doğmuştur. Örneğin Ukrayna milliyetçileri bu fikri memnuniyetle kabul etmiş ve Tatarların Polonya'ya gitme çabalarını olumlu karşılayarak hiçbir engel çıkarmamışlardır. Fakat Litvanya Sosyalist Cumhuriyeti'nde bazı kesimler kendilerini Litvanya Büyük Prensi Witold'un varisi olarak görüyorlardı ve bu yüzden Dük tarafından yerleştirilen Tatarların ve Karaimlerin bu topraklardan gönderilmesine şiddetle karşı çıktılar. Sonuç olarak her türlü açmaz olsa da, birçok Tatar ve Ermeni ailesi Polonya'ya gelme yolunu bulmuştur. Bkz: (Rykała, 2013: 62).

adlandırılan ve Almanya'dan alınan batı topraklarına yerleştirilmesiyle Tatar yerleşim yerleri genişlemiştir. Söz konusu yeni yerleşim yerleri Wrocław, Krosno Odrzańskie, Gorzów Wielkopolski, Stargard Szczeciński, Szczecin, Szczecinek, Gdańsk, Olsztyn ve Elbląg gibi şehirlerdir. Böylece Polonyalı Tatarlar söz konusu yeni şehirlerde yeni Müslüman topluluklarını oluşturmaya başlamışlardır (Miśkiewicz, 1991, 122-124). Daha önce oluşturdukları dini ibadet merkezlerinin çoğu SSCB sınırları içerisinde kaldığı için Polonyalı Tatarlar yeniden ibadet yerlerini organize etmek zorunda kalmışlardır. Bunun dışında savaş sonrasında Kruszyńiany ve Bohoniki yerleşim yerlerindeki Müslüman ibadet yerleri ve mezarlıklar iyi durumda kalmıştır (Rykała, 2013: 66).

Azınlık gruplar için kültürel mirası korumayı amaçlayan etnik ve dini kimliklerin sürdürülebilir olmasının en kolay yolu onları temsil eden kuruluşların var olmasıdır (Rykała, 2013: 66). Polonya'da yaşayan Tatar topluluğu için bu görevi savaş öncesinde başarılı bir şekilde yerine getiren MZR, 1947'de Varşova'da düzenlenen Polonya Müslümanlar Birliği Kongresi'nde yeniden aktif olmuştur. Savaş öncesinde müftü yardımcısı olan Kajub Romanowicz yeniden aktif olan bu örgütün başkanı olmuştur (Piwko, 2017: 16). 1948 yılında savaş öncesi MZR'nin birimleri olarak aktif olan Varşova, Bohoniki ve Kruszyńiany'deki üç dini topluluk yeniden oluşturulmuştur. Ek olarak batı bölgesindeki Gdańsk ile Gorzów Wielkopolski şehirlerinde Tatar nüfus yoğunluğu arttığı için bu şehirlere de örgütün birimleri açılmıştır (Konopacki, 2008: 59). Böylece 1980li yıllara kadar Müslüman hareketi olarak sadece MZR Polonya'da yaşayan Tatar Müslümanlarını temsil etmiştir (Borecki, 2014: XIII).

Fakat MZR bu dönemde faaliyetlerini 1930lu yıllardaki gibi rahat ve özgür bir şekilde gerçekleştirememiştir. Bu dönem incelenirken Polonya'nın SSCB'nin uydu devletlerinden biri haline geldiği ve komünistlerin iktidarda olduğu unutulmamalıdır. 1952 yılında Polonya'nın resmi adı Polonya Halk Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. Bu demek oluyor ki; Polonya 1952-1989 yılları arasında dinlere karşı komünist ideoloji temelinde kararlar almıştır (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 348). Örneğin, Stalin döneminde (1945-1956) Sovyet Hükümetleri özellikle din adamlarına ve derneklerine karşı baskıcı tutum sergilemişlerdir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 348). Stalin'nin politikasının bir yanısıması olarak Polonya Halk Cumhuriyeti döneminde Polonya'daki dini derneklerin faaliyetleri sıkı denetlenmiş ve hatta sadece ibadet ile sınırlı tutulmuştur (Piwko, 2017: 16). Mülklerinin bir kısmına, özellikle taşınmaz varlıklara hükümet tarafından el konulmuştur. Eğer bir birey

herhangi bir dini örgüte üye ise, hükümet veya sosyal örgütlerde çalışma şansını bulamamıştır (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 349). Çünkü Polonya Komünist Partisi bu dönemlerde materyalist dünya görüşünü destekleyen Marksist-Leninist doktrinin toplumda popülerleşmesi ve yayılması için çabalamıştır (Borecki, 2014: XIII). Ancak 1962 yılında İçişleri Bakanı Władysław Wichy'nin Polonya'daki kiliseler ve dini dernekler ile ilgili konuları ele alan düzenlemeleri bağlamında MZR, diğer dini oluşumlar gibi devlet tarafından yeniden yasa ile tanınan bir örgüt olmuştur. Bu tarihten sonra MZR faaliyetlerini daha rahat bir şekilde sürdürme imkanına kavuşmuştur (Piwko, 2017: 17).

Yukarıda bahsettiğimiz koşullara sahip olan Polonya Halk Cumhuriyeti döneminde Polonyalı Tatarların kültürlerini ve dinlerini koruma çabaları çok kolay olmamıştır. Komünist rejim döneminde İçişleri Bakanlığı Związek Kulturalno-Oświatowego Tatarów RP'nin (Polonya Cumhuriyeti Tatar Kültür ve Eğitim Derneği) faaliyetlerini sürdürmesine izin vermemiştir. Bu dönemde yayımlanan bazı materyallerde “Tatar” isminin kullanılmasına dahi izin verilmediğinin altını çizmek gerekir. Bu tür yasakların bir sonucu olarak Polonya’da yaşayan Tatarları tanımlamak için “Polonyalı Müslümanlar” terimi kullanılmıştır. “Polonyalı Müslümanlar” teriminin kullanılması zamanla Tatar kimliğinin zayıflamasına da neden olacaktır (Piwko, 2017: 17). Ayrıca 2. Dünya Savaşı sonrası yapılan anlaşmalar sonucu olarak Altın Orda Devleti’nden gelen “Polonya-Litvanya Tatarları”nın yerleşim yerleri bölünmüştür. Sınır değişiklikleri ile Polonya sınırları içerisinde Müslüman ibadet yeri ve dini eğitimlerini alabilecekleri dua evleri çok az sayıda kalmıştır (Nalborczyk, 2009: 56). Yine bu dönemde devlet otoriteleri, dini toplulukların aktivitelerine de limitler koymuştur (Borecki, 2014: XIII). Söz konusu dönemde MZR, genç öğrencilerini din eğitimi için yurtdışına gönderememiştir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 349). Bu yüzden de gençler dini eğitimlerini alamamışlar ve uzun bir süre Polonya’da imamlık görevini savaş öncesi eğitilen sınırlı sayıdaki Tatar gerçekleştirmiştir.

Zaman geçtikçe Polonya dini politikalarında Sovyetler Birliği’nden önemli ölçüde bağımsız kalmış ve bu konuda gittikçe daha liberal bir tavır sergilemiştir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 348). Bu değişim Polonyalı Tatarların yeniden kültürel çalışmalarına başlamalarına olanak sağlamıştır. 1970li yıllarda Selim Chazbijewicz ve Maciej Musa Konopacki’in uğraşları ile Polonyalı Tatarlara olan ilgi yeniden artmaya başlamıştır. Maciej Musa Konopacki, Sokółka Tatar Müzesi’nin faaliyete geçmesini sağlamıştır. Bu sergide Tatarların tarihi eşyaları sergilenmiştir. Söz konusu sergi Polonya dışında yaşayan

Müslümanlar tarafından da ilgi görmüştür (Piwko, 2017: 17). Daha sonra bu ilgi yoğunluğu ile Sokółka'da “Sokółka Orient” (Sokółka Oryantalist) adlı bir etkinlik düzenlenmiş ve bu etkinlik “Polonya, Litvanya ve Belaruslu Tatar” aileleri arasında geleneksel hale gelmiştir (Konopacki, 2008: 61). Bu tarihlerde Polonyalı Tatarlar yeniden kültürel hayatlarını düzenlemeye çalışmışlardır. Bayramlarda Tatar ailelerinin buluşmaları savaş öncesi dönemde olduğu gibi yapılmaya başlamıştır (Mach, 2008a: 34). Hatta batı bölgelerinde yaşayan Polonyalı Tatar aileleri Doğu Polonya bölgesine yerleşmeye başlamıştır. Çünkü söz konusu dönemde burada dini ibadetlerini kolayca yapabilecekleri camiler bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemde buradaki dini topluluklar daha aktif olduğundan göç eden Tatarlar kültürel özlemlerini giderebilme şanslarını bulmuşlardır (Konopacki, 2008: 61).

Bu başlık hakkında kısa bir değerlendirme de bulunulacak olunursa, 2. Dünya Savaşı sonrası Polonya'da yerleşim yerleri radikal bir şekilde oluşturulmuş ve sınır değişimleri yüzünden ortak tarihe ve kültüre sahip olan “Polonya-Litvanya Tatarları” kendilerini üç farklı devlet sınırları içerisinde bulmuşlardır. Hem bu bölünmenin sonucu olarak Polonya'da yaşayan Tatarların nüfusunun azalması hem de yeni dönemin şartları Polonyalı Tatarların dini ve kültürel ritüellerini tekrarlamalarını zorlaştırmıştır. Özellikle sınır değişiklikleri yüzünden, bu etnik grup içinde kendini tanımlayan insanların ve dini faaliyetlerinden sorumlu toplulukların sayısındaki azalma, geleneksel ve kültürel geçmişlerini unutmalarını kaçınılmaz hale getirmiştir. Fakat 1970'lerde yapılan kültürel çalışmalar ve çalışmaların ilgi görmesi, aslında küçük Tatar köylerinin ne kadar popüler olduğunu kanıtlamıştır (Konopacki, 2008: 61). Bu dönemde Polonya'nın sınır komşusu ülkelerinde bulunan Tatarlar ile Polonya da yaşayan Tatarlar, aralarındaki bağı koparmamışlar ve hatta bu bağı yaşatmak için tatillerde akraba ve mezarlık ziyaretlerin yanı sıra çeşitli kültürel etkinliklerde bulunmuşlardır. Andrzej Rykała (2013: 66) 2. Dünya Savaşı sınır değişikliklerinin söz konusu topluluğu günümüzde diaspora haline getirdiği belirtmektedir. Yapılan saha araştırması sonucunda da söz konusu topluluğun diasporik bir bilince sahip olduğunu ve bu bilince sahip olmanın en önemli nedeni olarak 2. Dünya Savaşı sonrası yapılan sınır değişiklikleri ve bu sınır değişiklikleri sonucu gerçekleşen göç hareketleri olduğu gözlemlenmiştir.

2.1.6. Komünist Rejim Sonrası Polonyalı Tatarların Genel Durumu

1989 yılında Polonya Cumhuriyeti, komünist rejimin sona ermesi ve hükümet sistemindeki değişim sonucu hak ve özgürlüklerin korunduğu Avrupa standartlarına uygun bir devlet haline gelmiştir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 349). Yaşanan siyasi ve sosyal

değişimden her Polonya vatandaşı olumlu etkilendiği gibi Müslüman azınlık olan Polonyalı Tatarlar da bu süreçten olumlu bir biçimde etkilenmiştir.

Günümüzde dini azınlık olan Polonyalı Tatarların nüfus verileri hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Çünkü Polonya ulusal nüfus sayımı dine ilişkin bir soru içermemektedir. Ayrıca Polonya’da yaşayan Tatarların nüfusuna dair yapılan araştırmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Fakat en son 2002 yılında yapılan resmi bir araştırmaya göre MZR’nin 5123 üyeye sahip olduğu görülmüştür (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 350). Bu verilere dayanarak Polonya’da yaşayan Tatarların yaklaşık olarak 5000 ile 6000 arasında bir nüfusa sahip oldukları düşünülebilir.

1989’dan günümüze kadar Polonya Cumhuriyeti Anayasaları vatandaşların din ve vicdan özgürlüğünü garanti etmektedir²⁹ (Polonya Cumhuriyeti Anayasası, 1997: 394). Ayrıca komünist rejim sonrası Polonya, dini topluluklara karşı olumlu bir tavır sergilemektedir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 349). Böylece dini mezheplere bağlı olan toplulukların yaşamları da Avrupa’nın çağdaş Polonyası’nda kolaylaşmıştır. Yaşanan bu değişim dini azınlık olan Polonyalı Tatarlar için olumlu bir sonuçtur, çünkü onların örgütlenme ve aktivitelerini rahatça gerçekleştirmeleri komünist rejime göre daha kolaylaşmıştır (Borecki, 2014: XIII).

Vilnius, Polonya sınırları içinde olmamasına rağmen MZR’nin merkezi olmayı sürdürmüştür. MZR’nin yönetim sistemi ve temsili komünist rejim öncesine geri dönmüştür. Yeni dönemde MZR; Białystok, Bohoniki, Kruszyniany, Gdańsk, Varşova, Varşova-Fatih ve Podlódów yerleşim yerlerinde birimlerini oluşturarak etkinlik alanını genişletmiştir (Piwko, 2017: 19). 2. Dünya Savaşı sonrasında ilk kez 2004 yılında müftü seçimi yapılmış ve Polonyalı Tatar olan Tomasz Miśkiewicz, Polonya’da yaşayan tüm Müslümanları temsil etmek üzere müftü seçilmiştir (Borecki, 2014: XIII).

1989 sonrası MZR temsilcileri ile Polonya Hükümetleri arasındaki buluşmalar daha da sıklaşmıştır. MZR temsilcileri düzenli olarak devlet yetkilileri tarafından Polonya’daki dini ve ulusal bayram kutlamalarına davet edilmektedir³⁰. İslam dininde yılbaşı kutlaması

²⁹1997 tarihli Polonya Cumhuriyeti Anayasası’nın Türkçe metnine <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/anayasalar.htm> ve Lehçe metnine <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/2.htm> adreslerinden ulaşabilir (Erişim Tarihleri: 23.10.2018).

³⁰ MZR temsilcileri ve müftünün Polonya Cumhuriyeti Devlet temsilcileri ile buluşmalarına ilişkin haber örneklerine Muzułmański Związek Religijny w RP’nin resmi sitesi olan mzr.pl adresinden erişilebilir (Erişim Tarihi: 23.10.2018).

geleneği olmasa da, 2013 yılında düzenlenen yeni yıl kutlamalarına Polonya Devlet Başkanı Komorowski tarafından MZR temsilcileri de davet edilmiştir (Borecki, 2014: XIV). Bu gibi buluşmalar İslam ile Batı medeniyetlerinin birlikte dostça yaşayabileceklerini gösteren önemli örneklerdir.

Polonya'daki sosyal ve siyasi değişimler Polonyalı Tatarların sadece dini yaşamlarını değil, kültürel yaşamlarını da etkilemiştir. Tatar köylerinin bulunduğu Białystok ve Skoľko'da, Polonyalı Tatarlar düzenli olarak "gençlik toplantısı" adında buluşmalar gerçekleştirmektedirler (Konopacki, 2008: 69). Ayrıca, yurt dışından gelen yabancı uyruklu Müslüman öğrenciler ile birlikte MZR içinde aktif olan Polonyalı Tatar öğrenciler "Polonya Cumhuriyeti Müslüman Öğrenci Derneği"ni kurmuşlardır. Bu genç Tatar öğrenciler, Polonya'da bulunan Tatar köylerine geziler düzenlemekte ve yabancı uyruklu Müslüman öğrencilere kendi kültürlerini ve yaşadıkları yerleri tanıtmaktadırlar (Mach, 2008a: 34). "Yaz Tatar Akademisi Bilgilendirmesi" etkinliği sayesinde Polonya-Litvanya Birliği tarihi ile ilişki kurularak köken ülkelerdeki Tatar gençler yaz tatillerinde bir araya gelmektedir. Bu etkinlikler, hem tarihleri Polonya-Litvanya Birliği'ne dayanan ülkelerde yaşayan Tatarların başkaları tarafından tanınmasına hem de "Polonya, Litvanya ve Belarus Tatarları"nın kendi kültürlerine olan ilgilerinin artmasına önemli derecede yardımcı olmaktadır (Warsztaty Rekreacyjno-Edukacyjne Dzieci i Młodzieży Tatarskiej, 2017).

Sonuç olarak bu dönemde, Tatarlar üzerine yapılan akademik konferansların sayısının artması ve Tatar köylerine duyulan ilgi, Polonyalı Tatarlar arasında kayda değer bir kültürel canlanma sağlamıştır (Konopacki, 2008: 69). Ayrıca Polonyalı Tatar gençler MZR içinde daha aktif hale gelmiş ve gençlerin kendi tarihlerine ve kültürlerine olan ilgileri daha da artmıştır.

2.2. Günümüz Polonya'sında Polonyalı Tatarların Yasal Hakları

Günümüzde Polonya'da yaşayan Tatarların yasal hakları komünist rejim sonrası oluşturulan anayasalar ve Polonya Cumhuriyeti Meclisi tarafından çıkartılan yasalar incelenerek belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırma sonucunda Polonyalı Tatarların sahip olduğu ve olmadığı haklar aşağıda belirtilen anayasal garanti, Polonya'daki Müslüman örgütlerin ve derneklerin yasal statüsü, camiler ve ibadethaneler, dini eğitim alma hakkı, helal kesim ve iş ve sosyal haklar konuları üzerine altı başlık altında incelenmiştir.

2.2.1. Anayasal Garanti

Temel olarak Polonya Cumhuriyeti Devleti ile dini topluluklar arasındaki ilişki 1997 Polonya Cumhuriyeti Anayasası'nda "Kişilerin ve Vatandaşların Özgürlükleri, Hakları ve Ödevleri Genel İlkeler" başlığı ile tanımlanmıştır (Polonya Cumhuriyeti Anayasası, 1997: 394-403). 1997 Polonya Cumhuriyeti Anayasası'nın "53. maddesi 6. fıkrasına göre, hiçkimsenin dini ibadetlere katılmaya ya da katılmamaya zorlanamayacağı açıkça belirtilmektedir (Polonya Cumhuriyeti Anayasası, 1997: 398). Aynı maddenin 2. fıkrasına göre kişisel tercihlerle dini ibadet etme şeklini seçen vatandaşlar, bireysel veya toplu olarak ibadet etme, törenlere katılma ve ibadet eğitimini alma özgürlüğüne sahiptir (Polonya Cumhuriyeti Anayasası, 1997: 397). Bu anayasa, Müslümanları da kapsayacak şekilde tüm dinsel ve mezhepsel örgütlenmelerin özgürlüğünü ve aktivitelerini gerçekleştirme alanlarını arttırmıştır. 1997 Polonya Cumhuriyeti Anayasası'nın 25. maddesi 3. fıkrası uyarınca, mezhepsel örgütler iç özerkliğe, yani kendi iç hukukunu yapma ve yönetme haklarına sahiptir ve devlet yetkilileri onların bu süreçlerine müdahale edememektedir (Polonya Cumhuriyeti Anayasası, 1997: 393). Böylece, devlet makamları ile mezhepsel örgütler birbirlerinden bağımsız olmuşlardır. Bu düzenlemeye göre, Polonya Cumhuriyeti mezheplerin dini liderlerinin atanmasına veya mezheplerin din eğitimine müdahale etmemektedir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 349).

1997 Polonya Cumhuriyeti Anayasasının 25. maddesi 1. fıkrası, tüm vatandaşlara ve yasal statüleri düzenlenmiş dini oluşumlara eşit hakları garanti etmektedir (Polonya Cumhuriyeti Anayasası, 1997: 393). Söz konusu madde, aynı statüye sahip dinsel ve mezhepsel örgütlerin eşit haklardan yararlandıkları ve işlevlerini yerine getirirken aynı fırsatlara sahip oldukları manasına gelmektedir (Łyko, 1997: 96). Aynı maddenin 5. fıkrasında Polonya Cumhuriyeti ve dini kuruluşlar arasındaki ilişkilerin, dini kuruluşların temsilcileri ve Bakanlar Kurulu arasında imzalanan anlaşmalar uyarınca kabul edilen statülerle belirleneceği belirtilmiştir (Polonya Cumhuriyeti Anayasası, 1997: 393). Dini kuruluşlar, günümüz Polonyası'nda serbestçe kurulabilmektedir fakat bu kuruluşlar devlet tarafından öngörülen hak ve imtiyazlara sahip olmak ve yasal olarak tanınmak istiyorlarsa, 17 Mayıs 1989 tarihli kanun uyarınca Polonya Cumhuriyeti İçişleri ve İdare Bakanlığı'na kayıt yaptırmak zorundadırlar (155 Ustawa: O Gwarancji Wolności Sumienia i Wyznania, 1989). Günümüzde Polonya'da ana dinleri ve putperest inançları temsil eden beşi kiliseye bağlı olmak üzere 154 dinsel ve mezhepsel örgüt kayıtlı bulunmaktadır. MZR de Müslüman

dinini temsil eden mezhepsel örgüt olarak bu kayıtlı örgütlerin aralarında yer almaktadır. (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 350).

2.2.2. Polonya'daki Müslüman Örgütlerin ve Derneklerin Yasal Statüsü

Günümüzde Polonya'da altı adet İslami mezhepsel örgüt aktif olarak varlığını sürdürmektedir. Söz konusu örgütlerden en popüler olanı 1936'dan beri Polonya Hükümeti tarafından devlet ile olan ilişkisi yasal olarak tanımlanan MZR'dir. Genel olarak İslami kuruluşlar ve örgütlerin durumu Polonya Cumhuriyeti 1997 Anayasası ve 17 Mayıs 1989 tarihli "Vicdani ve Dini Özgürlük Güvencesi" başlıklı yasa ile tanımlanmıştır. Söz konusu anayasaya ve yasaya göre bireylere dini inançları için tam bağımsızlık ve özgürlük garantisi edilmektedir (Borecki, 2014: 22). Oysa MZR'nin statüsünü tanıyan 21 Nisan 1936 tarihli yasaya göre tüm İslam dinine bağlı bireyler zorunlu olarak MZR üyesi olarak tanımlanmıştır (240 Ustawa: O Stosunki Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, 1936).

"Vicdani ve Dini Özgürlük Güvencesi" hakkındaki 17 Mayıs 1989 tarihli yasa, devlet ile dini örgütler arasındaki ilişkiyi tanımlayan liberal kararlar almış ancak 1936 tarihli yasa düzenlemelerini açıkça iptal etmemiştir. Polonya Cumhuriyeti 1997 Anayasası yürürlüğe girince durum daha da karmaşık hale gelmiştir. Çünkü bu anayasa devlet ile dini örgütler arasındaki ilişkiyi "dostça ayrılık" şeklinde adlandırılan bir model şeklinde tanımlamaktadır (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 351). Bu modele göre Polonya Cumhuriyeti Devleti hiçbir dini topluluğu yasalar ile düzenlemeyecek ve onlara mali yardım sağlamayacaktır (Borecki, 2014: 25). Açıkçası bu anlayışa göre, devlet ile dini örgütler arasında hiçbir bağ ve yükümlülük bulunmamaktadır. 21 Nisan 1936 yasası ise MZR'nin yapısını, işleyişini ve devlet ile olan ilişkisini farklı tanımlamıştır. Yani MZR'nin devlet tarafından kontrol edilmesi şartını belirtmiş ve devlet kaynaklarından örgüte mali yardım sağlanmasını kabul etmiştir (240 Ustawa: O Stosunki Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, 1936).

Sonuç olarak yasa ile belirtilmese de 1997 Anayasası'nın 25. ve 53. maddeleri göz önüne alındığında 21 Nisan 1936 tarihli düzenlemeler geçersiz kalmıştır denilebilir. 1997 Anayasası ile devlet otoritesinin MZR üzerindeki denetimi ve MZR'nin işleyiş ve yapısının yasalar ile belirlenmesi hükmü ortadan kalkmış olmaktadır. Ayrıca Polonya Cumhuriyeti 21 Nisan 1936 tarihli yasanın 36. maddesine göre MZR'ye devlet bütçesinden yıllık mali

yardım bulunmakla yükümlü iken artık günümüzde bu yasal hüküm uygulanmamaktadır. Diğer tüm dini kuruluşlar gibi Müslüman örgütler de mali desteği 23 Ağustos 1990 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi sonrası “Kilise Fonu’ndan³¹” sağlamaktadır (Borecki, 2014: 57). Bunun yanı sıra, devlet dolaylı olarak dini topluluklara katkı sağlamaktadır. 1989 tarihli “Vicdani ve Dini Özgürlük Güvencesi” yasınının 13. maddesi 6. fıkrasına göre yasal olan tüm din adamlarının kazançları vergiden muaf tutulmuştur (155 Ustawa: O Gwarancji Wolności Sumienia i Wyznania, 1989). Ayrıca yasal statüsü bulunan dini örgütlerin dini ibadet, eğitim, araştırma, kültürel aktiviteleri, kutsal alanların korunması ve ibadet yerlerinin onarımı vb. işlerde yaptığı harcamalar devlet tarafından vergiden muaf kılınmıştır (Borecki, 2014: 58).

Polonya Cumhuriyeti’nde yedi kişiden oluşan herhangi bir topluluk dernek kurabilmektedir (Niecikowska, 2016). Bu sayıya sahip her topluluk gibi Müslüman topluluklar da Polonya’da kendi derneklerini kurmakta özgürdürler. Ayrıca en az üç kişiden oluşan topluluklar da tüzel kişiliğe haiz olmayan dernekler kurabilme hakkına sahiptirler. Fakat söz konusu derneklerin tüzel kişiliği bulunmamaktadır (Borecki, 2014: 49). Derneğin tüzel kişilik sahibi olması için ayrıca kurucuların bölge mahkemesi kayıt bürosuna başvuru yapması gerekmektedir. Derneğin ismi, amaçları, yeri ve aktivite şekli de bölge mahkemesine ayrıntılı bir şekilde belirtilmelidir. Polonya’da günümüzde oluşturulmuş ve aktif faaliyet gösteren altı tane Polonyalı Tartar Derneği bulunmaktadır. Bunlar, Muzułmański Związek Religijny w Rzeczpospolitej Polskiej (Polonya Cumhuriyeti’nde Müslüman Dini Birliği), Związek Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej (Polonya Cumhuriyeti Tatarlar Birliği), Towarzystwo Kultury Muzułmańskiej (Müslüman Kültür Derneği), Fundacja Tatarskie Towarzystwo Kulturalne (Tatar Kültür Derneği), Narodowe Centrum Kultury Tatarów (Ulusal Tatar Kültür Merkezi) ve Buńczuk’tur.

2.2.3. Camiler ve İbadethaneler

Polonya hukuk sisteminde cami ve ibadethaneler için resmi bir tanım bulunmamaktadır. 17 Mayıs 1989 “Vicdani ve Dini Özgürlüğün Güvencesi” hakkındaki yasanın 19. maddesi 6. fıkrasına göre, her dini topluluk kendi kutsal ibadet yerlerini inşa etme, geliştirme ve buralarda tadilat yapma hakkına sahiptir (155 Ustawa: O Gwarancji Wolności Sumienia i Wyznania, 1989). Fakat bu mülkleri yerel kalkınma planlamalarında

³¹ Kilise Fonu desteği sosyal ve sağlık yardımlarını, din adamlarının harcamaları ve sosyal sigorta ödemelerini ve tarihi ve dini yerlerin onarım masraflarını kapsamaktadır.

belirtmeleri gerekmektedir. Tarihi ve dini kutsal mekanların onarımı için mali yardım “Kilise Fonu” tarafından sağlanabilmektedir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 354). Polonya “Gayri Menkul Yönetimi” hakkındaki yasanın 37. maddesi 2. fıkrası 10. bendine göre de, yasal statüsü onaylanmış Müslüman topluluklar cami veya ibadethane olarak kullanılacak bir yeri satın alma önceliğine sahip olabilmektedir. Yani dini amaçlar için kullanılacak devlete veya yerel hükümete ait olan araziler ihale yapılmadan yasal statüsü olan bir dini topluluğa satılabilmektedir. Hatta aynı yasanın 68. maddesi 11. fıkrası 6. bendine göre, dini topluluklar bu arazileri yerel yönetimlerden indirimli bir fiyattan satın alabilmektedir (741 Ustawa: O Gospodorce Nieruchomściami, 1997).

Polonya’da şu an üçü MZR’ye ait toplam dört adet cami bulunmaktadır. Bunlar; MZR’ye ait olan 18. yüzyıldan kalma Kruszyńiany Camii, 19. yüzyıldan kalma Bohoniki Camii ve 1990’da Gdańsk’da yapılan camidir. Varşova’da bulunan cami ise “Müslüman Ligi” Örgütü’nün finansmanı ve yetkisi alanında bulunmaktadır (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 354).

2.2.4. Dini Eğitim Alma Hakkı

1918-1939 yılları arası İkinci Polonya Cumhuriyeti döneminde, vatandaşların okullarda dini eğitime sahip olması için merkezi idare ve yerel yönetimler mali destek sağlamıştır. Devlet tarafından tanınmış dini toplulukların sahip oldukları inanç eğitimi vatandaşlar tarafından yazılı dilekçe verilmesi şartıyla devletin ilk ve ortaokullarında dini topluluk örgütleri tarafından açılan dersler ile gerçekleştirme imkanı bulmuştur (Borecki, 2014: 77). Bu dönemde, Polonya hükümetinin tanımış olduğu dini topluluklardan biri de MZR olduğu için Müslüman topluluklar eğitim sistemindeki dini eğitim alma koşullarını yerine getirdikleri takdirde dini eğitimlerini alma imkanına sahip olmuşlardır.

2. Dünya Savaşı sonrası 1944-1989 yılları arası Polonya Halk Cumhuriyeti Devleti, dini toplulukların dini eğitim verdiği okulların birçoğunu kapatmıştır (Borecki, 2014: 77). Daha sonra 15 Eylül 1961 Eğitim Sistemi Geliştirme Yasası’na göre kilise ve diğer dini toplulukların kendi başlarına öğrencilere din eğitimi vermesi yasaklanmıştır (160 Ustawa: O Rozwoju Systemu Oświat i Wychowania, 1961). Bu tarihten 1989 yılına kadar olan dönemde, dini eğitim almak isteyen öğrencilerin ailelerinin okullara dilekçe ile müracaat etmeleri gerekmiştir. Söz konusu dini eğitim devlet tarafından yerine getirilmiştir. (Borecki, 2014: 77).

17 Mayıs 1989 tarihli Devlet ile Katolik Kiliseleri Arasındaki İlişkiyi Tanımlayan Yasa'da Polonya'da dini eğitim, dini toplulukların ve kilisenin bir iç meselesi olarak belirtilmiştir (155 Ustawa: O Gwarancji Wolności Sumienia i Wyznania, 1989). Bu yasa, eğitim sisteminde köklü değişiklikler getirmiştir. 14 Nisan 1992 tarihinde Polonya Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kamu okullarında din eğitiminin düzenlenmesi için gerekli şartlar ve yöntemler hakkında hazırlanan yönetmeliğin 12. maddesine³² göre istenilen din dersinin uygulanabilmesi için bir sınıfta o din eğitimini isteyen yedi öğrencinin olması yeterli sayılmıştır. 1997 Polonya Cumhuriyeti Anayasasının 53. maddesinin 4. fıkrasında da devlet tarafından tanınmış herhangi bir mezhepsel örgütün dini, devlet okullarında öğretilbileceği belirtilmiştir (Polonya Cumhuriyeti Anayasası, 1997: 398). Böylece MZR'ye mensup olan Müslüman dini cemaatler din eğitimi için devlet eğitim kurumlarına başvurmuştur. Başvuru sonucunda Müslüman öğrencilere cumartesi ve pazar günleri Müslüman toplulukların bulunduğu şehir ve köylerdeki devlet okullarında İslami din eğitimi verilmiştir (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 352).

2014 yılında MZR tarafından devlet okulları için hazırlanan İslami din eğitimi müfredatı, Polonya Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. Bu dini müfredat sadece okullarda değil Stowarzyszenie Studentów Muzułmańskich w Polsce (Polonya'daki Müslüman Öğrenciler Derneği) tarafından yönetilen merkezlerde de din eğitimi için uygulanmaktadır (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 352). Polonya'da Müslümanların devlet okulları dışındaki eğitim merkezlerinde de gerekli sağlık ve güvenlik şartlarının yerine getirilmesi sonrasında din eğitimi verme imkanı bulunmaktadır. Devlet okulundaki bir sınıfta yedi kişiden az ama üçten fazla Müslüman öğrenci var ise, bu öğrencilerin dini eğitimi istekler doğrultusunda devlet tarafından okul dışı kurumlarda karşılanmaktadır³³. Din eğitim kurumları, din dersi eğitimini okul ders saatleri dışında vermektedir. Bu kurumlarda ders alan öğrencilerin herhangi bir sınavı geçme sorumluluğu bulunmamaktadır (Borecki, 2014: 79). Saçlarını İslami şartlara göre örtmek isteyen Müslüman kız öğrenciler, devlet okullarına bu şekilde girme özgürlüğüne sahiptirler fakat belirtmek gerekir ki, günümüzde Polonya'da yaşayan Müslüman Tatar kadınlarının çoğu, saçını İslami şarta göre örtmemektedir (Nalborczyk ve Borecki, 2011:352).

³² Polonya Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kamu okullarında din eğitimin düzenlenmesi için gerekli şartlar ve yöntemler hakkında hazırlanan yönetmelik EK 1'de bulunmaktadır.

³³ Polonya Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kamu okullarında din eğitimin düzenlenmesi için gerekli şartlar ve yöntemler hakkında hazırlanan yönetmelik EK 1'de bulunmaktadır.

2.2.5. Helal Kesim

21 Ağustos 1997 Hayvanları Koruma Yasası'nın 34. maddesine göre kesimden önce hayvanın hareketsiz kalması veya uyuşturulması gerektiğinden, Polonya'da yapılan hayvan kesim yöntemleri Müslümanlar için uygun değildir (724 Ustawa: O Ochronie Zwierząt, 1997). Çünkü İslam'a göre uyutularak kesilen bir hayvanın etini tüketmek yasaktır. Bu yüzden 2004 yılına kadar Polonya'ya helal et dış ülkelerden tedarik edilmiştir (Borecki, 2014: 111). 2004 yılında Tarım ve Kırsal Alanları Geliştirme Bakanlığı'nın kararnamesi ile profesyonel kasaplar ya da kesimi bilen kişiler tarafından uygun sağlık koşullarının sağlanması şartı ile Müslümanların helal kesim yapmasına izin verilmiştir. Bunun akabinde 2006 yılına gelindiğinde ürünlerde açıklık ve netlik oluşması bakımından Polonya Hükümeti Müftü Tomasz Miśkiewicz'e et ve diğer gıda ürünleri için helal ürün sertifikası verme hakkını kabul etmiştir (Borecki, 2014: 111).

2012 yılında Polonya Anayasa Mahkemesi, 2004 yılında Tarım ve Kırsal Alanları Geliştirme Bakanlığı'nın aldığı helal kesim yapılabilir kararının 1997 Hayvanları Koruma Yasası ile çatıştığını öne sürmüştür (Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Zwierząt, 2012). Bu nedenle 31 Aralık 2012 tarihinde Polonya Hükümeti dini ritüellerini yerine getirmek için kesimden önce uyuşturulmayan hayvanların kesiminin sadece belirlenmiş kesim alanlarında yapılması kararını almıştır (Borecki, 2014: 111).

2.2.6. İş ve Sosyal Haklar

Polonya Cumhuriyeti Anayasası'na göre Polonya'da vatandaşların dini, mezhebi ya da dünya görüşü ne olursa olsun onlara karşı hiçbir şekilde ayrımcılık veya kısıtlama yapılmamaktadır. Hangi azınlık grubuna ait olursa olsun herkes kamu hizmeti alma, korunma, sağlık, özgürlük ve seçme ve seçilme hakkına sahiptir (Polonya Cumhuriyeti Anayasası, 1997: 394-402).

Yukarıda saydığımız sosyal haklara ek olarak, Polonya vatandaşları resmi tatil olmayan dini bayramlarını kutlama hakkına da sahiptirler. 17 Mayıs 1989 tarihli "Vicdani ve Dini Özgürlük Güvencesi" hakkındaki yasaya göre her vatandaşın dini bayramlarını sahip oldukları inançları gereği kutlama hakları vardır (155 Ustawa: O Gwarancji Wolności Sumienia i Wyznania, 1989). Fakat söz konusu yasanın her dini topluluğa aynı hakkı vermesine rağmen, günümüzde Polonya'da Hıristiyanların ve Yahudilerin dini bayramları resmi tatil olurken, Müslümanların dini bayramları resmi tatilden sayılmamaktadır. Bu

yüzden Polonya'daki Müslümanlar dini bayramlarında okula ve işe gitmek zorunda kalmaktadırlar (Borecki, 2014: 100). 11 Mart 1999 yılında bu konuya ilişkin Polonya Ulusal Eğitim Bakanı ve İş ve Sosyal Politikalarından Sorumlu Bakan tarafından ortaklaşa bir kararname çıkarılmıştır. Kararnameye göre; resmi tatil sayılmayan dini bayramlarını kutlamak isteyen öğrenciler, dini bayram tatillerinden yedi gün öncesine kadar okul ve üniversite kurumlarına dilekçe vermeleri durumunda dilekçede belirtilen tarihlerde okula ve üniversiteye gitme yükümlülüğünden kurtulmuş olurlar. Ayrıca yine söz konusu kararnameye göre; Polonya'da çalışan Müslüman vatandaşlar dini bayram tatillerinden yedi gün öncesinde dilekçe ile başvuru koşuluyla, dini bayram günlerinde çalışmayacakları günlerin ücretini almamak şartıyla işe gelmeme hakkına sahiptirler (Rozporządzenie Ministrowó Pracy i Polityki Socjalnej Oraz Edukacji Narodwej, 1999).

3. BÖLÜM

3. “POLONYA-LİTVANYA TATARLARI” KİMLİĞİ DİASPORA OLUŞTURABİLİR Mİ?

Tez çalışmasının kavramsal tartışma bölümünde diasporanın özelliklerini tanımlayan farklı yazarların görüşleri, çalışmaları ve araştırmaları incelenmiştir. İncelenen tüm bu çalışma ve araştırmalar diasporanın tek bir diaspora örneğinden yola çıkılarak tanımlanamayacağını göstermiştir. Bu nedenle, çalışmada yazarlar ve araştırmacılar tarafından diaspora kategorisinde değerlendirilen farklı topluluklar ve bu topluluklara ilişkin diasporik özellikler sunularak diaspora olarak tanımlanabilecek gerekli kıstaslar ortaya konmaya çalışılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda birçok diaspora araştırmacısının bir diaspora topluluğunun sahip olması gereken üç temel özellik konusunda mutabık kaldığı söylenebilir. Bu üç özelliğten ilki, dağılımdan sonra gidilecek en az iki veya daha fazla yerin var olma zorunluluğudur. İkincisi, diasporik topluluğun gerçek veya hayali bir vatan ile ilişkisidir. Üçüncü özellik ise grubun kendi kimliği konusundaki bilinçlilik halidir.

“Polonya-Litvanya Tatarları”nın diaspora özelliklerini taşıyıp taşımadıkları tartışması sürdürülürken yukarıda bahsedilen üç özellik çerçevesinde bir değerlendirme yapılmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür. Bu üç özelliğe ek olarak Butler’in (2001: 192) dikkat çektiği diasporanın en az iki nesildir devam etmekte olması zorunluluğu bu bölüm çalışmasının dikkate alacağı dördüncü özellik olacaktır. Çünkü bu özelliğin diasporaların geleceği, örgütlenmesi ve ritüellerininin devamlılığı için önemli kıstas teşkil ettiği düşünülmüştür.

Polonya’da bulunan azınlık grupları yasalar tarafından ulusal azınlık ve etnik azınlık olarak ikiye ayrılmıştır. Bu yasalara göre Polonya’da dokuz ulusal ve dört etnik azınlık bulunmaktadır. Tatarlar da dört etnik azınlık grubundan birini oluşturmaktadır (Rykała, 2013: 66). 2. Dünya Savaşı sonrası sınır değişiklikleri ve göçler sonucu günümüzde Polonya, Litvanya ve Beyaz Rusya ülkelerinde yaşayan söz konusu azınlıklar, topluluk yaşamlarını özgün bir biçimde organize etmişlerdir. “Polonya-Litvanya Tatarları” olarak bilinen bu azınlıklar, Litvanya Büyük Prensiği topraklarına yerleştikten sonra 2. Dünya Savaşı’na kadar geçen sürede dil ve kültürel dönüşüm süreçlerinden geçseler dahi günümüze kadar kendi kimliklerini taşımayı başarmışlardır (Atmaca, 2013b: 221). Fakat belirtmek gerekir ki 2. Dünya Savaşı sonrası söz konusu azınlıklar yeniden bir dönüşüm

sürecine girmiştir (Rykała, 2013: 51). Bu nedenle “Polonya-Litvanya Tatarları”nın günümüzde diaspora oluşturup oluşturmadığı soru işaretidir.

Söz konusu azınlıklar buldukları ülkelerde sayıca fazla olmasalar da sahip oldukları kimlik nedeniyle araştırması ilgi çekici sosyal kategorilerdir. Bu bağlamda bu topluluğun hem tarihsel hem de mekânsal olarak geniş bir bakış açısıyla analiz edilmesinin, çalışmanın başarısını arttıracacağı düşünülmüştür. “Polonya-Litvanya Tatarları”nın tarihi ve gelenekleri nispeten iyi araştırılmış ve belgelenmiştir. Fakat söz konusu topluluğun güncel sosyal yaşamları ve folklorları hakkında yapılan çalışma sayısı yok denilebilecek kadar azdır. Dolayısıyla ulusal kimliğin Roma Katolikliği ile yakından bağlantılı olduğu Polonya’da 615 yıldan uzun bir süredir var olan küçük Müslüman Tatar grubu incelenirken yapılan saha araştırması materyal ve bilgi toplamak için oldukça önemlidir. Ayrıca dini ve etnik kimliklerin günlük hayatta ne denli iç içe geçtiğini anlamak için söz konusu topluluğun yaşadığı yerlere yapılan ziyaretler ve mülakatlar farklı kimliklerin günlük yaşamda nasıl yönetildiğini gözleme şansını vermektedir. Örneğin, ev ziyaretleri sırasında Müslüman yaşam unsurlarının Hristiyan sembolü olan Noel ağacı süslemeleri ile nasıl birleştiğine tanık olunabilir.

Farklı kimliklerin kamusal söylem ve günlük yaşamda nasıl kesiştiğini belirlemek üzerine yapılan saha araştırması 1 Ekim 2017–2 Temmuz 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yöneltilen sorular prensip olarak erişebilir bilimsel araştırmaları desteklemek için hazırlanmıştır. Bunun dışında belirtmek gerekir ki bölgelerde bulunan derneklerin yayımlamış oldukları dergiler de kimlikleri etkileyen güçlü bir faktördür. Bu nedenle mevcut analiz Polonya’da bulunan Tatar topluluklarının hazırlamış oldukları dergileri ve makaleleri de içermektedir. Söz konusu dergi ve makalelerde ya da derneklerin Tatar kimliği konusundaki konuşmalarında kimlik konusunu hangi bağlamda ve nasıl ele aldıkları incelenmiştir. Özellikle derneklerin çıkartmış olduğu dergiler erişilebilir ve sistematik bir kaynak oluşturmaktadır. Söz konusu dergiler kimi zaman gezi sırasında topluluk üyeleri ile yapılan görüşmelerde, kimi zaman kütüphanelerden ya da internet üzerinden temin edilmiştir. Görüşme yapılan kişiler arasında dergilerin editörleri de bulunmakta olup, bu kişiler tarafından hediye edilmiş dergiler de mevcuttur.

Farklı zamanlara, sosyal ve siyasi durumlara, yerel şartlara ve ekonomik koşullara göre Polonyalı Tatarlar gibi küçük gruplar çoklu aidiyet duygusunu farklı şekilde yönetebilirler. Çalışmanın odak noktası komünist rejim sonrası oluşan yeni siyasal ve sosyal

değişimlerle birlikte Polonya’da bulunan Tatar topluluğunun kimliğini nasıl şekillendirdiğidir. Bu dönem bazı araştırmacılar tarafından söz konusu dini azınlık grubunun kültür, gelenek ve kimliğini yeniden canlandırmaya başladığı dönem olarak kabul edilmektedir (Buchowski ve Chlewińska, 2010: 21).

3.1. Dağılma

“Polonya-Litvanya Tatarları”nın tarih içinde gerçekleştirmiş oldukları göç hareketlerine bakıldığında bu hareketlerin iki farklı biçimde ve farklı nedenlerle gerçekleştiği görülür. Birincisi, 14. yüzyılın sonlarında başlayıp 16. yüzyılın başlarına kadar Altın Orda Devleti içinde yaşanan siyasi ve ekonomik sıkıntılar yüzünden Litvanya Büyük Prensiği topraklarına yaşanan göç hareketleridir (Dziekan, 2011: 27). Altın Orda Devleti’nden ayrılan Tatarların gelişi, bu topraklar üzerinde Tatarların kalıcı gelişiminin ve Müslüman kolonileşmesinin başlangıcı olmuştur (Rykała, 2013: 56). İkincisi ise 2. Dünya Savaşı sonrasında yapılan Yalta ve Potsdam Anlaşmaları neticesinde Doğu Avrupa topraklarında yaşanan sınır değişiklikleri nedeniyle gerçekleşen göç hareketleridir. Bu göç hareketi sonucunda “Polonya-Litvanya Tatarları” Polonya, Litvanya ve Beyaz Rusya Devletleri olmak üzere üç farklı ülkeye yayılmışlardır (Lewicka, 2016: 5).

“Polonya-Litvanya Tatarları”nın Litvanya Büyük Prensiği topraklarına yerleşmeleri, yaşanan iç savaş yüzünden zorunlu olarak gerçekleşmiştir. Fakat ilerleyen tarihlerde Litvanya Büyük Prensiği’nin vaatleri sonrası farklı aralıklarla gerçekleşen göçler yaşam şartlarını daha iyi hale getirmek için gönüllü olarak gerçekleşmiştir (Atmaca, 2016: 26-27). Bu şekilde yapılan istemli göçler, eylemi gerçekleştiren toplulukların göç ettikleri toplum ile daha kolay bütünleşmelerini sağlamaktadır (Butler, 2001: 201). Nitekim Altın Orda Devleti’nden Litvanya ve Polonya topraklarına dağılan Tatarlar, 17. yüzyıl ortalarına kadar kültürel ve dilsel açılardan yerel halklarla büyük ölçüde bütünleşmişlerdir (Buchowski ve Chlewińska, 2010: 21).

14. yüzyıl sonlarından başlayıp 17. yüzyıl ortalarına kadar yaşanan göç hareketlerinin sebebi iç çatışmalar ve ekonomik koşullar iken, 2. Dünya Savaşı sonunda gerçekleştirilen göçlerin en önemli sebebi Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan sınır değişikliğidir (Rykała, 2013: 61). Yaşanan bu sınır değişiklikleri Tatarların istekleri dışında gerçekleşen bir durumdur. Günümüz Polonya ülkesinin yanı sıra, Beyaz Rusya ve Litvanya toprakları da Polonya-Litvanya Birliği’nin sınırları içinde yer almakta, yüzyıllarca bu

topraklar Polonya-Litvanya Birliđi'nin ayrılmaz bir parçası olarak kalmaktaydı. Birlik parçalandıktan sonra dahi 2. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede bu üç ülke tek bir siyasi yönetim altında 1. ve 2. Polonya Cumhuriyeti adları altında sürdürülmüştür (Rykała, 2013: 51). 2. Dünya Savaşı sonrası Polonya toprakları dışında kalan birçok dini azınlık kendilerini memleketlerinden ayrılmış olarak hissetmişlerdir (Rykała, 2013: 57). Bunun sonucunda kimi Tatar aileler tarih boyunca Litvanya Prensligi topraklarını ana vatan görmelerine bağlı olarak, kimi aileler ise Sovyet uygulamalarının sonucu olarak göç etmişlerdir.

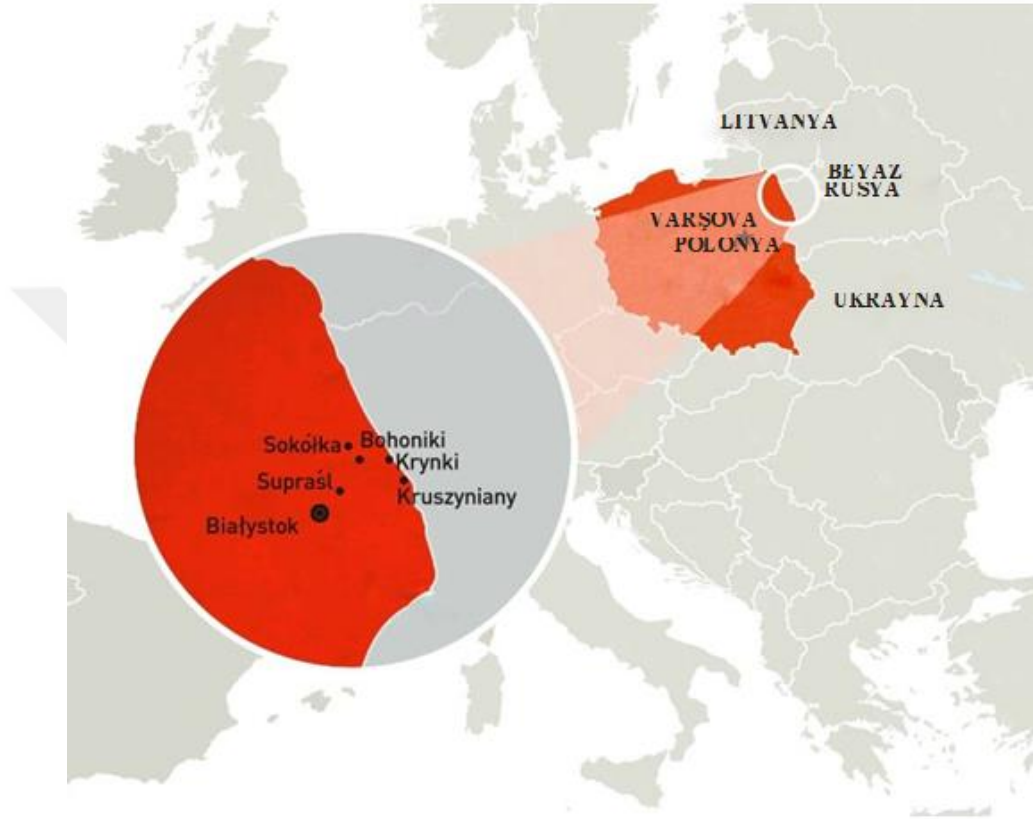
Yaşanan ilk göç hareketleri sonrası Litvanya topraklarında Tatar yerleşimleri başkent yakınlarında oluşturulmuştur. Bu yerleşimler Vilnius, Grodno Trakai, Kaunas ve Punie şehirleri içlerinde yer almaktadır (Lewicka, 2015: 290). 1679 yılında ise Tatarlar günümüz Polonya sınırları içerisinde olan Podlasie bölgesine yerleştirilmiştir. Daha sonra Polonya-Litvanya Birliđi ve Kırım Savaşı sırasında ele geçirilen savaş tutsakları da bu bölgelere getirilmiştir (Łyszczers, 2013: 77-78). 2. Dünya Savaşı sonrasında Tatar yerleşimlerinin nüfusu sınır değişikliklerine bağlı olarak önemli ölçüde azalmıştır. Ayrıca Krusyniany Müslüman Dini Topluluđu Başkanı Talkowski'ye³⁴ (Görüşme, 16 Haziran 2018) göre Tatarların sosyal yaşamlarında gerçekleşen değişimlere bağlı olarak da Tatar köylerinden şehirlere göçler yaşanmıştır. Günümüzde Polonya'da Podlasie Bölgesi'nin Białystok ve Sokółka şehirlerinde bulunan Bohoniki, Krynki ve Kruszyniany köyleri Tatar köyü olarak bilinmektedir. Bu köylerin dışında Tatarlar ağırlıklı olarak Polonya'da Gdańsk ve Varşova bölgesinde yaşamaktadırlar (The Trail Tatar, 2009). Litvanya'da ise Vilnius şehrinde olan Kırk Tatar (Keturiasdesimt Totoriu) ve Nemezis köyleri hala Tatar köyleri olarak bilinmektedir. Ayrıca Litvanya'da Trakai şehrinde de birçok Tatar bulunmaktadır (Atmaca, 2013b: 232). Beyaz Rusya'da Polonya ve Litvanya gibi Tatar köyü olarak bilinen Tatar yerleşim yerleri bulunmamaktadır. Fakat Tatarların yoğun olarak yaşadığı yerler Mińsk, Kłetsk ve Nesvizh şehirleridir (Meredith-Owens ve Nadson, 1969: 147).

3.1.1. Polonya Devleti Sınırları İçinde Tatar Yerleşim Yerleri

Günümüzde Tatarların ağırlıklı olarak bulunduğu Sokółka, Bohonoki, Krynki ve Kruszyniany yerleşim yerleri "Szlak Tatarski" olarak, yani "Tatar Yolu" şeklinde adlandırılmaktadır. Günümüzde bu bölgeler yoğun Tatar nüfusuna sahip olmasalar da Tatarların 615 sene önce bu bölgelere yerleşmelerinden bu tarihe kadar Tatar yerleşim yerleri olarak anılmışlardır. Białystok şehrinin doğusunda yer alan ve Beyaz Rusya sınırı

³⁴ 5 Numaralı Kaynak Kişi

boyunca uzanan bu Tatar yerleşim bölgeleri, uçsuz bucaksız yeşillik alanlar arasında oryantal minik evleri ve tarihleri ile turistlerin ilgisine sunulmaktadır (The Tatar Trail, 2009). “Polonya-Litvanya Tatarları”nı konu edinen ve 2007 yılında TRT kanalında yayınlanan Özü Türk Belgeseli’nin beşinci ve altıncı bölümleri de Szlak Tatarski bölgesinde çekilmiştir (Özü Türk Belgeseli, 2007a; 2007b).

Harita 3.1. Szlak Tatarski Bölgesi

12 Mart 1679 tarihinde Polonya Kralı Jan 3. Sobieski tarafından Polonya Krallığı için savaşmaları karşılığında bu topraklara yerleştirilen Tatarlar, o yıllarda her ne kadar özel imtiyazlara sahip olsalar da, mülkiyet ve miras haklarına 1789 yılında sahip olmuşlardır. Bu tarihten sonra da yavaş yavaş Tatar yerleşmeleri olan bu köyler askeri karakterlerini kaybetmeye başlamıştır. 19. yüzyıl başlarında Rus işgalini, 1. Dünya Savaşı'nı ve 2. Dünya Savaşı ile önce Almanya daha sonra Sovyet işgalini tam anlamıyla yaşayan Tatar yerleşim bölgeleri birçok kez yıkımın eşiğinden dönmüş ve yeniden inşa edilmiştir. Yaşanan her felaketten sonra da yerleşim bölgeleri nüfuslarının önemli bir bölümünü kaybetmiştir (The Tatar Trail, 2009: 9).

İkinci Dünya Savaşı sonrası Polonya sınırları içerisinde kalan birçok Tatar ailesi farklı nedenlerle köylerden şehirlere göç etmiştir. Göçün önemli nedenlerden biri savaş yıllarında köylerinin tahrip olmasıdır. Diğer nedenler arasında ise eğitim ve ekonomi başta gelmektedir (Talkowski³⁵, 16 Haziran 2018).

Yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü yüzyıllar boyunca buldukları köylerden şehirlere göç eden Polonyalı Tatarların yerleştikleri önemli şehirlerden birisi Białystok'tur. Polonya'nın kuzeydoğusunda Biała Nehri üzerinde bulunan Białystok şehri Podlasie Bölgesi'nin başkentidir. Polonyalı Tatarların büyük çoğunluğu 31 Aralık 2017 verilerine göre 297.288 nüfusa sahip olan bu şehirde yaşamaktadır³⁶. Ayrıca Polonyalı Tatarların etkin örgütlenmeleri de bu şehirde bulunmaktadır. Białystok Müslüman Cemaati, Białystok Belediyesi'nin verdiği bir konutu hem ibadethane hem de cemaat evi olarak kullanmaktadır. Ayrıca bu konutta öğrencilere İslam dersleri öğretilmektedir (Tatarzy Muzułmanie w Białymstoku Informator, 2011: 21).

Polonyalı Tatarların bulunduğu bir diğer şehir de Białystok'un doğusunda bulunan Sokółka'dır. 15. yüzyılda oluşturulan Sokółka şehri 17. yüzyıla kadar önemli bir ticaret merkezi olarak bilinmektedir. Polonya Kralı Sobieski'nin imtiyazlarından önceki tarihlerde Yahudiler gibi Tatarlar da bu şehre ve şehrin etrafındaki köylere yerleşmiştir. Şehir, 1807 yılında Çarlık Rusyası tarafından işgal edilmiş ve uzun bir süre Rus yönetimi tarafından idare edilmiştir. Şehirde Yahudilerin yoğun olarak yaşamaları nedeniyle, 2. Dünya Savaşı yıllarında şehir Almanlar tarafından getto³⁷ haline getirilmiştir. 2. Dünya Savaşı yıllarında burada bulunan Tatarlar Sovyetler Birliği sınırlarına doğru kaçmışlardır (The Tatar Trail, 2009: 27).

Białystok ve Sokółka'dan sonra Polonya'da Tatarların yoğun olarak bulunduğu şehirlerden bir diğeri de 2. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan Gdańsk şehridir. 2. Dünya Savaşı sonrası yaşanan sınır değişiklikleri nedeniyle Litvanya ve Beyaz Rusya'dan göç eden azınlık grupları bu şehre yerleştirilmiştir. Tatarlar da bu dönemde Ermeniler, Ukraynalılar, Yahudiler ve Litvanyalılarla birlikte Gdańsk'a yerleşen azınlıklardan biridir. Tatarlar

³⁵ 5 Numaralı Kaynak Kişi.

³⁶ Białystok şehrinin nüfus verileri hakkında bilgilere ulaşmak için https://www.bialystok.pl/pl/dla_mieszkanow/wschodzacy_bialystok/dane-statystyczne.html internet adresi ziyaret edebilir (Erişim Tarihi: 28.10.2018).

³⁷ Getto adlandırması 2. Dünya Savaşı öncesi yıllarda Avrupa şehirlerindeki Yahudi mahallerleri için kullanılırken günümüzde azınlıkların ve yabancıların yaşadıkları şehrin belli mahalle veya bölümleri için kullanılmaktadır.

Gdansk'a yerleştikten sonra 1955 yılında MZR'nin bir kolu olan Gdańsk Müslüman Dini Topluluğu'nu oluşturmuşlardır (Tatarzy w Gdańsk, T.Y). Bu topluluk 1984 yılında Gdańsk Cami'nin yapımına başlamıştır. Polonya sınırları içinde bulunan camilerden en uzun minareye sahip olan bu cami 1990 yılında tamamlanmıştır Ayrıca söz konusu cami Polonya'da yapılan ilk taş camidir (Gilewicz, 2012). İki kat şeklinde inşa edilen caminin içi mütevazı bir şekilde düzenlenmiştir. Caminin 200 metre kadar yakınında Tatarlara ait Müslüman mezarlığı bulunmaktadır. Gdańsk General Henryka Dabrowskiego adını taşıyan mezarlıkta sadece Müslümanların değil, 2. Dünya Savaşı yıllarında ölen Hıristiyan askerlerin mezar taşlarına da rastlanılmaktadır. Müslüman mezar taşlarını Hıristiyan askerlerin mezar taşlarından ayırt edilmesini sağlayan tek özellik üzerinde bulunan Müslüman dini sembolleridir (Hukało, 2013).

3.1.1.1. Tatar yurdu olarak bilinen köyler

Polonya sınırları içerisinde Tatar yurdu olarak bilinen ve günümüzde hala Tatarlara ait izler taşıyan köyler Kruszyńiany ve Bohoniki köyleridir. Söz konusu köylerde Tatarlar tarafından inşa edilen camilere, anıtlara ve köy evlerine rastlamak mümkündür. Bunun dışında Polonya sınırları içinde Tatarlar tarafından oluşturulan en önemli Müslüman mezarlıkları da bu köylerde bulunmaktadır. Kruszyńiany ve Bohoniki köyleri dışında eski tarihlerde Tatar yerleşkesi olarak bilinen fakat günümüzde çok az sayıda Tatar'ın bulunduğu yerleşkeler de bulunmaktadır. Bu yerleşkelerden biri olan Krynki Köyü, Krynka Nehri ile birlikte 2 km boyunca Beyaz Rusya sınırını oluşturmaktadır.

15. yüzyılda oluşturulan Krynki Köyü Grodno, Brest ve Lublin ticaret yolu üzerinde olması nedeniyle önemli bir yerleşke haline gelmiştir. 17. yüzyılda Yahudiler buralardan toprak satın almış ve bu tarihten sonra da köyün yerlileri olmuşlardır. Tatar aileler bu köyde Yahudiler ile birlikte yaşamışlardır ve Müslüman nüfusu köydeki Yahudi nüfusundan az olduğu için Müslümanlar kendi ibadet yerlerini inşa etmemişlerdir. Krynki Köyü 1886 ve 1904 İç Savaşları ve sonrasında 1. ve 2. Dünya Savaşları ile birçok kez yıkıma uğramıştır. 2. Dünya Savaşı yıllarında yerleşim yerlerinin % 70'i yok olmuş ve köyün yerlileri göç etmek zorunda kalmıştır (The Tatar Trail, 2009: 29). Günümüzde Krynki Tatar köylerinden biri olarak anılsa da, köyde çok az sayıda Tatara rastlanmakta, Tatar kültürünün izlerini görmek imkansızlaşmaktadır.

Polonya'nın doğu bölgesinde en eski Müslüman mezarlığının olduğu ve eski tarihlerde Tatarların yaşadığı bir diğer yerleşke de Studzieniec'dir. 18. yüzyılın ikinci yarısında Polonya ordusunun ünlü Tatar komutanı General Yusuf Bielhak'ın mezarı da doğduğu yer olan Studzieniec'teki Müslüman mezarlığında bulunmaktadır. Artık bu yerleşim bölgesinde hiçbir Tatar yaşamamasına rağmen mezarlar onların yöredeki tarihlerine işaret etmektedirler.

Kruszyniany Köyü

Białystok'un doğusunda yer alan Kruszyniany, "Polonya Tatarları"nın yaşadığı önemli köylerden biridir. Polonya-Beyaz Rusya sınırında yer alan bu köy, Kraliçe Bona Sforza tarafından uygulanan tarım reformunun bir sonucu olarak 16. yüzyıl başlarında oluşturulmuştur. 16. yüzyıl ortalarına kadar tarım sayesinde gelişen bu kırsal köy Töton Şövalyeleri ve Moskova istilaları yüzünden gelişim seviyesi açısından kayda değer bir gerileme yaşamıştır. Yapılan tüm savaşlara Polonya Krallığı adına katılmaları şartıyla Kruszyniany Köyü Jan 3. Sobieski tarafından Tatar Albay Samuel Murzo Krzeczowski ve askerlerine verilmiştir. İstilalar sonrasında köyde kalmayı başarmış olan yerli halk Sanniki köyü civarına gönderilmiş ve 1679 yılı itibariyle Kruszyniany Köyü tamamen Tatar çiftliklerine ev sahipliği yapmaya başlamıştır (The Tatar Trail, 2009: 8).

19. yüzyıla başlarında Kruszyniany Köyü'ndeki Tatarlar, günümüze kadar bir daha ulaşamayacakları nüfusa sahip olmuşlardır. Sonraki dönemde yaşanan nüfus kaybının önemli sebeplerinden biri Napolyon Savaşları'dır. Napolyon Savaşları sırasında Kruszyniany köyü çok fazla zarar görmüş ve birçok Tatar askeri bu savaştta ölmüştür. Napolyon Savaşları'ndan sonra köye Hıristiyan ve Yahudi aileler yerleşmeye başlasa da bu tarihlerde yine Müslüman aileler köyde çoğunluğu oluşturmayı sürdürmüştür (The Tatar Trail, 2009: 9).

1. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Kruszyniany Köyü yeniden işgalin eşiğine gelmiş ve Rus yönetiminin almış olduğu köyün tahliyesi kararı sonrası köy halkının büyük bir kısmı merkez Rus topraklarına göç etmiştir. Savaş sonrası köyün yeniden onarılması uzun sürmüştür. Savaş sonrasında yeniden onarılan köyün nüfus çoğunluğunu Müslümanlar değil, Belarus kökenli vatandaşlar oluşturmuştur (The Tatar Trail, 2009: 9).

Görsel 3.1. Kruszyniany Köyü’nde Tatar Yemeklerini Sunan Bir İşletme

Kruszyniany Köyü, 2. Dünya Savaşı yıllarında hafif de olsa yıkıma uğramış fakat köyde savaş boyunca halkın göç etmesine neden olacak ölçüde bir olay gerçekleşmemiştir (The Tatar Trail, 2009: 10). Yıkıma uğramayan Tatar anıtları ise günümüzde Kruszyniany Köyü’nü turistler için popüler hale getirmektedir. Ayrıca bu köy Doğu kültürünün de tanıtımına katkı sağlamaktadır. Her ne kadar tarihi süreç içerisinde köyde zorunlu olarak değişimler yapılsa da, Kruszyniany Köyü çevresinden geçen ana yollar dışında tarihi ve doğal karakteristik özelliğini korumuştur. Bu anlamda kırsal ve tarihi bir köy olan Kruszyniany, hem Polonya hem de Avrupa Birliği için bir değer teşkil etmektedir.

Bohoniki Köyü

Bohoniki Köyü, Polonyalı Tatarların yerleştiği önemli köylerden bir diğeridir. Białystok’un kuzeydoğusunda Sokółka’nın yanında yer almaktadır. 16. yüzyılın ortalarında oluşturulan bu köye Tatarlar Kruszyniany Köyü’ne yerleştikleri tarihlerde yani 17. yüzyılda gelmişlerdir. Kral Jan 3. Sobieski bu köyü kendisi için savaşan Rittmeister Olejewski ve savaşçı arkadaşlarına bağışlamıştır. Köyde bulunan yerli halk ise Nomiki ve Zagpicze köylerine yerleştirilmiştir. Bir söylentiye göre Kral Jan 3. Sobieski’nin Tatar askerlerine toprak sözü vermesi üzerine Rittmeister Olejewski bir gün içerisinde atını sürebildiği yere kadar toprak sahibi olmuştur (The Tatar Trail, 2009: 25).

Görsel 3.2. Bohoniki Köyü'nde Bulunan Bir Tatar Evi

Kışı oldukça soğuk geçen Bohoniki Köyü'nde 2. Dünya Savaşı'ndan önce yaklaşık olarak 3000 kişi yaşarken, 16 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen köy ziyaretinde elde edilen bilgiler ve gözlemler neticesinde günümüzde köyde çok az sayıda Tatar ailesinin kaldığı ortaya çıkmıştır.

3.1.1.2. Tatar köylerinde Doğu kültürü izleri

Kruszyniany Köyü'nde "Tatarska Jurta" (Tatar Yurdu) olarak adlandırılan, soylu bir Tatar ailesi olan Bogdanowicz'ler tarafından işletilen kamp alanı bulunmaktadır. Bu kamp alanında yaz aylarında hem Polonyalılar hem de yurt dışından gelen Tatar misafirlerler ağırlanmaktadır. Kamp alanı son yıllarda özellikle Ortadoğu'dan turist çekmektedir. Kamp alanının işletmesini sağlayan Dżennete (Cennet) Bogdanowicz ve ailesi, Tatar kültürünü korumayı ve yaşatmayı sağlamak için yaz buluşmaları düzenlemektedirler. Kamp alanında geleneksel Tatar yemekleri pişirilmektedir. Dżennete Bogdanowicz'in geleneksel mutfacı Polonya'da o kadar çok ünlenmiştir ki, yemek yediğiniz mutfak bölümünün duvarları ödülleriyle kaplıdır.

Polonyalı Tatarların geleneklerini tanımak amacıyla 17 Haziran 2018 tarihinde yapılan Kruszyniany gezisinde "Tatarska Jurta" ziyaret edilip, Bogdanowicz ailesi ile

görülmüştür. Yapılan görüşmede Dżennete Bogdanowicz³⁸ “Bu soylu bir ailedir ve bulunduğumuz ev Sobieski zamanlarından Bogdanowicz ailesine verilmiştir. Burası turistlere kapılarını açan, onların bizimle beraber olabileceği, tarihimizi öğrenebileceği, yemeklerimizi tadabileceği bir yerdir” şeklinde bir açıklama yapmıştır. 1 Mayıs 2018 tarihinde çıkan bir yangın sonucu “Tatarska Jurta” kullanılmayacak şekilde hasar görmüştür. Yangının sebebi araştırılmaktadır. Kamp alanı içinde bulunan Tatar hediyelik eşya bölümü, Tatar kültürünü tanıtan kostümler, albümler ve birçok değerli eşya ne yazık ki çıkan yangın sonucu yok olmuştur. Birçok Polonyalı vatandaş ve Polonyalı Tatar ailesi bu değerlerin yok olmasına çok üzülmüştür. “Tatarska Jurta”nın internet sayfasında vatandaşlar bu değerlerin kaybolmaması ve geleneksel yemeklerin devamlılığı için “Tatarska Jurta”nın hızlı bir şekilde onarılması hakkında yorumlar yapmakta ve oluşturulan bir banka hesap adresine maddi yardım desteğinde bulunacakları sözünü vermektedirler. Regionalne Centrum Kultury Tatarów Polskich ASMAN’ın (Polonya Tatar Kültürü ASMAN Bölge Merkezi) başlattığı yardım kampanyası çerçevesinde Jurta’nın yeniden inşası için vatandaşlar birlik olmuşlardır. Ayrıca internet ve çeşitli haber kaynaklarından yangını duyan Polonyalı Tatar aileler, zaman kaybetmeden “Tatarska Jurta”yı ziyaret etmişlerdir³⁹.

Görsel 3.3. Bohoniki ve Krusyniany Köyleri’nde Tatarlara Ait Simgeler

Bohoniki köyü gezildiği takdirde Müslüman Tatarlara ait cami ve mezarlığın dışında Tatar kültürünü anımsatacak anıt, ev ya da daha farklı bir yapıya rastlanılmamaktadır. Sadece köyün girişinde bulunan bir Tatar ailesinin çiftlik evi ve evinin önünde Tatarların Bohoniki’ye gelişinin 300. yılını temsil eden büyük bir taşın üstünde bulunan plaket dikkat çekmektedir. Çiftlik evinin etrafındaki arazide bulunan atlar ise akıllara Tatarların at yetiştiricilik ve binicilik geleneklerini getirmektedir. Her ne kadar köyde Tatar nüfusu ve

³⁸ 4 Numaralı Kaynak Kişi.

³⁹ Tatarska Jurta’da çıkan yangın hakkında ayrıntılı bilgiye Tatarska Jurta’nın facebook sayfasından ulaşabilir. Bkz.: <https://www.facebook.com/Tatarska-Jurta-589059724453980/> (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2018).

yapıları olmasa da hem Polonyalılar hem de yakın çevrede yaşayan Tatarlar tarafından Bohoniki Köyü hala Tatar yerleşimi olarak bilinmekte ve özel günlerde, dini bayramlarda ve yaz tatillerinde Polonyalı Tatarlar bu köyü ziyaret etmektedir. Bohoniki Müslüman Cemaati gençlerin ve çocukların birbirlerini, kültürlerini ve dinlerini öğrenmeleri için yaz kampları düzenlemektedir (The Tatar Trail, 2009: 25).

Kruszyniany Köyü Camii

Kruszyniany Köyü Camii köyün tam ortasında yer almaktadır. Cami, köyün Müslüman mezarlığına giden yol üzerindedir. Yapıldığı tarih kesin olarak bilinmese de, Kral Jan 3. Sobieski'nin köy topraklarını Tatarlara vermesinin hemen ardından (1768-1795 arası) yapıldığı düşünülmektedir. Caminin yapımı için yerel halktan bağış toplanmıştır. Köy ziyareti sırasında yapılan görüşmelerde caminin yapımı için en büyük maddi desteğin Krzeczowski ailesi tarafından sağlandığı bilgisine ulaşılmıştır (Chazbijewicz⁴⁰, 10 Mayıs 2018; Adamowicz⁴¹, 10 Mayıs 2018).

Görsel 3.4. Kruszyńiany Camii

17 Haziran 2018 tarihinde Kruszyńiany Camii ziyaret edilip ve caminin bekçisi Dżemil Gembicki⁴² ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Söz konusu görüşmede caminin bakımından sorumlu bekçi Dżemil Gembicki cami hakkında şunları söylemiştir: “1846 yılında Kruszyńiany Camii restore edilmiştir. Caminin kesin olarak hangi tarihte yapıldığı bilinmediği için restorasyon tarihi caminin açılış tarihi olarak anılmaktadır. Hem 1. Dünya Savaşı hem de 2. Dünya Savaşı'nda Kruszyńiany Camii tahrip edilmiştir. 2. Dünya Savaşı boyunca Almanlar camiye hastane olarak kullanmıştır. Savaş sırasında cami içindeki eski Fars halıları ve süs eşyaları çalınmıştır”.

⁴⁰ 6 Numaralı Kaynak Kişi.

⁴¹ 7 Numaralı Kaynak Kişi.

⁴² 8 Numaralı Kaynak Kişi.

Görsel 3.5. Kruszyńniany Camisi'nin Çevre Düzeni

Kruszyńniany Camii bölgedeki evlerin mimarisini andıran özelliklere sahiptir. Beton kirişlerden inşa edilmiş olan cami ahşapla kaplanmıştır. Çatısı üçgen şeklinde olup İslam coğrafyasındaki camiler ile kıyaslandığında Kruszyńniany Camisi'nin gerçekten çok mütevazı bir görünüme sahip olduğu farkedilir. Polonya'nın kırsal bölgelerinde yapılan tipik ev ve kilise mimarisıyla inşa edilen bu camiye dışarıdan bakıldığında cami olup olmadığını anlamak oldukça zordur. Fakat yapının üstünde yükselen soğan şeklindeki küçük kubbeler ve üzerinde bulunan hilal simgeleri bu binanın İslamiyet bağlamında kutsal bir yapı olduğunu göstermektedir. Caminin inşasını köyde veya köyün civarında yaşayan yerlilerden birilerinin yapmış olma olasılığı yüksektir. Çünkü aynı tarzdaki mimari 1791 yılında Kruszyńniany Köyü yakınında bulunan St. Ann's Ortodoks Kilisesi'nde de görülmektedir. İbadethanenin üst yapısı kilise düzenine benzeyen Kruszyńnian Camii oldukça küçük olmasına rağmen her caminin ana unsularına sahiptir. İçinde Mekke yönünü gösteren Mihrap ve 19. yüzyıldan kalma ahşaptan yapılmış Minber bulunmaktadır. Altı merdiveni bulunan bu minberin giriş kapısı üstü üç hilal, çatısı ise hilal simgesi ile yükseltilmiştir. Caminin iç kısmı ahşap olması nedeniyle kahverengiye, dış kısmı ise açık yeşile boyanmıştır. Caminin içinde bulunan minber de koyu yeşile boyanmıştır. Caminin hem içinde hem de dışında bulunan hilal simgeleri ise altın sarısı rengindedir. Caminin iç yer kısmı tek bir halı ile değil, çeşitli küçük halılar ile kaplanmıştır. Ayrıca duvarlarda çok sayıda doğu kültürünü anımsatacak çizimler ve Arapça yazıları bulunmaktadır. Caminin içi büyük avizelerle değil, oryantal olarak tasvir edebileceğimiz küçük küçük lambalar ile aydınlatılmaktadır.

Kruszyniany Camii daha önce zihnimizde yer edinen cami sembolleri ve mimarisini tam anlamıyla tasvir etmemektedir. Cami basit görünümüyle ve sevimli renkleriyle ibadet yerlerinin kalıplaşmış bir dış görünümüne sahip olmadığını bize kanıtlamaktadır.

Kruszyniany Müslüman Mezarlığı

Kruszyniany Köyü'ndeki mezarlık Tatarların bu bölgeye 17. yüzyılda yerleşmeye başladığı andan itibaren oluşturulmuştur (The Tatar Trail, 2009: 11). Kruszyniany Camisi'nin yaklaşık 100 metre doğusunda bulunan bu mezarlık köyün ortasında küçük bir tepede yer almaktadır. Etrafı taş duvarla çevrili olan Kruszyniany Müslüman Mezarlığı'nın giriş kapısının üstünde mezarlığa dair bilgiler ve açıklamalar Arapça ve Lehçe yazılmıştır.

Görsel 3.6. Kruszyniany Müslüman Mezarlığı Giriş Kapısı

Polonya'nın neresinde olursa olsun en eski tarihten beri Polonyalı Tatarlar Müslüman mezarlığına gömülmektedir. Mezar taşlarındaki isimler ve açıklamalar Lehçe, Arapça ve Rusça olarak yazılmıştır. Mezarlığın orta kısmında bulunan ve kime ait olduğu konusunda bilgi vermeyen mezar taşları normal taş şeklinde olup sadece mezarların yönünü belirtmek için konulmuştur. Eski tarihlerde yapılan mezar taşlarının çoğunluğu okunaklı değildir. Okunabilir olan en eski mezar taşı 1699 yılında gömülmüş olan ve o tarihlerde köy imamlığı yaptığı düşünülen İmam İbn-Hüseyin Alexandroviç'in mezarına aittir. Her mezar taşının üzerinde ay-yıldız bulunmaktadır. Bu mezar taşlarına Polonya'daki üniversitelerin

Türkoloji ve Arap Dili ve Edebiyatı bölümlerindeki akademisyenler, uzmanlar ve öğrenciler ilgi göstermektedir. 17 Haziran 2018 tarihinde bu mezarlığa Varşova Üniversitesi Türkoloji Bölümü yüksek lisans öğrencisi olan Magdalena Siejak⁴³ ile bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Siejak'ın belirttiği üzere “özellikle bu bölüm öğrencileri yılın belli dönemlerinde ders içeriği olarak mezar taşlarını incelemektedirler”.

Görsel 3.7. Kruzyniany Müslüman Mezarlığı'nda Bulunan Yeni ve Eski Mezar Taşları

Mezarlıklarına büyük önem gösteren Polonyalı Tatarlar, mezarlık ziyaretlerini genelde dini bayram tatillerinde gerçekleştirmektedir. Gerçekleştirilen mülakatlara ve sohbetlere katılan birçok Polonyalı Tatar, atalarının gömüldüğü mezarların kaybolduğu ve bakımsız kaldığı takdirde “Polonya Tatar” kültür ve geleneğinin de kaybolacağını düşünmektedir. Benzer bir şekilde 2007 yılında Özü Türk Belgeseli'nin çekimi sırasında mezarlıklar hakkında yapılan röportajların birinde bir Tatar konuşmacı “geçmiş olmayan bir milletin geleceği olmaz” ifadesi ile mezarlıklarının önemini ve onlar için ne anlam ifade ettiğini vurgulamıştır (Özü Türk Belgeseli, 2007b). Bu nedenle Polonya'daki Tatarların iki ana mezarlığından biri olan Kruzyniany Müslüman Mezarlığı'na yılın belli dönemlerinde bakım ve temizlik yapılmaktadır.

Bohoniki Köyü Camii

16 Haziran 2018 tarihinde Bohoniki Köyü ziyaret edilmiş ve Bohoniki Camii hakkında bilgiler elde edilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde sahip olunan bilgilere göre Bohoniki Köyü'nde ilk caminin 17. yüzyılın sonlarında veya 18. yüzyılın başlarında yapıldığı tahmin edilmektedir. 19. yüzyılda eski cami yıkılıp yerine yeni bir cami inşa edilmiştir. Cami, 2. Dünya Savaşı yıllarında bölgenin hastanesi olarak kullanılmıştır. Bu yıllarda Kruzyniany Köyü Camisi'nin aksine bu cami oldukça hasar görmüştür.

⁴³ 9 Numaralı Kaynak Kişi.

Görsel 3.8. Bohoniki Köyü Camii

Dikdörtgen şeklinde yapılan cami ahşapla kaplanmıştır. Dışarıdan bakıldığında bir köy evine benzeyen caminin çatısı kiremitle kaplıdır. Ana yapıda 8 dikdörtgen pencere ve ana yapının arka bölümünde normal camilerde alışık olduğumuz elips şeklinde küçük pencere ile camide toplam 9 pencere bulunmaktadır. Ayrıca oldukça kısa minaresinde de 5 dikdörtgen şeklinde pencere bulunmaktadır. Tıpkı Kruszyniany Köyü'nde bulunan cami gibi buranın bir İslam ibadethanesi olduğu minarenin üzerinde bulunan hilal simgesinden anlaşılabilmektedir. Caminin çevre düzenlemesi oldukça başarılı olup yeşil çimenle kaplanmıştır.

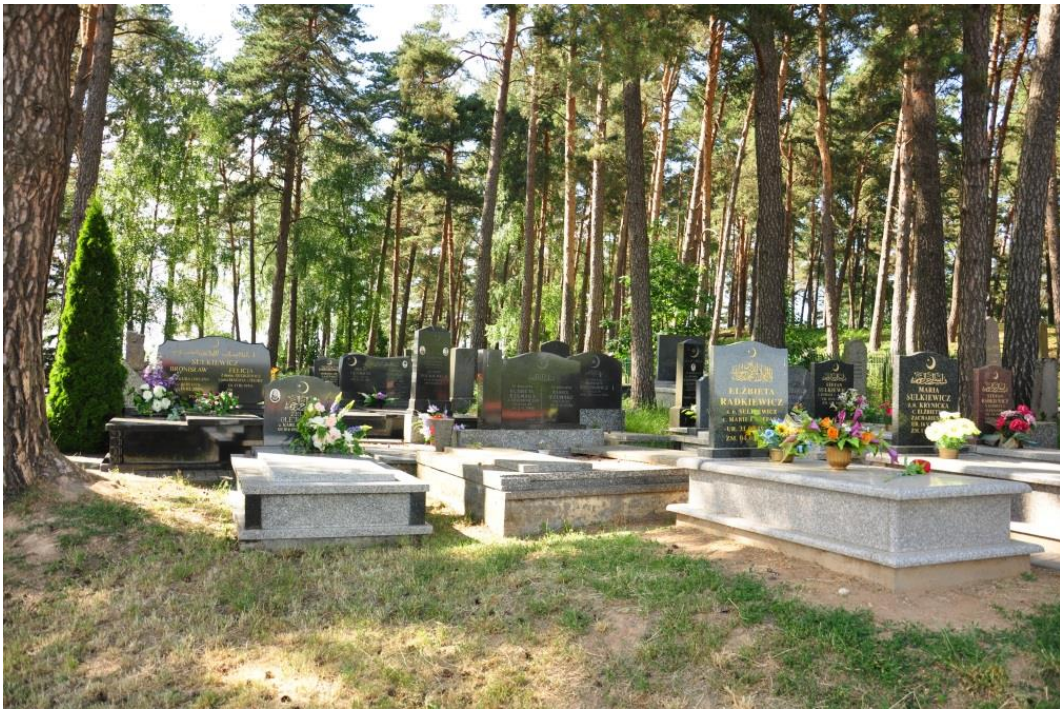
Görsel 3.9. Bohoniki Köyü Camisi'nin İç Görünümü

Caminin iç kısmı kadınların ve erkeklerin ayrı ibadet edebileceği şekilde iki bölüme ayrılmıştır. İki odaya da aynı giriş kapısından girilmektedir. Caminin içinde kitaplık, köşe rafları, küçük halılar ve minber bulunmaktadır. Bulunan tüm eşyalar ve tasarım oldukça yenidir. Tıpkı Kruszyniany Köyü'nde bulunan cami gibi caminin en eski yapısı 19. yüzyıldan kalma minberdir. Ağaçtan yapılmış ve yeşile boyanmış bu minber 4 basamağa sahip olup, tepesinde yıldız ile hilal bulunmaktadır. Caminin içinde bulunan ek süslemelerin

üzerinde de yıldızlı şekiller görüldüğü gibi vazo şeklinde olan boyamalara da rastlanmaktadır.

Bohoniki Müslüman Mezarlığı

Bohoniki Köyü'nde bulunan mezarlık Polonyalı Tatarların iki önemli mezarlığından bir diğeridir. Görüşmelerde elde edinilen bilgilere göre bu mezarlığın Kruszyńniany Köyü'nde bulunan mezarlıktan daha geç dönemde, 18. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir. Mezarlık, oluşturulduğu tarihte muhtemelen köyün ortasındaydı fakat günümüzde köyün 400 metre kadar dışında kalmaktadır.

Görsel 3.10. Bohoniki Müslüman Mezarlığı

Bohoniki Müslüman Mezarlığı taş duvarla çevrilmiş ve etrafı yüksek ağaçlarla örtülüdür. Giriş kapısının üzerinde metalden yapılmış hilal bulunmaktadır. Mezar taşlarında bulunan açıklamalar Kruszyńniany Köyü mezarlığında olduğu gibi hem Lehçe, hem Arapça yazılmış; kimi eski mezarlarda Rusça yazılara da yer verilmiştir. En eski mezar taşlarına mezarlığın ortalarında ve kuzey kısmında rastlanmaktadır. Kruszyńniany Köyü'nde bulunan mezarlıktan daha küçük olan Bohoniki Müslüman Mezarlığı temiz ve bakımlıdır. Görüşmeler mezarlığın bakım ve düzeninin yakınları burada gömülmüş büyük şehirli Polonyalı Tatar aileleri tarafından sağlandığını ortaya koymaktadır.

3.1.2. Litvanya Devleti Sınırları İçindeki Tatar Yerleşimleri ve Tatarlara Ait Yapılar

Litvanya'daki Tatar yerleşim bölgeleri olarak bilinen “Litvanyalı Tatarlar”ın yaşadığı köyler Vilnius’a 7 km uzaklıktaki Nemezis Köyü, 18 km uzaklıktaki Kırk Tatar ve Raizai köyleridir. Kırsal ahşap evlerle süslenmiş küçük bir köy olan Nemezis'te Özü Türk Belgesel çekiminin yapıldığı 2007 yılında 120 kadar Tatar yaşamaktadır (Özü Türk Belgeseli, 2007a). Günümüzde bu köyde bulunan Tatar nüfusu hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Atmaca’ya (2013b: 232) göre 14. yüzyılın sonlarında Litvanya Büyük Prensi Witold’un kale ve malikanesini savunmaları için Nemezis'e yerleştirilmiş Tatarların torunları günümüzde kendi çiftliklerinde çalışmaktadırlar. Buradan yola çıkarak 2007’den günümüze kadar Tatar nüfusunda köklü bir değişimin yaşanmadığı düşünülebilir.

Nemezis Köyü’ne gerçekleştirilen ziyaret sonrası cami hakkında sahip olunan bilgiler şu şekildedir: Nemezis Köyü’nün ortasında 17. yüzyılın sonlarında yapılmış fakat 1904 yılında yeniden inşa edilmiş Nemezis Camii yer almaktadır. Nemezis Camii de tıpkı Polonya’daki Tatar köylerinde bulunan camiler gibi kilise mimarisine benzer bir şekilde dörtgen olarak inşa edildiğinden İslam Dünyası'nın en ilginç camileri arasındadır. Litvanya’da ağacın bol olmasından dolayı Nemezis gibi Kırk Tatar köyünde bulunan cami de, çevresindeki evler gibi ağaçtan yapılmıştır. Her iki caminin bir diğer ortak özelliği de erkeklerin ve kadınların ayrı ibadet edebilecekleri iki bölümden oluşmalarıdır.

Nemezis ve Kırk Tatar köylerinde bulunan ibadet faaliyetleri dışında Tatarlar Litvanya'da Vilnius, Kaunas ve Raizai'de de dini faaliyetleri devam ettirilmektedir. Vilnius'ta eski bir apartman dairesi mescit olarak kullanılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlendirdiği bir imam Vilnius'daki mescitte Müslüman cemaate hizmet vermektedir. 25 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakatta Litvanya Müftüsü Romas Jakubauskas⁴⁴ “Apartman dairesi içindeki mescit aynı zamanda Tatar topluluğu için bir merkez konumunda olduğundan Vilnius Tatar Cemiyeti de burada faaliyet göstermektedir. Vilnius Tatar Cemiyeti bu dairede Tatar ve Türk dilleri, Tatar tarihi ve kültürü ile İslam dini konusunda eğitim faaliyetleri yürütmektedir.” ifadelerini kullanmıştır.

2007 yılında çekilen Özü Türk Belgeseli Kaunas'ta bulunan camiyi konu edinmiştir. Söz konusu belgesele göre 1930 yılında Litvanya Büyük Prensi Witold’un ölümünün 500. yıl dönümünde “Litvanyalı Tatarlar” için Kaunas'ta Litvanya'nın en büyük camisi

⁴⁴ 10 Numaralı Kaynak Kişi.

yapılmıştır. Bu Camii 1950'den sonra Sovyet yönetimi tarafından cami olarak kullanılmaktan çıkarılmıştır. Bu dönemlerde cami, toplantı salonu ve çocuk kütüphanesi olarak kullanılmıştır. 1988 yılında ise Kaunas Camii Müslüman Tatar Komitesi'ne geri verilmiştir. Cuma günleri Cuma namazı vakitleri dışında cami çoğunlukla hafta sonları açılmaktadır. Pazar günleri ise burada çocuklara İslam eğitimi verilmekte ve kadınlara İslamiyet kültürü öğretilmektedir (Özü Türk Belgeseli, 2007a).

Litvanya sınırları içinde bulunan bir diğer Tatar köyü Bazar'dır. 2. Dünya Savaşı sonrası bu köyde sadece bir Tatar ailesi kalmıştır. Yapılan görüşmelerde elde edinilen bilgilere göre daha öncesinde bu köyde yirmiye yakın Tatar hanesi bulunmaktaydı. Her ne kadar Tatar vatandaşlar burada yaşamasalar da Tatarlar atalarını anmak için köyün yakınında bulunan mezarlığı ziyaret etmektedirler. "Polonya Tatarları" gibi "Litvanya Tatarları" da kültürlerini unutmamanın, ancak geçmişi hatırlamakla mümkün olduğunu bildikleri için mezarlıklarına gerekli titizliği ve önemi göstermektedirler. Litvanya Tatarları'nın dini bayramlarda en çok ziyaret ettikleri yerler mezarlıklardır.

3.1.3. Beyaz Rusya Devleti Sınırları İçindeki Tatar Yerleşimleri ve Tatarlara Ait Yapılar

Altın Orda Devleti Tatarlarının günümüzde Beyaz Rusya sınırları içinde bulunan Minsk, Słuck ve Navahrudak (Nowogróde) şehirlerine akın düzenlediği ve yerleştiği zamanlarda söz konusu şehirler Litvanya Büyük Prenslığı'nin bir parçasını oluşturuyordu (Meredith-Owens ve Nadson, 1969: 141-142). Günümüzde Beyaz Rusya topraklarında yaşayan Tatarların sayısı 11 bin civarında olup, bu nüfusun yoğun olarak bulunduğu şehirler Minsk, Slonim ve Navahrudak'dır (Meredith-Owens ve Nadson, 1969: 147).

Günümüzde 1300'e yakın Tatarın yaşadığı tahmin edilen Minsk şehrinde Tatar yerleşimi 14. yüzyılda Minsk'in kuzeybatı bölümünde oluşturulmuştur. 1946 yılında Belaruslu arkeologlar tarafından yapılan kazı çalışması da bu tezi doğrulamaktadır (Georgievich, 2013). Minsk'te Tatar nüfusunun yoğun olarak görüldüğü tarih 1506 yılıdır. 1468 yılında Hacı Giray'ın ölümünden sonra Kırım Hanlığı'nın Litvanya Büyük Prenslığı ile olan iyi ilişkileri Mengli Giray yönetiminde kötüleşmiştir. 1506 yılında Mengli Giray'ın orduları Kłeck şehrine saldırmış ve burada Micheal Hlinski'nin ordularına yenilmiştir. Söz konusu akınlar sırasında Micheal Hlinski tarafından ele geçirilen Tatar savaşçılar Minsk şehrine yerleştirilmiştir (Meredith-Owens ve Nadson, 1969: 143).

Minsk şehrinde Tatarların yaşadığı bölgeye “Tatarskaja Slobada” denilmektedir. Bu bölge Bolshoy Tatarskaja (Büyük Tatar Mahallesi-şimdiki adı Dimitrova) ve Malaya Tatarskaja (Küçük Tatar Mahallesi-şimdiki adı Kolkhoznoya) mahallelerinden oluşmaktadır. 2. Dünya Savaşı sonrası yüksek katlı binalar ve iş merkezleri inşa edilen bu bölgede Tatar yerleşimcilere ait ahşap evleri ve yapıları görmek mümkün değildir. Tatarlar “Tatarskaja Slobada”ya ilk yerleştikleri tarihlerde Svisloch Nehri’nin çevresinde at yetiştiriciliği ve tarım ile uğraşmışlardır. 15. yüzyılın başında bu bölgede Müslüman Mezarlığı ve soylu bir Tatar olan Saliman’ın isteği üzerine küçük ahşaptan bir cami yapılmıştır (Georgievich, 2013). Fakat Minsk’te bulunan cami Sovyetler Birliği yetkilileri tarafından 1949 yılında kapatılmış 1962’de yıkılarak yerine otel yapılmıştır. Tatar mezarlığı ise 1974 yılında mezarlığın başka yere taşınması kararıyla yok olmuştur. Bu döneme kadar asırlık ağaçların arasında hilal simgeleri ile yapılmış mezar taşları Tatarlar tarafından taşınmak zorunda kalmıştır. Birçok mezar ise taşınmadan park çalışması sırasında düzenlenen toprağın altında yok olmuştur. Günümüzde Minsk şehrinde Müslümanlara ait bir mezarlık bulunmamaktadır (Minsk Tatar Mezarlığı, 2015).

Görsel 3.11. Yuşinsky Ailesinin Arması Bulunan Mezar Taşları

Tatarlara ait olduğu bilinen Beyaz Rusya’daki en önemli Müslüman Mezarlığı Tatarların yerleşim yerleri olan Kletsk ve Nesvizh yakınlarında bulunan Osmolovo Köyü’ndeki mezarlıktır. Bu mezarlık “Belarus Tatarları”nın 15. yüzyıldan bugüne

gömüldüğü tek mezarlıktır. Mezarlığın etrafı yeşile boyanmış çit ile çevrilidir. Mezarlığın tahtadan olan giriş kapısının üzerine maviye boyanmış büyük birer ay ve yıldız resmedilmiştir. Osmolovo Köyü'ndeki mezarlıkta bulunan asırlık ağaçların arasında birçok tarihi mezara rastlamak mümkündür. Eski taşların üzerine kazılmış Arapça isim ve ölüm yıllarını gösteren rakamlar “Belaruslu Tatar” ruhunu açıkça hissettiren en önemli unsurdur. Mezarlığın orta bölgesinde Tatar ailelerin armaları kazınmış mezar taşları görülebilmektedir. Örneğin Görsel 3.11’de görüldüğü üzere mezar taşında Yuşinsky ailesinin arması bulunmaktadır. “Belaruslu Tatarlar”ın yüzyıllardır gömüldüğü bu mezarlıklarda Sovyet zamanlarında bile İslami dini semboller ve Arapça harfler kullanılmıştır.

Beyaz Rusya’da Sovyet Dönemi’nde ibadet yerleri oluşturmak ve bu ibadet yerlerinde faaliyet gerçekleştirmek Polonya kadar kolay olmamıştır. Beyaz Rusya’da Sovyet Dönemi’nde faaliyet gören tek cami Grodno’nun 158 km doğusunda yer alan Iwie (Ivye) şehrinde bulunmaktadır. 15. yüzyılda Prens Witold tarafından Ivye Kalesi’nin korunması için Tatarlar bu bölgeye yerleştirilmiştir. Yerleştirildikleri tarihte kadınların ve erkeklerin ayrı ibadet edebilecekleri şekilde kare şeklinde iki bölümden oluşmuş ağaçtan bir cami inşa edilmiştir. 1882 yılında Kontes Elvira Zamoyska’nın mali desteği ile bu eski cami restore edilmiştir. Günümüzde var olan cami Beyaz Rusya’da yaşayan Tatarlar için oldukça önemlidir ve bayram zamanlarında Tatarların toplandığı bir yerdir (Mechet v Ive, T.Y.).

Grodno Bölgesi’nde bulunan bir diğer cami ise 1792 yılında yapılmış olan ve 2. Dünya Savaşı yıllarında restore edilen Navahrudak’taki camidir. Sovyet yönetimi yıllarında bu cami kapatılmıştır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 1994 yılında cami Müslümanlara iade edilmiş ve 1997’de restore edilerek yeniden faaliyete geçmiştir (Tatar Mosque in Novogrudok, T.Y.).

3.2. Polonya Tatar Kolektif Kimliğinin Görünümleri ve Anavatan İlişkisi

Tarihsel sürece bakıldığında 600 yıllık bir zaman diliminde Tatarlar ile Polonyalılar arasındaki evlilikler nedeniyle nesiller arası aktarılan kültür saf olmamıştır. Polonya ve Litvanya topraklarına ilk yerleşen Tatar topluluğu içinde Tatar kadınları çok az sayıdaydı ve bu nedenle Tatar erkekleri ile Polonyalı kadınlar arasında evlilikler sıklıkla gerçekleşmiştir (Miśkiewicz, 1990). Bu bize ilk yerleşimden sonra Tatar kimlik ve kültürünün karma evlilikler yoluyla devam ettirildiğini göstermektedir. Bu nedenle birçok alanda Tatar

kültüründe tarihsel değişimler yaşandığı düşünölebilmektedir. 28 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakatta Róza Chazbijewicz'in⁴⁵ açıklamaları bu durumu özetlemektedir. Chazbijewicz, gerçekleştirilen mülakatta “Biz Tatarız ama aynı zamanda da değiliz. Büyükannem Polonyalı Katolik iken ben nasıl Tatar olabilirim” şeklinde açıklama yapmıştır. Bu tür karma evlilikler nedeniyle Polonya topraklarındaki Tatar kimliği orijinal halinden zamanla uzaklaşmış, hatta belirli durumlarda tamamen ortadan kalkmıştır. Kendini Tatar olarak tanımlayan kitlenin nüfusundaki azalış eğilimi, Tatar değerlerinin bazılarının yok olmasını daha da kolaylaştırmıştır (Janicki, 1999: 147). Ayrıca bu süreci Rus işgalinin takip etmesi ve Rus yöneticilerinin Tatarları Ruslaştırmak istemeleri de Tatar kültürünün değişime uğramasına neden olan bir diğer önemli etkendir (Miśkiewicz, 1990; Musahan, 2015; Bogdanowicz⁴⁶, 17 Haziran 2018).

Millet üzerine yapılmış birçok tanım bulunmakta fakat genel olarak bu tanımlar değerlendirildiğinde bir milletin sahip olması gereken özellikler dil, tarih ve kültür şeklinde sıralanmaktadır (Janicki, 1999: 148). Bu özelliklere göre Wojciech Janicki (1999) Polonyalı Tatarların millet olarak görölemeyeceğini belirtmektedir. Çünkü araştırmacı-yazar, Polonyalı Tatarların sadece tarih ve kültür koşulunu sağladığını ifade etmektedir (Janicki, 1999: 148). Polonyalı Tatarlar ana dillerini 17. yüzyılın ortalarından itibaren unutmaya başlamışlardır (Zakrzewski, 1987, 89). Bu konu ayrıntılı olarak ilerleyen bölümlerde nedenleriyle birlikte açıklanmıştır. Bunun dışında ulusal azınlıklar bütünleşmedikleri ana akım topluluktan her daim ayrılmak; dillerini, gelecek aktarımlarını geliştirmek ve farklılıklarını sürdürmek isterler (Byczkowski, 1976). Polonyalı Tatarların böyle bir ayrılık hissine sahip oldukları söylenemez. O halde Polonyalı Tatarları etnik veya dini grup olarak tanımlamak daha doğru olabilir. Bir etnik veya dini grup sabit bir bölgede yaşayan, genellikle kültür farklılıklarının bilincinde ve grup bütünlüğü hissine sahip topluluktur (Miśkiewicz, 1993). Bu tanım, Polonya'da var olan Tatar topluluğunu daha iyi ifade etmektedir.

Topluluk içindeki sosyal ağın yapısı, mutfak kültürü, dini inanç sistemi, alışkanlıklar ve sahip olunan dil etnik grubun objektif yönünü oluştururken, öteki olma hissi, tarih bilinci, aidiyetlerin farkına varılması gibi etkenler grubun sübjektif yönünü oluşturmaktadır (Aslan, 2004: 8). O halde etniklik, topluluğu karakterize eden ortak duygu ve düşünceler şeklinde tanımlanabilir. Mitler, semboller, değerler ve anılar gelecek kuşaklara aktararak bu ortak

⁴⁵ 11 Numaralı Kaynak Kişi.

⁴⁶ 4 Numaralı Kaynak Kişi.

duygu ve düşünceler oluşturulur. Söz konusu ortak duygu ve düşüncelerin aktarılması için grubun kültürel sürekliliği ve aidiyeti olması önemlidir (Burke, 1994: 54-55).

Kültürel süreklilik ve aidiyet hissini kanıtlayabilecek en önemli belgeler, etnik veya dini örgütler tarafından basılan yazılı kaynaklardır. Polonya Tatar topluluğu üyelerinin ve örgütlerinin çıkartmış oldukları yayınlara bakıldığında, kimlik tanımlarında ve bağlantılarında farklı söylemsel vurguların olduğu görülebilir. Anna Cieslik ve Maykel Verkuyten çalışmalarında Polonyalı Tatar kimliğine vurgu yapan iki önemli dergiyi karşılaştırmışlardır. Cieslik ve Verkuyten (2006), bu dergilerde kimliklerin farklı şekilde tanımlanmasının yanında iki farklı anlatım stratejisinin olduğu bir alanın da yaratıldığını belirtmektedirler. Bunlar oryantal anlatı ve Polonya tarihine vurgu yapan anlatılardır. Genel olarak oryantal anlatı efsanevi ve sembolik olgular içermektedir. Polonya tarihine vurgu yapan anlatı ise tarihsel ve olgusal bir özelliğe sahiptir. Önemli olan şey kimlik ispatı için hangi anlatı şeklinin doğru olduğu değil, her iki anlatının kullanılması ve bunların topluluk üyelerini etkileyecek şekilde bir arada olmasıdır. Bu iki anlatı üyeler tarafından kabul edilebiliyor ya da herhangi bir anlatı ile onların etkileneceği düşünülüyor ise burada hangisinin öne çıktığı değil, ikisinin de üyelerin bazı değerlerine dokunduğunun bilinmesi önemlidir.

Oryantal anlatı ile ilgili çalışmalar, Tatarların tarihi ve dini geçmişi ile ilgili veriler sunmaktadır. Cieslik ve Verkuyten'nin (2006: 83) karşılaştırmış olduğu her iki dergide de tarih ve din Polonyalı Tatarların merkezi kimlik unsurları olarak sunulur. Dergilerde bulunan oryantal öyküler, Polonyalı Tatarların ilk anavatanları olan bozkırlara ve Cengiz Han'ın soyundan geldikleri düşüncelerine atıfta bulunur. Ayrıca Tatarlar için görkemli savaşçılar, atlarıyla birlikte vahşi topraklarda yaşayan insanlar tanımları yapılmıştır (Mucharski, 2012: 18-20).

Oryantal anlatıda kullanılan temel aygıt sembolizm ve mitolojidir. Bu anlatı tarzına sahip dergilerde tarihsel görüntüler ve imgeler bulunmaktadır. Dergilerde aynı zamanda nostaljiye vurgu yapan yazarlar tarafından yazılmış şiirlere de yer verir. Bu şiirlerde Doğu'nun sembollerine, güneşin önünde yükselen minarelere, bozkırlarda at sırtındaki savaşçılara, siyah gözlü ve siyah saçlı Tatar kadınlarının betimlemelerine rastlanır (Czechowska, 2012: 23; Mucharski, 2012: 18-20). Tipik olarak oryantal anlatıda zamansal ve mekânsal bir açıklama bulunmamaktadır. Bu anlatılar, Moğol ya da Altın Orda efsanelerini kanıtlar sunmadan yoğun ve canlı bir şekilde tarihsel bağlantı varmış gibi

göstermektedir. Duygusal tarih bağlantısı ve kimlik, Polonyalı Tatarların Tatar tarihine ve kimliğine karşı sembolik bir bakış açısı olarak ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz duruma örnek, *Świat Islamu* dergisinin kapak fotoğraflarıdır. Fotoğraflarda genellikle Doğu kültürünün figürleri görülür. Ayrıca makalelerin bazı paragraflarında ve başlıklarında Arapça harfler kullanılmaktadır. Oysa günümüzde Polonyalı Tatarlarda Arapçayı okuyabilme oranı oldukça azdır. Bu nedenle “Polonya-Litvanya Tatarları”dan kalma Kur’an-ı Kerim tefsirleri, “Hamail” ve “Kitab” gibi Arapça yazılmış dini eserlerin çevrilmesine ihtiyaç duymuştur (Atmaca, 2013a: 150). Arapçanın Polonya’da okunabilme oranının düşük olmasına rağmen *Świat Islamu* gibi dergilerde Arapça kullanılmasının amacı olaylara gizem katılmak istenmesidir. Bu da oryantal efsane anlatı biçimine uymaktadır. Polonyalı Tatarlar kendilerini Doğu kültürüyle bitişleştirmektedirler. Öte yandan bu dergilerde Polonyalı Tatarlar, Doğu’nun ve Müslüman dünyasının manevi bir parçası olarak sunulur.

Oryantal anlatıda kullanılan “geçmiş” ve “din” vurgusu günümüz Polonyalı Tatar kimliğinin önemli bir unsurudur. Moğol kabileleri ve Müslümanlık ile kurulan bağlantı, geçmişe olan sadakati göstermektedir. Bugüne bakıldığında Polonyalı Tatarlar, Doğu kültürüne ve İslam dinine sahip bir topluluk olarak var olmaktadır.

Diğer anlatı olarak Polonya tarihi söylemi ise Polonya topraklarını kabul edilen anavatan olarak görmekte ve Polonya’ya olan sadakate odaklanmaktadır. Kimliğin bu yönü, Polonyalılar ile olan dayanışmaya ve Polonya kültürel mirasına katkıda bulunmaktadır (Cieslik ve Verkuyten, 2006: 86). Bu anlatı biçimi aslında modernleşme ve milliyetçilik akımlarıyla ortaya çıkan milli kimlik tanımına uymaktadır. Milli kimlik, ortak kültür ve aynı soydan geldiği düşünülerek ortak bilince dayanan etnik ulusçuluk veya ülke topraklarında var olan ulusal gruba dahil olmuş yurttaş ulusçuluğu olarak tarif edilebilir (Kaypakoğlu, 2000: 17).

Milli kimlik, topluluk duygusunu geliştirme ve öne çıkarma amacı taşıyan simgelerle özdeşleşmiş ve bu simgeler kendiliğinden oluşmamış, bireyler tarafından üretilmiştir (Guibernau, 1997: 142). Polonya tarihine vurgu yaparak Tatar kimliğini Polonya kimliğinin bir parçası gibi gösteren makaleler genellikle Tatarların yerleşmelerinden sonraki olayları ve durumları açıklamaktadır. Bu olaylar genellikle Polonya-Litvanya Birliği ve Polonya Cumhuriyeti için savaşan önemli Polonyalı Tatar figürlerin biyografileridir. Ayrıca

Polonya'nın bağımsızlığı için Tatarlar tarafından verilen mücadeleler de sık sık bu dergilerin konusu olmaktadır (Czachorowski, 2015: 21).

Polonya tarihine vurgu yapılarak Tatarların kimliklerini açıklayan yazılı kaynaklar, Tatarların Polonya vatanseverliklerini savaş kahramanlıklarıyla kanıtlama gayreti içindedir. Polonyalı olmanın ölçütünü Polonya için savaşa katılmak olarak sunmakta ve tarihinde bu verilere sahip olan Tatarları Polonyalı olarak tanımlamaktadır. Bu anlatı çerçevesinde, Polonyalı Tatarlar için Polonya, yeni anavatan ya da çoğu zaman kabul edilen anavatan olarak anılmaktadır. Günümüz Polonyalı Tatarların atalarının bu topraklarda gömülmüş olmaları onların uzak geçmişte bir yerlerde anavatan aramalarına olanak sağlamamaktadır. Bu nedenle Polonya'da bulunan Tatarlar birçok dergide Polonya'nın oğulları olarak tasvir edilir (Cieslik ve Verkuyten, 2006: 84).

Öncelikle Polonya tarihine atıfta bulunarak Polonyalı Tatar kimliği açıklaması yapan yazarların çoğu 14. yüzyıldan 1950'lere kadar geçen olayları anlatmaktadır. Bu makalelerde ve çalışmalarda çok sayıda birincil ve ikincil kaynaklar referans gösterilmektedir. Özellikle bu dergilerde biyografiler ile somut örnekler verilmektedir. Biyografi yazıları ve benzeri örnekler fotoğraflarla belgelenecek görselleştirilmektedir (Czachorowski, 2015: 34-35). Kullanılan görsel materyaller aracılığıyla, okurların kendi kaygı ve görüşlerinden bağımsız bir şekilde var olan gerçeğe inanmaları beklenmektedir. Yapılan saha araştırmasında yöneltilen sorulara verilen cevaplar Polonyalı Tatarların günlük yaşamlarında Polonya tarihine vurgu yapan bir kimlik bilincine sahip olduklarını kanıtlamaktadır.

2016 yılında *New York Times* gazetesi yazarı Ryan Schuessler (2016), Polonya'da yaşayan Tatar topluluğu hakkındaki çalışması kapsamında Polonya'da bulunan Tatar köylerini ziyaret edip önemli Tatar örgütleri üyeleri ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler sırasında kendisini tanıtmayı istenen Krusyniany Köyü'nde bulunan Tatar Kamp Alanı'nın sahibi (Tatarska Jurta) Dżenneta Bogdanowicz kimliğini “Müslümanım, Tatarım ve Polonyalıyım” şeklinde ifade etmiş ve “bu kimlikler birbirinden ayrılamaz” diye sözlerine devam etmiştir (Schuessler, 2016). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere hem oryantal anlatı hem de Polonya tarihine vurgu yapan anlatının göstermiş olduğu Polonyalı Tatar kimliğinin iki boyutu Polonya'da yaşayan Tatarların kolektif kimliklerinin unsurlarıdır. Geçmişte zaman zaman farklı bakış açılarından ürettiği kimliklerden biri daha fazla ön plana çıkmış olsa da, her iki anlatının sunduğu kimliksel özellikler Polonyalı Tatar topluluğunun

parçası olmuştur. Bu kimlik değerleri 615 yıldır Polonyalı Tatarların Katolik bir ülke olan Polonya’da ayakta kalmasını sağlamaktadır.

Polonya’daki birkaç yüzyıllık Tatar varlığı boyunca, Polonyalı Tatarlar bazı açılardan Polonya toplumuyla bütünleşmiştir. Bunun ilk örneği geleneksel göçebe yaşam tarzından yerleşik yaşam biçimine geçmeleridir. Altın Orda Devleti’nden gelen söz konusu Tatar topluluğu zamanla savaşçı özelliklerini kaybederek Büyük Litvanya Prensi Witold tarafından oluşturulan köylerde toprağı işlemeye başlamıştır. Daha sonrasında ise dil asimilasyonu ve kültürel değişimler gerçekleşmiştir. Günümüzde ise küreselleşmenin etkisiyle söz konusu topluluğun bütünleşme hızı oldukça ileri boyuttadır. 30 Haziran 2018 tarihinde yapılan görüşmede Tatar müziğinin ezgilerini ve sözlerinin yapısını inceleyen Adam Jakubowski⁴⁷ bu durumu şöyle açıklamıştır: “Durumun kritik bir noktaya geldiğini itiraf etmeliyiz. Avrupa’daki örgütsel ve demokratik değişimler sonrasında kaderimizin sona yaklaştığı bir döneme geliyoruz. Olmak ya da olmamak. Kaderimizin nereye gideceği bize bağlı. Başkaları bunu bize vermeyecektir.” Ayrıca birçok farklı Tatar dergisinde de etnik farkındalık için çağrılar vardır. Çeşitli makalelerde de “Polonya Tatarları”nın yavaş yavaş ortadan kaybolacağı tezi işlenmekte ve kimlik konusu bu makalelerin ana teması olmaktadır (Cieślak ve Verkuten, 2014: 84). Geleneklerin ve değerlerin gelişmesi ve gelecek nesillere aktarılması için topluluğun kimlik bilincinin farkında olması gerekmektedir. Bunu sağlayan da kültürel kimliktir (Çakıllıkoyak, 2004: 15). Kültürel kimlik, insanın doğumundan itibaren kendisine yüklediği kimlik ve sonradan seçerek geliştirdiği kimlik olgusudur. Bununla beraber kültürel kimlik, kişinin kendisini tanımlamasını ve kişiliğın oluşumunu anlatmaktadır (Tok, 2003: 121-132).

Kültürel karşılaşmalar, göçler, savaşlar ve sosyal olaylar kültürel düzlemde değişikliklere neden olmaktadır. Bu nedenle kimliğin bir sonraki kuşakta farklılık göstermesi mümkündür. Fakat Hüseyin Çakıllıkoyak’ın (2004: 16) belirttiği gibi asıl önemli olan kimliğin kültüre bağlı olarak kendini yeniden üretebilmesidir. Polonyalı Tatarlar atalarının geleneklerine ve öğretilerine büyük bir bağlılık duyarlar. Bunu Polonya’da bulunan Tatar derneklerinin yayımladıkları eserlerde görebiliriz. Dergilerde eski yerleşim yerlerinin ayrıntılı tasvirleri, Polonya’da bulunan Tatar mezarlıkları ve camilerinin konu olduğu birçok bölüm bulunmaktadır. Tipik olarak bu dergilerde bir köy resmi çizilir ve eski Tatar topluluğunun buradaki yaşantıları ele alınır (Czachorowski, 2015: 35). Kültürün

⁴⁷ 12 Numaralı Kaynak Kişi.

kaybolacağı tehlikesine karşı koymanın tek yolu yeniden toplumun gerçekliğini ve canlılığını tanımlamaktır. Tatar topluluklarının yoğun olarak yaşadığı yerlerde dağıtımı olan bazı dergilerde Tatar topluluğunun geçmişinin ve geleceğinin tartışıldığı etkinlikler, toplantılar ve Tatar köy gezileri aktarılmaktadır. Dergilerde bu konuların anlatılmasının amacı Polonya Tatar topluluğunun canlılığını ve benzersizliğini göstermek ve kanıtlamaktır (Cieślak ve Verkuten, 2014: 84).

Kültür, atalarından bir sonraki nesle geçen maddi manevi değerleri, yaşam tarzını, insanlar tarafından meydana getirilmiş örf ve adetleri ve umumi olarak inançları kapsamaktadır (Kafesoğlu, 1970: 54-55). Yani kültür, insan türüne özgü, inanç ve davranışların bütünü ile bu bütünün parçasını oluşturan maddi nesnelere (Çakıllıkoyak, 2004: 16). Yünni Sezen de (1990: 95) kültürü bir topluluğun diğerinden ayırt edilmesini sağlayan hayat tarzını temin eden maddi ve manevi kıymetlerden teşkil eden alışkanlıklar olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda, kimlik ve kültürün birleşiminden doğan kültürel kimlik doğuştan sonra kazanılan değerleri, ahlak anlayışını, topluma has geleneksel sanatı, konuşulan dili, milli sembolleri, dini inanç etkisiyle toplumda kendini bulan sosyal yapıyı, mutfak çeşitliliğini ve hissedilen ortak duyguları ortaya çıkaran çok unsurlu bir olgudur (Yıldız ve Ak, 2002: 29). Tüm bunlardan yola çıkarak, eğer Polonya’da yaşayan Tatar toplulukları arasında ortak bir kültürden söz ediliyorsa, onların Polonya toplumu ile tamamen bütünleşmesinden söz edilemez. Ortak kültür üyeleri arasında dayanışma duygusu sağlanır ve duygusal olarak bazı simgeler, değerler, gelenekler ve inanç biçimi içselleştirilir (Guibernau, 1997: 131). Böylece Tatar kültürü var oldukça Tatar kimliğinin bahsi de var olacaktır. Çünkü Sezen’in (2002: 95) belirttiği gibi bir toplumun kültürü, o toplumun varlığını ve kimliğini korur.

3.3. Polonyalı Tatar Kimliği Bilinci

Polonya Tatarlar Birliği’nin kurucularından biri olan ve günümüzde Kazakistan Büyükelçiliği olarak görevini sürdüren Selim Chazbijewicz, 2011 yılında BBC Monitoring European muhabiri Monika Gebala ile yaptığı röportajda “Kendinizi Polonyalı mı yoksa Tatar olarak mı hissediyorsunuz?” sorusuna, “Her ikisi de, şartlara ve zamana bağlı olarak değişiyor, ayrıca kendimi manevi anlamda Litvanya Büyük Prensiği vatandaşlarından biri olarak da görüyorum” şeklinde cevap vermiştir. Chazbijewicz sözlerine “Ben Polonyalı Tatarım, daha spesifik olarak, Litvanya Büyük Prensiği Tatarları’ndan geliyorum. Bu, günümüz Litvanyası’ndan tamamen farklıdır” şeklinde devam etmiştir (BBC Monitoring,

2011). Chazbijewicz'in de vurgulamış olduğu gibi Tatarların Polonya'ya yerleştikleri dönemden bugüne kadar değişen koşullar içinde farklı şekilde kimliklerini tanımlamış olmaları doğaldır. Kimliği belirleyen durumlardan biri ötekilerden farklı olmaktır. Bu farklılık ortak bir kültür, somut veya soyut bir toprağa bağlılık ve topluluk oluşturma bilincinden kaynaklanmaktadır (Çakıllıkoyak, 2004: 10). Polonyalı Tatarlar 615 yıllık tarihleri içinde kendilerini dönemselsel olarak etnik köken ve dini uygulamalar üzerinden yerel halklardan farklı görürlerken, bazı dönemlerde ise kendilerini farklı görmemiş ve yerel halk ile bütünleşmişlerdir. Ayrıca her ne kadar ortak değerler üzerinden kimliksel farklılıklar yaratılsa da, karşı grubun bir grubu öteki olarak konumlandırmasından dolayı da farklılaşma gerçekleşebilmektedir (Nicolaidis, 1993: 72-74).

Polonyalı Tatarların kimliklerini uzlaşmacı ve birbiriyle tamamlayan bir anlayış ile benimsemelerinin nedeni değişen sosyal ve siyasal hareketlerin etkisinde kalmaları şeklinde açıklanabilir. Polonya'ya yerleştikleri ilk tarihten 1980li yıllara kadar yerel halk için Tatar ile Müslümanlık arasında bir anlam farklılığı bulunmuyordu. Polonyalı Tatarları yerel halktan ayıran en önemli farklılık dini inançlarıydı. Bu nedenle 1970 sonrası diğer Müslüman göçmenlerin Polonya'ya gelmesine kadar Polonya sınırları içerisindeki Tatar ile Müslüman kimlikleri eş anlamlıymış gibi kullanılmıştır (Sosnowska, 2011: 230). Bu dönem sonrasında ise Polonya'da yaşayan Tatarların farklı kimlik biçimlerinin (hem Polonyalı, hem Tatar hem de Müslüman) rahatça ifade edilmesi daha da sorunlu olabilmektedir. Saha çalışması sırasında yapılan görüşmelerde de bu kimlikler arasında bir denge oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca "İslamofobi"nin de son yıllarda "Polonya Tatarları"nın kimlik seçimleri üzerinde etkisi bulunmaktadır (Cieślak ve Verkuyken, 2006: 92).

3.3.1. Polonyalı Tatar Kimlik Bilincini Oluşturan Unsurlar

Polonyalı Tatar kimlik bilincini oluşturan unsurlar kültür, dil ve din olarak belirlenmiştir. Fakat sayılan unsurlardan kültür konusu araştırmanın hem önceki başlıklarında hem de "Tatarların Örgütlenme Biçimleri" başlığında detaylıca anlatıldığı için ayrıca bu başlık altında tartışılmasına gerek duyulmamıştır. Dil ve din konuları ise geçmişten beri Polonyalı Tatarların, kendilerini yerel halktan ayıran unsur olarak kimlik bilincinin oluşmasını sağlayan temel başlıklar olarak incelenmiştir.

3.3.1.1. Dil

Dil, bir toplumun üretmiş olduğu tüm faaliyetleri gelecek nesillere aktaran vasıtaadır (Tuna, 2009: 40). Bu nedenle dil, kültür taşıyıcısı ve kimliğin ifade edilme şeklidir. Düşünceleri ve duyguları anlatmak için kullanılan dil, kültürel değerleri depolar ve koruyup geliştirir. Bu çerçevede bir topluluk bu değerler ile ortak kimlik üretme şansına erişebilir (Çakıllıkoyak, 2004: 21).

14. yüzyılın sonlarında Altın Orda Devleti'nden ve daha sonra Kırım yarımadasından göç edip Polonya ve Litvanya topraklarına yerleşen Tatar toplulukları, geldikleri bölgelerin konuşulan ve yazılan dillerini de beraberinde getirmişlerdir. Getirilen bu dil birkaç asır boyunca yabancı yerel dillerin arasında kuvvetli Slav tesiri altında kalmış olmasına rağmen belirli özelliklerini korumayı başarmıştır (Güllüdağ, T.Y: 683). İlk yerleşim zamanlarında Tatar toplulukları Kıpçak dil grubuna ait olan Çağatay Türkçesini bilmekteydiler. Altın Orda Devleti'nde yönetilen kesim arasında farklı boylar olup, bu boylar kendi lehçelerini konuşuyorlardı ama resmi dil Çağatay Türkçesi idi (Atmaca, 2016: 29). 1557 yılında yazılmış, yazarı bilinmeyen risalede de bu dil kullanılmıştır (Gökbilgin, 1971.). Ayrıca 1560-1788 yılları arası Tatarların resmi belgelerde kullandıkları imzalar⁴⁸ ve mühürler incelendiğinde 16. yüzyılın ilk yarısına kadar Latin ve Arap harflerinin kullanılmadığı ortaya çıkmıştır (Zakrzewski, 1987: 89). Fakat 16. yüzyıldan sonra yaşam tarzının değişimini dilsel asimilasyon izlemiş ve 18. yüzyıla kadar Polonya ve Litvanya topraklarına yerleşen Tatar topluluklarının sahip olduğu dil yavaş bir süreçte unutulup yerini yerel lehçelere (Lehçe-Polonyaca, Litvanca ve Belarusça) bırakmıştır (Sosnowska, 2011: 231).

16. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar Polonya ve Litvanya topraklarında yaşayan Tatarların kullandıkları imzaların %25'i Kiril, %25'i Latin ve %50'si Arapça harfler ile atılmıştır. 17. yüzyıldan itibaren ise imzaların %25'i Arap ve Kiril alfabesi, %75'i Latin alfabesine göre atılmıştır (Zakrzewski, 1987: 89). Bu dönemde hala Kiril alfabesi harflerinin kullanılmasının nedeni Kırım'dan Polonya topraklarına yaşanan yeni göç dalgalarıdır (Zakrzewski, 1987: 90).

Andrej Zakrzewski (1987) yukarıda verilen sonuçlara, günümüzde Litvanya sınırları içerisinde kalan Troki şehrinin Adalet Divanı arşivlerindeki vergi makbuzları ile ilgili

⁴⁸ Bu dönem için imzalar ailenin sahip olduğu lakap ya da isim ile belirlenmektedir (Zakrzewski, 1987: 89).

kayıtları inceleyerek ulaşmıştır. Zakrzewski'ye (1987: 90) göre “Polonya-Litvanya Tatarları” arasında 18. yüzyıla kadar Kiril alfabesi tamamen unutulmuş Roma harfleri kullanılmaya başlanmıştır. Ona göre bu asimilasyon Polonya kültürünün benimsenmeye başladığının bir kanıtıdır (Zakrzewski, 1987: 90). Ayrıca Zakrzewski çalışmasında önemli bir konuya da değinmektedir. Zakrzewski (1987: 91) söz konusu çalışmasında 1590 yılında Mulkumanowicz kardeşlerden üçünün isimlerinin Arapça harfleriyle, birinin ise Kiril alfabetiyle yazılmış olduğunu söyleyerek Arap harflerinin kullanımının Tatarların tamamen İslam kültürünün, Latin harflerinin kullanımının da Polonya kültürünün etkisinde kaldığını kanıtlamadığını, bunun farklı yerlerde alınan eğitim ile de ilişkili olabileceğini ifade etmektedir. Yine 1667 yılında bu dört kardeşten birinin ismi Arapça, üçünün ismi Latin harfleri ile yazılmıştır (Zakrzewski, 1987: 91). Bu veriler değerlendirildiğinde, bir ailede kardeşlerin farklı şekilde asimile olduğunu düşünmek çok yanıltıcı olacaktır. Çünkü aile üyelerinden birinin asimile olduğunu düşünüp kiril alfabesinden vazgeçtiğini ve diğerlerinin asimile olmayıp sahip oldukları alfabeyle kullanmaya devam ettiklerini düşünmek bu noktada çok mantıklı gelmemektedir. Bu nedenle bahsi geçen kardeşlerin almış oldukları eğitim doğrultusunda adlarını öğrendikleri alfabelere göre yazdıklarını düşünmek daha doğrudur. Fakat dil üzerinde yaşanan ilk asimilasyonun isim ve soy isimlerde gerçekleştiği düşünülebilir.

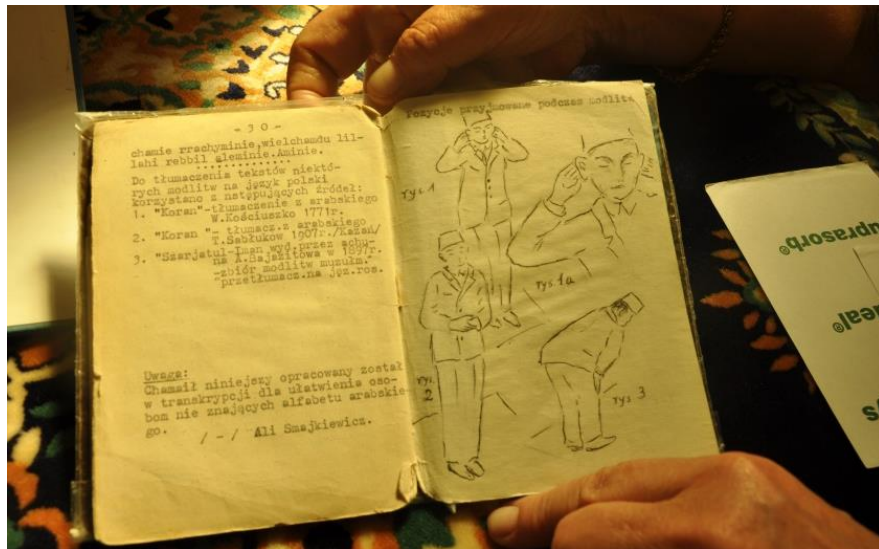

Görsel 3.12. Kruszyńniany Müslüman Mezarlığı'nda Bulunan Bir Mezar Taşı

17. yüzyıl itibariyle Polonya ve Litvanya topraklarında yaşayan Tatarlar kendi adlarının sonuna Slav hece ekleri getirmişlerdir. Örneğin, İbrahim Abrahamowicz, Yusuf Josefowicz şeklinde Türk adlarının sonuna Slav ekler getirilerek isimlerde değişim

başlamıştır (Dziekan, 2000: 41). Söz konusu Tatar topluluğu ne zaman ki tamamen dillerini kaybettiler, ya iki isme birlikte sahip olmuşlar ya da hem ilk isimlerini hem de soy isimlerini tamamen değiştirmişlerdir (Zakrzewski, 1987: 92). Bunun en iyi örneklerine Polonya’da bulunan Tatar mezarlıklarında rastlanabilir. Tarihleri okunmayan ya da 16. yüzyılda yazılan mezar taşlarında İslam dinine uygun isimler bulunmaktadır. Fakat bu tarihlerden sonra Görsel 3.11’de görüldüğü gibi mezar taşlarına Arapça isimlerin yanına Lehçe isimler de eklenmiştir.

Polonya ve Litvanya topraklarında bulunan Tatar topluluklar, dillerini kaybetmeye başladıkları dönemde Kur’an-ı Kerim, dua, mealler ve tefsir gibi dini kitaplarının çevrilmesine gereksinim duymuşlardır (Atmaca, 2016: 31). Bu çeviriler ilk başta Arap harfleriyle, daha sonra ise tamamen Latin harfleriyle yerel dillere ait el yazma geleneği şeklinde olmuştur (Güllüdağ, T.Y.). Günümüzde Polonya ve Litvanya kütüphanelerinde “Polonya-Litvanya Tatarları”na ait Kur’an-ı Kerim, sure, dua, hastalık adlarının, bitki adlarının yer aldığı “hamail” türünde yazma eserlere ulaşılabilmektedir. Yine “Polonya-Litvanya Tatarları”nın dini öğretilerin toplandığı eserleri “Kitab” olarak bilinir. “Kitab”lar 17. yüzyıl sonrası Arapça yazılmış fakat Lehçe, Belarusça ve Rusça olarak ayrıca açıklamaları yanlarında verilmiştir. 1792 yılından kalma bir “Kitab” bu farklı dillerin kullanımına ilişkin ilginç bir örnektir. Çünkü yukarıda belirtilmiş üç alfabe (Arapça, Kiril ve Roma) bu kitapta aynı anda kullanılmıştır (Zakrzewski, 1987: 93).

Görsel 3.13. Gdańsk Şehrinin İlk İmamı olan Ali Smajkiewicz’in 1975 Yılında Yazdığı “Hamail”

“Polonya-Litvanya Tatarları”nın dillerini kaybetmelerinin sebepleri; Tatarların Hıristiyanlarla evlilikleri, nüfuslarının giderek azalması, dini ibadetlerini gerçekleştirirken

ana dillerini kullanmamaları, Altın Orda Devleti'nin toplumsal farklılıkları ve askeri hizmetlerin etkisi olarak gösterilmektedir (Mişkiniene ve Statkiene, 2013: 533). Fakat araştırmacı ve yazarlar arasında dil asimilasyonunun temel sebebine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır.

Czesław Łapicz'e (1986) göre "Polonya-Litvanya Tatarları"nın dillerini kaybetmelerinin temel sebebi karışık evliliklerdir. 1557 yılında yazılmış ve anonim bir eser olan risalede karışık evliliklerin çokluğundan bahsedilmekte ve nedeni Tatarların Polonya ve Litvanya topraklarında kendi dinlerinde eş bulamamaları şeklinde açıklanmaktadır (Gökbilgin, 1971). Teodora Narbutta (1838) ise, *Dzieje Narodu Litewskiego* (Litvanya Halkının Tarihi) adlı eserinde İslam dininin Hıristiyan kadınlar ile evlenilmesine müsaade ettiğini ve bu yüzden Polonya ve Litvanya topraklarında yaşayan Tatarların karışık evlilikler yaptığı görüşünü paylaşmıştır.

Tatarların Litvanya Büyük Prensligi topraklarına yerleştiği ilk zamanlarda prensler karışık evlilikleri yasaklamamış; aksine iki farklı topluluğun karışımı ve kaynaşması için hoş karşılamıştır (Atmaca, 2016: 35). Karışık evlilikler bazı yazarlar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: Karışık evlilik yapan ebeveynlerden baba Tatar lehçesini anne ise yerel bir dili konuşuyordu. Fakat o dönemde Litvanya Büyük Prensligi devlet dili Belarusçadır. Bu nedenle anne ve baba çocuklarına devlet dili olan Belarusça'yı öğretmişlerdir. Ayrıca baba askeri hizmetlere gittiği için çocuklarına kendi anadilini öğretememiş fakat anne kendi yerel dilini öğretebilmiştir. Yani, karışık evlilikten doğan çocuklar resmi dil olarak Belarusça ve annenin yerel dilini hiçbir zorlama olmadan öğrenmiştir (Grişin, 2000: 23). Bu anlatımdan anladığımız aslında aile üyelerinin ortak seçtikleri bir dili hep birlikte kullanmaya başlamasıyla Tatar Türkçesinin eriyip yok olduğudur. Fakat asıl soru topluluğun iki dilliliğinin ne zaman tek dile döndüğüdür.

Litvanya Büyük Prensligi'ne yerleşmiş olan Tatarlar askeri hizmetleri nedeniyle genellikle aileden uzakta kalmıştır. Bu nedenle çocuklarına devlet dilini kullandırma kararını ailede kadınlar almışlardır. Çünkü kadınlar çocuklarına yaygın ve kullanışlı olan dili öğretmek istemektedirler. Bu görüş sadece karma evlilikler için geçerli değil, aynı zamanda Tatar kadınları için de geçerliydi. Tatar kadınları da çocuklarının toplumda daha saygın olmaları için devlet dilinin öğretilmesini istemiştir. Ayrıca Belarusça bilinmesi dini yaşantı için bir olumsuzluk teşkil etmemektedir. Çünkü Arap dili ile Tatar Türkçesi arasında bir bağlantı bulunmamaktadır (Atmaca, 2016: 41).

Tıpkı Altın Orda Tatarları gibi o dönemde aynı koşullar altında Litvanya Büyük Prenslığı topraklarına göç eden başka bir Türk topluluğu daha bulunmaktadır. Bu topluluğun adı Karaim Türkleridir. Tatarlar gibi Karaim Türkleri⁴⁹ de iletişim dili olarak ikinci bir dili, yani Belarusça'yı kullanmışlar fakat aile dili olarak her zaman kendi ana dillerini tercih etmişlerdir. Bu da onların etnik dilini korumalarına yardımcı olmuştur (Grişin, 2000: 19). Karaim Türkleri etnik dillerini nesiller boyunca aktarmışlar ve 19. yüzyılda dillerini edebi dil statüsüne kavuşturmuşlardır (Atmaca, 2016: 34). Bu nedenle Polonya ve Litvanya topraklarında yaşayan Tatar topluluklarının dil asimilasyonunun gerçek sebepleri araştırılırken Karaim Türklerinin dillerini nasıl koruduğu konusu da yol gösterici olabilmektedir.

Karaim Türkleri'nde milli kimlik unsurlarında dil ve din aynı oranda yer tutmuştur. Karaim Türkçesi eski zamanlardan beri bu topluluk için milli bir değer oluşturmaktadır. Litvanya Büyük Prenslığı topraklarına Karaim Türkleri bu bilinç ile yerleşmişlerdir (Atmaca, 2016: 34-35). Elbette ki bu durum dil ve din ilişkisi ile bağlantılıdır. Musevi olan Karaim Türkleri dinleri gereği Hıristiyan kadınları ile evlenemiyorlardı. Bu durum onların Katolik ağırlıklı bir coğrafyada sosyal açıdan bir bütünlük oluşturmalarına olanak sağlamıştır. Ayrıca ibadetlerini gerçekleştirirken Karaim Türkleri kendi milli dillerini kullanmaktadır. Bu nedenle dilin bir sonraki nesle aktarımı onlar için önem arz etmektedir (Zajaczkowski, 1962: 559). Grisin bu durumu Karaim Türkleri için şu şekilde özetlemektedir: “Dilimiz bizim özgür hayatımızın kefaletidir. Karaim Türkçesi ve Karaim dini bizim en büyük değerimizdir. Atalarımızın onları koruduğu gibi, gözbebeğimiz gibi korumalı ve atalarımızın sevdiği gibi sevmeliyiz. Her Karaim Türkü onları iyi bilmeli ve unutmamalıdır. Çünkü dilin olduğu yerde “millet” vardır.” (Grişin, 2000: 20).

Bazı araştırmacılar “Polonya-Litvanya Tatarları”nın ana dillerini bu kadar erken kaybetmeleri konusunda yukarıda görüşlerini verdiğimiz Łapicz (1986) ve Narbutta (1838) ile aynı görüşte değillerdir. Örneğin Grisin (2000: 16) Altın Orda Devleti'nde Litvanya Büyük Prenslığı topraklarına göç eden Tatarların bir bütün halinde geldiğini ifade etmektedir. Yani bir deyişle Tatar savaşçı askerler eşleri, çocukları ve büyük baş hayvanları ile birlikte gelmişlerdir. Tarihi belgeler incelendiğinde 1424 yılında Tatar birlikleri Litvanya

⁴⁹ Yakov Grisin'e (2000) göre, Karaim Türkleri ya Hazarlardan ya da başka bir Türk kavminden gelmektedir. Söz konusu topluluk Kırım ve Bahçesaray'da yaşamışlardır. Günümüzde ise Karaim Türkleri'nin sayısı çok azdır. Ukrayna'da Lutska ve Halicz, Litvanya'da Troki ve Vilnius ve Polonya'da Gdansk, Varşova ve Wrocław şehirlerinde dağınık halde yaşamaktadırlar. Ayrıntılı bilgi için Douglas Morton Dunlop'un (2008) “Hazar Yahudi Tarihi” ve İsmail Doğan ve İlgi Kıvrıkdal'ın (2002) “Karaim Türkleri” çalışmalarına bakınız.

Büyük Prenslığı'ne mağlup olup esir düştüklerine, esirler arasında çok sayıda kadının olduğu bilgisine ulaşılabilir (Atmaca, 2016: 36). Çünkü araştırmacılara göre Tatar birliklerinin içinde erkek kıyafetleri giyen Tatar kadınları da Litvanya Büyük Prenslığı'ne karşı savaşmışlardır (Grisin, 2000: 16). Grisin'e (2000: 16) göre 16. yüzyılda Polonya topraklarına yerleşen Tatarlar için de söz konusu durum geçerlidir.

Ayrıca hatırlatılmalıdır ki Kur'an-ı Kerim'de engel teşkil etmeyen Hıristiyan kadınları ile evlenme meselesine o dönemde Tatarlar çok olumlu yaklaşmamışlardır. Bu nedenle bazı Tatar dindarlar Hıristiyan kadınları ile evlenmeyerek, Kırım'a ve Osmanlı topraklarına gelip eşlerini seçmişler ve yaşadıkları topraklara geri dönmüşlerdir (Orhonlu, 1971: 60). Ayrıca yine belirtilmelidir ki Litvanya Büyük Prensları Tatarların Hıristiyan kadınlar ile evliliklerine eşlerinin dinini değiştirmemeleri şartı ile izin vermiştir (Łapicz, 1986). Önemle belirtilmesi gereken diğer bir husus ise Litvanya Büyük Prenslığı döneminde devlet hukukunun yanında kilise hukukunun da olmasıdır. Kilise hukukuna göre Katolikler de bu tür karışık evliliklere hiç olumlu yaklaşmamaktadırlar. Onlara göre doğan çocuklar Hıristiyan geleneklerine göre yetiştirilmelidir (Atmaca, 2016: 37). Hem "Polonya-Litvanya Tatarları" Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen karışık evliliklerin yapılması yorumuna olumsuz baktığından hem de Kilise'nin Hıristiyan olmayan biri ile evliliği tasvip etmemesinden o dönemlerde Tatar erkeklerinin Hıristiyan kadınlar ile evliliklerinin hiç olmadığı ya da nadiren olduğu düşünebilir. Zaten 1616 yılına gelindiğinde Polonya-Litvanya Birliği çıkarmış olduğu kanun ile Hıristiyan kadınları ile Müslümanların evliliklerini kesin olarak ölüm cezası tehdidi altında yasaklanmıştır (Grisin, 2000: 18).

"Polonya-Litvanya Tatarları"nın dillerini kaybetmelerine, karışık evliliklerin neden olarak gösterilmesi biraz abartılı olabilir. Çünkü o dönemde karışık evlilikler çok fazla olmuş olsaydı, Müslüman Tatarların Hıristiyan kadınları ile evlenmeleri sonucunda sadece dil asimilasyonunun değil, din ve kültür asimilasyonunun da gerçekleşmiş olması gerekirdi. Bu nedenle bazı araştırmacılar karışık evliliklerin yanında askeri hizmetleri yan etken olarak görmektedirler. Bu araştırmacılara göre Karaim Türkleri, askeri hizmetlerde bulunmadıklarından dillerini koruyabilmişken, Tatarlar askeri hizmetleri yüzünden dillerini kaybetmişlerdir (Atmaca, 2016: 37). Fakat Abraham Szyszyman'ın (1936) Karaimler hakkında yaptığı çalışması incelendiğinde Karaim Türklerinin de tıpkı Tatarlar gibi Litvanya sınır bölgelerine askeri hizmet için yerleştirildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Karaim Türkleri dillerini bu zamana kadar korumayı başardıklarına göre askeri hizmetin de dil

asimilasyonu için başlıca bir etken olmayacağı düşünülebilir. Ayrıca, Tatarlar Litvanya ve Polonya için savaşırken kendi birliklerini oluşturmuşlar ve başlarında Tatar komutanları bulunmuştur. Bu birlikler katıldıkları savaşta kendi geleneksel savaş taktiklerini uygulamışlardır (Bohdanowicz, 1944: 112). Böylece askeri hizmetlerden dolayı dil asimilasyonunun gerçekleştiğine dair bir kanıt bulunmamaktadır. Tam aksine askeri hizmetlerde Tatarların tek bir birlik oluşturmaları ve birlik içinde birbirleri ile zaman geçirmeleri sayesinde asimilasyonun engellenmesi gerektiği düşünülebilir.

“Polonya-Litvanya Tatarları”nın dil asimilasyonunda yukarıda açıklanan nedenlere ek olarak Tatarların Polonya ve Litvanya coğrafyasında yerli halk arasında dağınık bir şekilde yaşamaları ve az sayıda olmaları da eklenebilir. Fakat bu coğrafyada Tatar nüfusunun az sayıda oluşunun başlıca neden olarak değil yan etken olarak düşünülmesi daha doğrudur. Çünkü Karaim Türklerinin nüfusu bu coğrafyada Tatar nüfusundan daha az olmasına rağmen Karaimler ana dillerini günümüze kadar taşıma başarısını göstermişlerdir (Rykała, 2013: 57-58).

Grisin’e (2000: 25) göre Polonya ve Litvanya coğrafyasında bulunan Tatar topluluğunun dillerini kaybetmelerinin ana sebebi, Tatar olarak adlandırılan bu topluluğun belli tek bir kökenden gelmemeleridir. Altın Orda Devleti içinde Türk, Moğol ve Tunguz gibi farklı kabileler farklı dilleri konuşmuşlardır. Tez çalışmasının birinci bölümünde Altın Orda Devleti’nden Litvanya Büyük Prenslığı’ne göç eden Tatar kökeninin farklı kabilelerin bulunduğu ve hatta bu kabilelerin kendi aralarında kimi nedenlerden dolayı düşman oldukları belirtilmiştir. Kendi milli ve kültürel bilincinin farkında olmayan ve içerisinde büyük farklılıkları olan Altın Orda Devleti’ne mensup etnik gruplar yerleştikleri bölgelere de parça parça yerleştikleri için bir bütünlük oluşturamayıp dillerini kolayca kaybetmişlerdir (Grisin, 2000: 21).

Grisin, Litvanya Büyük Prenslığı topraklarında yaşayan Tatarların Lehçe ve Belarusça gibi yerel dilleri bilme zorunluluğunun sebebini de şu şekilde açıklamaktadır: “Litvanya Büyük Prenslığı, Altın Orda Devleti’nin etnik, sosyal ve kültürel çok unsurlu yapısını yansıtmaktadır. Çünkü Altın Orda Devleti’nden göç etmiş birçok farklı kabile Litvanya Büyük Prenslığı topraklarına yerleşmiştir. Moğol Devleti’nin Orta Asya ve Kıpçak bozkırları işgali başlaması ile o dönemdeki bütün Türk ve Tatar kabileleri Altın Orda Devleti çatısı altında yaşamıştır. Böyle karma bir devlette birçok farklı dil de yan yana bulunmaktaydı. Yani devletin yazı dilinin Moğolca olmasına rağmen halk kendi dillerini

(Kıpçak, Uygur, Oğuz) kullanmıştır. Litvanya Büyük Prenslığı topraklarına göç eden bu halk kendi dilleri ile gelmiş ve bu topraklara entegre olabilmeleri için de devlet tarafından Lehçe ve Belarusça dillerini bilme zorunluluğu getirilmiştir (Grisin, 2000: 9).

Yukarıda Grisin'in bahsetmiş olduğu Polonya ve Litvanya topraklarındaki Tatarların farklı etno-sosyal yapılarının ve tek bir dili kullanmamaları gibi nedenlerden dolayı Tatarlar hem yerli halklarla hem de kendi içlerindeki farklı etnik gruplarla entegrasyonu sağlayabilmek için yerel dilleri bilinçli bir şekilde öğrenmek istemişlerdir. Bu faktör aslen "Polonya-Litvanya Tatarları"nın dilsel asimilasyonun başlıca faktörüdür. Diğer faktörler ise sadece dil asimilasyonunu hızlandırmış ve buna destek vermiştir. Çünkü Polonya ve Litvanya topraklarında yaşayan Tatarları Karaim Türklerinden ayıran en önemli fark onların tek bir etnik ve dil geleneğinin olmayışdır.

Geldikleri yerde sosyal, siyasi ve kültürel bir birliği olmayan "Polonya-Litvanya Tatarları"nın yerel dilleri bu kadar erken öğrenmelerine ve kolayca kabul etmelerine neden olan şey göçmenlerin kuvvetle ihtimal Rusça'yı bilmeleridir. Withold birçok Tatarı Moskova Knezliği'ne yakın bozkırlardan getirmiş ve hatta onları Moskova tehdidine karşı sınır bölgelerine yerleştirmiştir. Bu nedenle de Rusça konuşan Slav halklar ile Tatarlar arasında komşuluk ilişkisi olmuştur. Kuvvetle ihtimal bu Tatar topluluğu Rusça ve Tatar dillerini karışık konuşmuşlardır (Grisin, 2000: 25). Tarihi kaynaklarda da Kırım ve İdil'de Rusça diline hakim çok sayıda Tatar topluluğu olduğu geçmektedir (Atmaca, 2016: 43). Bu nedenle Łapicz'in (1986) belirttiği gibi o dönemde Tatarların Litvanya Büyük Prenslığı topraklarında hakim olan Belarusça'yı kolayca öğrenmeleri dil asimilasyonunu hızlandırmıştır.

Dil asimilasyonunu hızlandıran etkenlere 14. yüzyıldan önce Litvanya Büyük Prenslığı topraklarına gelen ve asimile olan Tatarların yeni gelen göçmenlere olan etkisi de eklenebilir. Tarihi kaynaklar 1386 yılında Kral Jagiello'nun 2000 kişiye yakın Tatarı vaftiz ettiğini belirtmektedir (Grişin, 2000: 16-17). Tamamen yerel halka asimile olmuş bu topluluk Hıristiyan olduktan sonra daha sonraki dönemlerde Litvanya Büyük Prenslığı topraklarına yerleşen Tatarları yeni şartlara ve halka adapte etmek için devlet tarafından görevlendirilmişlerdir (Grisin, 2000: 25).

Tüm bu bilgiler ışığında "Polonya-Litvanya Tatarları"nın dil asimilasyonunun nedenleri; buldukları yerlerde sayıca çok az olmaları, ana vatandan uzakta olmaları ve

geldikleri yerde sosyal açıdan bir bütünlük oluşturmamaları, ibadetleri için halk dilinin olmayışı, Hıristiyan kadınları ile evlenmeleri, savaş nedenleriyle ailelerinden uzakta olmaları ve bu nedenle çocuklarına kendi dillerini öğretememeleri, Polonya-Litvanya Birliği'nin Tatarların üst sınıfına yerli dili bilme zorunluluğunu getirmesi ve en önemlisi etnik dilin birleştirici yokluğu şeklinde sıralanabilir. Bütün bunlar, aslında o dönemde dil ve milli bilincin Tatarlar için kuvvetli olmadığına birer göstergesidir. Böylece anlaşılmıştır ki “dil,” Polonya ve Litvanya topraklarında yaşayan Tatar topluluklarını birleştiren milli bir değere sahip değildir. Bu toplulukları birleştiren ve diğer yerel topluluklardan ayıran tek faktör din faktörüdür (Dziekan, 2011: 29).

Dillerini unutmalarına rağmen söz konusu Tatar topluluğu din sayesinde milli özgünlüklerini koruyabilmişlerdir (Grisin, 2000: 26). Fakat yine de belirtmek gerekir ki “Polonya- Litvanya Tatarları” kendi dillerini kaybettikten sonra, onları millet olarak başkalarından ayıran en önemli değer dil olduğu gerçeğini de anlamışlardır (Altun, 2014: 2). Ancak bu farkındalık oluştuğu anda “Polonya-Litvanya Tatarları” yerel dillerini çoktan kaybetmişlerdi. Dillerini erken kaybetmiş olmaları “Polonya-Litvanya Tatarları”nın millet olarak büyümelerini durduran en önemli etkenlerden biridir. Son yıllarda ise çeşitli Tatar örgütleri Polonya’da yaşayan Tatarlara Tatar dilini öğretmek için çeşitli kurslar düzenlemektedir (Kurs Języka Tatarskiego, 2016).

Bugün bu dilin izlerine “Polonya-Litvanya Tatarları”nın eski yazılı eserlerinde, isim ve soyadlarında, bazı yemek adlarında ve bu coğrafyadaki Tatar yerleşimlerinde rastlanabilir. Ayrıca 20. yüzyıl sonrası canlanan kültürel faaliyetler neticesinde Polonya’da bulunan Tatar dernekleri kendi ana dilleri dışında ana dillerine yakın olan Türkçe’yi ve dinlerini anlamak için Arapça’yı öğrenmek adına çeşitli etkinlikler düzenlemektedirler (Inauguracja Roku Szkolnego 2018/2019–Nauka Religii, 2018). Hem bazı dilsel karakterlerin korunması hem de günümüzde tarihsel bağ kurmak için yakın dillerin öğrenilmesi çabaları “Polonya-Litvanya Tatarları”nın dil asimilasyonu gerçekleşmesine rağmen tamamen asimile olup yerel halk ile bütünleşemediklerini kanıtlamaktadır.

3.3.1.2. Din

Din, topluma göre şekillenmesi ve toplumsal anlayışların etkisinde kalması nedeniyle bağlı olduğu toplumu açıklayan bir olgu olarak topluluğun kimliğinin belirlemede önemli bir araçtır. Din, her ne kadar evrensel olsa da topluluklar içinde

dinsel yorumlar farklılık göstermektedir. Bu nedenle din, topluluğun kendi varlığının bilincine varmasını sağlayan etkenlerden de biridir (Sezer, 1981: 212-213).

Yaklaşık 615 yıl Polonya, Litvanya ve Beyaz Rusya topraklarında bulunan Tatar nüfusunun büyük çoğunluğu İslam dinini yaşamaktadır (Zakrzewski, 1987: 95). Söz konusu topraklarda yaşayan Tatar topluluğu için İslam sadece sembolik bir din vazifesi görmemekte, yaşam biçiminin de merkezini oluşturmaktadır (Cieslik ve Verkuyten, 2006: 87). İslam dinine ait olmaları söz konusu topluluğu aynı topraklarda yaşayan Hıristiyan halktan ayıran en önemli özelliktir. Her ne kadar tarihi süreç içinde uygulamış oldukları ibadet biçimlerinde ve İslam'a bakış açılarında çeşitli değişimler meydana gelse de, söz konusu topraklarda yaşayan Tatarlar yerleşim tarihlerinden bugüne kadar Müslüman halk olarak anılmışlardır (Cieslik ve Verkuyten, 2006: 87). Bu nedenle buldukları ülkelerde söz konusu Tatar toplulukları dini azınlık olarak tanımlanmaktadır (Dziekan, 2011: 29).

“Polonya-Litvanya Tatarları” Sünni fıkıh mezheplerinden Hanefi mezhebine bağlıdırlar. “Polonya Tatarları”nın dini inanç biçimi Türk İslam inancına yakın olmakla birlikte bazı konularda Hıristiyan geleneklerinden etkilenmiştir. Söz konusu etkilenmenin en önemli nedeni 20. yüzyıla kadar “Polonya-Litvanya Tatarları” ile Orta Doğu Müslüman ülkeleri arasındaki temasların yok denecek kadar az olmasıdır (Dziekan, 2011: 29).

Diğer bir etken ise söz konusu topraklarda bulunan Tatarların karışık evlilikler gerçekleştirmiş olmalarıdır. İki farklı uygarlığın kültür karışımı İslam uygarlığına ait bazı özelliklerin ortadan kalkmasına yol açmıştır (Dziekan, 2011: 29). Söz konusu Tatar topluluklarının Litvanya Büyük Prensiği topraklarına ilk yerleşim dönemlerinde çok az sayıda da olsa Hıristiyanlığın kabul edilmesi gibi vakalar olmuştur (Zakrzewski, 1987: 95). Ayrıca Litvanya Büyük Prensiği tarafından da Tatarları dönüştürmek için girişimlerde bulunulmuştur. Zakrzewski (1987: 96) 1468 yılında Dziwałtow'da inşa edilen kilisenin amacını o bölgede bulunan Tatarların dinlerini dönüştürmek olarak belirtmiştir. Leon Kryczyński (1937: 9) de Lukiszki'deki St Philip ve St James Kilisesi kayıtlarında 17. yüzyılın sonlarına kadar Tatarların Hıristiyan olmaları için yapılan kilise çalışmalarına dair bilgilere rastlandığını ifade etmiştir.

Litvanya Büyük Prensiği'nin Tatarları Hıristiyanlaştırma girişimlerinden önemli sonuçlar elde edilememiştir. Söz konusu dönemlerde Tatar topluluğundan birinin Hıristiyanlığı kabul etmesi, o kişinin topluluk tarafından dışlanmasına ve hatta fiziksel

şiddete maruz kalmasına neden olabilmektedir. Örneğin 1669 yılında Uriasz Kulbicki adlı bir Tatarın Hıristiyanlığı kabul etmesi sonucu şiddete maruz kaldığı ve bu nedenle Polonya Krallığı'nın himayesi altına alındığı belirtilmektedir (Zakrzewski, 1987: 97). Zakrzewski'ye (1987: 97) göre bu tür şiddet olaylarının yaşanması Tatarların kolayca Hıristiyanlaşmasını engellemiştir. Fakat Osmanlı-Lehistan Savaşı dönemlerinde Polonya-Litvanya Birliği topraklarında Müslümanlara karşı yapılan olumsuz davranışların artması sonucu Tatar ailelerin güvenlik endişesiyle Katolik Kilisesi'ne gittikleri olmuştur. Bu dönemlerde Trakai ve Solkiniki Camileri Katolik rahiplerin kışkırtmaları sonucu yerel halk tarafından yakılmıştır. 1616 yılında Piotr Czyżewski tarafından Tatarların inanışlarını ve geleneklerini kötü bir biçimde anlatan *Alfurkan Tatarski* adlı kitap yayımlanmıştır (Dziekan, 2011: 27). Fakat yukarıda belirtilen olumsuz olayların çok kısa bir dönem sürdüğünü belirtmek gerekmektedir. Bu nedenle Tatarların Hıristiyanlığı benimsediği fikri çok fazla abartılmamalıdır. Zakrzewski (1987: 97) çalışmasında 1971 tarihli verilere göre Tatar nüfusunun dörtte birinin Hıristiyanlığı kabul etmiş olabileceğini belirtmiştir.

Tarihi sürece bakıldığında yöneticiler, entelektüeller ve yerel halk tarafından Polonya-Litvanya Tatarları'nın yaşadığı İslam'ın zararsız olduğu düşünülmüştür. Örneğin, 1646-1694 tarihleri arasında Vilnius Akademisi profesörü olan Jakub Zawisza (1899: 18) 1613 yılında yazmış olduğu *Wskrócenie Procesu Koronengo* adlı eserinde “ ne Yahudiler ne de Tatarlar Katolik inancı için bir tehlike oluşturmuyordu, uzun yıllardan beri onların hiç kimseye herhangi bir zarar verdiği görülmemiştir” ifadelerini kullanmıştır. Bu nedenle söz konusu topraklarda yaşayan Tatar toplulukları Rus yönetimi altına girene kadar dini özgürlüklerini baskı görmeden yaşamışlardır. Bu noktada Prens Witold Tatarların dini inançlarını sürdürmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Sınır bölgelerinde toprak güvenliğini sağlamak amacıyla Tatarlara yerleşmeleri için toprak veren Büyük Litvanya Prensi Witold, dinlerini ve geleneklerini devam ettirebilmeleri için söz konusu topluluğa dini özgürlük garanti etmiştir. Bu dönemde Litvanya Büyük Prenslüğü içindeki Tatar yerleşim yerlerinin her birine birer cami inşa edilmiştir (Gökbilgin, 1971: 5; Zajaczkowski, 1962: 557; Lewicka, 2015: 291). Söz konusu topraklarda Tatarlar kendi dini örgütlerini ve dini bayram kutlamalarını istedikleri şekilde düzenlemişlerdir (Mach, 2008b: 150). Sahip olunan dini hoşgörü anlayışı nedeniyle “Polonya-Litvanya Tatarları” Witold'a İslam inancının savunucusu anlamına gelen “Vattad” adını vermiştir. Ayrıca namaz ibadetlerini gerçekleştirirken söz konusu topluluk günümüzde de onun için dua etmektedir (Chazbijewicz, 1993).

Polonya ve Litvanya Tatar toplulukları 14. yüzyılın başlarından itibaren örgütsel çalışmalarını cami cemaatleri yapısı şeklinde yürütmüşlerdir. Cemaat topluluğu tarafından seçilen imamlar bu topluluğun birlik içinde kalması için dini işlerinin dışında bazı sosyal-kültürel çalışmaları da yürütmüşlerdir. Din görevlilerinin dışında sosyo-kültürel faaliyetlerin örgüt üyeleri tarafından yürütülmesi anlayışı Polonya topraklarının 20. yüzyılın başlarında Rus himayesinden kurtulduktan sonra Olgierd ve Leon Kryzyński kardeşlerin girişimleri ile Koło Akademików Muzułmanów Polskich'in (Polonyalı Müslüman Yurtlar Örgütü) kurulmasıyla başlamıştır. Örgütlü faaliyetler 1909 yılında kurulan Litewsko-Muzułmańskie Stowarzyszenie Pomocy Biednym Muzułmanom (Yoksul Müslümanlara Yardım İçin Litvanya Müslümanları Yardımlaşma Derneği) ile devam etmiştir (Chazbijewicz, 1999). 1913 yılında da Warszawskie Muzułmańskie Stowarzyszenie Pomocy Biednym Muzułmanom (Yoksul Müslümanlara Yardım İçin Varşova Müslümanları Derneği) kurulmuştur (Konopacki, 2008: 23).

Bu dönemlerde yürütülen Tatar örgütsel faaliyetlerinde din önemli bir işlev görmektedir. Polonya Tatarları için din sadece bir inanış değil, bunun dışında bir gelenek, kültür ve ritüellerin aktarımı için bir araçtır (Janicki, 1999: 149). Wojciecj Janicki (1999: 149) Polonya'da yaşayan Tatarlar din sayesinde Hıristiyan halktan ayırt edilebildiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Hıristiyanlığı kabul etmiş Polonyalı Tatarları yerel halktan ayırmak çok güçtür. Karışık evlilikler sonucu Polonya'da yaşayan birçok Tatarın fiziksel özellikleri yerli vatandaşlar ile benzerdir (Miśkiewicz, 1990). Polonyalı Tatarlara göre Tatarlar daima Müslüman olarak kalmalıdır. Bu nedenle Hıristiyanlığı kabul etmiş veya Müslüman kültürüne göre yaşamayan Tatarların gerçek Tatar olmadıklarını düşünmektedirler. Hatta Polonya'da bulunan Tatar örgütleri, Hıristiyanlığı kabul etmiş Tatar aileleri ile ilişkilerini kesmiş halde bulunmaktadır (Janicki, 1999: 149). Yukarıda Tatarların fiziksel özellikleri bakımından yerel halktan ayırt edilmesinin kolay olmadığı belirtilmiş olsa da, yapılan görüşmelerde çok az sayıda da olsa Doğu Asya tipine özgü fiziksel özelliklere sahip Polonyalı Tatarına rastlanmıştır.

Sovyet yönetimi altında "Polonya-Litvanya Tatarları"nın dini cemaat kurmaları, camilerde ibadet etmeleri veya etnik kimliklerini ifade etme girişimleri kısıtlanmıştır. "Polonya-Litvanya Tatarları"nın yerleşim yerlerinin çoğunun Sovyet sınırları içinde kalması, onların dini hayatını daha da zorlaştırmış ve sahip olunan Tatar Müslüman kimliğini zayıflatmıştır. Ayrıca komünist rejim altında söz konusu topluluğun yaşam

biçimleri, inançları ve fikirleri giderek Polonya kültürüne yakınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde diğer Müslüman ülkelerle temasların olmaması ve dini bilgileri öğretecek birçok kişinin savaş yıllarında hayatını kaybetmesi gelecek nesillere din eğitiminin aktarılmasını zorlaştırmıştır (Mach, 2008b: 148). Savaş sonrası yeniden aktifleşen MZR'nin etkinliği komünist rejim altında daha sınırlı olmuştur. Sovyet sonrası yeni dönemde ise Tatarlar 1920-1930lu yıllardaki gibi dini örgütlerini oluşturma fırsatına sahip olarak grup kimliklerini ifade etme olanaklarını yeniden bulmuştur (Buchowski ve Chlewińska, 2010: 19). Günümüz Polonyası'nda Polonyalı Tatarlar sadece Litvanya ve Beyaz Rusya ile değil, Türkiye ve Arap ülkelerinden gelen dini temsilciler ile de temas kurmaktadır (Mach, 2008b: 148). Yeni dönemde dini uygulamalar daha popüler hale gelmiştir. Örneğin, Sovyet yönetimi sonrasında Polonya'da yaşayan bir Müslüman Tatarın hacca gitmesi kolaylaşmıştır. Ayrıca Bosna Hersek ve Libya başta olmak üzere Türkiye ve diğer Müslüman ülkelere birçok Tatar öğrenci din eğitimi almaya gitmiştir (Mach, 2008b: 148).

Cieslik ve Verkuyten'e göre (2006: 87) eskiden olduğu gibi Sovyet sonrası dönemde de Polonya'da yaşayan Tatar topluluklarının dini yaşamları, Tatar etnik dayanışmasının sürdürülmesinde en önemli rolü oynamaktadır. İslam, söz konusu topluluğun atalarının dinidir ve bu nedenle Tatar geçmişiyle dayanışma kaynağı olarak görülmektedir. Tatar örgütlerinin çıkarmış olduğu dergiler, söz konusu topluluğun Katolik bir çevrede geleneklerini ve dinlerini devam ettirmesini İslam'ın ve Tatar kültürünün güçlü olması nedenine bağlamaktadırlar (Cieslik ve Verkuyten, 2006: 87). Buna karşılık Polonya sosyal ve kültürel yaşamında Katolik inancı önemli bir rol oynamaktadır. Polonya nüfusunun % 95'i Katolik'tir. Katolik inancı Polonya ulusu ve "Polonyalılık" fikirleriyle yakından bağlantılıdır (Mach, 1993; Zamoyski, 1993). Bu nedenle yeni dönemde Polonyalı Tatarların dini kimliğe çok fazla vurgu yapması sorunlu karşılanabilir düşüncesi de bulunmaktadır (Cieslik ve Verkuten, 2006: 87).

Uzun bir süre Polonyalı Tatarları yerel halktan kültürel olarak farklı kılan din olgusu, 1980'lerin başından beri Müslüman ülkelerinden gelen öğrenciler ve daha sonraki süreçte çalışmak için gelen gurbetçilerin Polonya'ya yerleşmesi sonucunda Polonyalı Tatarlar tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. İki farklı Müslüman topluluğunun aynı topraklarda yaşadığı ilk yıllarında Polonya'ya yerleşen Araplar "Polonyalı Müslüman Tatarların" dini yaşamlarını eleştirmeye başlamışlardır. Onlara göre, "Polonyalı Müslüman Tatarlar" İslami kurallardan tamamen ayrılmış, dini ibadetlerini İslam'a göre yerine getirmeyen bir

topluluktur. Bu nedenle Polonya'ya yerleşen Araplar “Polonyalı Müslüman Tatarların” dinlerini düzeltme çabasına girmişlerdir. Bu çerçevede ilk yıllarda “Polonyalı Müslüman Tatarlar” Araplar ile işbirliği yaparak camilerde çeşitli din eğitim derslerine başlamışlardır (Tataszy w Gdańsku, T.Y.).

1990lı yıllara gelindiğinde Polonyalı Tatarlar ve Polonya'da yaşayan diğer Müslümanlar arasında farklı fikirler ve anlayışlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Sosnowska, 2011: 238). Polonya'da yapılan haberlerde ve bazı akademik çalışmalarda bu iki farklı topluluk “iyi eski Polonyalı Müslümanlar” ve “uyumsuz yabancı Müslüman göçmenler” şeklinde tanımlanmaya başlanmıştır (Sobczak, 2004: 208-209). Yakın zamana kadar Polonya'daki tek Müslüman topluluk Tatarlardı. Bu nedenle hem literatürde hem de günlük yaşamda “Müslüman” ve etnik anlamda “Tatar” kavramlarının birbiri yerine kullanımı hiçbir sorun teşkil etmemiştir. Fakat diğer Müslüman ülkelerin vatandaşlarının Polonya'ya yerleşmesiyle Polonyalı Tatarlar “Müslüman” kimliğini başka gruplar ile paylaşmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle söz konusu topluluk üyeleri 1990lı yıllardan sonra kendi din anlayışlarının yeniden tanımlanması gerektiği fikrini ortaya atmıştır (Sosnowska, 2011: 238).

Bu konu üzerine yapılan görüşmelerde alınan cevaplar, yeni gelen Müslümanlar ile Polonya'da yaşayan Tatarlar arasındaki İslam hakkındaki görüş ayrılıklarını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Polonyalı Tatarların sahip olunan ortak dine rağmen geleneklerini Arap kültürüyle ilişkilendirmemeye ve Arap yaşam biçimlerindeki olumsuzluk olarak niteledikleri durumları ifade etmeye özen gösterdikleri gözlenmiştir. Konuşmacıların cevaplarında kültür ile din ayrımının net bir şekilde belirtildiği görülmektedir.

12 Nisan 2018 tarihinde yapılan görüşmede Muzułmańska Gmina Wyznaniowa w Gdańsku (Gdańsk Müslüman Dini Topluluğu) başkanı Olgierd Chazbijewicz⁵⁰ “Benim için din, gelenek ve iç deneyimdir. Araplar ise din konusunda tamamen farklı bir fikre sahiptirler. Onlar için din, ne olursa olsun tüm yaşamlarını oluşturmaktadır. Benim için İslam, Arap kültürü değildir. Arap kültürünün İslam üzerinde etkisi vardır, bu açık. Ancak; Arap kültürü ile Hz. Muhammed'in geleneği arasında ayırım bilinmelidir. Önemli olan Hz. Muhammed'in yaptığıdır, onun Arap olması değil” şeklindeki açıklamasıyla Polonyalı Tatarların sahip oldukları kültür-din ilişkisinin Arap kültürünün etkisi altında kalmasından rahatsız olduğunu belirtmiştir. Bazen olumsuz duygular daha net bir şekilde ifade edilmiştir.

⁵⁰ 2 Numaralı Kaynak Kişi.

Yine aynı tarihte yapılan görüşmede Gdańsk camisine gelen Gdańsk Müslüman Dini Topluluğu üyelerinden Ramazan Osman Jakubowski⁵¹ “Tatar dini yaşamları ile daha sonradan Polonya’ya yerleşen Müslümanların dini yaşamları arasındaki farkları belirtir misiniz?” sorusuna şu şekilde cevap vermiştir:

“Arap-İslam kültüründen hoşlanmıyorum. Çünkü bize Araplar tarafından uygulanan din eğitimini uygun görüyorlar. Bu hoş bir deneyim değildir. Bu yüzden de çoğu zaman bu eğitimlere katılmadım. Araplar bize kendi din yorumlarını dayatmaya çalıştı. Bize kutsal kitapta neye izin verildiği veya izin verilmediğini öğretmeye çalıştılar. Bize dua öğretmek yerine, Arapça alfabeyi öğretmek istediler. Ama ben bu alfabeyi günlük hayatta kullanmayacağım. Araplar 21. yüzyıl Polonyası’ndaki bulunduğumuz yaşam şeklini anlamıyorlar. Onlar başka bir düşünceye sahipler. Ben Müslümanım ve atalarım da Müslümandı fakat Araplardan uzak durmaya çalışıyorum. Çünkü onlar bizi anlamıyor.”

Arapların Polonya’da yaşayan Tatarların dini yaşam biçimlerini ve kültürlerini etkileyeceklerine dair ilk şüpheler 1990lı yılların başlarında ortaya çıkmıştır. Polonya’da Araplar tarafından verilen din derslerine katılan genç Tatarların Arapların etkisinde kaldıkları ve kendi köklerinden uzaklaştıkları gözlenmiştir. Ayrıca Polonya’da bulunan Müslüman örgütlere Arapların üye olması, örgütlerin amaçlarında da değişimlere yol açmıştır. Üstelik bu yeni fikirler, Tatar topluluğundan bazı bireyleri de etkilemeye başlamıştır. Bu örgütler içinde bulunan bazı Polonyalı Tatarlar geleceklerini ve daha fazla kültürel gelişmenin yollarını tartışırken, bazı Tatarlar kültürel çalışmalarını yürütmekten ziyade, dini çalışmalara ağırlık verilmesi şeklinde karşıt fikirler üretmişlerdir (Tatarzy w Gdańsku, T.Y.). Ayrılıkların somut sonucu, aynı şehirde birden fazla Tatar örgütünün ortaya çıkmasıdır. Ziyaret edilen bu örgütlerde başkanlar, birbirleri hakkında olumsuz görüşler dile getirmeseler de, bu örgütlerin birlikte hareket etmedikleri gözlemlenmiştir. Bu konu ile ilgili gözlemler çalışmanın Polonyalı Tatarların örgütsel faaliyetleri başlığında paylaşılmıştır.

Ortak değerleri paylaşan toplumların kendi ortak değerlerinin ve kimliklerinin farkına varmalarını sağlayan şey diğerlerinden farklılıklarını bilmeleridir. Bu bağlamda bir toplum içinde dini inançlar, bu farklılıkları belirgin bir şekilde gösteren ortak bir değerdir (Sezer, 1981: 213). Bu nedenle din, içinde bulunduğu grubun kimliğine anlam katmaktadır. Grubu oluşturan bireyler kendilerini ortak dini inanış ve onun doğurduğu ortak değerler sayesinde birbirlerine bağlanmış hissederler (Çakıllıkoyak, 2004: 24).

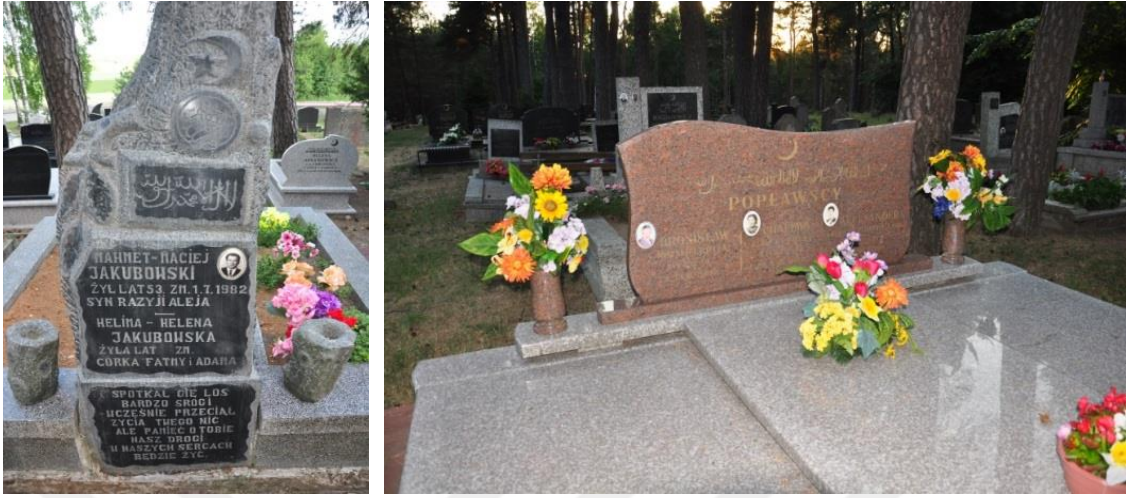
⁵¹ 13 Numaralı Kaynak Kişi.

Polonya topraklarında Tatarların sahip olduğu İslam anlayışı diğer Müslüman ülkelerde sahip olunan dini anlayıştan oldukça farklıdır. Bu farklılık sadece söz konusu topluluğun Müslüman coğrafyasına olan uzaklığından ya da diğer Müslüman topluluklarla çok fazla ilişki kurmamasından ileri gelmemektedir. Söz konusu farklılığa neden olan en önemli sebeplerden birisi yerel şartların etkisidir (Zakrzewski, 1987: 99). Farklı inançlardaki insanlarla günlük etkileşim, söz konusu topluluğun teolojik tartışmalar yerine İslam hukukunun temelini oluşturan ahlaki çağrışımlara odaklanmasını sağlamıştır. Bu topluluk arasında eşitlik, ahlakilik ve mükemmellik gibi değerler İslam dini olarak sunulmaktadır. Bu şekilde görülen İslam anlayışında Hıristiyanlık anlayışı ile olan benzerliklerin fark edilmesi kolaylaşmaktadır (Mach, 2008a: 35). Selim Chazbijewicz'e (2006) göre Tatar İslam hukukunun temelini oluşturan kavramlar, normlar ve fikirler Hıristiyan Polonyalılar tarafından tam olarak uygulanması istenilen davranışlarla örtüşmektedir. Bu nedenle Chazbijewicz'e (2006) göre köktendinci anlayışa takılmadan, evrensel ve liberal yaklaşımlara odaklanılmalıdır. Bu yaklaşımlar, Müslüman dünyasının Batı'ya ve yenilikçiliğe karşı olan anlayışına alternatif oluşturmaktadır.

Polonya'da yaşayan Tatar topluluğunun yakın kuşağı İslami din bilgisine çok fazla hakim değildir. İslam dini alışkanlıklarını ve yasaklarını çok fazla umursamayan bu kuşak bir takım Katolik geleneklerini de yerine getirmektedir. Örneğin Polonya'da yaşayan ve kendini Müslüman olarak tarif eden Tatar Noel arifesi akşam yemeği kutlaması, Noel zamanlarında evlerde Noel ağacı süslemeleri, Paskalya Bayramı'nda yumurtaları boyama gibi geleneklerini yerine getirmeleri onların Hıristiyan kültüründen etkilendiğini göstermektedir (Tatarzy w Gdańsku, T.Y.).

Söz konusu etkilenmenin yanı sıra, İslam dini uygulamalarında da bir takım değişimler olmuştur. Polonyalı Tatarlar tarafından Müslüman geleneklerine göre cenaze törenlerini gerçekleştirmek günümüzde dahi çok önemlidir. Mezar taşlarının üzerinde ay ve yıldız gibi Müslüman sembolleri mutlaka kullanılmaktadır. Cenazeler Müslüman geleneklerine göre yıkanır ve mezarlığa yeşil örtü ile örtülmüş tabutun içinde getirilir (Janicki, 1999: 150). Fakat Müslüman mezarlıklarında İslam geleneği ile çelişen anıt şeklinde mermer taşları ile yapılmış daha dekoratif mezar taşlarına ve bu mezar taşlarının üzerinde vefat eden kişinin portre fotoğrafına rastlamak da mümkündür. Bu gibi mezar taşları örneklerine Hıristiyan mezarlıklarında rastlanılmaktadır. Benzer bir şekilde mezar taşlarına Hıristiyan topluluğunun vefat eden kişiler için söyledikleri dini anlamlara sahip sözler

yazılmaktadır. Ayrıca cenaze törenlerine katılımcılar çelenk getirmektedir (Drozd, 2003: 45-50).

Görsel 3.14. Polonya’da Tatar Müslüman Mezarlıkları’ndan Mezar Taşı Örnekleri

Polonya’da bulunan cami mimarilerinin Hıristiyan Kilise mimarisine benzediği çalışmanın önceki başlıklarında ifade edilmiştir. Mimari farklılığın dışında cami ziyaret etme günlerinin de yerel topluluktan etkilendiği görülmektedir. Hıristiyanlar gibi Polonyalı Tatarlar da Müslüman bayramları dışında, cami ziyaretleri için genellikle pazar günlerini tercih etmektedir. Birçok Polonyalı Tatar gün içinde beş vakit namaz ibadetlerini gerçekleştirmemektedir (Janicki, 1999: 151). Polonya’da yaşayan Tatar topluluklarının yerleşim bölgelerine gerçekleştirilen ziyaretlerde gün içinde namaz kılmak isteyen Polonyalı Tatarların camiye gelmek yerine evlerini tercih ettikleri ya da namaz kılmadıkları gözlemlenmiştir. Polonya’da bulunan cami ziyaretlerinde cami imamları ile konuşma fırsatı bulunmuştur. Bu konuşmalarda cami imamları “Polonya’da yaşayan Tatarların Pazar günleri cami ziyaretlerini gerçekleştirdiklerini ve namazlarını kıldıktan sonra hemen dağılmayıp kültürel konularda sohbet ettiklerini” belirtmektedirler.

3 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen Gdańsk Camii ziyaretinde Polonyalı Tatar topluluğunun öğle namazı ibadetleri gözlemlenmiştir. Camiye gelen beş kadın altı erkek içinde sadece iki kişinin genç olduğu görülmüştür. Diğerlerinin yaş ortalamasının altmışın üstünde olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Bakanlığı tarafından 2015 yılında Polonya’da görevlendirilen Koordinatör Din görevlisi İsmail Çaylak (Gdańsk Camisi’nin imamı) onları kapıda karşılamıştır. Dikkat çeken en ilginç şey, cami imamı ile gerçekleştirilen kısa sohbet sonrası ibadete gelen Polonyalı Tatarlar arasından

yaşlı birinin cami içerisinde öğle namazı ezanını okumasıdır. Gdańsk camisinin kadınlara ait özel bir bölümü olmasına rağmen, İsmail Çaylak'ın kıldırıldığı öğlen namazını caminin ana salonunda erkekler önde, kadınlar arkada sıralanarak kılmışlardır. Kadınların saçlarını tam örtmedikleri ve etek boylarının dizin az altında olması dikkat çekmiştir. Ayrıca onbir kişilik grup içinden üç kişinin namaz kılmayıp, sadece kültürel sohbete geldiği gözlemlenmiştir. İsmail Çaylak'ın⁵² belirttiğine göre her hafta Pazar günü camiye ziyarete gelen Tatarların sayısı on ile yirmi arasında değişmektedir.

Selim Chazbijewicz, Polonya'da yaşayan Tatarlar ile sonradan gelen Müslümanlar arasındaki fikir çatışmasını "Polonya'daki Tatar topluluğu giderek küçülüyor. Öte yandan Asya, Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden her geçen yıl artarak Müslüman göçmen geliyor. Bazen ideolojik konularda Tatarlarla çatışıyorlar" şeklinde açıklamıştır (BBC Monotoring, 2011). Bu olayı Jacek Sobczak ise (2004: 208-209) Tatarlar ile daha sonradan gelen Müslümanlar arasında önceleri gizli olan daha sonraları net bir şekilde görülen çatışmalar vardır. Polonya'ya sonradan yerleşmiş bu grup, Müslüman ve Arap misyonlarını gayretli bir şekilde Tatarlara empoze etmeye başlamışlardır" şeklinde açıklamıştır. Polonyalı Tatarlar yukarıda bahsedilen farklı din uygulamalarından dolayı yakın zamanda Polonya'ya yerleşen Müslümanlar tarafından dini bilgisizlikle itham edilmektedirler. Polonya'da yaşayan birçok Tatar entelektüeli Polonya'ya sonradan gelen Arapların onlar hakkındaki olumsuz düşüncelere sahip olmalarını ve onları eğitmeye çalışmalarını olumsuz karşılamaktadır. Örneğin 17 Haziran 2018 tarihli görüşmede Kruszyniany köyü camisinin sorumlusu olan Dżemil Gembicki⁵³ "Tatar olmayan büyük bir Müslüman grubu var. Kendi geleneğimize bağlı kalmak istiyoruz. Farklı ülkelerden gelen Müslüman grupların Polonya'da yaşayan Tatarların geleneklerinin kaybetmesine neden olabileceğinden korkuyoruz" ifadelerini kullanmıştır.

Polonya'da yaşayan Tatarlar helal kesime önem vermemelerine rağmen domuz eti yememektedirler. Dini bayramlarda bazen İslam dinin belirttiği şekilde kesim yapılmaktadır. Aslında Polonya'ya sonradan gelen Müslümanlardan önce Tatarlar helal kesim ya da Kur'an-ı Kerim'in öngördüğü tüketim ile ilgili düzenlemelere çok fazla önem vermemiştir (Sosnowska, 2011: 239). Örneğin, 12 Şubat 2018 tarihli görüşmede Józef Gawron⁵⁴ helal kesim hakkında "Dinimiz domuz eti yemeyi yasaklıyor ve ben de buna

⁵² 14 Numaralı Kaynak Kişi.

⁵³ 8 Numaralı Kaynak Kişi.

⁵⁴ 15 Numaralı Kaynak Kişi.

uyuyorum. Ama helal kesim ile sahip olunan et benim için çok önemli değil. Aslında sahip olmadığımız için helal et yiyemiyorum. Bu sözcük oldukça yeni. Araplar doksanların başında geldi ve Tatarlar helal kesimin ne olduğu hakkında bilgilenmeye başladı” şeklinde açıklama yapmıştır. Benzer bir şekilde Katarzyna Górak-Sosnowska (2011) *Indigenous and Immigrant Faces of Islam in Poland* adlı çalışması için Polonya’da yaşayan Tatarlar ile yapmış olduğu görüşmelerde, ismi belirtilmeyen bir Tatarın “Buraya gelen farklı insanlardan duyduğum bir şey de helal olmayan yiyecekler günahdır. 600 yıldır burada yaşadığımızı ve helal yiyecekler olmadan hayatta kaldığımızı ve hala Müslüman olduğumuzu belirtmek isterim. Biliyorum ki Araplar da kendilerini zamanla dönüştürecekler. Eski heveslilik zamanla gider. Uzun zamandır burada Araplar yaşamaktadır ve ifade etmek isterim ki birçok Arap, Doğudakilerden farklı olarak yaşamlarını sürdürüyor” şeklinde açıklama yaptığını belirtmiştir.

Polonya’da yaşayan Tatarların geleneksel kıyafeti veya İslami şartlara uygun saç bağlama geleneği bulunmamaktadır. Polonyalı Tatar kadınlar bazen dini bayramlarda ve cami-mezarlık ziyaretlerinde saçlarını örtmektedir. Bu konu hakkında Sosnowska çalışmasında yaptığı bir görüşmeyi belirtmiştir. Bu görüşmede Polonya’da yaşayan bir Tatar’ın “Başörtüsü vakası ilginçtir. Yaşlandıkça bunu kabul eden kadınlar geleneksel ve dini yaşam unsuru olarak camide ve mezarlıklarda başörtüsü ile dua ederler. Bu kadınlar başörtüsünü sık sık yanlış bağladıkları için, tüm saçlarını örtmezler. Bunu gözden kaçırıyorlar. Bunun yanı sıra gençler ise başörtüsünü hiç takmamaktadırlar” şeklinde açıklaması bulunmaktadır (Sosnowska, 2011: 240). Benzer bir şekilde Chazbijewicz’in de İslami kıyafetler hakkında; “Kadınlarımız sokakta istedikleri şekilde kot pantolonla ya da elbise ile dolaşabilir. Tatarlar olarak hiçbirimiz dini elbiseler giymiyoruz. Tabi ki de bazı davetlerde ya da dini kutlamalarda örneğin, Başkan Bronisław Komorowski ile yapılan buluşmada kültürümüzü tanıtmak için geleneksel kıyafetlerimizi giyiyoruz” şeklindeki bir röportajı bulunmaktadır. (BBC Monitoring, 2011).

Sosnowska yaptığı görüşmelerde ve araştırmasında Tatarların kendi dini yaşam biçimlerini iki şekilde savundukları sonucuna varmıştır. Sosnowska’ya göre (2011: 239) bunlardan birincisi, “yüzyıllardır yaşadığımız yaşam şekli budur”, yani “geleneklerimiz bu şekilde devam etmiştir” anlayışı ile Polonya’da yaşayan Tatarların sahip oldukları dini uygulama biçimlerinin İslamla çelişmediğini belirtmeleridir. İkincisi ise, “İslami yaşam şeklini uygulamaya çalışsak dahi bulunduğumuz ortamlarda uygulamanın mümkün

olmaması” anlayışına sahip Polonyalı Tatarların bu durumu “Polonya gerçekliği”ne dayandırmalarıdır.

Polonya’ya yerleşmiş Arapların Polonyalı Tatarlara yapmış oldukları eleştiriler üzerine başlayan Polonyalı Tatar - diğer Müslümanlar mücadelesi 2000li yılların başında daha farklı biçimde devam etmiştir. 1990larda Araplar başta olmak üzere diğer Müslüman ülkelerden Polonya’ya yerleşmiş kimselerin Polonyalı Tatarlara din öğretmek maksadıyla onları etkilediği düşüncesi ortaya çıkmıştı (Cieslik ve Verkuyten, 2006: 91). Polonyalı Tatarlardan önde gelen kimseler de Arapların ve diğer Müslümanların onları değiştirme çabalarına karşı çıkmıştı (Mach, 2008a: 34). Bu çatışmaya 2000’lerde Polonya’ya sonradan yerleşmiş olan Müslümanların Polonya Devleti sosyal ve gündelik yaşamına adapte olamamaları eklenmiştir. Bir önceki çatışmada eleştiren taraf Polonya’ya sonradan yerleşmiş olan Müslümanlar iken, bu sefer Polonyalı Tatarlar onları sahip oldukları dini yaşam şeklinin günümüz Polonya yaşam şekliyle örtüşmemesinden dolayı eleştirmektedir. Bu çatışmanın ortaya çıkmasında 2001 yılında Dünya Ticaret Merkezi binalarına gerçekleştirilen saldırıların etkisi önemlidir. Çünkü bu tarihten sonra birçok Batılı ülkede görüldüğü gibi Polonya’da da İslamofobinin görünürlüğü artmıştır (Pedziwiatr, 2016).

2001 yılında gerçekleştirilen bu terör saldırılarının hemen sonrası, Gdańsk’taki caminin pencereleri taşlı saldırı ile kırılmıştır. 2001 yılından sonra başlayan İslam karşıtı saldırılar gittikçe daha da artmıştır. Bu bağlamda Polonyalı Tatarlar kendilerini diğer gruptan ayıracak belirgin farkları ortaya koymaya özen göstermiştir. Polonyalı Tatarların cami ziyaretleri azalmıştır. Benzer bir şekilde Polonyalı Tatar aileler çocuklarını dini eğitime göndermede tereddütler yaşamıştır. 1990lı yıllarda başlayan dini eğitimlerin birçoğu 2001 sonrası iptal edilmiştir (Tatarzy w Gdańsku, T.Y.). Polonya’da yaşayan Tatarlar arasında diğer grupla Müslüman değerleri paylaşmak ve onlarla işbirliği yapmanın, onları yaşadıkları toplum içinde yabancılaştıracağı düşüncesi ortaya çıkmıştır (Mach, 2008a: 34). Bu nedenle daha önce onlar için Tatar olmak ile Müslüman olmak arasında fark yok iken, günümüzde Polonyalı Tatar olmak ile Müslüman olmak arasında fark bulunmaktadır. Günümüzde bu farklılığı Polonya’da yaşayan Tatarlar kültürel değerleri ön planda tutarak ortaya koymaktadırlar. Ayrıca söz konusu topluluk, yaşadıkları dini yaşamın, Hıristiyan kültürün kabul edeceği birçok öğeye sahip olduğunu belirtmeye özen göstermektedir. Söz konusu durumu Dobrostowa Wiktor-Mach (2008a: 34) “Polonyalı İslam” şeklinde

adlandırıp İslami geleneklerin Avrupalı hale getirildiği aşamalı bir süreç olarak ifade etmektedir.

Sonuç olarak Polonyalı Tatarların dini asimilasyonu tarihi süreç içerisinde hiç yaşanmamıştır. Fakat söz konusu topluluğun dini yaşam şeklini uygularken Hıristiyan geleneğinden etkinlendiği ve bu nedenle dini yaşam biçimlerinde değişimlerin olduğu gözlemlenmiştir. Her ne kadar söz konusu topluluğun dini uygulama biçimleri değişse de sahip olunan din sayesinde kültürel ve geleneksel kimliğin günümüze kadar taşınması sağlanmıştır. Dini kimlik Polonya’da yaşayan Tatar kimliğinin günümüze kadar gelmesini sağlayan en önemli faktör olarak görülse de, söz konusu topluluğun kimliğini sadece dinin oluşturduğu düşünülemez. Çünkü yakın tarihte Polonya’ya yerleşmiş olan Müslümanlar ile yüzyıllardır bu topraklarda yaşayan Tatarlar ortak bir paydada veya değerde buluşmamaktadır. Bu nedenle Polonyalı Tatarların Müslüman kimliği bir kültürel kimlik olarak algılanmalıdır. Bu bağlamda Polonyalı Tatarların bir Müslüman ya da İslam diasporası içinde olmadığı açıkça ifade edilebilir. Yakın tarihte Polonya’ya sonradan yerleşen Müslümanlar ile sahip olunan ilişki neticesinde Polonyalı Tatarlar dini kimliklerine farklı bakış açıları getirmiştir. Bu farklı bakış açılarından biri de “İlmli Müslüman” kimliğinin Polonyalı kimliği ile uyumlu oluşudur (Mach, 2008b: 149). Bu gelişme Polonyalı Tatarların kendilerini anlamalarını ve tanımlamalarını değiştirmiştir. Polonya’da yaşayan Tatarlar için Müslüman olma ve Polonyalı olma şeklindeki tanımlamaların gelecekte yaşanacak sosyal değişimlere bağlı olarak değişebileceği düşünülmektedir (Cieslik ve Verkuten, 2006: 91).

3.3.2. İslamofobi’nin Polonyalı Tatar Kimliğine Etkisi

İslamofobi, İslam dininden ve Müslümanlardan duyulan korku olarak tanımlanmakta ve sözcük anlamı olarak “İslam korkusu” ya da “İslam endişesi” anlamına gelmektedir (Çötök ve Taşdelen, 2013: 5). Tarihsel olarak İslam korkusu ve endişesi, İslam’ın ortaya çıkışından beri Hıristiyanlar arasında hep var olmuştur fakat 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi binalarına yapılan saldırılar sonrası Müslümanlık ve İslam kavramlarının Batı medyasında terör ve şiddet kavramlarıyla anılmaya başlanması sonucu söz konusu korku ve endişe daha belirgin hale gelmiştir. Bu nedenle 11 Eylül saldırıları sonrası İslamofobi güvenlik çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır (Gökmen, 2010: 16-19).

İslam Sosyolojisi ve Felsefesi uzmanı olan Ron Haleber, İslamofobi'nin artışını “Göçmenlerin kalıcı olarak yerleşeceklerinin anlaşılmasından sonra, göçmenlerin varlığına yönelik direnişler artmaya başlamıştır. Bu olguya karşı yönelen tepkilerin hedef noktasını, göçmenlerin beraberinde getirdikleri kültürel farklılıklar, özellikle de İslam oluşturmaktadır... Demek ki ilk aşamada anti-İslamizm olarak başlayan süreç, daha sonra İslamofobi'yi doğurmaya başlamıştır. Başka bir deyişle temelde ideolojik ve politik bir tutum, sosyolojik bir olgunun şekillenmesine hizmet etmiştir” şeklinde ifade etmektedir (Aktaran: Er ve Ataman, 2008: 247). Bu bağlamda İslamofobi, Avrupalı vatandaşların kendi kimliklerinin tehdit altında olduğunu düşünmeleri nedeniyle bu tehdide karşı yaratılan tepki olarak ortaya çıkmıştır denilebilir.

2017 yılında yapılan bir araştırmaya göre günümüze kadar Polonya'da herhangi bir Müslüman topluluk tarafından yapılmış bir terör eylemi olmamasına rağmen, Polonya “İslam ve Müslüman tehditlerinden en çok korku duyan” Avrupa ülkesi olmuştur. Söz konusu araştırmada, Polonyalı vatandaşlar “ülkenizi en çok ne tehdit etmektedir” sorusuna % 66 ile “Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) terör örgütü” ve “Müslüman göçmenler” şeklinde cevap vermiştir (Pew Research Center, 2017). Polonya Merkez İstatistik Ofisi'ne (GUS) göre Polonya'da yaklaşık 35.000 Müslüman yaşamaktadır (GUS, 2015). Polonyalı vatandaşlar için Müslümanların tümü birer terörist olarak görülmesi de “kültürel norm ve değerlere” tehdit olarak görülmekte ve ülkenin “diğerleri” olarak algılanmaktadır. Örneğin, Centrum Badenai Opinii Społecznej'in (CBOS) 2015 yılı Şubat ayında yaptığı anket çalışmasına göre Polonyalıların % 63'ü Müslümanların büyük bir çoğunluğu hakkında ülkelerine uyum sağlayamadıklarını düşünmektedirler (CBOS, 2015). Bu nedenle İslamofobi Polonya'da sosyo-kültürel bir korku, kaynakların dağılımıyla bağlantılı ekonomik korku ve terör endişesi ile hissedilen güvenlik korkusudur (Bachman, 2016: 4-5).

2015 yılının ikinci yarısından itibaren Polonya'da hem siyasi aktörler hem de medya kuruluşları göç, terör ve şiddet kavramlarını İslam dininden olanlarla ilişkilendirerek kullanmaya başlamışlardır. Özellikle sağ ve milliyetçi görüşe sahip haftalık gazeteler ve bazı tartışma programlarında Suriye'deki iç savaş nedeniyle Avrupa'ya sığınmaya gelen Suriyeliler bir mülteci topluluğu gibi değil de işgalci gibi tanımlanmıştır. Benzer bir şekilde politikacıların 2015 yılı Polonya Parlamento Seçimi çalışmalarında Avrupa'da yaşanan terörist faaliyetleri mülteciler ile ilişkilendirmeleri Polonya'da İslamofobik davranışların daha da artmasında önemli bir etken olmuştur (Pedziwiatr, 2016: 429).

Polonyalı vatandaşlar İslam hakkında çok fazla bilgiye sahip olmamakla birlikte, sahip oldukları bilgilerin büyük bir çoğunluğunu internet ve medya yoluyla elde etmektedirler. İnternet, basmakalıp bilgilerin üretildiği ve hızlı yayıldığı bir alandır. Suriye iç savaşı nedeniyle oluşan Suriyeli göçmen sorunu sonrası hem bireysel hesaplar da hem de sosyal grup sayfalarında (Facebook ve Twitter vb.) İslam karşıtlığı üzerine bilgiler hızlı ve etkili bir şekilde yayılmıştır. Genellikle sunulan görsel veriler ve paylaşılan bilgiler “aşırılık, terörizm, şiddet, radikalleşme, baskı, tehdit, cihat, suç, fanatizm, cinsiyetçilik ve tecavüz” gibi konuları içermektedir (Pedziwiatr, 2016: 435). Polonya’da İslam’ı bu şekilde gösteren birçok “internet sitesi” ve “Facebook sayfası” bulunmaktadır. Euroislam.pl, Franda.pl, Phc24.pl ve Wplicity.pl gibi internet siteleri İslam’ı demokrasi ve insan hakları düşmanı, terörist eylemlere meşruluk katan basmakalıp bilgiler ile tasvir ederek vatandaşların üzerinde olumsuz etki yaratmaya çalışan sitelerden bazılarıdır. Leh vatandaşlar tarafından oluşturulan birçok Facebook grup sayfaları yukarıda belirtilen sağ ve milliyetçi görüşe sahip olan internet siteleri ile bağlantılıdır. Örneğin, yaklaşık 270 bin üyesi ile önemli bir üye potansiyeline sahip olan Facebook grubu “Nie-dla-Islamizacji-Europy (Avrupa İslamlaşmasına Hayır) “Bir kebab alarak bir Arap’a hoş geldin diyorsunuz” şeklindeki ırkçı söylemleri üzerinden insanları ayrıştırmaktadır. Diğer bir Facebook grup sayfası olan “Stop-Islamizacji-Europy” (Avrupa İslamlaşmasını Durdur) ise 40 bin takipçiye sahiptir. Yukarıda belirtilen sosyal medya gruplarının görsel sunumları ve korku dolu paylaşımları Polonya’da oluşan İslamofobi vakalarında etkili olmaktadır.

2015 yılı itibariyle Polonya medyası İslam tehdidini göstermek ve bu korkunun içselleştirilmesi için birçok dış kaynaklı görüntü ve bilgi kullanmıştır. İslam’ın karakteri olarak IŞİD terör örgütünün faaliyetleri ve mülteciler tarafından yapılan suçlar bu medya kuruluşların en önemli gündem maddesini oluşturmuştur (Bayraklı ve Hafez, 2016). Böylece Polonya medyasında 2015 öncesinde dış haber kaynağı olarak sunulan İslam’a dair haberler artık bir dış mesele olarak değil iç mesele olarak gündelik haber bültenlerini oluşturmaya başlamıştır. Batı’nın özgürlük ve demokrasi normları ile uyuşmayacağı, Polonya kültürüne uyum sağlayamayacağı şeklinde gösterilen Müslümanlar, bazı Polonyalılar tarafından artık dış tehdit değil iç tehdit olarak sunulmaktadır (Pedziwiatr 2017, 421).

Görsel 3.15. Polonya’da İslamofobi’yi İşleyen Dergi Kapakları

Görsel 3.15’de görüldüğü üzere Polonya’da bazı dergi kapaklarında İslamofobik başlıklar kullanılmıştır. Sağ görüşü temsil eden haftalık dergi *W Sieci* 2015 yılı Eylül sayısı kapağında 2. Dünya Savaşı’nda Nazilerin Polonya’ya girişini simgeleyen fotoğrafı Müslüman ve mülteci figürü ile yeniden kullanmış ve başlık olarak “NADCHODZA!” (GELİYORLAR) uyarısını yapmıştır. Başka bir sağ görüşlü dergi *Do Rzeczy*, Balkanlar’da toplanmış kalabalık mültecileri kapak fotoğrafı yaparak “TO NAJEŹDŹCY, NIE UCHODŹCY” (ONLAR MÜLTECİ DEĞİL, İSTİLACI) başlığını kullanmıştır. Katolik bir dergi olan *Polonia Christiana* ise yüzü görünmeyen fakat giyimi ile mülteciyi andıracak bir kişinin elinde saatli bomba figürü ile “IMIGRANCI: piata kolumna kalifatu” (GÖÇMENLER: Halifeliğin Beşinci Sütunu) başlığına yer vermiştir.

2015 yılı Polonya parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde siyasilerin “mülteci krizi” ve “güvenlik kaygısı” konuları üzerine odaklanmaları nedeniyle, Polonya tarihinde ilk defa Müslümanlar politikleştirilmiş ve seçim kampanyaları için önemli bir konu başlığı haline gelmiştir. Televizyon programlarında ve yapılan mitinglerde parti adaylarının ırkçı ve İslamofobik söylemleri artmıştır. Özellikle muhafazakar Prawo i Sprawiedliwość (Kanun ve Adalet Partisi-PIS) ve KUKIZ’15 üyeleri, Polonya’nın Müslüman akınına uğrayacağını belirterek Müslümanlara karşı korkunun oluşması için Avrupa’daki Suriyeli mülteci krizini siyasi malzeme olarak kullanmışlardır (Dane Liczbowe Dotychczas Postępowań Wobec Cudzoziemców, 2015; Bronisław Komorowski Kontra Andrzej Duda Ostatnia Przedwyborcza, 2015). Kraków’da Müslümanlara karşı yapılan bir protestoda kampanyanın dövizlerine “Nerede bir etnik homojenlik yoksa orada terör vardır” yazıları yazılmıştır. Söz konusu şehirdeki protestoda yapılan bir konuşmada “Fransa’ya bakın, Belçika’ya bakın ya da diğer homojen olmayan ülkelere, bu ülkeler terörizme açık

ülkelerdir. Biz buna izin vermeyeceğiz” şeklinde ırkçı ve yabancı karşıtı söylemlerde bulunulmuştur (Pedziwiatr, 2017: 430-431).

Yukarıda değinildiği gibi Müslüman göçmenlerin sosyal uyumsuzluk içinde olacakları ve hatta Polonya’yı istila edecekleri endişesi nedeniyle 2015 yılında Polonyalı vatandaşlar Müslümanlara karşı tepkilerini belirgin olarak göstermeye başlamışlardır. Paris’te yaşanan IŞİD saldırıları sonrasında ise Polonya’da Müslümanlara karşı olumsuz tutum ve davranışlar daha da belirginleşmiştir. Bu terörist saldırılar İslam’a karşı yanlış görüşlerin kolayca kabul edilmesini kolaylaştırmıştır (Pedziwiatr, 2017: 421). Polonya’da Müslümanlar “kana susamış”, “şiddet uygulayan” ve “anti-demokratik” gibi biçimlerde algılanmaya başlanmıştır. Avrupa’daki İslamofobi üzerine yapılan bir araştırmanın 2015 yılı Polonya ulusal raporuna göre, Polonya’da önceki yıllar ile kıyaslandığında 2015 yılı ırkçı suçların sayısı bakımından rekor bir yıl olmuştur (Bayraklı ve Hafez, 2016). Aynı araştırmanın 2016 yılı raporuna göre bu yılın ilk yarısında ırkçılık ve yabancı düşmanlığından kaynaklanan nefretin neden olduğu suçların sayısı geçen yıla göre % 13 artmıştır. Yani 2015 yılında toplam dava sayısı 1500 civarında iken 2016 yılının ilk yarısında 863 dava bulunmaktadır. Ayrıca bu raporlarda dikkat çeken en önemli husus ise suça uğrayan etnik grupta bir çeşitlenmenin yaşanmasıdır. Önceki yıllarda gerçekleşen ırkçı ve yabancı düşmanlığı suçlarında mağdurlar siyahlar ve Romanlar iken 2015 yılı sonrası Müslümanlar bu suçların daha çok mağduru olmuştur (Bayraklı ve Hafez, 2017).

Kaynak: <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/07/16/polonyadaki-camiye-cirkin-saldiri>. Erişim Tarihi: 29.05.2017

Görsel 3.16. Varşova Camisi'ne Atılan Domuz Kafası

Polonya’da İslamofobik eylemlerin birçoğu Müslümanların ibadet ettikleri camilere ya da ibadet edenlere karşı olmuştur. Polonya’nın başkenti Varşova’da henüz yapım aşamasındaki bir camiye dışarıdan silahla ateş edilmiş ve akabinde caminin yapılmasına karşı gösteriler düzenlenmiştir. Görsel 3.15’de görüldüğü üzere, Varşova Camisi açıldıktan sonra bir kadın tarafından caminin içine domuz kafası atılmıştır (TVP, 2015). 2017 yılında da Poznań Camisi’nin duvarına ve Kraków’da Müslümanların yoğun olarak bulunduğu bölgedeki bir cadde duvarına İslam karşıtı grafitiler çizilmiştir (Atak Na Mezcet W Poznaniu: To Efekt Charlie Hebdo, 2015).

Yukarıda belirtilen olaylara benzer bir şekilde, Gdańsk şehrinde bulunan cami imamına karşı bireysel saldırı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bazı Müslümanların sahip oldukları dükkanlar tahrip edilmiştir. Müslümanların yiyecek sektöründeki dükkanları genellikle futbol taraftarlarının uğrak noktalarıdır. Zaman zaman milliyetçi taraftarlar hem dükkan sahiplerine sözlü tacizde hem de dükkanlara zarara verecek şekilde saldırılarda bulunmaktadırlar (Hlebowicz, 2015). 2016 yılında New York Times gazetesinin yazarı Ryan Schuessler’in Dżennete Bogdanowicz ile yaptığı röportajda Yurta Tatar’ın işletmecisi Bogdanowicz kendisine “Polonya Polakların, Tatarlar için değil” şeklinde gelen “e-posta”dan bahsetmiştir. Bogdanowicz “Polonya Tatarları” için bu zamanlar belirsiz zamanlardır” ifadesini kullanmıştır (Schuessler, 2016).

2000li yıllardan sonra Polonya’da görünürlüğü artan İslamofobi Polonya’da yaşayan Tatarları çok fazla etkilemese de onların hem Polonyalı hem de Müslüman olmak için iki kimlik arasında kurduğu dengeyi sarsmıştır (Cieslik ve Verkuyten, 2006: 87). Yukarıda çeşitli örneklerde ifade edildiği gibi Polonyalı ile Müslüman kimlikleri arasında bir çatışmanın olduğu görülebilmektedir. Son yıllarda Polonya’da yaşayan bir Tatarın kendisini sadece Müslüman ya da Tatar olarak ifade etmesi daha da güçleşmiştir. Örneğin 12 Şubat 2018 tarihinde gerçekleştirilen sohbette kendisini Polonyalı Tatar olarak tanıtan Jósef Gawron’un⁵⁵ “Ben Polonyalıyım ama İslam dinini de elimden geldiği kadar uygulamaya çalışıyorum” şeklinde yaptığı bir açıklama içinde geçen “ama” kelimesinin manası önemlidir. Bu röportajı veren kişinin kullandığı “ama” kelimesi, “Polonyalı” ve “İslam” kimliklerinin birbirinden ayrı kullanıldığını göstermekte, son dönemlerde “Polonyalı olma” ve “Müslüman olma” kimliklerinin bitişikleşemeyeceği konusundaki toplumsal algının varlığını kanıtlamaktadır.

⁵⁵ 15 Numaralı Kaynak Kişi.

İslamofobi bağlamında yaşanan olaylar Polonyalı Tatarların dini geleneklerinden daha kolay ayrılmalarına ya da dini kimliklerini saklamalarına neden olmaktadır. Gdańsk Müslüman Dini Topluluğu Başkanı Olgierd Chazbijewicz'e⁵⁶ (Görüşme, 12 Nisan 2018) göre Polonyalı Tatarların dini yaşamlarında ve geleneksel ritüellerinde bir azalma olmuştur. Bu nedenle de Chazbijewicz⁵⁷ (Görüşme, 12 Nisan 2018) “Yakın zamanlarda Polonyalı Tatar örgütlerin kimliklerini vurgulamada tarihi referanslar ve Tatar kökenini işaret eden anlatılara ihtiyaç duyacağını” belirtmektedir. Benzer bir şekilde Sosnowska (2011: 241) çalışmasında “Müslümanların varlığı görünür hale geldikçe, Polonya’da yaşayan Tatarlar İslamofobi gerçekliği ile yüzleşmek zorunda kalacaklardır. Bu kaygının neticesinde Tatarlar Polonyalı olduklarını göstermeye çalışacaklardır” ifadelerini kullanmıştır. Aynı görüşe Mach de sahiptir. Mach’a (2008a: 34) göre Polonya’da yaşayan Tatarlar 2001 yılından beri görünürlüğü artan İslamofobi karşısında vatanseverliklerini vurguluyarak, Polonya toplumuyla tarihi bağlantılara atıfta bulunmaktadırlar.

Polonya’da yaşayan Tatarların yakın tarihte geliştirmiş oldukları tarihsel ve kültürel mirasa dönüş fikrini Sosnowska (2011: 241), “ıcat edilmiş” gelenek⁵⁸ olarak yorumlamaktadır. Ona göre, Polonya’da yaşayan Tatarların yakın zamanda yapmış oldukları gelenek ve tarihsel mirasları hatırlama teşvikleri ve bu bağlamda gerçekleştirdikleri faaliyetler artan Müslüman göçmen varlığına bir tepki olarak algılanmalıdır (Sosnowska, 2011: 241). Bu bağlamda Polonya’da yaşayan Tatarların da mültecilere karşı çok hoşgörülü olmadıklarını belirtmek gerekmektedir. Günümüzde müftülük görevine devam eden Tomasz Miśkiewicz 2016 yılında verdiği bir röportajda Polonya’nın mülteciler için hazır olmadığını belirtmiştir (Schuessler, 2016). Her ne kadar Müslüman karşıtı duygular Polonya’da yaşayan Tatarlar bağlamında ortaya korsa da, söz konusu Tatar topluluğunun önemli simaları Polonya Devleti’nin ve vatandaşlarının ülkelerine gelen Müslüman göçmenlere karşı sert tavırlarını desteklemekteydiler (Schuessler, 2016).

İslamofobi’nin Polonya’da belirginlik kazanmasının sonucu olarak bazı Tatar aydınları Polonya’da yaşayan Tatar topluluğun dini yaşamının ve Hıristiyan toplumu ile ilişkisinin Doğu toplumlarına örnek teşkil edebileceği görüşünü geliştirmiştir (Cieslek ve Verkuten, 2006: 90). Bu bağlamda Polonya ve Doğulu ülkeler arasındaki bağlantıyı temsil

⁵⁶ 2 Numaralı Kaynak Kişi.

⁵⁷ 2 Numaralı Kaynak Kişi.

⁵⁸ “İcat edilmiş” gelenek ile kısa bir zaman diliminde ortaya çıkmış ve yerleşmiş gelenekler kastdedilmektedir. Bir ritüel özellik sergileyen, geçmişle doğal bir sürekliliği varmış gibi tekrar içeren ve dolaylı olarak kabul görmüş kurallarca yönlendirilen belli değerler ve normların ortaya çıkartılmasıdır (Hobsbawm ve Ranger, 1983).

edebileceği düşünölen “Polonyalı Tatar” fikri çeşitli dergilerde ve çalışmalarda öne çıkmaya başlamıştır (Chazbijewicz, 2006; Cieslik ve Verkuyten, 2006, Mach, 2008b).

Yüzyıllardır Hıristiyan topraklarında yaşamış olan Polonyalı Tatarlar, Doğu ve Batılı kültürlerin bir arada dostluk içinde yaşanabilir oluşuna güzel bir örnek oluşturmaktadır (Cieslik ve Verkuyten, 2006: 90). Polonyalı Tatarlar milliyet, etnik ve dini kimliklerini sınırlandırmadan günlük yaşamlarında aynı ölçüde kullanmayı başarmışlardır (Warmińska, 1997). Bazı Polonyalı Tatar dernek başkanlarına göre Tatar, Müslüman ve Polonyalı kimliklere aynı anda sahip olmak onlar için olumsuz bir etki yaratmamaktadır. Bu bakış açısına göre hem Polonyalı hem de Müslüman kimlik kavramları birbirlerini tamamlayıcı şekilde bulunabilir (Cieslik ve Verkuyten, 2006: 90).

İki farklı kültür arasında Polonyalı Tatarların köprü oluşturabileceği fikrine en çok önem verenlerden biri günümüzde Kazakistan’ın Polonya Büyükelçiliği görevini sürdürmekte olan Selim Chazbijewicz’dir. Diğer Polonyalı Tatar aydınları gibi Chazbijewicz de köprü oluşturma fikrini “Avrupa-İslam” modeli ile açıklamaktadır (Mach, 2008a: 34). Chazbijewicz’e göre Batı Avrupa ve İslam medeniyetleri karşılaştırıldığında, İslam medeniyetinin geri kaldığı çok açıktır. Ona göre “İslam medeniyeti, bir zamanlar Japonya’nın yaptığı gibi Batı’nın değerlerini, kültürünü ve teknolojik kazanımlarını benimsemeli ve onlardan faydalanmalıdır. Ona göre, Avrupa’daki eğitim Hıristiyan dininin etkisinden ayrıldıktan sonra Avrupa medeniyetinde büyük bir atılım gerçekleşmiştir. Chazbijewicz İslam’ın da bahsedilen tarzda reformlara ihtiyacı olduğunu belirtmektedir (BBC Monitoring European, 2011).

Yukarıda bahsedilen tartışmalar ve örnekler değerlendirildiğinde İslamofobi’nin Polonya’da yaşayan Tatar kimliğine etkisinin olduğu görölmektedir. İslamofobi, söz konusu topluluğun dini kimliğini gündelik yaşamda kolayca ifade etmesini zorlaştırmıştır. Bu bağlamda, Polonya’da yaşayan bazı Tatar aydınları tarafından Polonyalı Tatarlar için yeni bir kimlik tanımlamasına gidilmesi gerektiği fikri tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda oluşturulmaya çalışılan “Avrupa İslam” kimliği, İslamofobi korkusu zemininde ortaya çıkan Doğu ile Batılı kültürlerin çatışmadan birlikte yaşayamayacağı düşüncesine bir alternatif oluşturmuştur.

3.3.3. Melez Kimlik: Polonyalı Tatar Örneği

Küreselleşme kültürel, dilsel, sanatsal, etnik ve ırksal anlamların karışmasına yol açmıştır. Bu bağlamda mevcut literatürde var olan çalışmalar genel olarak küreselleşmenin ulusal, etnik ve kültürel kimlikleri melezleştirdiğini iddia etmektedir (Bhabha, 1994; Anthias, 1998; Cieslik ve Verkuyten, 2006). Melezlik kavramı üzerine yapılmış teoriler, homojen olarak tanımlanmış kimlikleri reddetmekte ve kimlik üzerine tanımlamalarda heterojenlik ve çokluluk kavramlarına atıfta bulunmaktadır (Anthias, 2001; Pieterse, 2001).

Yukarıda belirtildiği gibi küreselleşmenin etkisiyle melezlik, yaşamın her alanında görülmeye başlanmış ve bu nedenle melezlik kavramı kültürel grupları ve kimlikleri tanımlamada göz ardı edilmemesi gereken bir kavram haline gelmiştir. Çünkü söz konusu kavramın günümüz çoklu kimliklerinin davranışları ve uygulamalarını ifade edebilecek en kullanışlı kavramlardan biri olduğu düşünülmektedir (Cieslik ve Verkuyten, 2006: 78). Yapılan çalışmada da etnik köken, din ve ulus kategorilerinin nasıl kesiştiği ve potansiyel çelişkilerin nasıl yönetildiği sorularına cevap aranırken, söz konusu topluluğun çoklu aidiyet durumunu en iyi açıklayabilecek kavramın melezlik olduğu görülmüştür. Polonyalı Tatarlar tarafından yapılan kimlik tanımlamasında din, ortak köken ve ulusal kimliklerin ne derece önemli olduğu bir önceki başlıkta incelenmiştir. İncelemeler sonucunda Polonyalı Tatarların kimlik bileşenlerini oluşturan “Müslümanlık”, “Tatarlılık” ve “Polonyalılık” arasındaki ilişkiyi tanımlayabilecek ve çözümleyebilecek kavramın melezlik olduğu görülebilir.

Tarihsel süreçte Polonyalı Tatarlar birçok kez göç yaşamış, yaşadığı toprakların yerel kültüründen etkilenmiş veya kendi isteği ile bazı kültürel özelliklerini bulunduğu çevrenin sosyal yaşamına uyumlu olabilmek için törpülemiştir (Janicki, 1999: 151-152). Fakat bu değişim onların ana topluluk ile tamamen bütünleştiği anlamına gelmemektedir. Söz konusu topluluk her ne kadar dini inançlarında ve kültürel ritüellerinde değişim yaşamış olsa da dini inancını, etnik kimliğinin bazı unsurlarını ve kültürel ritüellerini günümüze kadar taşımayı başarmıştır (Mach, 2008b: 147). Bu bağlamda söz konusu topluluğun sosyo-kültürel süreçlerde yaşadığı değişimlerin bütünleşme olarak değil, çok kültürlü hale gelme şeklinde algılanması daha doğrudur. Ryszard Vorbrich (1997: 289) yukarıda bahsedilen Polonyalı Tatar topluluğunun çok kültürlü yapısını şu şekilde özetlemiştir:

“Kimliğin üç yönü; milliyetçilik (Tatar kökenli bir Polonyalı veya Polonyalı Tatar), din (İslamiyet) ve etnik (Tatar) tutarlı bir biçimde tek bir kimlik altında birleşebilir.

Polonyalı Tatarlar Avrupa ve Asya arasındaki sınırlarda yaşayan üç vatani ve üç yüze sahip olan insanlardır.”

Polonya’da yaşayan Tatar topluluğu hakkında yapılan saha çalışmalarında Worbrich’in bahsetmiş olduğu üç kimlik (Polonyalı, Tatar ve Müslüman) gözlemlenmeye çalışılmıştır. Örneğin Kruszyński Köyü Camisi’nin idaresinden sorumlu Dżemil Gembicki⁵⁹ (Görüşme, 17 Haziran 2018) tıpkı Vorbrich (1997: 289) gibi Polonyalı Tatarların üç tanımlayıcı özelliğe sahip olduğunu söylemektedir. Gembicki’ye göre söz konusu tanımlayıcı özellikler; Tatar etnik köken, Polonyalılık ve İslam dinidir. Benzer bir şekilde Bohoniki köyünde yaşayan Zofia Bohdanowicz⁶⁰ (Görüşme, 16 Haziran 2018) de “Ailem burada nesiller boyu yaşamıştır. Ben Polonyalıyım fakat beni ve çocuklarımı farklı kılan şey dinimizdir. Bu yüzden biz Polonyalı Müslümanlarız. İslam yoksa biz de yokuz. Ben Polonyalı Müslüman bir Tatarım. Bu üç terim bizim için çok önemlidir” şeklinde açıklama yapmıştır.

Tarih boyunca söz konusu topluluk sosyal kimliklerini müzakere edebilmek için “Tatar”, “Müslüman” ve “Polonyalı” kavramları arasında bir denge kurmaya çalışmış ve yerel toplumun değerleri ve uygulamaları ile uzlaşmaya özen göstermiştir (Mach, 2008b: 149). Örneğin, Polonya Müftüsü Miśkiewicz⁶¹ “Tatarlar kendilerini Polonyalı hissederken köklerini ve inançlarını asla unutmamışlardır. Ayrıca Tatarlar Polonya’nın 600 yıldır kendi vatanları olduğunu ve burada yaşayan topluluğun bir parçasını oluşturduklarını her zaman hatırlamaktadırlar” açıklamasını yapmıştır (Görüşme, 16 Haziran, 2018). Bu söylemden yola çıkarak çalışmada, İslami değerler ile Avrupa değerlerini ve normlarını birleştiren Polonyalı Tatar melez kimliğinin oluşumunda etkili olan faktörlerin belirlenmesine özen gösterilmiştir.

Polonyalı Tatar kimliğini oluşturan unsurların nasıl uzlaştığı ve birleştiği konusunu ifade edebilmek için öncelikle Polonyalı Tatar topluluğunun çok kültürlü bir topluluk olduğu fark edilmelidir (Janicki, 1999: 151). Cieślik ve Verkuten’e (2006: 84) göre Polonyalı Tatar olmanın gerçekliği, söz konusu topluluğun Polonya tarihi ile olan ilişkisinde var olmaktadır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse Polonya-Tatar ilişkisi, Tatar geleneği ve İslam dini uygulamalarını sosyo-kültürel yaşama uygun bir şekilde Polonya kültürü ile birleştirmektedir.

⁵⁹ 8 Numaralı Kaynak Kişi.

⁶⁰ 16 Numaralı Kaynak Kişi.

⁶¹ 17 Numaralı Kaynak Kişi.

Cieslik ve Verkuyten'in bahsetmiş olduğu söz konusu ilişki aslında yerel kültürün Polonya'da yaşayan Tatar topluluğunu etkilemesi ve sonucunda bu toplulukta bazı kültürel değişikliklere yol açmasıdır. Bu noktada karşılıklı bir etkileşimden bahsedilmemektedir. Yerleştikleri bölgelerde söz konusu topluluğun nüfusunun az olması karşılıklı kültürel etkileşimin olmamasının en önemli nedenidir. Tek taraflı etkileşimin ise birçok örneği günümüzde görülebilir. Örneğin, Tatar yerleşimi olarak bilinen Kruszyński Köyü'nde üç farklı dini topluluk bulunmaktadır. Geçmişte bu köyde, cuma günleri Tatarlar, cumartesi günleri Yahudiler ve pazar günleri Hıristiyanlar dini ibadetlerini yerine getirmek için kutsal mekanları ziyaret etmekteydiler. Fakat son dönemlerde hem Yahudilerin hem de Müslümanların yoğun olan yerel topluluktan etkilendikleri tahmin edilerek kutsal ibadet yerlerine pazar günleri ziyaret ettikleri gözlemlenmiştir. Ek olarak bu konu hakkında yerel sosyal şartların da etkisinin olduğu belirtilmelidir. Çünkü, Polonya hükümeti Hıristiyan vatandaşların ibadetlerini pazar günü rahatça gerçekleştirebilmeleri için yasa çıkartmıştır. Söz konusu yasaya göre ay içerisindeki ikinci ve üçüncü pazar günleri tatil ilan edilmiştir. Günümüzde uygulamada olan bu yasaya göre tatil ilan edilen pazar günlerinde yasada belirtilen çeşitli sektörlerdeki dükkanlar kapalı olmak zorundadır (Ustawa: O Ograniczeniu Handlu w Niedziele i Święta Oraz w Niektóre Inne Dni, 2018). Böylece pazar günleri bu sektörlerde çalışan vatandaşların ibadetlerini yerine getirme kolaylığı sağlanmıştır. Bu değişim Polonya'da bulunan Müslümanları ve Yahudileri de etkilemiştir.

Benzer bir şekilde kültürel etkilenmenin bir sonucu olarak Polonyalı Tatarların İslam dini kurallarında da bazı esnekliklerin olduğu gözlemlenmiştir. Saha çalışması sırasında kendisini Müslüman olarak tanımlayan bazı Tatarların alkol tüketiminin haram olmadığı iddiasıyla Ramazan ayında da içki tükettikleri görülmüştür. Fakat en çarpıcı örnek kendisini Müslüman olarak tanımlayan bazı Tatarların sünnet olma zorunluluğunun bulunmadığı görüşünü savunmalarıdır. Genel olarak Polonyalı Tatarlar'da sünnet olmanın dini zorunluluk olmadığı; isteğe bağlı olması gerektiği fikri yaygındır. Ayrıca kültürel etkilenmeye daha önce de belirtilmiş olan Noel ağacı süslemeleri ve Paskalya kutlamaları da eklenmelidir.

Polonyalı Tatar kimliğinde bulunan farklı unsurların uzlaşmasını sağlayan ilk yol benzerliklerden bahsetmektir. Sosyal barışın sağlanması için iki kültür arasında farklılıklardan bahsetmek yerine, dini ve kültürel benzerlikleri vurgulamak önemlidir (Cieslik ve Verkuyten, 2006: 88). Benzerliklerin vurgulanması için Polonyalı Tatarlar

tarafından her iki dinin (İslam ve Hıristiyan) de tek tanrılı din olduğu ve mutlak doğruluk, dürüstlük, sadakat ve ahlak gibi konularda aynı görüşleri barındırdığı açıklamaları yapılmaktadır. Ayrıca Polonyalı Tatarların çıkarmış olduğu pek çok derginin kapaklarında hem Hıristiyan hem de İslam figürleri ortak olarak kullanılmıştır. Söz konusu dergilerde İslami değerlerin Katolik değerlere ters düşmediği özellikle belirtilmektedir. Örneğin *Życie Tatarskie* dergisinin 2017 yılında çıkartılan 45. sayısının kapak fotoğrafında cami ve kilise resimleri yanyana çizilmiştir. Söz konusu çizimin altına ise “Müslüman ve Hıristiyanların Ortak Buluşması” açıklaması yapılmıştır.

Polonyalı Tatar kimliğinde bulunan farklı unsurların bir arada kullanılmasını sağlayan bir diğer yol “Müslüman” ve “Polonyalı” öğelerin Polonya kültürüne yaptığı katkıyı vurgulamaktır. Polonya’daki Tatar örgütlerinin yayınlamış olduğu dergilerde zaman zaman Doğu kültürünün ve dilinin Polonya kültürü ve diline olan katkısından bahsedilmektedir. Polonya’da başta kebab⁶² olmak üzere Doğu kültüründen Polonya mutfağına yerleşmiş birçok lezzet bulunmaktadır. Ayrıca “filizanka” ve “haraç” gibi kelimeler Lehçe’ye Polonyalı Tatarlar tarafından kazandırılmıştır (Cieślak ve Verkuten, 2006: 88).

Polonyalı Tatar kimliğinde bulunan farklı unsurların uzlaşmasına katkı sağlayan bir diğer önemli etken söz konusu topluluğun Doğu ile Batı medeniyetleri arasında köprü olabileceği fikridir. Geçmişte Tatarlar, Osmanlı-Lehistan Savaşları’nda arabulucuk görevinde bulunmuşlardır. Ayrıca Tatarlar yine bu savaşta Polonya kralları için tercüman, rehber ve müzakereci olarak çeşitli görevleri yerine getirmişlerdir (Kryczyński, 1932). Polonya Cumhuriyeti Devleti kurulduğundan beri de Polonyalı Tatarlar, Müslüman ve Tatar coğrafyasındaki bazı Polonya büyükelçiliklerinde görev yapmaktadır⁶³. Günümüzde de Polonyalı Tatarlar ve onların örgütleri Türkiye, Tataristan ve diğer Tatar topluluklarının bulunduğu ülkelerle temas kurmak amacıyla Polonya Hükümeti tarafından zaman zaman kullanılmaktadır (Mach, 2008b: 151). Ayrıca bazı araştırmacılar tarafından 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da Müslüman göçmenlerin artış göstermesi sonucunda ortaya çıkan sosyo-kültürel sorunları çözmek için yaratılması düşünülen ılımlı Müslüman kimliği fikrine

⁶² Türkiye ve Arap ülkelerinden gelen gurbetçiler sayesinde Polonya’da önemli bir lezzet haline gelen kebab kültürü, Polonyalı Tatar örgütlerinin çıkarmış olduğu dergilerde İslam ülkelerinin mutfak zenginliği olarak tanıtılmaktadır. Polonya’da her şehirde birden fazla kebab restoranına rastlamak mümkündür. Ayrıca balolara ve gece partilerine katılan Polonyalılar için eğlence sonlarında kebab yemek bir rutin haline gelmiştir.

⁶³ Selim Chazbijewic 2017 yılından beri hem Kazakistan hem de Kırgızistan Büyükelçisi olarak görevini sürdürmektedir. Bkz: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nfs/DocDetails.xsp?id=WMP201700006045> ve <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nfs/DocDetails.xsp?id=WMP20170000604> (Erişim Tarihleri: 10.10.2018).

Polonyalı Tatar kimliğinin örnek oluşturabileceği düşünülmektedir. Çünkü Polonya’da yaşayan Tatarlar yüzyıllardır Müslüman kimliklerini korumayı başarmışken, Polonya toplumu ve değerleriyle de belli oranda bütünleşmeyi sağlamışlardır. Bu bağlamda çeşitli araştırmacılar, Müslüman göçmenlerin söz konusu ılımlı kimliklere sahip olma süreçlerinde Polonyalı Tatar topluluğu hakkındaki araştırmaların katkı sunabileceğini belirtmektedir (Mach, 2008b: 147).

Benzer bir şekilde eski tarihlerde Polonya’da bulunan Tatar topluluğunun bazı liderleri de başarılı bir şekilde Polonya kültürüne uyum sağlayan söz konusu topluluğun Doğu ile Batı’yı birbirine bağlamak adına eşsiz bir arka plan oluşturabileceğini düşünmüşlerdir. Örneğin Polonyalı Tatarların önde gelen entelektüellerinden Leon Kryczyński 1930 yılında “Litvanya topraklarındaki Tatar yerleşimi Müslüman dünyası toplumundan din sayesinde ayrı kalmamıştır... Polonya diplomasisi Polonya’yı ve İslam dünyasını birbirine yakınlaştırmayı hedefliyor... Polonyalı Müslümanlar tarafından Müslüman ülkelerle temas kurulacağı fikrinin Polonya diplomasisi tarafından kabul edildiğini vurgulamak gerekir” şeklinde bir açıklama yapmıştır (aktaran Chazbijewicz, 1989). Polonya’da Tatar hareketinin öncülerinden olan Olgierd Kryczyński (1932: 5-6) de *Rocznik Tatarski* dergisinde yaptığı “Doğu ve Batı’nın sentezini arayan büyük ideolojik hareket için Litvanyalı Tatarlar rol almaya çağrılır. Tatar topluluğu bu sentezin bir minyatürüdür. Amaç insanlık tarihine yeni bir çağ başlatacak yeni bir uygarlık yaratmak” açıklamasıyla söz konusu tarihte iki kültürün birleşimi için kendi topluluğunun örnek alınabileceğini vurgulamıştır.

Günümüzde de birçok araştırmacı Müslüman göçmenler için ortaya atılan “Avrupa-İslam” kavramını Polonyalı Tatarların melez kimliği üzerinden açıklamaktadır (Chazbijewicz, 2006; Cieslik ve Verkuyten, 2006, Mach, 2008b). “Avrupa-İslam” kavramı genel olarak İslam dinine ait pratiklerin yeniden yorumlanarak ifade edilmesi olarak anlaşılmaktadır. “Avrupa-İslam” bakış açısı hem Batı’da var olan toplumsal düzenin hem de İslam’ın sahip olduğu ilkelerin önemli değerlerinin birlikte kabul edilmesiyle oluşmaktadır. Söz konusu bakış açısı Avrupa kültürünün temel unsurlarına karşı çıkmayan ve cihad gibi bazı İslami kavramların olmadığı bir alanı ifade etmektedir. “Avrupa-İslam” kavramının temel amacı tutarlı bir şekilde İslami anlayışı ve Avrupa kültürünü sentezlemektir. Böylece “Avrupa-İslam” söylemi Müslüman dünyasında hakim anlayışa alternatif olarak geliştirilmektedir (Mach, 2008b: 148-149).

İslamın reforma ihtiyaç duyduğuna ilişkin ilk tartışmalar 19. yüzyılda Mısır'da başlamıştır. Bu reformcu fikirler çok geçmeden Arap dünyasının dışına yayılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Müslüman toplulukların bulunduğu Rus coğrafyasında bu fikirler sayesinde kapsamlı bir din-sosyal dönüşüm programı oluşturulmuştur (Mach, 2008b: 154). Sovyet topraklarında yaşayan Müslüman reformcu liderlerin bu fikirleri Sovyet sonrası topraklarda da etkilerini sürdürmüştür. Polonyalı Tatar entelektüelleri bu dönemde “Ceditçilik” ideolojisindeki modernleşme eğilimlerinden etkilenmişlerdir (Mach, 2008a: 35). Hatta Polonyalı Tatar entelektüelleri dinde reform fikrini seslendiren Volga Tatarları'ndan Abubu Nasr Al Kursavi'yi (1783-1814) öncülerini olarak görmektedirler (Bennigsen ve Wimbush, 1985: 38). Al Kursavi inanç ve akıl arasındaki çelişkiyi aşmaya çalışan Tatar modern akımının (Ceditçilik) babası olarak görülmektedir. Polonyalı Tatarları modernite üzerine etkileyen bir diğer önemli isim de İsmail Bey Gaspıralı (1851-1914) olmuştur. Bahsi geçen reformcular 19. yüzyılda Rus topraklarında yaşayan Müslüman topluluğuna yapılan baskıya bir çözüm aramışlar ve bu çözüm yolunu modernite ile İslamı birleştirmekte bulmuşlardır (Baldauf, 2001: 72).

“Avrupa-İslam” anlayışının hoşgörü, demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi kavramları içinde barındırması bağlamında rasyonel ve çağdaş bir ideoloji olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle Avrupa'da kalıplaşmış olan modernleştirilemez İslam dini anlayışına bu kavram karşı çıkmaktadır. Söz konusu ideolojiyi savunan entelektüellere göre İslami kavramlar modernite koşullarına uyum sağlayabilecek bir yapıya sahip ve değişime cevap verebilecek yeterliliktedir (Mach, 2008b: 146) . “Avrupa-İslam” anlayışının ne olduğuna dair tam ve net bir tanım yapılamamakla birlikte, söz konusu anlayış Avrupa doğumlu Müslümanların kendi kültürel aidiyetlerinden beslenen yönelimlerini, siyasal ve entelektüel çıkarımlarını gözetmektedir. Yani İslam değerleri ile Batılı kültür ve değerlerin biraraya getirilmesidir (“Avrupa İslamı” Ne Demektir?, 2015).

Doğulu kimliklerinden arınmak yerine sahip olduğu kimlikler arasında müzakere etme yolunu seçen Polonyalı Tatar topluluğu, bu başarıyı göstermesi nedeniyle son zamanlarda bazı araştırmacılar tarafından araştırma konusu olmuştur. Örneğin Wojciech Janicki (1999), Artur Konopacki (2008), Agata S. Nalborczyk (2008) ve Sosnowska (2011) gibi birçok akademisyen tarafından söz konusu topluluğun kimlik bileşenleri ve kültürleri çalışmalara konu edinmiştir. Kimliklerin müzakere edilmesi sürecinde Avrupa ve Müslüman kültür birlikteliği konusunda söz konusu topluluk yerel sorunlar ile karşılaşsa da,

kimliklerinden vazgeçmek yerine onlara eşit derecede önem vermiştir (Mach, 2008b: 150). Polonyalı Tatarlar hem buldukları bölgede sosyo-kültürel yaşama uyum sağlamayı, hem de sahip olunan kültür ve geleneğin ayırt edici unsurlarını korumayı başarmışlardır. Ayrıca Polonyalı Tatarlar İslam'a olan bağlılıklarını sürdürmüşler ve Müslüman göçmen grubuyla karşılaştıkları andan itibaren Tatar geleneği temelinde dinsel canlanmayı yeniden sağlamışlardır.

Kültürel birleşim ve kimliklerin uzlaşması sürecinde önemli bir rolü “aile” olgusu oynamıştır. Söz konusu topluluğun Polonya topraklarına yerleştiği ilk dönemlerde Hıristiyan kadınlarla evlenmeleri için dinlerini değiştirmeleri gerekmemiştir. Bu nedenle karışık evlilikler yaşanmış ve doğan çocuklar her iki kültürü benimseyerek yetişmiştir (Kryczyński, 1938: 97). Söz konusu dönemlerde karışık evlilik sonucu doğan çocuklar İslam dinini benimseyip Hıristiyan soyadlarına sahip olmuşlardır. Böylece “Tatar” ve “Müslüman” kimliklerin Polonyalı kimlik ile birleşmesine aracılık eden en önemli sosyal kurum “aile” olmuştur. Karışık evlilikler bu kimliklerin birlikte olma kabulünü kolaylaştırmıştır (Mach, 2008b: 150). Günümüzde Polonyalı Tatar topluluğunda hem İslam hem de Hıristiyan dinine ait ortak isimlere sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca Polonyalı Tatarların genellikle biri Müslümanlığı diğeri ise Polonyalı olmayı çağrıştıran iki ad kullandıkları görülmektedir. Polonyalı Tatarların sahip olduğu adlara ilerleyen başlıklarda örnekler verilmiştir.

Bahsedilen kimliklerin uzlaşması noktasında Polonyalı Tatarların vatanseverliği ve erken dönemlerden beri yapmış oldukları askeri hizmetler de önemli bir yer tutmaktadır. Polonyalı Tatarlar vatanseverliklerini ve ülkelerine olan bağlılıklarını Polonya kralları ve yakın tarihte Polonya Devleti Hükümetleri için katıldıkları savaşları ve isyanları örnek vererek belirtmektedirler (Bohdanowicz, 1944, 117). Polonya'da Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan savaşlarda söz konusu topluluğun göstermiş olduğu tutum vatanseverliğin bir kanıtı olarak hatırlanır. Yapılan birçok mülakatta Osmanlı-Lehistan arasında yapılan savaşlarda Tatarların Polonya halkı için kendi kardeşlerine karşı dahi savaştıkları notu düşülmüştür.

Polonyalı Tatarların kültürel ve kolektif kimliklerini müzakere etme sürecinde Polonya Cumhuriyeti Devleti'nin azınlıklara tanıdığı hakların da önemli etkisi bulunmaktadır. Polonya'nın sahip olduğu siyasal sistem, azınlık grupların etnik kimliklerini geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Polonya Cumhuriyeti'nde “ulus” kavramı baskın etnik grup ile sınırlı olmayıp Polonya-Litvanya topraklarında bulunan tüm yerleşikleri

kavramaktadır. Altın Orda topraklarından Polonya topraklarına göç eden Tatarlar yerleşim tarihlerinin ilk döneminden günümüze kadar vatandaşlığın bir ön koşulu olarak kendilerini ne yerel dine ne de ulusal kültüre bağlı olmak zorunda hissetmişlerdir (Mach, 2008b: 153).

Yukarıda bahsedilen bütünleşme süreci sonunda Polonyalı Tatar topluluğunun kimlik bilincinin ne ölçüde var olduğu sorusu tartışılabilir. Fakat “Polonyalı” olma, Tatar etnik kimliği ve Müslümanlık, Polonyalı Tatar topluluğunun kimlik bileşenlerinde birbirinden ayrılmaz unsurlardır. Sahip olunan üç kimlik bileşeni içinde dinsel kimlik, etnik Tatar kimliği ve kültürünün kaybedilmemesi için sürdürülmektedir (Janicki, 1999: 149). Bu durum ile ilgili örneklere Polonya’da sıkça rastlanır. Örneğin, Helina Szabanowicz’in öncülüğünde 7-8 Eylül 2001 tarihlerinde başlatılan “Müslüman Kültür Günleri” etkinlikleri günümüze kadar devam etmektedir.

Sonuç olarak Polonyalı Tatarlar tarafından sahip olunan kimlik bileşenleri bir sürecin ürünüdür. Polonyalı Müslüman olarak Tatarlar, İslam’a olan bağlılıklarını ve özgün Tatar geleneklerini sürdürmeyi başardıkları gibi aynı zamanda modern Batı fikirlerini, kavramlarını, alışkanlıklarını ve değerlerini de kabul etmeyi başarmışlardır. Söz konusu topluluğun sahip olduğu kimlik modeli değişen sosyal ve politik gerçeklik dikkate alınarak algılanmalıdır. Polonyalı Tatarların melez kimliğinin şekillenmesinde liderlerin, örgütlerin ve akademik çalışmaların oynadığı rol de önemlidir. Söz konusu kişilerin söylemleri ve ortaya koydukları bakış açıları büyük ölçüde kimlik oluşumunu da etkilemektedir. Bu nedenle Polonyalı Tatarların kimlik bilincini tartışırken saha çalışması ile materyaller arasında bir denge oluşturulması gerekmektedir. Çünkü bu konularda yazılmış materyallerin büyük çoğunluğu üyeleri tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, yazılı materyallerden çıkarılan sonuçların 1 Ekim 2017-2 Temmuz 2018 tarihleri arası yapılan saha çalışması sonuçları ile oldukça benzer olduğu söylenebilir. Örneğin, yapılan mülakatlarda Polonya’da yaşayan Tatarların tarihsel ve manevi olarak “Tatarlıklarını” tanımlama eğilimlerine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yazılı materyallerde bahsedilen “Polonyalı”, “Tatar” ve “Müslüman” kimlik görünümlerinin yapılan saha araştırmasında Polonyalı Tatarlar için günlük hayatta geçerli olduğu gözlemlenmiştir.

3.4. Kültürün Gelecek Kuşaklara Aktarılması

Butler’e (2001: 192) göre diaspora birden çok nesli kapsamalı; çünkü diaspora şartlarına sahip ve aynı zamanda bir tek nesillik dönem içinde anavatanlarına dönebilecek

durumda olan topluluklar “geçici sürgün” durumunu oluşturmaktadır. Butler’in (2001: 192) diasporaların birden çok nesli kapsamalı görüşünü kabul eden bu çalışma, diasporaların sahip olunan ortak tarih ve kültür ritüellerini gelecek nesillere aktarma gayreti içinde olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Polonyalı Tatarların söz konusu ritüellerini gelecek kuşaklara ne derece aktarabildikleri sorusuna cevap arayan çalışma, saha çalışmasını iki ana konu üzerinde yürütmüştür.

Saha çalışmasında incelenen konulardan birincisi kültürel değerler ve normlardır. Sosyologlara göre kültür, toplumların bir önceki kuşaktan öğrenilen özelliklerinden bahseder. Kültürün bu öğeleri gündelik hayatta bireyler tarafından paylaşılır. Ayrıca sahip olunan bu öğeler bireyler arasındaki iletişimin gerçekleşmesine yardımcı olur (Giddens, 2006: 12-123). Bu bağlamda kültürün bir sonraki nesle aktarımı, yaşanan toplum içinde ve gündelik hayatta var olan normların ve değerlerin öğrenilmesi ile gerçekleşir.

Kültür kavramı sosyolojide en çok işlenen kavramlardan biridir. Anthony Giddens’a (2006: 122) göre kültür, bir toplumun ya da toplumdaki grupların yaşam biçimlerine gönderme yapar. Yani gündelik yaşamda sanat, edebiyat, müzik ve resim gibi alanlarla eşdeğer olarak tanımlanan kültür, aslında bundan çok daha fazla şeyi ifade etmektedir. Kültür, toplum üyelerinin giyim alışkanlıklarını, evlilik geleneklerini, dinsel törenlerini ve hatta boş zamanlarında yapmış oldukları etkinlikleri de kapsamaktadır. Normlar ise bir kültürün değerlerini içeren veya onları yansıtan davranış kurallarıdır (Giddens, 2006: 122). Giddens’a (2006: 123) göre günlük yaşamda yapmış olduğumuz davranışlar ve alışkanlıklarımızın birçoğunun temeli kültürel normlarda yatmaktadır.

Gündelik hayatta sergilemiş olduğumuz davranışlar, jestler ve ifadeler kültürel etkenlerden etkilenmektedir. Polonya’da gerçekleştirilen mülakatlar sırasında Polonyalı Tatarların Lehlere göre daha konuksever ve samimi oldukları gözlemlenmiştir. Özellikle gerçekleştirilen mülakatlar sırasında Türk olduğumu öğrenen Tatarların beni kendi kültürlerinin bir parçası olarak görmeleri ve bu yüzden bana daha içten davranmaları dikkatimi çekmiştir. Bunun yanında Polonyalı Tatarların Müslüman biri ile konuşurken “günaydın”, “nasılsın”, “güle güle”, “merhaba”, “inşallah”, “selamun aleykum”, “Allah” ve “çok şükür” gibi Türkçe ve Arapça sözcükleri kullandıklarına tanık olunmuştur.

Bir toplumun kültürünü maddi olmayan inanç, düşünce ve değerler oluşturduğu gibi maddi olarak nesnelere, simgelere veya teknolojiye de oluşturmaktadır (Giddens, 2006: 123). Bu

nedenle kültürün öğrenilmesi ve aktarılması örgütlerin yapmış oldukları faaliyetler sayesinde de gerçekleştirilebilmektedir. Bu bağlamda Polonyalı Tatarların kültürlerini gelecek kuşaklara ne derece aktarabildiklerini inceleyen çalışmanın bir diğer konusunu Polonyalı Tatarların örgütlenme biçimleri oluşturmaktadır. Özellikle Polonyalı Tatar topluluğunda örgütsel faaliyetlerin Tatar kültürünün korunması ve devamlılığı için oldukça önemli olduğu gözlemlenmiştir. Çünkü Müslüman olmayan bir ülkede nüfusu az olan bir topluluğun kültürel değişim yaşaması normaldir. Bu bağlamda azınlık grubunu bir arada tutan ve geleneklerin unutulmaması için faaliyetlerde bulunan örgütler, kültürel değerlerin aktarılması konusunda da önemli bir görevi üstlenmektedir.

3.4.1. Kültürel Değerler ve Normlar

Farklı kültürlerin iç içe geçmesi veya harmanlanması sürecinde sahip olunan pratiklerin değişime uğraması oldukça normaldir. Özellikle genç kuşaklarda kültürel kimliğin görünümüleri bir aktarımdan ziyade daha çok zamanın koşullarına göre şekillenmektedir.

Kültürel değerler, normlar ve gelenekler konusunda yapılan mülakatlar ve gözlemlerde Polonyalı Tatarların eski Tatar ve Müslüman adetlerini tam olarak yerine getirme konusunda sıkıntı yaşadıkları görülmektedir. Müslüman olmayan toplumların içinde azınlık olan Müslüman toplulukların bazı gelenekleri sürdürmesi oldukça zor olabilmektedir. Bazı geleneklerin ve adetlerin yeni gelinmiş olan ülkelerde uygulanamamasından dolayı değişikliklere uğraması normal karşılanmalıdır. Ayrıca bu gelenek ve adetlerin değişimine neden olan en önemli unsurlarından biri de zaman ve modern hayattır.

Polonyalı Tatarların geçmişte sahip oldukları kültürel değerleri, normları ve adetleri günümüzde ne kadar yaşatabildikleri konusu ile ilgili veriler yapılan mülakatlardan ve gözlemlenen dernek faaliyetlerinden toplanmıştır. Çünkü Polonyalı Tatarların tarihi ve kimliği üzerine geniş bir literatür bulunmasına rağmen, topluluğun günümüzde sahip olduğu gelenekler üzerine akademik yazında bir boşluk bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar neticesinde, Polonyalı Tatarların kültürlerinde kısmı değişimler gözlenmiş, ancak günümüze kadar sürdürdükleri geleneklerin varlığı da saptanmıştır. Şehir bölgelerinde yaşayan ve herhangi bir Tatar ya da Müslüman bir örgütlenme ile çok fazla ilişkisi bulunmayan Polonya'daki Tatarlar ile kırsal bölgelerde bulunan Tatarların gelenek ve adetlerine aynı

derecede bağı bağı kalmadıkları anlaşılmıştır. Yapılan mülakatlar sırasında Polonya’da yaşayan yaşlı Tatar nüfusunun genç nüfusu geleneklere uygun hareket etmedikleri için eleştirdikleri de gözlemlenmiştir.

3.4.1.1. Evlilik ve düğün ile ilgili adetler

Polonya’da mevcut olan yasal evlilik şekli vatandaşların sicil dairesinde Medeni Yasa uyarınca evlilik gerçekleştirmeleridir. Polonya’da geleneksel Müslüman evliliği resmi evlilik yapıldıktan sonra ilgili evlilik belgelerinin imama gösterilmesi şartıyla yapılabilmektedir. On bir kilise Polonya’da yasal olarak dini evlilik gerçekleştirirken, MZR’ye bu hak verilmemiştir. Bu nedenle MZR tarafından gerçekleştirilen evlilikler yasal olmamakta sadece İslam kurallarına uygun olarak bireylerin evliliğe girmesi anlamı taşımaktadır (Nalborczyk ve Borecki, 2011: 354). Fakat belirtmelidir ki İmam nikahı Polonyalı Tatarlar için oldukça önemlidir. Her ne kadar devlet tarafından MZR’ye nikah kıyma hakkı verilmemiş olsa da yapılan görüşmelerde Müslüman olan Polonyalı Tatarların resmi nikahtan sonra mutlaka imam nikahı kıydırdıkları belirlenmiştir.

Polonyalı Tatarlar kadının ve erkeğin eşitliği konusunda bir bilince sahiptirler. Bu nedenle Tyszkiewicz’e (1989: 289-290) göre Polonya’ya yerleşen Tatarlar hiçbir zaman çok evlilik yapmamışlardır. Tatar kadınlar iş ve sosyal hayatta erkekler kadar aktiftirler. Ayrıca yapılan görüşmelerde Tatar kadınların yapmış oldukları faaliyetler ya da eğlence amaçlı etkinlikler için kendilerini izin almak zorunda hissetmedikleri görülmüştür. Polonyalı Tatarların bu özellikleri onların kadına verilen değer noktasında diğer Müslüman toplumların birçoğundan farklı konumda olduğunu göstermektedir.

Polonyalı Tatarların düğün geleneği hem Polonya hem de Tatar geleneklerinin hakim olduğu buluşmalar şeklini almıştır. Örneğin Adam Jakubowski⁶⁴ (Görüşme, 30 Haziran 2018) “Kız isteme, kına gecesi ve nişan gibi adetler bizden sonraki nesillerde pek kalmadı. Hatta bu adetleri bizim neslimiz dahi bilmemektedir. Ben 53 yaşındayım ancak bu adetleri fazla bilmiyorum. Bunlar eski adetlerdir. Polonya’da gençler sadece nikah ve düğün yaparlar. Dini nikahın da Białystok ve Gdańsk’ta yaygın olduğunu düşünüyorum. Aslında pek çok eski adetlerimizin unutulduğunu düşünüyorum. Hatta artık gençlerimizin tamamen adetlerini unutmasından korkuyorum. Umarım böyle olmaz” sözleriyle günümüzde Polonyalı Tatar gençlerin geleneksel Tatar evlilik törenlerini çok fazla ciddiye almadığından

⁶⁴ 12 Numaralı Kaynak Kişi.

şikayet etmektedir. Yapılan görüşmelerde geçmişte kız isteme adetinin yerleşmiş bir adet olduğu ortaya çıkmıştır. Fakat günümüzde karışık evliliklerden ötürü Polonya’da kız isteme adeti neredeyse tamamen uygulanmamaktadır. Buna karşın Tatarların düğün töreni ile ilgili adetlerini devam ettirdikleri söylenebilir.

Günümüzde genç Tatarlar genellikle birbirleriyle tanışırlar ve evlenmeye karar verdikten sonra ailelerine bildirirler. Aileler tanıştıktan sonra düğün tarihi belirlenir. Düğünlerde Polonya müziği ve dansları yapılmaktadır. Evlenen çiftlerin yakınları ve akrabaları düğünden önce hediyelerini evlenen çifte sunarlar. Bu gibi özellikler Polonyalı vatandaşların uygulamış oldukları sıradan düğün gelenekleridir. Fakat Polonyalı Tatarlar diğer Polonyalılarından farklı olarak düğün günü öğleden önce damadın evinde toplanırlar. Damadın evinde konuklara yemek ve yiyecek ikram edilir ve evlilik hakkında sohbetler gerçekleştirilir. Söz konusu davranış Tatarların geleneksel evlilik törenlerinin bir parçasıdır (Nalborczyk, 2009: 63).

İkram ve sohbet sonrası bir masa etrafında imamın yanında toplanılır. İmamlarla birlikte dualar okunur ve masanın etrafında üç tur atılır. Bu olaydan sonra tüm konuklar gelinin evine gider. Gelinin annesi ve babası ellerinde tuz ve ekmek ile damadı bahçede karşılar. Bu sırada gelinin kız kardeşi veya akrabalarından birinin elinde kuşyemi bulunur⁶⁵ (Borawski ve Dubiński, 1986: 192).

Evlilik kutlaması gelinin evinde ya da eve yakın bir bahçede devam eder. Fakat son zamanlarda evlilik törenleri için aileler genellikle köy camisini ya da Müslüman dua evlerinin bahçelerini kullanmaktadır. Bunun nedeni Polonya’da bulunan Tatar köylerindeki cami bahçelerinin oldukça düzenli ve güzel bir görünüme sahip olmasıdır. Fakat görüşme sırasında bazı Tatarlar, Hıristiyanların kilisede evlenmelerine özenen Müslüman çiftlerin camide evlemek istediklerini belirtmişlerdir. Evlilik töreni, üzerinde mum, su, ekmek ve tuz bulunan beyaz örtü ile kaplanmış bir masada devam eder. Evlenen çift, kibleye bakacak şekilde bir koyun derisinin üzerinde imamı bekler.

⁶⁵ Kuşyeminin yeni evlenen çifte zenginlik ve mutluluk getireceğine inanılmaktadır.

Görsel 3.17. Müftü Tomasz Miśkiewicz Tarafından Gerçekleştirilen Düğün Töreni

İmam geldikten sonra evlilik üzerine vaaz verir ve dualar okur. Dualar okunduktan sonra gelinin yüzü bir peçe ile örtülür. İmam, çifte yüzüklerini uzatır ve iyi dilekler eşliğinde çiftler yüzüklerini birbirinin parmaklarına geçirir. Bu sırada gelinin akrabalarından biri gelinin yüzünde bulunan peçeye dokunmak zorundadır. Dini tören bittikten sonra geleneksel yemekler ve danslar ile düğün eğlencesi başlar.

Günümüzde Polonyalı gençlerin eş seçiminde etnik ve dini kimliğin öneminin az olduğu belirtilmiştir. Fakat 10 Nisan-2 Temmuz 2018 tarihleri arasında Polonya’da yapılan anket cevaplarında “mutlaka Tatar” ya da “mutlaka Müslüman” olması şeklinde cevaplar da alınmıştır. Nalborczyk (2009, 64) da geçmişte “Polonya-Litvanya Tatarları”nın kendi etnik kökenlerinden birini evlilik için öncelik haline getirdiklerini söylemektedir. Ayrıca 1900lü yıllara kadar Tatar kökenli vatandaşların özellikle Polonya, Litvanya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Rusya gibi ülkelerde bulunan Tatarlar ile evlilikler gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Aileler ve akrabalar eş seçimlerinde birbirlerine yardımcı olmaktadır. Özellikle geçmişte Tatar baloları ve aile buluşmaları gençlerin birbirlerini tanımalarına vesile olmuştur (Nalborczyk, 2009: 64). 1930lu yıllara kadar popüler olan balolara komşu ülkelere aileler de davet edilmekteydi (Nalborczyk, 2009: 65).

3.4.1.2. Doğum, sünnet ve adlar ile ilgili adetler

Polonya’da doğumlar hastanelerde yapılmaktadır. Doğum yapacak kişinin yanında annesi ve kayınvalidesi bulunur. Doğumu gerçekleştiren anne doğum yapıldıktan birkaç gün sonra yakınları ve arkadaşları tarafından hastanede ziyaret edilir. Bebek hastaneden çıkartılıp eve getirildiğinde bebeğin ailesi yeniden yakın akrabalar ve arkadaşlar tarafından hediyeler ile birlikte ziyaret edilir. Genellikle bebek için mütevazi hediyeler seçilir. Bebeğin

babasına pahalı alkoller hediye etmek ise bölge Tatarlarına sirayet etmiş bir Polonya geleneğidir.

Polonya’da doğum sonrası bebek için Müslüman toplulukların uyguladığı kurban kesme geleneği bulunmamaktadır. Fakat yeni doğan bebeğe ad verilirken kulağına ezan okunur ve üç kere adı söylenir. Yapılan görüşmelerde bu geleneğin günümüzde de devam ettiği öğrenilmiştir. Çocuğun kulağına ezanla söylenen ad, cami imamı tarafından mescit defterine kaydedilmektedir. Son zamanlarda bazı aileler çocuklarına ezanla birlikte isim verdikten sonra çocuklarını Katolik Kilisesi’nde vaftiz ettirmektedir. Bu dini töreni uygulayan aile bireylerinden biri Hıristiyan olduğu için vaftiz töreni uygulanmaktadır. Fakat Tatarlar için bu vaftiz töreninin bir dini niteliği bulunmamaktadır. Vaftiz edilen çocukların kötü şanstın korunduğuna inanan Tatarlar bu töreninin uygulanmasında bir sakınca görmemektedirler (Altun, 2014: 3).

Polonyalı Tatarlar genellikle çocuklarına iki isim birden koyarlar. Bunlar Tatar, Müslüman, Slav ya da Litvanya kültürü gibi farklı kaynaklardan olabilir. 20-30 yıl öncesine göre Polonya’da yaşayan Tatarlar arasında Tatar-Müslüman kaynaklı isimler günümüze kıyasla daha yaygındı (Altun, 2014: 2). Günümüzde Polonya’da yaşayan Tatar aileler ya Müslüman ve Tatar isimlerine benzeyen Polonya’da yaygın olan isimleri tercih etmekte ya da hem Lehçe hem de Müslüman-Tatar ismini birlikte kullanmaktadır. Müslüman-Tatar isimlerine yakın olduğu için tercih edilen isimlere örnek olarak; Maciej-Musa, Aleksander-Ali, Jósef-Yusuf, Jachja-Yahya, Tomasz-Tamerkan, Artur-Ahmet ve Stefan-Mustafa vb. adları verilebilir. Müslüman adların Leh adlarına benzetilmesi uygulamasına da sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin çocuğun kulağına ezanla okunan Hanife adı nüfus cüzdanına “Chanifa”, Cennet “Dzenneta”, Cemile “Dzemila”, Ayşe “Ajsza”, Meryem “Mierjema”, Helime “Halina”, Züleyha “Zulejka” ve Melike “Izabela” olarak yazılmaktadır (Altun, 2014: 3).

Polonyalı Tatarların sahip olduğu doğum ile ilgili adetlerin çoğu Polonya kültürünün etkisindedir. Söz konusu etkiye verilebilecek en güzel örnek doğum sonrası yapılan eğlence düzenlemeleridir. Bebeğin doğumundan bir ay sonra aile tarafından bir kutlama organize edilir ve bebek süslenerek gelen ziyaretçilere gösterilir. Eğer doğan çocuk ailenin ilk çocuğu ise kutlamalar sadece bir gün değil, birkaç gün devam eder ve sonrakilere göre daha büyük ve coşkulu olur. Fakat büyük şehirlerde yaşayan aileler günümüzde bu tarz kutlamalara

önem vermemektedir. Akrabalarından uzak şehirlerde yaşayan gençler, bebekleri belli bir yaşa geldikten sonra ailelerini ziyaret ederek çocuklarını onlara tanıtırlar.

Gerçekleştirilen mülakatlarda sünnet ile ilgili ritüeller sorulduğunda, Polonyalı Tatarların genel olarak cevabı şu şekilde olmuştur: Bazı Polonyalı Müslüman Tatar aileler erkek çocuklarını üç yaşına kadar hastanelerde sünnet ettirirler. Sünnetten sonra dini geleneğe göre mevlüt okutulmakta fakat herhangi bir eğlence düzenlenmemektedir. Bunun nedeni Polonya toplumunda kız ile erkek çocuğun eşit olduğu ve dini bir uygulamanın yerine getirilmesine bağlı olarak erkek çocukların sünnet edildiği görüşünün olmasıdır.

3.4.1.3. Cenaze ile ilgili adetler

Polonyalı Tatarların vefatının ardından yüksek sesle ağlama ya da ağıt yakma gibi davranışlara çoğunlukla rastlanmamaktadır. Vefat eden kişinin yakınları cenazenin ne zaman mezarlığa defnedileceği hakkında bilgilendirilir. Vefat eden kişinin cinsiyetine göre cenazeyi dini usüle göre yıkamayı bilen erkek veya kadın cenazeyi yıkayıp, kefenleyip tabuta koyar. Cenaze öğlen ya da ikindi namazından sonra Tatar mezarlığına defnedilir. Cenaze, önceden tapusu alınmış olan yere dini üsüle göre gömülmektedir. Cenazenin gömüleceği yerin tapusu cenaze müdürlüğünden alınmalı ve cenaze defnedilirken tapu mutlaka cenaze sahibi ailenin yanında bulunmalıdır. Mezar kapandıktan sonra imam eşliğinde Kur'an okunur ve dualar edilir. Dualar edildikten sonra cenazeyi uğurlamaya gelenlere cenaze sahipleri tarafından akşam yemeği ikram edilir.

Görsel 3.18. Polonyalı Tatarların Mezarları

Yapılan gözlem neticesinde birçok Polonyalı Tatar ailenin cenazelerini dini üsüle göre hazırlayıp defnedtiği belirlenmiştir. Fakat günümüzde cenazelerin defnedildiği Tatar mezarlıkları Müslüman mezarlıklarından farklı görünmektedir. Bunun en önemli nedeni

karişik evlilik sonucu aile içinde bulunan herhangi bir Hıristiyanın da Müslüman yakınının yanına gömülmesidir. Bu nedenle mezarlık ziyaretlerinde aynı mezar taşında iki aile üyesinin ismine rastlanabilir. Benzer bir biçimde, eşlerin aynı mermerden yapılmış tek kabirde gömüldüğüne şahit olunabilir. Ayrıca ay ve yıldızın bulunduğu mezar taşlarında Hıristiyanların kutsal kitaplarında geçen “Pókoj jej duszy-Pókoj jego duszy” (Tanrı ruhunu huzura kavuştursun) ve “Bóg tak chciał” (Tanrı’nın bir arzusudur) gibi ifadelerle rastlanmaktadır. Benzer bir şekilde son dönemlerde bazı Tatar aileler Hıristiyan geleneğinde rastladığımız tabutla birlikte toprağa defnetme yöntemini uygulayarak cenazelerini defnetmektedir. Bu gibi gelişmelerin sonucunda, aynı mezarlık alanı içinde eski mezarlık ve yeni mezarlık şeklinde ayrıma gidildiği görülmüştür.

3.4.1.4. Bayramlar ve festivaller

Polonyalı Tatarlarda geniş bir bayram tanımı olduğu ifade edilebilir. Çünkü yapılan görüşmelerde doğum günleri, yılbaşı ve aileler arasında düzenlenen balolar da bayram olarak tanımlanmıştır. Görüşmelerde bayramlara ilişkin sorular yöneltildiğinde Polonyalı Tatarlar, bir yandan dini bayramların, diğer yandan geleneksel kutlamaların üzerinde durmuşlardır. Bu nedenle bu başlık altında geleneksel kutlamalar dini bayramlardan ayrı tutularak festival kutlamaları şeklinde değerlendirilmiştir.

Sovyetler Birliği destekçisi Polonya hükümetleri dönemlerinde Polonya’da dini içerikli bayramlar ve geleneksel kutlamalar sistemli bir şekilde yasaklanmıştı. Yapılan görüşmeler ve mülakatlar neticesinde Polonyalı Tatarların komünizm zamanlarında dini bayram kutlamalarını özgürce gerçekleştiremedikleri söylenebilir.

1 Ekim 2017-2 Temmuz 2018 tarihleri arasında görüşülen Polonyalı Tatarlar, bayram kutlamalarının nasıl yapıldığını ve kültürel canlanmaya yeniden nasıl dönüldüğünü aktarmışlardır. Birçok görüşmeci en önemli dini bayramlarının Ramazan ve Kurban Bayramları olduğunu ve bu bayram günlerinde muhakkak mezarlıkları ziyaret ettiklerini vurgulamıştır. Katılımcılardan Julia Jakobowska⁶⁶ “En önemli bayramlarımız Ramazan ve Kurban Bayramlarıdır. Bu dönemlerde birbirimizi ziyaret ediyoruz. İlk olarak köylerimize gidiyoruz ve mezarlıklarda eskilerimize dualar okuyoruz.” şeklinde açıklama yapmıştır. Bir diğer katılımcı ise “Erkekler camiye gider. Sonra herkes evine döner, kahve içilir.

⁶⁶ 18 Numaralı Kaynak Kişi.

Akrabalarımızın bayramını tebrik ederiz. Aileler toplanırlar ve mezarlıklar ziyaret edilir. Aile içindeki ölümler için dua ederiz.” açıklamalarıyla bayram kutlamalarını özetlemiştir.

2007 yılından beri MZR tarafından Podlaskie Dni Bajramowe (Podlaskie Bayram Günleri) organize edilmektedir. MZR'nin bu etkinliği düzenlemesindeki en önemli amaç, genç ve yaşlı Tatarları bir araya getirmektir. MZR 2011 yılında yayınlamış olduğu *Tatarzy Muzułmanie w Białymstoku Informator* (2011: 26-27) (Białystok'daki Tatar Müslümanları Tanıtımı) el kitabında Podlaskie Bayram Günleri şu şekilde açıklanmıştır:

“Tatar kimliğini genç nesillere göstermek için bayram buluşmaları önemli bir fırsattır. Tatar kültürünü devam ettirmek, töre ve tarihini unutmamak için Bayram Günleri buluşmalarına önem veriyoruz. Bu günler sadece dini kutlamalar için değil, geleneksel faaliyetlerimizi hatırlamak için organize edilmektedir. Bu günler sayesinde Tatarlar bir araya gelerek aralarındaki bağları kuvvetlendirir ve devam ettirir. Bayram Günleri etkinlikleri tarihi konferanslar, Tatar dans gösterileri ve sergi ziyaretleri şeklinde gerçekleştirilir. Ayrıca açık alanda geleneksel Tatar yemekleri pişirilir.”

Görsel 3.19. 2018 Yılı Ramazan Bayramı Kutlaması

Dini bayram kutlamaları dışında, “Polonya Tatarları” için önem taşıyan bayramlar arasında Nevruz da bulunmaktadır. Nevruz Bayramı 21 Mart günü kutlanmakta ve baharın gelmesi, tabiatın yeşillenmesi olarak kabul edilmektedir. Nevruz Bayramı için Polonyalı

Tatarlar köylerini ziyaret ederler ve geleneksel tatlılar yaparlar. Fakat Nevruz kutlamalarını yapan Polonyalı Tatar aile sayısı oldukça azdır (Szum ve Cieśliński, 2012: 93).

Benzer bir şekilde Polonya Tatarları için çok popüler olmayan fakat kültürel canlanmaya önem veren aileler tarafından kutlanan bir diğer bayram da Hidrellez'dir. Mayıs ayının ilk pazar günü kutlanan bu bayramda gençler, köylerinde bulunan nehrin yakınına giderler ve ateş yakarlar. Akşam olduğunda tüm köy sakinleri ateşin etrafında toplanırlar. Dua okunduktan sonra topluluk içinde bulunan en yaşlı kişi ateşin üstünden atlar ve diğerleri de onu takip eder. Gün içinde oyunlar oynanır, danslar edilir, yemek yenir ve sohbet edilir.

Bayram kutlamaları ve festivaller Polonyalı Tatarların etnik karakteristiğini yansıtan ve aynı zamanda topluluğun bir araya gelmesini sağlayan önemli bir etkidir (Szum ve Cieśliński, 2012: 93). Aynı şekilde geçmiş mirasını aktaran ve kültürel varlığı koruyan, Tatar kimliğinin en net hissedildiği etkinlik alanı da son dönemlerde kutlanmaya başlanan Tatar festivalleridir. Bu yıl dördüncüsü kutlanan "Festiwal Kultury Tatarskiej" (Geleneksel Tatar Festivali), Związek Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej (Polonya Cumhuriyeti Tatarlar Birliği) tarafından Białystok'ta Podlaskim Müzesi Kültür Alanı'nda düzenlenmiştir. İki gün süren festival kutlamaları 30 Haziran ve 1 Temmuz günlerinde yapılmıştır. Polonya'nın birçok şehrinden gelen katılımcılar, kutlamalar sırasında çeşitli akademisyenler ve Tatar dernekleri başkanları tarafından Tatar tarihi ve kültürü hakkında bilgilendirilmiştir. Tatar tarihi ve kültürü hakkında yapılan açıklamalar sonrası Buńczuk grubu tarafından Tatar dans gösterileri, şiir ve şarkıların yer aldığı performans gösterisi sergilenmiştir. Söz konusu kutlamalara Buńczuk grubu dışında, farklı ülkelerden de dans grupları davet edilmektedir. Bu yıl düzenlenen 4. Geleneksel Tatar Festivali'ne Çeçen halk dans gösterisini sunan LOWZAR grubu davet edilmiştir. Gösteri ve müzik grubu olan Buńczuk hakkında ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak bilgilendirme yapılacaktır.

Görsel 3.20. 4. Geleneksel Tatar Festivali 2018

Eğlenceye ek olarak “Polonya Tatarları” hakkında bilgilerin sunulduğu Geleneksel Tatar Festivali’nde Tatarlara ait eski eşyaların sergilendiği ve geleneksel Tatar yemeklerinin tadılabildiği alanlar bulunmaktadır. Ayrıca çevre yerleşim yerlerinden gelen Tatar olmayan vatandaşlar için geleneksel Tatar ve İslam figürlerinden yapılmış hediyelik eşya ve Tatar ve İslam tarihi hakkında kitap standları açılmaktadır. Bu sayede Tatar dernekleri ve Tatar aileleri kendilerine maddi kaynak sağlamaktadır. Festival hem Lehler hem de Polonya’da yaşayan Müslüman gurbetçiler tarafından ilgi görmektedir. Ayrıca dördüncüsü gerçekleştirilen söz konusu festivalde Kırım’dan yasa dışı yollarla Polonya’ya gelip yerleşmiş olan Tatar mülteciler ile de karşılaşmıştır.

Geleneksel Tatar Festivali’nde çeşitli Tatar oyunları ve yarışmaları düzenlenmektedir. Bunlardan en ilgi göreni at üstünde hedefi okla vurma yarışmasıdır. Ayrıca “Polonya Tatarları”nın geçmişteki binicilik kabiliyeti ve askeri başarılarını göstermek için festivallerde at üstünde çeşitli gösteriler yapılmaktadır. Asker kıyafetleri ile kılıç kuşanmış süvari geçişleri ise festivalin bir diğer popüler görsel şölenidir.

Görsel 3.21. 4. Geleneksel Tatar Festivali'nde At Üstünde Yapılan Gösteriler

Son yıllarda geleneksel hale getirilmiş olan bir diğer Tatar festivali ise “Sabantui” (Sabantuy) Festivali'dir. 4 Ağustos 2018 tarihinde düzenlenen festivalin öncüsü Tatarska Jurta'nın (Tatar Yurdu) sahibi Dżenneta Bogdanowicz olmuştur. Kruszyniany Köyü'nde kültürel Tatar yemeklerini ziyaretçilere sunan Bogdanowicz, kendisi gibi Tatar olan kocası Mirek ile evlendikten sonra Kruszyniany Köyü'ne yerleşmiş ve kültürel faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetlerden biri de Tatarların asırlık festivali olan Sabantuy Festivali kutlamalarının yeniden başlatılmasına öncülük etmektir.

Sabantuy Festivali; Tatarska Jurta (Tatar Yurdu), Centrum Edukacji i Kultury Muzułmańskiej Tatarów Polskich w Kruszynianach (Polonya Cumhuriyeti Kruszyniany Müslüman Tatar Eğitim ve Kültür Merkezi) ve Fundacja Tatarskie Towarzystwo Kulturalne (Tatar Kültür Derneği) tarafından 3 Ağustos 2018'de Kruszyniany Köyü'nde düzenlenmiştir. Saha çalışması 2 Temmuz'da tamamlandığı için söz konusu festivale katılım yapılamamış, ancak Dżenneta Bogdanowicz ile görüşme gerçekleştirilmiştir. 17 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen görüşmede Bogdanowicz⁶⁷ Sabantuy Festivali hakkında önemli bilgiler vermiştir:

“Sabantuy oyunları, dansları, şarkıları, gösterileri ve lezzetleri bir araya getirir. Geleneksel spor müsabakaları festivalin bir parçası olarak yapılmaktadır. Farklı mesafelerde yüksek atlama, güreş ve at yarışları oyunları yapılır. Tatarlar Sabantuy için atların bile hazırlandığına inanır. At yarışını kazanan, köyün en yaşlısı tarafından ‘baatyra’ unvanına laik görülür. En iyi atı yetiştiren manasına gelen bu unvan bir sonraki festivale kadar korunur. Diğer oyunların ödülleri ise kumaştan yapılmış işlemeli gömlekler, masa örtüleri ve havlulardır. Tarihsel olarak Sabantuy, Tatarların tüm yıl boyunca hazırlandığı bir

⁶⁷ 4 Numaralı Kaynak Kişi.

etkinliktir. Kumaştan yapılmış bu ödülleri tüm sene boyunca genç Tatarlar işlemektedir. En önemli Tatar oyunlarından biri toprağa çakılmış olan uzun direğe tırmanma oyunudur. Bir diğeri ise koşan atın boynuna ip dolamadır. Ayrıca bir diğere eğlenceli oyun da ayakkabıyı en uzağa fırlatma oyunudur. Festivale katılanlar Krusyzniany’de köylüler tarafından hazırlanmış olan fuar alanına gelir. Burada el sanat atölyelerini görür ve dans ve şarkı gösterilerine katılırlar. Ayrıca Tatarların yapmış olduğu her etkinlikte mutlaka var olan Tatar mutfağı katılımcılara öğretilir ve tattırılır. Son olarak eski Tatar kostümleri giyen bir grup tarafından ok ve yay ile birlikte at eşliğinde binicilik gösterileri yapılır. Sabantuy Festivali’ne gelen yerel halk Tatar kültürünü tanımakta ve Tatarlar ile kaynaşmaktadır. Ayrıca dışarıdan birçok katılımcının ziyaret ettiği bu festival köylüye maddi kazanç da sağlamaktadır.”

3.4.1.5. Müzik ve dans

Belirli bir kültürün ve grubun yapmış olduğu müziğin grup kimliğini yansıtmaması bakımından önem arz ettiği düşünülmektedir. Bir topluluk için müziğin ve dansın grubu nasıl yansıttığı kadar grubu nasıl inşa ettiğinin de altını çizmekte fayda vardır (Frith, 1996: 108). Polonyalı Tatarlar günümüzde birçok alanda olduğu gibi müzik alanında da kültürel bir canlanma yaşamaktadır. 2000 yılında kurulan Buńczuk Grubu sayesinde genç Polonyalı Tatarlar hem kültürlerini ve geleneklerini öğrenmekte hem de yapmış oldukları gösteriler neticesinde eğlenmektedirler. Buńczuk Grubu ile başlayan eğlenceli Tatar dans gösterilerinin gençlere cazip gelmesi son yıllarda genç Tatarların kültür ve tarihlerine olan ilgilerinin artmasını sağlamıştır.

Özellikle son yıllarda festival, düğün ve Tatar balolarında (aile buluşmaları) müzik ve dansın önemli bir ritüel olarak yer aldığını ifade etmek gerekir. Ayrıca dans etmek Polonya kültürünün önemli bir parçasıdır. Bu nedenle son dönemlerde gençlere öğretilmek istenen Tatar dans figürleri gençler tarafından ilgi ile karşılanmaktadır. Bu aktivitenin çok fazla ilgi görmesi sonucu son yıllarda yapılan etkinliklerde ve festivallerde Tatar dans organizasyonlarının yapılmasının artık geleneksel hale geldiği söylenebilir.

Görsel 3.22. Kruszyaniy Köyü'nde Gerçekleştirilen Tatar Dans Gösterisi

Sistematik olarak Tatar dans gösterileri 19. yüzyılda Vilnius bölgesinde yaşayan Tatarlar tarafından başlatılmıştır. Çünkü bu dönemde zengin ailelerin balo düzenlemeleri oldukça popüler olmuştur. İki yüzden fazla katılımcının bulunduğu ve Polonya'dan gelen akrabaların da yer aldığı bu baloların amacı kültürel kaynaşmayı ve ailelerin tanışmasını sağlamaktı (Szum ve Cieśliński, 2012: 94).

1. Dünya Savaşı yıllarında savaş koşulları nedeniyle aileleri biraraya getiren balolar Polonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanana kadar düzenlenememiştir. 2. Polonya Cumhuriyeti kurulduğunda Tatarlar balo ve aile buluşmaları etkinliklerine kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Bu dönemde Vilnius, Novogrodak ve Slonim şehirleri ünlü ve büyük Tatar balolarının düzenlenmesi sebebiyle Tatarlar arasında oldukça popüler hale gelmiştir. 2. Dünya Savaşı yıllarında savaş koşulları ile Tatarlar balo düzenlemelerine yeniden ara vermek zorunda kalmışlardır. Söz konusu ara 1950'lerin ikinci yarısına kadar sürmüştür. Polonyalı Tatarlar 1950li yılların ikinci yarısında geleneksel balolarını Skolko'da yeniden canlandırmış ve günümüze kadar devam ettirmiştir (Tatarzy Muzułmanie w Białymstoku Informator, 2011: 22). Günümüzde özellikle Białystok şehrinde Tatar aileler balolar düzenlemekte ve Tatar müziği ile Polonya Halk melodilerini çalmaktadırlar. Ayrıca son dönemlerde Kırım ve Volga bölgesinin halk ezgileri de Polonyalı Tatarlar tarafından dinlenmektedir. Benzer bir şekilde ailelerin düzenlemiş olduğu balolar dışında 2009 yılından beri MZR tarafından düzenli olarak dini bayram kutlamaları sonrası gece balo

buluşmaları düzenlenmektedir (Tatarzy Muzułmanie w Białymstoku Informater, 2011: 26). Bunlardan biri de 15 Haziran 2018 tarihinde “BAL TATARSKI” adında Białystok’ta düzenlenen balo gecesidir. Białystok ul.Saint Roch 14 adresinde düzenlenen baloda toplu konuşmaların ardından yemekler yenilip danslar edilmiştir (Miśkiewicz, 2018).

Polonyalı Tatarlara ne tür müzik dinledikleri sorulduğunda katılımcılar genellikle yabancı müzik dinlediklerini ifade etmişlerdir. “Türkçe müzikleri severim, aslında Tatarca olsa onları da dinlerim”, “Tatar müziklerini ve eski şarkıları dinlerim” ve “Kırım Tatar türkülerini çok severim” gibi yanıtlar da verilmiştir. Özellikle Türkçe müzik dinlediklerini söyleyen pek çok Polonyalı Tatar gencine rastlanmıştır. Bu gençler genel olarak Buńczuk Grubu’nun üyeleridir.

Buńczuk grubunun kurucu üyelerinden Adam Jakubowski 2017 yılında Fundacja Tatarskie Towarzystwo Kulturalne (Tatar Kültür Derneği) katkısıyla *Phynie Agidel* adlı kitabını yayımlamıştır. Jakubowski bu kitapta kırk tane eski Tatar şarkısının yapısını ve ezgilerini incelemiş, notalarını belirlemiş ve Lehçe çevirisini yapmıştır (Jakubowski, 2017). Jakubowski’nin incelemiş olduğu kırk şarkı içinden on beş tanesi Buńczuk Grubu üyeleri tarafından yorumlanarak *Phynie Agidel* albümü çıkartılmıştır. Buńczuk Grubu katılmış olduğu festivallerde özellikle albümlerindeki eski Tatar şarkılarını söylemektedir.

Görsel 3.23. Geleneksel Tatar Şarkılarını Yorumlayan Buńczuk Grubu Üyeleri

Buńczuk Grubu ve Tatarskie Towarzystwo Kulturalne (Tatar Kültür Derneği) dışında Polonya’da Tatar geleneksel şarkıları ile ilgili çalışmalara katkı sağlayan yerel sanatçılar da bulunmaktadır. Örneğin Karolina Cicha ve Bart Pałyga, Tatarların yoğun olarak bulunduğu Podlaskie Bölgesi’nde konuşulan dillerden etkilenerek 2013 yılında “9 Languages” (9 Farklı Dil) albümünü çıkarmışlardır. Söz konusu albüm içinde yer alan şarkılardan bazıları geleneksel Volga Tatar şarkılarıdır. Ayrıca Cicha ve Pałyga 2017

yılında bu sefer sadece Tatar şarkılarının yer aldığı Tatar albümünü tamamlanmıştır. Söz konusu albüm içinde yer alan “Tatarska” adlı parçaya klip çekilmiştir. “Tatarska” adlı parçaya çekilen bu klip Polonya televizyon kanallarında yayınlanan ilk Tatar şarkısı özelliğini taşımaktadır. Günümüzde Cicha ve Pałyga birçok farklı yerde konserler düzenleyip Tatar şarkılarını söylemektedirler⁶⁸.

3.4.1.6. Yılbaşı ve doğum günü kutlamaları

Batı kültüründe yılbaşı ve doğum günü kutlamaları oldukça önemli bir yere sahiptir. Aileler ve arkadaşlar bu gibi kutlamalara değer vermektedir. Yapılan görüşmelerde açıkça ifade edilmese de Polonya’da geçirilen zamana ve yapılan gözlemlere dayanarak bu özel günlerin içki içmekle özdeşleştirilmiş olduğu söylenebilir. Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar bu özel günleri Hıristiyan adeti olarak ifade etmişlerdir. İslam dini mensupları bu tür kutlamaları ve içki tüketimini çok fazla hoş karşılamasa da, gerçekleştirilen mülakatlarda bu tür kutlamaların yapılmasının bir zararının olmadığı, hatta ailelerin ve dostların toplanmalarını ve hoşça vakit geçirmelerini sağlayan etkinlikler olduğu dile getirilmiştir. Örneğin Żaneta Chazbijewicz⁶⁹ yılbaşını şu şekilde anlatmıştır:

“Yeni yılı tıpkı Polonyalılar gibi kutluyoruz. İçki içiliyor. Zaten Tatarların çoğu içki içiyor. Bazı aileler içki kullanmıyor. Onlar da İslam inancına karşı olduğunu düşündükleri için kullanmıyor. Bence hepimiz insanız ve bu bayramlar⁷⁰ gerekli bir şey. Bu etkinlikler rahatlamak ve güzel vakit geçirmek için yapılıyor.”

Bir başka katılımcı Julia Jakubowska⁷¹ “Yılbaşı çok güzel birşeydir. Yılda sadece bir kere aileler bir araya gelebiliyor. İşte yılbaşını güzel yapan neden budur” sözlerini kullanmıştır. Bir diğer genç katılımcı Dawid Chazbijewicz⁷² “Çocukluktan beri yılbaşını kutlarız. Yılbaşı yaklaştığında evimize yeni yıl ağacı koyarız. Birbirimize hediyeler veririz” ifadelerine yer vermiştir.

Yılbaşı kutlamaları çerçevesinde Polonyalı Tatarların yeni yıl ağacı süslemeleri Polonya’da yaşayan diğer Müslümanlar tarafından eleştirilmelerine neden olan bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Fakat her Polonyalı ailenin yaptığı gibi Polonyalı Tatar aileleri

⁶⁸ Karolina Cicha ve Bart Pałyga’nın günümüze kadar yapmış oldukları çalışmalar hakkında detaylı bilgi edinmek için <http://karolinacicha.eu/en/> internet adresi ziyaret edilebilir. (Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2018).

⁶⁹ 19 Numaralı Kaynak Kişi.

⁷⁰ Yılbaşı ve doğum günü gibi kutlamalar Polonyalı Tatarlar tarafından bayram olarak ifade edilmektedir.

⁷¹ 18 Numaralı Kaynak Kişi.

⁷² 19 Numaralı Kaynak Kişi.

de evlerine yeni yıl ağacı alıp gerekli süslemeleri yapmaktadır. Katılımcılar bunun bir gelenek olduğunu söylemekten çekinmemektedirler. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bu durum, Polonya’da Hıristiyan bir topluluk içinde yaşamının gerçekliğidir.

Bir Polonya gerçekliği de doğum günü kutlamalarıdır. On sekiz yaş kutlamalarının Polonya’da yılbaşı gibi hazırlanması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Yılbaşı kadar olmamakla birlikte, Polonyalı Tatarların doğum günü kutlamalarına tıpkı Lehler gibi önem vermeleri de Polonya’da yaşayan diğer Müslümanlar tarafından eleştirilmektedir. Aslında bunun en önemli nedeni bu etkinliklerde içki tüketilmesi ve aşırı eğlenmektir. Fakat Polonyalı Tatarlar doğum günü kutlamalarına çok farklı bakmaktadırlar. 26 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleştirilen görüşmede Ewa Chazhijewicz⁷³ söz konusu etkinliğin önemini şu şekilde açıklamaktadır: “Doğum günü kutlamak bizler için önemli çünkü miras gibi birşeydir. Neden mi? Dünyaya bir insan geliyor ve bu bizler için bir bayramdır. Polonya’da insanlar yeni bir bebek doğduğunda içki içerler. Bu sadece eğlence için.”

Maciej Szczesnawicz⁷⁴ ise 16 Haziran 2018 tarihli mülakatta bu günün önemini şu şekilde belirtmiştir:

“Doğum günü kutlamalarına karşı olunacak bir şey yoktur. Aile içinde bir kutlamadır ve dostlar da katılır. Allah’ın bağışladığı bir olayı dostlarla birlikte sofrada kutlamak güzel bir ailevi olaydır. Bu şekilde düşünürseniz bu günler Hıristiyanların üretmiş olduğu bayramlar değildir. Araplar bizleri eleştiriyor. Bizler votka içiyoruz, onlar isterse kahve ve çay içebilir. Önemli olan sadece güzel bir gün geçirmek ve bir araya gelmektir.”

Yukarıda örnekleri verilen alıntılardan anlaşılacağı üzere, Polonyalı Tatarlar doğum günleri kutlamalarına diğer Müslüman topluluklara göre çok daha fazla önem vermektedir. Bu özel günler için davetiye mektupları bastırılır ve dağıtılır. Aileler arasında bir kutlama yapılacak ise evlerde, aile üyeleri dışında davetliler katılacak ise kiralanan özel bir yerde kutlamalar gerçekleştirilir. 30 Mayıs 2018 tarihinde Polonya Müftüsü Tomasz Miśkiewicz’in daveti üzerine “Spotkanie Rodzinne u Pańistwa Radeckieh Tatianna, Alick Radeccay” adlı özel aile buluşması kutlaması gözlemlenmiş ve burada bulunan birçok katılımcı ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların genel görüşü, bu gibi özel günler Tatar ailelerini bir araya getirmekte ve bağların kopmamasını sağlamaktadır. Ayrıca gittikçe

⁷³ 21 Numaralı Kaynak Kişi

⁷⁴ 22 Numaralı Kaynak Kişi

nüfusları azalan Tatar ailelerin bu gibi etkinliklere katılmak için özellikle çaba sarf ettiği gözlemlenmiştir.

Görsel 3.24. Spotkanie Rodzinne u Państwa Radeckich Tatianna, Alick Radecay Aile Buluşması

3.4.1.7. Yemekler

Yapılan mülakatlar ve gözlemlerden edinilen izlenim, günümüzde Polonya’da yaşayan birçok Tatar aile arasında Tatar yemek kültürünün büyük ölçüde korunmadığıdır. Fakat Polonyalı Tatarlar, Tatar yemeklerinin son dönemlerde canlandırılmaya çalışılan geleneklerin bir parçası olduğunun bilincindedirler. Bu nedenle yapılan her etkinlik ve festivalde mutlaka ziyaretçilere Tatar yemekleri tanıtılır ve ikram edilir.

Polonya’da Tatar mutfağının tanıtımına önemli katkıları bulunan Tatarski Jurta’nın (Tatar Yurdu) sahibi Bogdanowicz ile 17 Haziran 2018 tarihinde yapılan görüşmede Polonya’da yaşayan birçok Tatarın Müslümanlarda domuz eti tüketiminin yasak olması nedeniyle domuz etini tüketmediği fakat domuz eti tüketmede bir sakınca görmeyen Polonyalı Tatarların sayısının da fazla olduğu öğrenilmiştir. Söz konusu söyleşide Bogdanowicz⁷⁵ “domuz etini hiç kullandınız mı?” sorusuna şu şekilde cevap vermiştir:

⁷⁵ 4 Numaralı Kaynak Kişi.

“Hayır, domuz etini yemeklerimizde kullanmıyoruz fakat bu domuz eti ile ilgili bir problemimiz var anlamına gelmez. Bir davete ya da mangal yapmaya çağrıldığımızda domuz eti yemek ile ilgili bir problemimiz yok. Fakat misafirlerimize domuz eti sunmuyoruz. Onlar için sadece geleneksel Tatar yemekleri yapıyoruz.”

Unutulan birçok Tatar geleneksel yemeği on yedi sene önce Bogdanowicz ve kocasının çabarıyla Polonyalı Tatar topluluğuna yeniden hatırlatılmıştır. 1999 yılında Krusyzniany Köyü’ne yerleşen aile, Tatar geleneksel yemeklerini ikram eden otel ve restoran işletmecisidir. Son dönemlerde yeniden canlanmaya başlayan Tatar bilincinin sadece yazılı kaynaklarda kalmaması gerektiğini Bogdanowicz, Polonyalı Tatarların günlük yaşantılarında Tatar kimliklerini gösterebilecekleri en uygun alanın mutfak olduğunu ifade ederek savunmaktadır. Bogdanowicz⁷⁶ yapılan görüşmede Tatar mutfağı hakkında çok önemli bilgiler vermiştir.

“On yedi sene önce Tatar yemekleri [Polonya’da] bulunmamaktaydı. Sadece Tatar “kołduny” vardı. Günümüzde bu bizim en önemli bayram yemeklerimizi oluşturuyor ve herkes severek yiyor. Bir diğeri piekaczewnik, benim çocukluğumdaki Polak lezzetleri gibidir. Bu bölgede birçok geleneksel lezzet bulunmaktadır. Tatar yemekleri gibi “piekaczewnik” de Tatarlar tarafından Nowogrodzyczna’da pişirilirdi ve bayram yemeğidir. Fakat “kołduny” bizim için daha önemlidir, çünkü bizim milli yemeğimizdir. Tatarlar bu yemeği Polonya ve Litvanya soyluları için getirdi. Litvanyalılar kekik ve sarımsağı da bu et yemeğinin suyuna ekledi. Biz bunu yine eski usule göre servis ediyoruz. Bir diğerk yemek çeşidi “dumpling”i, içinden et suyunu dökmeden ustaca yemek zorundasın. Onun iki çeşidi bulunmaktadır. Oldukça gelenekseldir. Servis ettiğim her yemeği çalışanlarıma da öğrettim. Her yiyecek için Tatar kimliğiyle nasıl bağlantılı olduğu hakkında bir şeyler söyleyebilir, açıklayabilirim. Örneğin “czebureki” (Tatar Böreği). Litvanya’ya ait olduğu söyleniyor fakat aslında Kırım Tatarlarına aittir. “Cymes” çorbası, bir Yahudi isme sahip olmasına rağmen Tatar yemeğidir”.

Alıntıda bahsedilen “kołduny” ana yemek olarak domuz eti hariç çeşitli etlerden hazırlanarak soğan ve baharatlarla servis edilir. Tatarların milli yemeği olarak bilinen “kołduny” yüzyıllardır Tatar aileleri tarafından hazırlanan ve yapılışı değişmeyen bir yemektir. “Piekaczewnik” ise bir börek çeşididir. İçine et, peynir ya da elma koyulmaktadır. Polonyalı Tatarların yüzyıllardan beri günümüze taşıdığı bir diğerk lezzet de

⁷⁶ 4 Numaralı Kaynak Kişi.

“pelemeç”tir. “Pelemeç” hamurdan yapılır ve bol yağda kızartılır (Tatarzy Muzułmanie w Białymstoku Informator, 2011: 27).

Görsel 3.25. Geleneksel Tatar Yemeği Kolduny ve Kolduny'nin Hazırlanışı

Özellikle bayramlarda ve festivallerde Tatar mutfağında pişirilen yemekler yerel halk tarafından da oldukça sevilmiştir. Bogdanowicz katılmış olduğu festivallerde Tatar yemek tarifleri ve nasıl pişirildiği hakkında sunumlar yapmakta, bu görsel sunumlar medya tarafından yoğun ilgi görmektedir. Ayrıca Bogdanowicz Polonya'da katılmış olduğu yemek yarışmalarında Tatar mutfağından sunumlar yaparak birçok ödüle de layık görülmüştür (Özü Türk Belgeseli, 2007b).

Tatar mutfağı hakkında sunumlar yapan ve insanları bilgilendiren Bogdanowicz⁷⁷, 16 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakatta Tatar mutfağının daha da çeşitlendirileceğini şu şekilde açıklamaktadır:

“Birkaç zaman sonra Tatar geleneksel yemeklerini yeniden ortaya çıkarmak için çabaladım. İyice yok olmuşlardı. Günümüzde Sabantuy gibi çeşitli kutlamalarda, “pielekaczewnik”in nasıl pişirileceği ve hazırlanacağı hakkında insanları bilgilendiriyorum. Bu sunumları medya da yakından izliyor. Birçok insan yaptığım gösteriye ilgi duymakta ve “pielekaczewnik” hakkında sorular sormaktadır. Çünkü ne olduğunu bilmiyorlar. Burada [oturduğumuz restoran Tatar Jurta yı göstererek] onlara ne olduğunu öğrettim. Bu güzel bir şeydir. Geleneksel mutfağımıza dönüş şimdi oldukça popüler bir şey. On yedi sene önce menümüz üç-dört çeşitten oluşuyordu. Şimdi ise bunlara yeni lezzetler eklemeye çalışıyorum. Tabi ki benim evimden, küçüklüğümde yediğimiz lezzetlerden. Yeni lezzetlerin hazırlanması çok fazla zaman alıyor, yoğun emek isteyen bir süreç. Yeni bir yemek çeşidini bulmak için şehir dışına çıkmam gerekiyor.”

⁷⁷ 4 Numaralı Kaynak Kişi.

Yapılan görüşmelerde “gündelik hayatta evinizde ya da bayram zamanları hangi Tatar yemeklerini pişiriyorsunuz?” sorusuna katılımcılar yukarıda adları verilen yemeklerin dışında, et, çeşitli sebzeler ve pirincin karıştırıldığı “Płow”, kıyılmış et, patates ve domatesle hazırlanan “kufta”, hazırlanmış pilavın içine yerleştirilen ve çeşitli sebzelerle pişirilen et yemeği “maqluba”, benzer bir şekilde pilavla et karışımı olan “kubba” vb. yemek adlarını söylemişlerdir. Fakat yine bu görüşmelerde isimleri sayılan geleneksel Tatar yemeklerini gündelik hayatlarında değil, özel günlerde pişirdiklerini belirtmişlerdir.

3.4.2. Polonyalı Tatarların Örgütsel Faaliyetleri

Polonyalı Tatarların örgütsel faaliyetleri üç konu üzerine temellendirilerek incelenmiştir. İlk olarak Polonya’da bulunan Tatar örgütleri tanıtılarak bu örgütlerin faaliyetleri ve Polonyalı Tatarlar için ne derece önem taşıdığı belirtilmiştir. Daha sonra çoğu Polonya’da bulunan örgütler tarafından olmak üzere Polonyalı Tatarların çıkartmış olduğu süreli yayınlar hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Son olarak ise Polonyalı Tatarların medya yayınları ve internet aracılığıyla kültürel kimliğin ve diasporik bilincin sağlanmasına nasıl katkı sağladığı tartışılmıştır.

3.4.2.1. Polonya’da bulunan Tatar örgütleri

Günümüzde Polonya’da aktif olarak faaliyet gösteren Tatar kültürünü ve İslam dini mirasını korumaya çalışan altı adet örgüt bulunmaktadır. Bunlar: Muzułmański Związek Religijny w Rzeczpospolitej Polskiej, Związek Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej, Muzeum Kultury Tatarów RP w Narodowe Centrum Kultury Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej im. Leona Mirzy-Kryczyńskiego w Gdańsku-Oruni, Towarzystwo Kultury Muzułmańskiej, Buńczuk ve Fundacje Tatarski Towarzystwo Kulturalne’dir. Söz konusu örgütlerin yapmış oldukları faaliyetlerin incelenmesi için örgüt başkanları ve üyeler ile bir araya gelinerek mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar sırasında örgütlerin hakkında hem tarihi hem de güncel veriler elde edilmiştir. Ayrıca mülakatlar sırasında söz konusu örgütlere üye olanlar ile anket çalışması yapılarak geleceğe dair düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Benzer bir şekilde örgüt başkanları ile ayrıntılı olarak gerçekleştirilen sohbetlerde örgütlerin gelecekte hangi amaçla ne gibi projelerde yer alacakları öğrenilmeye çalışılmıştır.

Polonya'daki Tatar örgütlerinin faaliyetlerini özetlemek gerekirse, söz konusu örgütler Polonya Cumhuriyeti'nde Tatarların çevre ile bütünleşme işlevini yerine getirmekte ve yüzyıllardır süren İslam geleneğinin ve kültürünün koruyuculuğunu yapmaktadırlar.

Böylece yukarıda tanıtılan örgütler Polonya'daki Tatar etnik mirasını özenle korumaya çabalamaktadırlar. Piwko'ya (2017: 24) göre bu sosyo-dinsel grupların Polonya topraklarındaki varlığı, farklı değerler ve görüşlere sahip insanların yüzyıllarca süren barışçıl birlikteliklerinin bir kanıtıdır.

Muzułmański Związek Religijny w Rzeczpospolitej Polskiej

Muzułmański Związek Religijny w Rzeczpospolitej Polskiej⁷⁸ (MZR-Polonya Cumhuriyeti Müslüman Dini Birliği) kurulduğu tarihten beri Polonyalı Tatarların tarihi ve kültürü ile ilişkili olmuştur. Bu nedenle Polonyalı Tatarların tarihi hakkında bilgi verilen önceki başlıklarda MZR'nin kuruluş aşaması, amaçları ve faaliyetleri detaylı olarak belirtilmişti. Tekrara düşülmemesi adına çalışmanın bu bölümünde MZR'nin günümüzdeki faaliyetlerine değinilmeye özen gösterilmiştir.

1925 yılında kurulan MZR'nin başkanı 2004'de Polonya Cumhuriyeti Müftüsü seçilen Tomasz Miśkiewicz'dir. Polonya Cumhuriyeti Meclisi tarafından yasa ile kabul edilen ve Polonya'da yaşayan tüm Müslümanların temsilcisi olan MZR, dini bir örgüttür ve Polonya'da yaşayan Müslümanların haklarını ve yükümlülüklerini tanımlamaktadır. Ayrıca MZR, üyelerinin devlet nezdinde çıkarlarını temsil etmekte ve dini ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Piwko, 2017: 12).

MZR, Polonya'da Müslümanların yaşadığı birçok şehirde dini ve kültürel etkinlikler düzenlemektedir. Bu nedenle Müslüman ve Tatar nüfusunun yoğun olduğu şehirlerde kendi birimleri bulunmaktadır. Białystok, Gdańsk, Bohoniki, Kruszyniany, Varşova ve Varşova-Fatih yerleşim yerlerinde olmak üzere toplam yedi birimden oluşan MZR, dini ve kültürel faaliyetlere ek olarak, buldukları yerleşim yerlerinde sosyal ve eğitim faaliyetleri de düzenlemektedir. 12 Nisan 2018 tarihinde yapılan görüşmede MZR Gdańsk Topluluğu başkanı Olgierd Chazbijewicz⁷⁹ MZR'nin amaçlarını şu şekilde belirtmiştir: "MZR Polonya'daki yetkisi dahilinde Polonya'da bulunan Müslümanların yararına olan her şeyi yapmaya çalışmaktadır. Ayrıca MZR, Polonya'da kurulan diğer Tatar ve Müslüman derneklerini de desteklemektedir. MZR bu örgütlerin kurulmasına yardımcı olmakla birlikte, özellikle Tatar kültürü ile ilgili projelerde, etkinliklerde ve eğitim çalışmalarında bu örgütlere maddi kaynak oluşturmaktadır".

⁷⁸ Białystok, ul.Piastowa 13F; Tel: +48 857324023; <http://www.mzr.pl>

⁷⁹ 2 Numaralı Kaynak Kişi.

28 Şubat 2009 tarihinde yedi MZR biriminin üyelerinin ve başkanlarının katıldığı 17. Olağanüstü Polonya Müslüman Birliği Kongresi'nde 51 maddeden oluşan yeni MZR tüzüğü oluşturulmuş ve oluşturulan tüzüğe 2014 yılında bazı eklemeler yapılmıştır. Bahsi geçen tüzük, dokuz bölümden oluşmakta ve MZR'nin yapısı, MZR komisyonunun işleyişi, üyelerin belirlenmesi, müftülük ve imamların faaliyetleri, vakıf ve fon düzenlemeleri ve MZR'nin amaçları ve faaliyetleri hakkında detaylı bir şekilde bilgi vermektedir (Statut MZR w R.P, 2014). 1925 yılında Vilnius'taki kongrede alınan kararla MZR'nin genel merkezi Vilnius olarak belirlenmiştir. Fakat MZR yönetim binası ve sekreterliği Białystok'ta bulunmaktadır. MZR'nin kendi iç örgütsel yapısı ve bağımsız bir yönetimi vardır. Herhangi bir ulusal veya yabancı etkiden tamamen bağımsızdır (Statut MZR w RP, 2014: 3).

MZR yerli ve yabancı bağışları, mirasları ve sübvansiyonları alabilir ve iş ve hayır faaliyetleri yürütebilir. Sahip olduğu kaynak ile MZR vakıf, okul, kültür merkezi ve sosyal bakım evleri kurabilir. Ayrıca MZR kendi basın, radyo, televizyon ve internet yetkilerine sahip olmakla birlikte yayıncılık faaliyetleri yürütebilir (Statut MZR w RP, 2014: 3).

MZR her ne kadar Polonya'da bulunan tüm Müslümanların üye olabileceği bir dernek olsa da, üyelerin çoğunluğu, yönetimi ve yedi topluluk başkanından Varşova-Fatih Topluluğu Başkanı hariç diğerleri Polonyalı Tatarlardan oluşmaktadır (Piwko, 2017: 12). Bu nedenle MZR geçmişte olduğu gibi günümüzde de Polonyalı Tatarları temsil eden en önemli örgüt olarak görülmektedir.

MZR, faaliyetlerini 1981 yılında Białystok Belediyesi tarafından kendilerine tahsis edilen Białostocki Dom Kultury Muzułmańskiej (Białystok Müslüman Kültür Evi) binasında gerçekleştirmektedir. MZR sekreterliği, Białystok Dini Topluluğu ve Polonya Müftülüğü söz konusu Kültür Evi'nde hizmet etmektedir. MZR kongreleri, toplantıları ve meclis faaliyetleri de Kültür Evi'nde yürütülmektedir. İki katlı olan binanın birinci kattında idari ofisler ve bir konferans odası bulunmaktadır. İdari yönetim dışında söz konusu Kültür Evi mescit olarak da kullanılmaktadır. Białystok'ta caminin olmayışından dolayı bu şehirde yaşayan Müslümanlar ibadetlerini yapmak için Kültür Evi'ni tercih etmektedir. Bu nedenle Kültür Evi'nin bir odası ibadet yapmaya uygun bir şekilde caminin iç bölümü gibi düzenlenmiştir. Bu oda kadın ve erkeklerin ibadetlerini ayrı bölümlerde gerçekleştirebilecekleri şekilde iki bölümden oluşmaktadır. Ayrıca söz konusu Kültür Evi odasında din eğitimi ve sosyal faaliyetler de gerçekleştirilmektedir. Kültür Evi'nin çam ağaçları ile çevrilmiş bir bahçesi bulunmaktadır. Bu bahçe genellikle iftar yemekleri ve

Tatar buluşmaları için kullanılmaktadır. Ayrıca söz konusu Kültür Evi turistlere de açıktır. İslam hakkında bilgi almak isteyen turistler burayı ziyaret ederek görevliler tarafından bilgilendirilmektedirler. Ek olarak ziyaretçiler Kültür Evi'nde bulunan kütüphaneden İslam, Polonyalı Tatar ve Tatar tarihi ile ilgili basılmış kitap ve dergileri okuyabilmekte ve satın alabilmektedirler.

MZR'nin temel görevi Polonya'da bulunan Müslümanların dini ihtiyaçlarını karşılamaktır. İslam dini ile ilgili ölüm, evlilik, dini bayramlar, Ramazan ayı içindeki teravih namazları ve kültürel aktiviteler MZR tarafından düzenlenmektedir. Ramazan aylarında hem diğer Müslüman ülkelerin vatandaşları ve örgütleri hem de Tatar ailelerin kendi aralarında kaynaşmaları için MZR birçok iftar yemeği organize etmektedir. Örneğin 25 Mayıs 2018 tarihinde MZR Bohoniki Dini Topluluğu tarafından hazırlanan Bohoniki iftar yemeğine topluluğun birçok önemli siması katılmıştır (Iftar w Bohonikach, 2018).

Bahsedilen dini ihtiyaçların dışında MZR'nin özellikle Tatar gelenekleri ve kültürü ile ilgili projelerde de birçok çalışması bulunmaktadır. MZR her sene Podlaskie Dni Bajramowe (Podlaskie Bayram günleri) gibi Podlaskie Dni Kultury Muzułmańskie (Podlaskie Müslüman Kültür Günleri) ve Dzień Dziecka (Cocuk Tatil Günleri) benzeri etkinlikleri organize etmektedir. Ayrıca yıl içinde dini eğitimini tamamlayan öğrenciler için MZR tarafından kutlamalar da düzenlenmektedir (Tatarzy Muzułmanie w Białymstoku Informator, 2011: 22). MZR, Tatar Kültür Günleri adlı etkinlik çerçevesinde dini bayramlarda Tatar buluşmaları düzenleyip, Tatar köylerine yapılan gezileri organize etmektedir. Tatar Kültürel Günleri etkinliklerinde konferanslar yapılmakta ve geleneksel yemekler pişirilmektedir. MZR üyeleri Tatar kostümlerini giyerek bu kültürel günlerde Tatar kültürünü tanıtmaya çalışmaktadırlar. Söz konusu kültürel günlere sadece Tatarlar katılmamakta, ayrıca şehirde bulunan Müslüman ve Hristiyan komşular da düzenlenen Tatar Kültürel Günleri gezilerine ilgi göstermektedirler.

MZR, Tatar kültürünün gelişimi için sadece bayram zamanları değil, senenin birçok farklı zamanlarında Kültür Evi'nde Tatar aileleri için toplantılar düzenlemektedir. Toplantıya katılan aileler ile birlikte müftü ve MZR üyeleri toplantı bitiminde mezarlık ziyaretlerini gerçekleştirmekte ve akşam balolarına katılmaktadırlar (Tatarzy Muzułmanie w Białymstoku Informator, 2011: 21). Yukarıda bahsetmiş olduğumuz MZR tarafından yürütülen etkinlikler, buluşmalar ve festivaller Tatar kültür ve geleneğinin devamlılığı için oldukça önemlidir. Ayrıca Polonya'da yaşayan Hristiyan ve Müslüman ailelerin bir araya

getirilmesi ve Hıristiyanlara Tatar ve Müslüman kültürünün tanıtılması bakımından MZR'in önemli bir rolü bulunmaktadır.

MZR yönetimi ve başkanı yukarıda bahsedilen faaliyetlerin dışında, Polonya'daki Tatarları ve Müslümanları uluslararası düzeyde de temsil etmektedir. Örneğin, 9 Nisan 2018 tarihinde Polonya Müftüsü Miśkiewicz Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nı ziyaret etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Diyanet Başkanlığı, Muzułmański Związek Religijny w Rzeczpospolitej Polskiej'yle (Polonya Müslüman Dini Birliği) işbirliği için gerekli adımların atılması ve örgüte gerekli desteğin verilmesi için çalışmalarına başlayacaklarını ifade etmiştir. MZR temsilcisi Miśkiewicz de Türkiye'de Kur'an'ın Lehçe-Türkçe çevirisinin bulunması için çeviri çalışmalarının yapılacağını belirtmiştir (Spotkanie w Ministerstwie do spraw Religii, Diyanet, 2018). Benzer konuları görüşmek için müftü Miśkiewicz 10 Nisan 2018 tarihinde Uluslararası Kırım Tatarları Kongresi Başkanı Mukremin Şahin ile Ankara'da bir araya gelmiştir. Gerçekleştirilen toplantıda Polonya'da Tatar dilinin öğretilmesi ve etnik kimliğin korunması için ortak projelerin yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca kültür alanındaki faaliyetlerde iki kuruluş arasında işbirliğinin sağlanması için faaliyetlere başlanacağı belirtilmiştir (Spotkanie z prezesem Międzynarodowego Kongresu Tatarów Krymskich, 2018).

Polonya Müftüsü 16-19 Nisan 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen Dünya Müslüman Azınlıklar Zirvesi'ne Gdańsk Müslüman Dini Topluluğu imamı İsmail Çaylak ile birlikte katılarak Polonya'da yaşayan Tatar topluluğunu temsil etmiştir. Söz konusu toplantıda Müslüman azınlıkların karşılaştıkları dini eğitim sorunları ele alınmıştır. Ayrıca toplantıda söz alan müftü Miśkiewicz, 650 senelik tarihi olan Polonyalı Tatarlar hakkında sunum yapmıştır (Konferencja w Stambule, 2018). Benzer bir şekilde Müslüman olmayan ülkelerde yaşayan Müslüman azınlıkların İslamofobi, aşırılık ve dini eğitim gibi mevcut sorunlarının tartışıldığı Uluslararası Müslüman Toplulukları Kongresi'ne Polonya, Litvanya, Beyaz Rusya ve Estonya Müftülükleri de davet edilmiştir. 8-9 Mayıs 2018 tarihlerinde Birleşik Arap Emirlikleri'nin başkenti Abu Dabi'de gerçekleştirilen söz konusu kongreye Polonyalı Tatarların temsilcisi olarak Polonya Müftüsü Miśkiewicz ile Białystok Dini Topluluk Başkanı Maciej Jakubowski katılmıştır. İki gün süren Abu Dabi'deki toplantıya 140 ülkeden 400 Müslüman topluluğu katılım göstermiştir (Konferencja w Abu Zabi, 2018).

25 Nisan 2018 tarihinde Tatar, Azeri, Kazak, Özbek, Başkurt ve Türk örgütlerinin temsilcileriyle gerçekleştirilen Estonya Müslüman Örgütü'nün kuruluşunun 90. yıldönüm

kutlamalarına Polonyalı Tatarlar da davet edilmiştir. Toplantıya Polonyalı Tatarlar adına Białystok Dini Topluluk Başkanı Maciej Jakubowski katılmıştır. Ayrıca kutlamalarda Türkiye, Rusya, Kazakistan, Litvanya ve Letonya'dan gelen temsilcilerin yanı sıra Estonya hükümet temsilcileri, Tartu Üniversitesi tarihçileri ve çeşitli davetliler de yer almıştır. Ulusal Estonya Kütüphanesi'nde örgütlerin iş birliği ve karşılıklı diyalog ihtiyacı üzerine konferans verilmiştir. Konferans sonrası Estonya, Tatar ve Azerbaycan halk oyunları gösterimi yapılmıştır (Konferencja w Tallinie, 2018).

MZR temsilcileri yurtdışından gelen davetlere katıldığı gibi, yurtiçinde yabancı ülkelerin konsoloslukları ve örgütleri tarafından yapılan etkinliklere de davet edilmektedir. Benzer bir şekilde MZR de yapmış olduğu etkinliklere Polonya'da bulunan büyükelçilikleri ve örgüt üyelerini davet etmektedir. 13 Mart 2018 tarihinde Polonya Müftüsü Miśkiewicz Polonya Suudi Arabistan Krallığı Büyükelçisi Muhammed Hussain Medeni ile Polonya'daki yabancı düşmanlığı karşısında işbirliği yapılması için bir araya gelmiştir. Toplantıda kültürel faaliyetler, yayıncılık ve hac konularında işbirliği için adım atılması kararlaştırılmıştır (Wizyta Muftiego w ambasadzie Królestwa Arabii Saudyjskiej w Polsce, 2018). Benzer bir şekilde 4 Haziran 2018 tarihinde kültürel alanda işbirliğinin yürütülmesi için MZR temsilcileri Endonezya Büyük Elçisi Peter Fran Gontha ile bir araya gelmişlerdir (Spotkanie w ambasadzie Indonezji, 2018).

Dini bayramlar ve Ramazan günlerinde düzenlenen iftar yemekleri MZR'nin diğer Müslüman ülkelerin büyükelçileri ve örgütleri ile bağlarını kuvvetlendirdiği özel günlerdir. MZR Ramazan ayında gerçekleştirmiş olduğu iftar yemeklerine Müslüman ülkelerin büyükelçilerini, Polonya'da faaliyet gösteren çeşitli örgütlerin ve Polonya hükümetinin temsilcilerini de davet etmektedir. Söz konusu iftar yemeklerini MZR her yıl düzenlemektedir. 2018 yılı Ramazan ayı iftar yemeklerinde MZR temsilcileri 21 Mayıs'da Türkiye Cumhuriyeti Devleti Büyükelçilisi Tahsin Tunç Üğdül (Kolacja ramadanowa w Ambasadzie Turcji, 2018), 23 Mayıs'da Suudi Arabistan Krallığı Büyükelçisi Muhammed Hussain Madeni (Iftar w Ambasadzie Królestwa Arabii Saudyjskiej, 2018), 26 Mayıs'da Birleşik Arap Emirlikleri Büyükelçilisi Yousif Eisa Bin Hassan Al Sabri (Iftar w Ambasadzie Zjednoczonych Emiratów Arabskich, 2018) ve 4 Haziran'da Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) temsilcileri ile bir araya gelmişlerdir (Spotkanie Muftiego z baszkanem TİKA, 2018).

MZR tarafından gerçekleştirilen tüm etkinlikler ve MZR'nin Polonyalı Tatarlarını ve Müslümanlarını temsilen katılmış olduğu toplantılar düzenli olarak mZR.pl internet adresinin duyurular bölümünde yayınlanmaktadır. Ayrıca söz konusu internet adresinde günün önemi hakkında da bilgilendirmeler yapılmaktadır. Benzer bir şekilde İslam, Kur'an, Müslüman dini bayramları ve İslami terimler hakkında birçok bilgiye ulaşma imkanı sağlanan söz konusu internet adresinde haftalık etkinlik programları ve organizasyonlar da yayınlanmaktadır.

Związek Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej

1992 yılında Białystok'ta kurulan Związek Tatarów Polskich w Rzeczypospolitej (ZTRP-Polonya Cumhuriyeti Tatarlar Birliği), 2. Dünya Savaşı öncesi faaliyet gösteren Federacja Związków Tatarskich Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy (Polonya, Litvanya, Belarus ve Ukrayna Tatarları Birliği), Związek Kulturalno-Oświatowy Rzeczypospolitej Polskiej (Polonya Cumhuriyeti Tatar Kültür ve Eğitim Derneği), Koło Akademików Muzułmanów Polski (Polonyalı Müslüman Yurtlar Topluluğu) ve Stowarzyszenie Pomocy Biednym Muzułmanom (Yoksul Müslümanlar İçin Yardım Kuruluşu) derneklerinin devamı olarak tanımlanmıştır (Chazbijewcz, 1999: 13-15). Bu nedenle ZTRP savaş öncesi faaliyet gösteren eski derneklerin yayın haklarını, faaliyetlerini ve isim haklarını devralmıştır. ZTRP'nin kurucuları Selim Chazbijewicz, Stefan Mucharski ve günümüz Polonya Müftüsü olan Tomasz Miśkiewicz'in babası Ali Miśkiewicz'dir. ZTRP'ye yeni üyelerin kabulüne yönetim kurulu karar vermekte ve üyelik için Tatar kökenli olma şartı aranmaktadır (Statut Stowarzyszenia Związku Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej, 2005: 12).

7 Eylül 2003 tarihinde 2. ZTRP Delegeleri Kongresi'nde derneğin Białystok'tan Gdańsk'a taşınması kararlaştırılmıştır. Dört sene Gdańsk'ta bulunan dernek merkezinin, 10 Kasım 2007'de düzenlenen 4. ZTRP Delegeleri Kongresi'nde alınan kararla Gdańsk'tan Bohonik'e taşınması kararlaştırılmıştır. Günümüzde Gdańsk ve Białystok şehirlerinde de faaliyet gösteren ZTRP'nin amacı, herhangi bir siyasi faaliyetten uzak durarak Tatar geleneğinin, kültürünün ve İslam değerlerine bağlılığın devamlılığını sağlamaktır.

ZTRP, 29 Ocak 2005 tarihinde Gdansk'ta 3. ZTRP Delegeleri Kongresi'nde kabul edilen ve imzalanan bir tüzüğe sahiptir. *Statut Stowarzyszenia Związku Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej* (Polonya Cumhuriyeti Tatarlar Birliği Statüsü) dernek tüzüğünde ZTRP faaliyetlerinin amaçları; ulusal azınlıklar için faaliyetler, Tatar topluluğunun

bütünleşmesi, Tatar geleneği ve tarihi hakkında bilgilendirmenin sağlanması, azınlık hakları için dini mücadele, yayıncılık, müze, sosyal ve kültürel faaliyetlerin gerçekleştirilmesi şeklinde sıralanmaktadır (Statut Stowarzyszenia Związku Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej, 2005: 10-15). Bu bağlamda ZTRP Tatar Kültür Festivali, Tatar müzik ve şiir dinletileri, Kruszyniany Sabantuy Festivali ve yaz dönemlerinde Bilgi Akademisi Etkinlikleri'nin organize edilmesine doğrudan katkı sağlamaktadır. Ayrıca ZTRP'nin gelecek hedefleri arasında Ulusal Müze, Polonya Tatarları Arşivi'nin oluşturulması ve "Polonya Tatarları" tarihi ve kültürünün yükseköğrenim programlarında okutulmasının sağlanması bulunmaktadır (Sprawozdanie merytoryczne za 2015 rok, 2015).

Muzeum Kultury Tatarów RP w Narodowe Centrum Kultury Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej im. Leona Mirzy-Kruczyńskiego w Gdańsku-Oruni

Narodowe Centrum Kultury Tatarów (Ulusal Tatar Kültür Merkezi) 2007 yılında kurulmuştur. Dernek kuruluşundan günümüze kadar dernek başkanlığı görevini Jerzy Murza Szahuniewicz yürütmektedir. 10 Nisan 2018 tarihinde yapılan görüşmede Szahuniewicz⁸⁰, Polonyalı Tatarların etnik bilincinin devam ettirilmesini amaçladıklarını belirtmiştir. Bu bağlamda dernek, Müslüman dini ve Tatar geleneğinin korunmasını ve tarih bilgisinin yaygınlaşmasını amaçlayan faaliyetler yürütmektedir.

Narodowe Centrum Kultury Tatarów (Ulusal Tatar Kültür Merkezi) Gdańsk şehrinde birçok kültür, din ve eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir. Her sene eylül ayının ilk haftası Gdańsk şehrinde yaşayan Tatarları bir araya getirmek için Sabantuy Festivali'ni düzenleyen Narodowe Centrum Kultury Tatarów, ayrıca Polonya'nın Bağımsızlık Günü kutlamaları gibi ulusal kutlamaları da organize etmektedir. Gdańsk Sabantuy Festivali de tıpkı Kruszyniany Sabantuy Festivali gibi geleneksel Tatar oyunları, yarışmaları ve halk dansları aktiviteleri ile geçmektedir.

⁸⁰ 3 Numaralı Kaynak Kişi.

Görsel 3.26. Gdańsk Orunia Parkı'ndaki Tatar Anıtı

Yukarıda bahsedilen kültürel ve dini faaliyetlerin dışında Narodowe Centrum Kultury Tatarów (Ulusal Tatar Kültür Merkezi), Gdańsk Orunia Parkı'nda Tatar Müzesi'nin faaliyete geçirilmesini sağlamıştır. Gdańsk Tatar Müzesi'nde renkli Tatar halk kostümleri, Tatar armalarının kopyaları, eski Tatar el aletleri, Tatar askerlerinin kullandığı kılıç vb. savaş malzemeleri ve Tatar topluluğu hakkında yayınlanmış kitapların yanı sıra Arapça Kur'an kitabı ve çevirisi de bulunmaktadır. Söz konusu Tatar Kültür Müzesi'nin idare ve yönetimini dernek başkanı Jerzy Murza Szahuniewicz ve yardımcısı Omar Asanowicz üstlenmektedir. Ayrıca Narodowe Centrum Kultury Tatarów'un (Ulusal Tatar Kültür Merkezi) girişimleriyle 25 Kasım 2010 tarihinde Gdańsk Orunia Parkı'nda bir Tatar anıtı dikilmiştir. Söz konusu Tatar anıtının açılış törenine dönemin Polonya Cumhurbaşkanı Bronisław Komorowski'de katılmıştır. 2011 yılından itibaren Narodowe Centrum Kultury Tatarów (Ulusal Tatar Kültür Merkezi) Tatar Müzesi'nin üst katında hem Tatarlara hem de Polonya'da yaşayan diğer Müslümanlara din dersleri ve Arapça eğitimi sağlamaktadır.

Towarzystwo Kultury Muzułmańskiej

Bekira Szabanowicz, Maria Tamara Szabanowicz ve Helana Szabanowicz tarafından 1991 yılında oluşturulan Towarzystwo Kultury Muzułmańskiej (Müslüman Kültür Derneği), Gdańsk şehrinde dini ve kültürel anlamda faaliyet göstermektedir. Dernek tarafından gerçekleştirilen en önemli projelerden biri Müslüman Kültür Günleri etkinliklerinin

başlatılmasıdır. 2001 yılında Towarzystwo Kultury Muzułmańskiej (Müslüman Kültür Derneği) başkanı Halina Szabanowicz'in fikriyle başlatılan bu projede her yıl İslam üzerine konferanslar verilmekte, sergiler ve geleneksel Tatar-Müslüman mutfağının tanıtımı yapılmaktadır. İslam hakkında çalışmaları olan araştırmacı-yazarlar ve öğretim görevlileri Müslüman Kültür Günleri kapsamında gerçekleştirilen konferans ve toplantılara davet edilerek, bu kişilerin İslam ve Tatar kültürü hakkında konuşma yapmaları sağlanmaktadır. Söz konusu konferans ve toplantılara yurt içi ve yurt dışından katılan akademik camiayı temsil eden yazarlar Müftü Tomasz Miśkiewicz, Profesör Andrzej Chodubski, Profesör Janusz Danecki, Profesör Jan Tyszkiewicz, Doktor Maciej Konopacki, Ali Miśkiewicz, Haithem Ebu-Rubb, Ali Abi-Issa ve daha birçoklarıdır (Piwko, 2017: 23).

2001 yılında başlatılan Müslüman Kültür Günleri etkinlikleri İslam'a olan önyargıların kırılması, ortak değerler arayışı ve kültürler arası diyalog kurma amaçları bağlamında düzenlenmiştir. Aslında bu projenin oluşturulmasına öncülük eden gelişmenin 2001 yılında ABD'de gerçekleşen terör saldırıları olduğu söylenebilir. Daha sonraki yıllarda etkinliğe katılımın ve ilginin artması ile Müslüman Kültür Günleri konusu dinler ve kültürler arası dialog olarak genişletilmiştir. Halina Szabanowicz'in fikriyle başlatılan proje Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından da fark edilip takdir edilmiştir. Bu amaçla gerçekleştirilen konferanslara ve toplantılara Suudi Arabistan Krallığı Büyükelçisi Osmamah Al-Sanousi, Doğu-Dünya Müslüman Meclisi Derneği Başkanı Hamada Al-Asim ve çeşitli Müslüman ülkelerin büyükelçileri de katılım göstermiştir.

Söz konusu derneğin faaliyetleri yıllık etkinliklerin düzenlenmesi ile sınırlı kalmamıştır. Dernek, 2000 yılından itibaren İslam ve Polonya Tatar kültürünü Polonya'da yaşayan genç Tatar nesillerine tanıtmak için Gdańsk'ta bulunan camide eğitim çalışmalarında bulunmaktadır. Her eğitim dönemi başında gerçekleşen bu eğitim programı sayesinde ilkokul ve lise çağındaki öğrencilere Tatar tarihi ve din hakkında bilgiler verilmektedir.

Buńczuk

Renkli Kırım kostümleri ile Podlasie ve Tatar kültürünün unsurlarını birleştiren Buńczuk, üyelerinin çoğu Tatar gençlerinden oluşmuş dans ve vokal gösteri topluluğudur (Piwko, 2017: 24). 1999'dan sonra gerçekleşen Tatar festivallerinde gönüllülük esasına göre

yer alan Buńczuk, resmi olarak Sokółka'daki Tatar Kongresi sırasında Halina Szahidewicz'in önderliğide 2000'de kurulmuştur.

Görsel 3.27. Buńczuk Üyeleri

Genç Tatarlar günümüzde bu grup sayesinde Tatar şarkıları ve danslarını öğrenmektedirler. Böylece gençlerin kökenlerine ve yerel kültürlerine olan ilgileri artmaktadır. Dans dersleri Kırım göçmeni olan profesyonel dansçı Lewiz Bikbułatowa tarafından verilmektedir. Grup, yapmış olduğu gösterilerde Tatar kültürel figürlerinin yanı sıra, Polonya kültürüne ait şarkılara, şiirlere ve figürlere de yer vermektedir. Gösteri ekibi Sokółka, Suchowola ve Krynek ve Białystok'tan gelen gençlerden oluşmaktadır (Szahidewicz, 2001: 5-8).

Buńczuk, Polonya topraklarında yaşayan Tatarların kültürel kimliğini vurgulanması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Grup performanslarında beğeni toplayan, kültürel mirasın kaynağı olan folklor çalışmaları ve yok olan ata geleneklerinin sürdürülmesidir. Festival ve etkinliklerde sahne alan gösteri ekibi, hem Tatarlar hem de Lehler tarafından yoğun ilgiyle izlenmektedir.

Fundacja Tatarskie Towarzystwo Kulturalne

2013 yılında kurulan Fundacji Tatarskie Towarzystwo Kulturalne'nin (Tatar Kültür Derneği) amaçları Polonya'da Tatarların varlığı ile ilgili her türlü yerli ve yabancı belgelerin toplanması ve sunulması, Polonya'da Tatar tarihi ve kültürünün yaşatılması, yayıncılık ve gazetecilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, çeşitli düzeylerde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi, vakfın amaçlarını ve faaliyetlerini teşvik eden konferans, sergi, gösteri vb. gibi etkinliklerin organize edilmesi olarak belirlenmiştir (Statut Fundacji Tatarskie Towarzystwo Kulturalne, 2013: 1-3). Derneğin yönetim kurulu başkanı Róża Chazbijewicz ve sekreteri Urszula Asanowicz'dir.

Derneğin konsey üyesi olan Adam Jakubowski'nin⁸¹ (Görüşme, 30 Haziran 2018) belirttiği üzere dernek, haftasonları Polonya'da yaşayan Tatarları bir araya getiren müzik, sanat ve zanaat alanlarında farklı etkinlikler düzenlemektedir. Jakubowski, söz konusu etkinliklerin düzenlenme amacını unutulmuş olan Tatar geleneklerin ortaya çıkarılması olarak ifade etmektedir. Bu etkinlikler çerçevesinde, Tatar Kültür Derneği, nakış, Tatar dili, müzik kursları ve Tatarların ata sporu olan binicilik derslerini organize etmektedir. Ayrıca haftasonu etkinliklerin dışında Tatar Kültür Derneği, her yıl düzenlenen Tatar festivallerine de maddi kaynak sağlamaktadır. Bunun yanı sıra dernek yılın belli zamanlarında Polonya'daki Tatar aileleri bir araya getirecek balolar düzenlemektedir. Yine benzer bir şekilde Tatar Kültür Derneği, Tatar ailelerin birlikte vakit geçirmelerini sağlayacak geziler düzenlemektedir. Söz konusu geziler genellikle bağları oldukları Litvanya ve Beyaz Rusya ülkelerine yapılmaktadır.

3.4.2.2. Süreli yayınlar

2. Polonya Cumhuriyeti dönemlerinde kültürel zenginliklerini özgürce yaşayan Polonyalı Tatarların akademik ve kültürel alanda süreli yayın faaliyetleri 1930 yılında *Przełąd Islamski* dergisinin çıkartılmasıyla başlamıştır. Söz konusu derginin ve sonrasında çıkartılan *Rocznik Tatarski* (1932) ve *Życie Tatarskie* (1934) gibi süreli yayınların 2. Dünya Savaşı yılları ve devamında Sovyet rejimi dönemlerinde basılamamaları nedeniyle uzun bir süre bu alanda basım faaliyetlerine ara verilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalar Polonya'nın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte yeniden hız kazanmış ve çeşitli süreli yayınların çıkartılması sağlanmıştır. Fakat yine de 1990 yılına kadar Sovyet rejimi altında Polonyalı Tatarların kısa süreli de olsa çıkarmış olduğu yayınlar bulunmaktadır.

Söz konusu yayınlardan biri Najwyższe Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego (Müslüman Dini Topluluğu Yüce Konseyi) tarafından 1966 yılında çıkarılan ve tek bir sayısı olan *Muzułmanin Polski* (Polonya Müslümanları) adlı dergidir. Söz konusu derginin çıkartılmasına 1984-1990 yıllarında Gdańsk Cami İnşaatı Komitesi'nin başkanı olan, Gdańsk Dini Topluluğu'nun tanınmış ismi Stefan Bajraszewski öncü olmuştur (Czachorowski, 2015: 11). *Muzułmanin Polski*'nin çıkartılma amacı editörlerin okuyucuya seslendikleri derginin giriş metninden şu şekilde anlaşılmaktadır: “Sovyet sonrasında çeyrek asırdan daha fazla bir zaman diliminde faaliyetleri askıya alınmış olan Polonyalı Müslümanların eski gazetecilik geleneklerini başlatmak istiyoruz. [...] Bu etkinliğin sonunda

⁸¹ 12 Numaralı Kaynak Kişi.

Polonya'daki Müslümanların hayatlarını yansıtan kalıcı periyodik bir derginin yayımlanmasına başlanacağını umuyoruz.” (Od Redakcji, 1996: 1).

Söz konusu dergi içeriği “Polonya-Litvanya Tatar Topluluğunun Tarihi”, “Halk Polonyası’nda Müslümanlar”, “Polonya Müslüman Toplumunun Durumu ve Dini İlkelerinin Tanıtılması” ve “Günümüzün İslam’ı” başlıklarından oluşmaktadır. Ayrıca dergide Müslüman topluluklarda meydana gelen değişimler hakkında da genel bilgiler verilmektedir (Czachorowski, 2015: 11).

Polonya’da bir sonraki Tatar yayım girişimi 1972 yılında gerçekleştirilmiştir. Maciej Musa Konopacki ve Varşova Müslüman Dini Topluluğu’nun imamı Mahmud Tahaşuk tarafından *Zeszyty Muzulmańskie* (Müslüman Defterleri) çıkarılmaya başlanmıştır. 1972’den 1974’ün şubat ayına kadar yayımlanan derginin toplam altı sayısı bulunmaktadır. Yayımlanan baskılarda “İslam Mülkiyet Hakları” ve “İslam'a Giriş” gibi başlıklarda İslam dini hakkında bilgilendirmeler yapıldığı gibi Tatar meselesi de ele alınmıştır.

Sovyet döneminde yukarıda adı geçen yayınların dışında Polonyalı Tatarlar tarafından çıkarılan veya çıkarılması düşünülen diğer yayınlar da mevcuttur. Örneğin, Polonya’da Tatar dernek başkanları ile gerçekleştirilen mülakatlarda *Al-Hilal* gibi kısa süreli yayımlanmış dergi adları öğrenilmiştir. Fakat söz konusu yayınların adet olarak az basılmasından ve muhafaza edilememesinden dolayı bu dergiler hakkında yeterli bilgi toplanamamıştır. Ayrıca bahsi geçen dergiler hakkında internet üzerinden de nitelikli bilgiye erişimin mümkün olmaması, bu dönemde çıkarılan yayınlar ile ilgili detaylı bilgi sahibi olunmasını engellemektedir. Tüm bu bahsedilen dergilerin dışında Sovyet sonrası dönemde Tatar ve Müslüman kültürünü işleyen pek çok kısa süreli yayın bulunmaktadır. Aşağıdaki başlıklarda hem internet ortamında hem de saha araştırması sırasında ulaşılabilirliği kolay olan ve aynı zamanda Polonyalı Tatarlar tarafından ilgi görmüş süreli yayınların tanıtılması uygun görülmüştür.

Życie Muzulmańskie (Müslüman Hayatı)

1985 yılında MZR tarafından üç ayda bir çıkartılması öngörülen bir dergi çalışmasının yapılması kararlaştırılmıştır. Fikir, 1986 yılında hayata geçirilmiş fakat bahsedildiği gibi üç ayda bir çıkartılamamıştır. 1989 yılından itibaren üç ayda bir düzenli olarak yayımlanan *Życie Muzulmańskie* (Müslüman Hayatı) 1990 yılında 3. sayısını yayımladıktan sonra sonlandırılmıştır. Yayım hayatında olduğu günden beri derginin yazı

işleri müdürlüğünü Selim Chazbijewicz, yönetim kurulu başkanlığını da Stefan Mustafa Mucharski yürütmüştür. Yayın kurulu Bekir Assanowicz, Stefan Bajraszewski, Mohammad Jabairy, Maciej Musa Konopacki ve Selim Kryczyński tarafından oluşturulmuştur. Derginin yayım hayatı boyunca Dżennet Dżabagi-Skibniewska, Elżbieta Bajraszewska, Leon Chazbijewicz, Ali Mahmoud ve Eugeniusz Dżemil Szcześnowicz gibi yazarlar yazıları ile derginin içeriğine katkı sunmuşlardır.

Yayımlanan derginin başlıkları Arapça, Lehçe ve İngilizce olarak belirlenmiştir. Ayrıca basım yılı hem miladi hem hicri takvime göre yazılmıştır. Dergide yayımlanan metinlerin sonunda İngilizce ve Arapça özetler yapılmıştır. Dergi ortalama 500 adet basılmıştır. Kopyaların çoğu MZR tarafından vatandaşlara ulaştırılmıştır.

1990 yılında *Życie Muzułmańskie*'in (Müslüman Hayatı) dergi eki olarak MZR tarafından "Chamail", "Czyli Modlitwa i Praktyka İslamu" (İslam'ın Namaz Pratiği) ve Selim Chazbijewicz'in şiir kitabı "Krym i Wilno" (Kırım ve Vilnus) çıkarılmıştır. Ayrıca bazı yıllarda dergi numaralarına ek olarak "Dżemala ad-Dina al-Afganiego w Gdańsku", "Swiaszczennyj Koran" gibi özel baskı adları kullanılmıştır (Chazbijewicz, 1995).

Życie Muzułmańskie (Müslüman Hayatı) esasında Gdańsk'taki Tatar topluluğunun temsilcilerinin makalelerine yer vermiştir. Fakat birçok baskısında Selim Chazbijewicz, Stefan Bajraszewski, Maciej Musa Konopacki ve Dżemila Smajkiewicz-Murman gibi yazarların yanı sıra Tatar-Müslüman meselelerini konu alan çalışmaları bulunan Jan Tyszkiewicz, Arkadiusz Kołodziejczyk ve Marek M. Dziekan gibi Polonyalı akademisyenler de dergide yazmıştır. 1990 yılında editörlerin çabalarına rağmen konu bulmakta zorluk çekilmesinden dolayı söz konusu dergi yayım hayatına nokta koymak zorunda kalmıştır. Bu tarihten sonra Tatar topluluğu yeni bir form ve yeni içerikler ile farklı dergi girişimlerinde bulunmuşlardır (Czachorowski, 2015: 15).

Al-Dżihad (El Cihat)

1993 yılının Ocak ayında, MZR'nin faaliyet ve bilgilendirmelerinin halka ulaşması için Al-Dżihad (El-Cihad) adlı Müslüman gençlik gazetesinin ilk sayısı çıkartılmıştır. Söz konusu gazete altı ila on iki sayfa aralığında A4 formatında bir bilgisayar çıktısı şeklinde 1993 yılı Ocak, Şubat, Mart ve Nisan aylarında yayımlanmıştır.

Al-Dżihad (El-Cihad) gazetesinde yayımlanan yazıların çoğu isimsiz olarak yazılmış olduğundan derginin akademik önemi sınırlı kalmıştır. Gazetenin konularını ve biçimini Józef Jusuf Konopacki düzenlemiştir. Augustów ve Białystok'ta yayımlanan gazete genellikle İslam'ı konu almıştır. Ayrıca gazetenin son sayfasında çocuklar için basit bulmacalar da tasarlanmıştır (Łyszczarz, 2013: 97-98).

Świata Islamu (İslam Dünyası)

1930 yılında Wassan Girej-Dżabagi tarafından yayımlanan *Przegląd Islamski*'nin (İslami İnceleme) devamı olarak düşünülen *Świata Islamu* (İslam Dünyası), 1993-1995 yılları arası genel olarak dini konuları ele almıştır. 1996'dan itibaren söz konusu dergi sadece dini konuları değil, sosyo-kültürel anlamda Tatar topluluğunu anlatan makaleleri de yayımlamaya başlamıştır. 1996 yılından itibaren sosyo-kültürel anlamda bir Tatar dergisi olan *Świata Islamu* (İslam Dünyası) 2006 yılının nisan ayına kadar yayım faaliyetlerini sürdürmüştür.

Yayım faaliyetinde bulunduğu yıllarda derginin editörlüğünü Józef Jusuf Konopacki üstlenmiştir. Söz konusu dergi Müslüman din ve ahlakının temel ilkeleri, Hz. Muhammed'in hadisleri, diğer ülkelerdeki Müslüman toplulukların tarihi, Müslüman-Hıristiyan kültürleri arasındaki deneyimler gibi başlıklar ile İslam düzlemleri konuları ele alırken Tatar Müslüman topluluğunun tarihini ve güncel faaliyetlerini de insanlara aktarmıştır (Czachorowski, 2015: 17-18). Sözü edilen konular üzerine makaleler dönemin Bohoniki imamı Tomasz Miśkiewicz, Selim Chazbijewicz, Maciej Musa Konopacki, Maciej Abdullah Kochanowicz ve Piotr Ibrahim Kalwas tarafından yazılmıştır.

Rocznik Tatarów Polskich (Polonya Tatar Yıllığı)

1993 yılında Selim Chazbijewicz ve Aleksander Miśkiewicz'in öncülüğünde *Rocznik Tatarów Polskich* (Polonya Tatarlar Yıllığı) dergisinin ilk sayısı çıkartılmıştır. Söz konusu dergi Polonya ve Doğu Avrupa'daki Tatarların tarihini, kültürünü ve hayatını ele alan bilimsel, edebi ve sosyal bir dergidir.

Derginin ilk sayısında bulunan giriş metninde editörler tarafından derginin çıkarılma amacı belirtilmiştir. Söz konusu açıklamada ZTRP'nin 2. Dünya Savaşı öncesi faaliyet gösteren Związeku Kulturalno Oświatowego Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej'in (Polonya Cumhuriyeti Tatar Kültür ve Eğitim Derneği) devamı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Bundan dolayı editörler *Rocznik Tatarów Polskich*'in (Polonya Tatar Yıllığı) 1932-1940 yılları arasında söz konusu dernek tarafından çıkarılan *Rocznik Tatarski*'nin (Tatarların Yıllığı) devamı niteliğini taşıdığını belirtmişlerdir. Ayrıca derginin Związku Kulturalno Oświatowego Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej (Polonya Cumhuriyeti Tatar Kültür ve Eğitim Derneği) tarafından çıkarılan diğer Tatar yayınlarının da kültürel anlamda devamı olduğu ifade edilmiştir (Od Redekji, 1993: 4).

Söz konusu yıllık dokuzuncu sayısına kadar Kültür ve Ulusal Miras Bakanlığı'ndan hibe alarak çıkartılmıştır. Dokuzuncu sayısından sonra ise İçişleri ve İdare Bakanlığı söz konusu yıllığın çıkartılması için maddi kaynak oluşturmuştur. Genellikle yıllık çıkarıldığı dönemlerde 500-1000 arası basıma ulaşmıştır. Ayrıca yıllık içinde bulunan metinlerin sonunda İngilizce özetler yer almaktadır.

Yıllığın yazı işleri müdürleri arasında Emir Bajraszewski, Andrzej Drozd, Stefan Mucharski ve Kırım Tatarları Ulusal Birliği'nden Murat Yakupoğlu gibi isimler görev almıştır. *Rocznik Tatarów Polskich*'in (Polonya Tatar Yıllığı) beşinci sayısından sonra yıllığın düzenlenmesi ve basımı için Tatar konularıyla ilgilenen seçkin akademisyenlerden oluşan bir bilimsel konsey oluşturulmuştur. Konseyde Selim Chazbijewicz, Andrzej Chodubski, Marek M. Dziekan, Henryk Jankowski, Stanisław Kałużyński, Ataullah Bogdan Kopański, Czesław Łapicz, Tadeusz Majda, Jacek Sobczak, Jan Tyszkiewicz gibi yazarlar yer almıştır.

Söz konusu yıllık makaleler, tezler, şiirler, denemeler, raporlar ve incelemelerden oluşmaktadır. Ayrıca dergi sonunda yorumlar ve duyurular bölümü de bulunmaktadır. Benzer bir şekilde Polonyalı Tatarların önde gelen isimleri tarafından yazılan anılara da yıllık içinde yer verilmiştir.

Rocznik Tatarów Polskich'in (Polonya Tatar Yıllığı) on birinci sayısı yayımlandıktan sonra, yıllığın çıkartılmasına sekiz yıl ara verilmiştir. 2013 yılında Müftü Tomasz Miśkiewicz'in çabalarıyla finansman sorununu çözen yıllık, 2014 yılında yeniden yayımlanmaya başlanmıştır. İkinci kez yayın hayatına başlayan derginin baş editörleri Selim Chazbijewicz ve Musa Czachorowski'dir. Yenilenen yıllık ile birlikte 31 Ocak 1938'de Vilnius'ta gerçekleşen ilk kongreye atıfta bulunacak şekilde "Polonyalı Tüm Müslümanlar Kongresi'nden Sevgililer" adlı fotoğraf albümü de yayımlanmıştır.

Rocznik Tatarów Polskich'in (Polonya Tatar Yıllığı) ikinci döneminde Bilimsel Konsey Andrzej Chodubski, Henryk Jankowski, Aleksander Miśkiewicz, Grażyna Zając, Teresa Zaniewska gibi Polonya literatürünün tanınmış ve saygın temsilcileri ile Litvanya'dan Adas Jakubauskas'tan oluşmaktadır. Yıllığın yayın kurulu ise Krzysztof Bassara, Rafał Berger, Michał Łyszczarz, Barbara Pawlic-Misiekiewicz, Michał Łyszczarz, Wojciech Wendland'ten oluşmaktadır. Daniel Czachorowski ve Tatjana Čachorovska (İngilizce, Litvanyaca, Rusça), Antoni Sarkady (Türkçe) ve Józef Jakubowski (Belarusça) çevirmen olarak yıllığa katkıda bulunmaktadırlar. Söz konusu çevirmenler yazarların yazmış oldukları yazıların sonunda kısa bir çeviri özeti yapmaktadırlar.

2014 yılında tekrardan yayım hayatına geçen *Rocznik Tatarów Polskich*'in (Polonya Tatar Yıllığı) elektronik versiyonu şu adreslerde yayımlanmaktadır: www.bibliotekatararska.pl ve www.mzr.pl.

Życie Tatarskie (Tatar Hayatı)

1998 yılında, Józef Jusuf Konopacki 2. Dünya Savaşı öncesinde çıkartılan *Życie Tatarskie* (Tatar Hayatı) dergisini yeniden düzenleme görevini üstlenmiştir. Yeniden yayım hayatına hazırlanan dergide 1938 yılı baskısında modellenen kapak ile eski derginin devamı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca her sayıda “ukazuje sie od 1934 roku” (1934 yılında beri yayımlanmaktadır) ifadesi kullanılarak da 1934 yılında çıkarılmaya başlanan derginin devamı olduğu belirtilmektedir.

1998'den 2008'e kadar *Życie Tatarskie* (Tatar Hayatı) yazı işleri müdürlüğü ve baş editörlük görevlerini Józef Jusuf Konopacki, baş editör yardımcılığı görevini de Selim Chazbijewicz üstlenmiştir. İki ayda bir çıkartılması planlanan dergi maddi yetersizlikler yüzünden düzensiz olarak yayımlanmıştır. 2003-2008 yılları arasında söz konusu derginin on üç sayısı çıkartılmıştır. Daha sonra 2008 yılından 2011 yılına kadar baş editör olarak Musa Czachorowski derginin yayımlanması için çaba göstermiştir. Dergi, 2008 yılında altı sayı, 2009 yılında üç sayı çıkartılmıştır. 2011 yılından itibaren ZTRP tarafından maddi kaynak oluşturularak yayımlanan dergi sadece günümüz Polonyalı Tatar topluluğuna değil, tarihle ve modern Tatar toplumuyla ilgilenen herkese hitap edecek şekilde geniş kapsamlı olup, eğitimle ilgili konuları ele almaktadır. Neredeyse üç yıl gibi bir süre sadece Czachorowski'nin çabalarıyla çıkarılmaya devam eden dergi, 2011 yılından sonra Józef Konopacki'nin oğlu Artur Konopacki'nin baş editörlüğünde düzenli olarak çıkartılmaya

devam etmektedir. Günümüzde yayın hakkı ZTRP'de bulunan derginin editörlük görevi Artur Konopacki ve Jolanta Draganska gibi sadece Polonyalı Tatar yazarlar tarafından yürütülmemektedir. Kazan Tatarları'ndan Lyaysan Batertdinova, Tagir Gilazv ve Kırım Tatarları'ndan Aleksander Gadomski de söz konusu derginin editörlük görevini yerine getirmektedir. Bu bağlamda dergi Lehçe, Rusça ve Litvanyaca dillerinde yazılmakta ve sonlarına İngilizce özetler eklenmektedir. Ayrıca dergide yayımlanması düşünülen konuların belirlenmesi için önemli akademisyenlerin yer aldığı Bilim Kurulu oluşturulmuştur. Söz konusu kurul Minsk'te görev yapan Profesör Doktor Henadzia Cychuna, Varşova Üniversitesi'nde görev yapan Profesör Doktor Jan Tyszkiewicz ve Agata Skowron-Nalborczyk, Łodz Üniversitesi'nde görev yapan Profesör Doktor Mark M. Dziekan ve Poznań Üniversitesi'nde görev yapan Profesör Doktor Czesław Łapicz'ten oluşmaktadır.

Życie Tatarskie'de (Tatar Hayatı) önemli akademisyenler tarafından yazılan tarihsel ve güncel yazıların yanı sıra Aleksander Miśkiewicz, Halina Szahidewicz, Musa Czachorowski, Dagmara Sulkiewicz ve Stanisław Dumin gibi önemli Tatar entelektüeller tarafından kaleme alınan Tatarların askeri, kültürel ve dini geleneklerini ve Polonyalılar ile ilişkilerin tarihini anlatan yazılar da bulunmaktadır. Düz yazı ve makalelerin dışında Selim Chazbijewicz, Musa Czachorowski, Joanna Bocheńska ve Józef Mucharski gibi önemli yazarların şiirleri, Kırım ve Kazan Tatarları'nı konu alan efsanevi hikayeler ve Tatar mutfağı ile ilgili tanıtımlar da dergide zaman zaman yer almaktadır (Czachrowski, 2015: 27).

Życie Tatarskie'nin (Tatar Hayatı) elektronik yayınlarına <http://zycietatarskie.pl/> adresinden ulaşılabilmektedir.

Pamiğci i Trwania (Bellek ve Dayanıklılık)

Polonyalı Tatarlar içinde başka bir yıllık girişimi de 1998'de ortaya çıkmıştır. MZR tarafından *Pamięci i Trwania* (Bellek ve Dayanıklılık) 1998-2005 yılları arasında yayımlanmıştır. Editör ekibi Maciej Musa Konopacki, Henryk Leniec (1999) Iwona Wiśniewska (1999), Halina Szahidewicz, Lucyna Lesisz (1999 sonrası), Izabela Muchla (1999 sonrası) ve Maciej Musa Konopacki (2005 sonrası) olan yıllığın baş editörü Aleksander Miśkiewicz olmuştur. Söz konusu yıllık Białystok Şehir Kurulu ve Białystok Şehri Başkanı'nın mali desteği sayesinde yayımlanmıştır.

Polonya ve Litvanya Büyük Prensiği Tatar toplulukları tarihi, Batı topraklarındaki savaş sonrası Tatar yerleşimi, Polonya'daki Tatar-Müslüman yaşamının önemli olayları ve güncel meseleler ile ilgili konular söz konusu yıllığın içeriğini oluşturmuştur. Ek olarak Janusz Kamocki, Teresa Zaniewska, Lucyna Lesisz, Elżbieta Iwaszko, Anna Wolańska ve Ewa Krawiecka gibi editörler ile işbirliği yapan tarihçiler, müze çalışanları, etnograflar ve fotoğrafçılar da söz konusu yıllığa yazıları ve fotoğraflar ile katkı sunmuştur.

Millet

Millet, Kış 2001 ve Bahar 2002 sayıları ile çıkartıldığı dönemde Orta ve Doğu Avrupa'daki Tatar topluluklarını birleştiren uluslararası bir dergi olarak görülebilir. Bunun en önemli nedeni söz konusu derginin Polonya, Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna Tatar topluluklarının tümü için çıkartılan ortak bir dergi olmasıdır. Bu bağlamda 1917-1922 yıllarında St. Petersburg ve Vilnius'ta oluşturulan Polonya, Belarus ve Ukrayna Tatar Toplulukları Derneği'ne atıfta bulunmaktadır. Kapağın üstünde italik olarak yer alan "Doğu Avrupa Tatar Millet Dergisi" başlığı bunun en önemli kanıtıdır (Od Redakcji, 2000: 1).

Söz konusu derginin çıkarıldığı dönemlerde baş editörü Selim Chazbijewicz, editör yardımcısı Józef Konopacki olmuştur. Diğer editör olarak görev yapan yazarlar Rusya'dan Stanisław Dumin, Beyaz Rusya'dan İbrahim Konopacki, Litvanya'dan Romualdas Makaveckas ve Ukrayna'dan Kanafja Misbachtudinowicz Chusnutdinow gibi Tatar toplulukları için önem taşıyan yazarlardır.

Muzułmanie Rzeczypospolitej (Cumhuriyetin Müslümanları)

MZR 2006 yılında, kuruluşunun 80. yıl dönümü kapsamında dört sayılık bülten çıkartmıştır. 2006 yılının Ocak, Şubat, Mart ve Nisan aylarında, Maria Aleksandrowicz-Bukin, Ryszard Jabłoński, Józef Konopacki ve Tomasz Miśkiewicz'den oluşan bir editör ekibi tarafından çıkartılan *Muzułmanie Rzeczypospolitej* (Cumhuriyetin Müslümanları), A4 boyutunda iki yüz kopya olarak basılmıştır. Dört ile sekiz sayfa aralığında çıkartılan söz konusu bültenler Polonya'daki İslam tarihi, 1925'te kurulan MZR tarihi ve Tatar Müslüman topluluğunun önemli temsilcileri hakkında bilgilendirmelerde bulunmuştur.

Dört yıl sonra Müftü Tomasz Miśkiewicz'in öncülüğü ile MZR *Muzułmanie Rzeczypospolitej*'i (Cumhuriyetin Müslümanları) yeniden düzenleyerek üç ayda bir

yayımlamaya başlamıştır. 2006 yılının devamı niteliğinde olduğunu belirtmek için önceki derginin çıkarıldığı sayılar alt başlık olarak parantez içinde yazılmıştır. 2010 yılında yeniden basılmaya başlanan derginin editörleri olarak Musa Czachorowski (baş editör), Selim Chazbijewicz (Yayın Kurulu Başkanı) Iza Melika Czechowska, Tomasz Miśkiewicz Andrzej Saramowicz, Magdalena Lewicka ve Dagmara'ya Sulkiewicz görev yapmıştır.

2010 yılında 500 kopya olarak basılan derginin sayfa sayısı sekizden yirmidörde yükseltilmiştir. Dergi sayfalarının artması ile derginin konu içeriği de gelişmiştir. Din, İslam medeniyeti hoşgörüsü ve İslam'ın tıbbi yönleri üzerine bir dizi makale yayımlanmıştır (Czechowska, 2011). Söz konusu dergiye Halina Szahidewicz, Tamara Sulkiewicz, Dżemila Smajkiewicz Murman, Elżbieta Ajsza Şah, Agnieszka Amatullah Wasilewska, Magdalena Lewicka, Rafał Berger, Marek Moronia, Urszula Chłopicka-Khan ve Marija-Iman Yavorska gibi Polonyalı Tatar kökenli araştırmacı yazarlar katkı sağladığı gibi Mustafa Switata ve Hesham Ezzat Muhammed gibi Arap kökenli vatandaşlar da katkı sağlamaktadır. Ayrıca Peder Roberto Saltini, Maciej Masny, Antoni Soduła, Marek M. Dziekan, Dorota Rudnicka-Kassem ve Eugeniusz Sakowicz gibi Polonyalı akademisyenler ve gazeteciler de dergiye katkılarını sunmaktadırlar.

Söz konusu dergi 2015 yılından itibaren “Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler Derneği” tarafından hazırlanan Ortak İlahiyat adındaki elektronik ortamda baş editör Zbigniew Czertwan ve Müslüman bölümünün editörü Iza Melika Czechowska'nın düzenlemeleriyle yayımlanmaktadır. Elektronik ortamda yayımlanmış sayılara <http://teologia-powszechna.blogspot.com/> internet adresinden ulaşılmaktadır. Ayrıca 2010-2012 yılları arası MZR tarafından çıkartılan söz konusu derginin sayılarına da www.bibliotekatatarska.pl adresinden ulaşılmaktadır.

Przegląd Tatarski (Tatar İncelemesi)

2009 yılında Polonya Cumhuriyeti İçişleri ve İdare Bakanlığı tarafından alınan hibe sayesinde Müftü Tomasz Miśkiewicz'in öncülüğünde *Przegląd Tatarski* (Tatar İncelemesi) adında sosyal ve kültürel bir dergi çıkartılmaya başlanmıştır. Söz konusu derginin yayın kurulunu Tomasz Miśkiewicz, Halina Szahidewicz, Aleksander Miśkiewicz ve Selim Chazbijewicz, Dagmara Sulkiewicz (2009-2012 arası), Barbara Pawlic-Miśkiewicz (2011 sonrası) ve Dżemila Smajkiewicz-Murman (2013 sonrası) oluşturmaktadır.

2012 yılından itibaren renkli olarak çıkartılan derginin 2015 yılına kadar yirmibeş sayısı yayımlanmıştır. Derginin içeriği şu şekilde bölümlere ayrılmıştır: Etkinlikler ve bilgilendirmeler, tarih, bilim, gelenekler ve kültür, edebiyat ve yemek. Dergi, konusu bakımından Tatar topluluğunun hayatındaki önemli olayları ve anları fotoğraflar eşliğinde okuyucu ile buluşturmaktadır. Bu bağlamda dergi Tatar topluluğunda meydana gelen önemli süreçleri okuyucuya açıklamayı amaçlamıştır. Örneğin okuyucular dini ve resmi tatiller, balolar ve kültürel etkinlikler gibi konularda bilgileri söz konusu dergiden öğrenebilmektedirler. Ayrıca tanıklık edinilen birçok olay ve anı çeşitli yazarlar tarafından dergide işlenmektedir (Szahidewicz, 2009; Hordejuk, 2013).

Yukarıda bahsi geçen konuların dışında çeşitli Tatar entelektüellerin yazmış olduğu şiirler, kısa hikayeler ve Tatar efsaneleri de derginin konu alanına çeşitlilik sağlamaktadır (Czechowska, 2012: 26; Mucharski, 2012: 18-20; Wziğtkowiak, 2012, 23; Czachorowski, 2013a: 26). Son yıllarda Polonyalı Tatar topluluğu için önemli olan Tatar mutfağı da derginin ilgi alanına dahil edilmiştir. Özellikle Musa Czachorowski (2009, 28; 2010: 31-32; 2013b: 25) derginin birçok sayısında Tatar mutfağını oluşturan geleneksel Tatar yemeklerinin tanıtımını ve bu yemeklerin hazırlanış şeklini okuyucular ile paylaşmaktadır. Dergiye birçok konuda katkısı olan Czachorowski (2014: 16) ayrıca Tatar dili hakkında birçok çalışmasını bu dergide yayımlamıştır.

3.4.2.3. Medya ve internet

Daha önce de belirtildiği üzere, kimlikler birbirleriyle olan ilişkileri sayesinde oluşmaktadır (Morley ve Robins, 2011). Söz konusu birlikteliği oluşturmak için de ortak bir hafızanın olması gerekmektedir. Ortak hafızanın oluşumunda etkili olan hayaller, anılar, kültürel özellikler, mekanlar, nesnelere, mitler ve daha pek çok şey kendiliğinden varolabildiği gibi, yeniden inşa edilebilir ya da hatırlatılabilir (Hall, 2003). Bu bağlamda geçmişini yeniden hatırlatma ya da oluşturmada medyanın önemli bir rolü olduğuna dikkat çekilmelidir. Medya, köklere gönderme yaparak, çeşitli görsel ve işitsel materyalleri kullanarak etnik grupların aidiyet duygularını hem güncellemekte hem de bu duyguların yeniden oluşmasını sağlayabilmektedir (Gillespie, 2003: 1). Bu nedenle son yıllarda diasporada kimlik oluşum süreçlerini inceleyen bazı çalışmalarda medya araştırmaları ivme kazanmıştır (Georgiou, 2006; Gillespie, 2003; Aksoy ve Robins, 2005, Karanfil, 2007). Genellikle bu çalışmaların ana vurgusu medyanın diasporik toplulukları biçimlendirme

işlevi üzerine olmuştur. Bu çalışmada Polonyalı Tatarların kullanmış olduğu medya araçlarından kasıt televizyon ve internet aracılığıyla oluşturulan sosyal medyadır.

Araştırmanın konusunu oluşturan Polonyalı Tatarlar topluluğu için kültürel değerlerin hatırlatılması ve aktarılması oldukça önemlidir. Kültürel değerlerinin hatırlanması ve aktarılmasının önemli hale gelmesi, topluluğun nüfusunun azalması, uzun süre Hıristiyan bir topluluk içinde yaşanması ve karışık evliliklere çok sık rastlanması gibi nedenlere bağlanabilir. Bu bağlamda medya ortak hafızanın yeniden oluşmasında kaynaklar sunmakta ve hem görsel olarak hem de işitsel olarak olayları diasporik özneye aktarmaktadır. Böylece toplulukların geçmişte bırakmış olduğu bazı bilgilerin, anıların ya da kültürel özelliklerin hatırlanmasını sağlamaktadır. Polonyalı Tatarların kültürel kimliklerini ve aidiyetlerini pekiştirmeleri bahsedildiği gibi medya sayesinde daha kolay olmaktadır. Polonya Televizyonu Podlasie Białystok bölgesel yayını olan TVP ve TVP3 kanalları düzenli olarak Tatarlar hakkında yayın yapmaktadır. Polonya’da yaşayan Tatarların gerçekleştirmiş oldukları faaliyetler hakkında izleyicilerine bilgiler vermektedir. Tatar derneklerinin gerçekleştirmiş oldukları faaliyetler söz konusu kanalların haber bültenlerinde sunulmaktadır. Tüm bunların yanı sıra Tatar festival ve tanıtımlarını da canlı yayın şeklinde izleyicilerine ulaştırmaktadır. Ayrıca TVP3 kanalı her pazar saat 10:45’te Polonyalı Tatarlar hakkında belgesel yayın yapmaktadır. Söz konusu belgesel yayınlarda Polonyalı Tatarların tarihi, yerleşim yerleri ve önemli Tatar kişileri konu olarak işlenmektedir⁸².

Sosyal medyanın (Facebook’ta oluşturulan gruplar vb.) “ortak alanların” oluşmasında sunduğu katkı daha önceki başlıkta incelenen Polonya’da bulunan Tatar dernekleri kadar önemlidir. Günümüzde internet tüm sınırları aşarak kişilerin tüm dünyadan bilgi alabildikleri bir mecra haline gelmiştir. Dağılmış olan topluluklar oluşmuş olan siber alan sayesinde birbirini destekleyen dayanışma grupları oluşturabilir. Hatta bu oluşturulan dayanışma grupları dayanışmayı küresel hale dahi getirebilir. Örneğin 2. Dünya Savaşı ve daha sonraki dönemlerde çeşitli nedenlerle Polonya’dan İngiltere’ye göç etmiş birçok Tatar, Polonyalı Tatarların internette oluşturmuş oldukları çevrimiçi grupların aktif üyesidir. “Związek Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej” Facebook grubunu oluşturan Micheal Adamowicz Polonya’dan İngiltere’ye göç etmiş bir Tatardır. Adamowicz, kendisi ile e-posta yoluyla yapılan görüşmede “Polonya’da yaşayan Tatar gibi küçük toplulukların

⁸² Bahsedilen belgesel programı yayınlarının arşivleri TVP resmi internet sitesi olan <http://bialystok.tvp.pl/679807/tatarskie-wiesci> adresinde mevcuttur. (Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2018).

internette kurdukları siteler, gruplar veya bloglar ile dayanışmalarını daha kolay hale getirdiklerini ve seslerini küresel arenada da duyurabildiklerini” belirtmektedir. Micheal Adamowicz uzun yıllardır İngiltere’de yaşamasına rağmen Polonyalı Tatar topluluğu ile bağlarını koparmamıştır. Bunun en önemli nedeni de Polonyalı Tatarlar ile kurduğu bağı internet sayesinde sürdürebilmesidir. Micheal Adamowicz gibi kişilerin kurdukları gruplar, siteler ve bloglar söz konusu topluluğun kültürel ve sanatsal etkinliklerini duyurmalarına katkı sağlamaktadır. Böylece internet üzerinden oluşturulmuş bu tür dayanışma gruplarına üye olan bireyler daha hızlı ve kolay bir şekilde diasporik topluluğun faaliyetlerine ulaşabilmektedir.

Polonyalı Tatarlar tarafından oluşturulmuş olan bazı internet siteleri şunlardır: <http://tataria.eu>, <http://www.kruszyniany.pl/linki.html>, <http://www.tatarzy.pl>, <http://www.mzr.pl>, <http://www.bohoniki.eu/index.php?lang=pl>, <http://www.kruszyniany.com.pl>, <http://pslk.org>, http://www.ciekawepodlasie.pl/szlaki_podlasia/5,Szlak_tatarski.htm ve <http://www.fttk.org>. Söz konusu internet sitelerinde Tatarlar hakkında geniş bilgiler verilmektedir. Tatar alfabesi, Tatarca yazılmış sayılar, Tatar tarihi, Tatar köyleri ve Tatarların gelenekleri bu bilgilerin içeriğini oluşturmaktadır. Ayrıca söz konusu internet sitelerinde çeşitli Tatar etkinlikleri duyurulmaktadır. Sayılmış olan bazı internet sitelerinde Tatar yemeklerinin tanıtımı bulunmaktadır. Özetle, Tatarlar hakkında bilgi edinmek isteyen okuyucular söz konusu internet sitelerinden faydalanabilme şansına sahiptirler.

Bahsedilen internet sitelerine benzer bir şekilde Polonyalı Tatarlar tarafından oluşturulan sosyal medya grupları bulunmakta, bu gruplar topluluğun dayanışmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Facebook’ta oluşturulmuş sosyal medya grupları arasında şunlar sayılabilir: “Związek Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej”, “Fundacja Tatarskie Towarzystwo Kulturalne”, “Kruszyniany Zajazd Tatarski “Na końcu świata”, “Forty Tatars village”, “tataria.eu - Tatarzy Polscy”, “Tatarska Jurta” ve “Buńczuk - Tatarski Zespół Dziecięco-Młodzieżowy”. Söz konusu sosyal medya grupları, faaliyette bulunan örgütlere benzer bir biçimde çalışmaktadır. Aslında çoğu sosyal medya grubu Tatar derneklerinde yoğun çaba gösteren kişiler tarafından oluşturulmuştur. Bu nedenle sosyal gruplarını derneklerin yardımcı kolları şeklinde düşünmek yanıltıcı olmayacaktır. Sosyal gruplar sayesinde derneklerin yapmış oldukları faaliyetler ve etkinlikler hızlı bir şekilde hem görsel hem de işitsel olarak üyelere ulaşmaktadır.

Söz konusu sosyal medya grupları incelendiğinde, genel olarak Tatar simgelerinden oluşan bir bayrağın (yeşil-kırmızı) bu grupların profil fotoğrafını oluşturduğu görülmektedir. Grupların paylaşımlarının genellikle Tatarlar ile ilgili tarihsel video ve fotoğraflar olması da dikkat çekmektedir. Paylaşımlar bu gruplara üye olanların kimlikleri ve tarihleri ile bağ kurmalarını sağlamaktadır. Diğer taraftan sosyal grupların sahip oldukları üye ve takipçi sayıları Polonya’da yaşayan Tatarların nüfusu hakkında bir tahmin yürütülmesine yardımcı olabilmektedir. Örneğin “Związek Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej” Facebook grubuna üye olmak için internet üzerinden bir form doldurulması gerekmektedir. Doldurulması gereken formda kişinin Tatar olup olmadığı sorusu yer almakta ve söz konusu grubun sadece Tatar kimliğini taşıyan kişiler için oluşturulduğu belirtilmektedir. Böylece 1670 üyeye sahip olan “Związek Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej” Facebook grubunun önemli bir Polonyalı Tatar nüfusuna işaret ettiği görülebilir.

Bahsedilen medya yayınları ve internet aracılığıyla Polonyalı Tatarlara anavatanla ilgili bilgiler ve semboller ulaştırılarak onların hangi aidiyete sahip oldukları hatırlatılmaktadır. Böylece diasporik özelliklerini kaybeden ya da kaybetmeye yakın olan topluluklar için kitle iletişim araçlarının diasporik bilincin sağlanmasına ve diasporik bağlılıkların sürdürülmesine sağladığı katkı Polonyalı Tatar topluluğu örneğinde de görülmektedir.

3.5. Polonyalı Tatarların Geleceğe Yönelik Düşünceleri

Polonyalı Tatarlara gelecek ile ilgili beklentileri ve ne düşündükleri sorulduğunda alınan bireysel düzeydeki cevaplar Polonya Tatar topluluğunun ortak beklentileriyle örtüşmektedir. Örneğin Polonyalı Tatarlar gelecekte ne beklediklerini anlatırken, çocuklarını evlendirmek isteyen ailelerin en çok dillendirdiği konulardan biri Polonyalı Tatar topluluğunun kültürel ve dini özelliklerinin devamını sağlama adına çocuklarının bir Tatar ile evlenmesine daha olumlu bakmalarıdır. Yani bireysel beklenti ve planların aslında bireysel düzeyde değil kolektif düzeyde Polonyalı Tatar topluluğunun ortak beklentileriyle özdeş görüldüğü anlaşılabilir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Polonyalı Tatarlar gelecek ile ilgili beklentilerini dile getirirken mutlaka sahip olunan kimliğe ve Polonyalı Tatar topluluğunun geleceğine ilişkin beklentilerine yer vermektedirler. Bu noktada 1 Ekim- 2 Temmuz 2018 tarihleri arası

Bohoniki ve Krusyniany köylerinde gerçekleştirilen görüşmelerde birkaç Polonyalı Tatarın anlattıkları aşağıda yer almaktadır.

“Gelecek ile ilgili düşüncelerimiz iyimserdir. Barış içinde yaşayalım ve kültürümüz devam etsin⁸³.”

“Tüm gelenekleri yerine getirmeliyiz. Çocuklarımıza öğretmeliyiz. Çocuklarımız iyi yerlere gelip bu topluluğa hizmet etmek istemelidirler⁸⁴.”

“Genç, yaşlı, herkes Tatar dendiğinde gururlansın. Bu topluluğun devam etmesini istiyorum. Geleneklerine göre yaşasın istiyorum. Küçük bir topluluk da olsa farklı olduğumuzun farkına varılmasını istiyorum⁸⁵.”

Yaklaşık 615 yıldır Polonya topraklarında asli unsur olarak yaşayan Polonyalı Tatarlar, farklı zamanlarda farklı devletlerin yönetimi altında güç koşullarda yaşamışlardır. Bu noktada söz konusu topluluk bir azınlık topluluğu olarak uzun yıllardır var olma mücadelesi göstermektedir. Geçmişte yaşanan ve hala yaşanmakta olan zorluklara karşın Polonyalı Tatarların büyük bir bölümü geleceğe iyimser olarak bakmaktadır. Topluluğun geleceğe yönelik bazı karamsar düşünceleri olsa da, yapılan görüşmelerde verilen cevaplar iyimser ve olumlu duygular taşımaktadır. Ancak yine de belirtmek gerekir ki mülakat yapılan Polonyalı Tatarların büyük çoğunluğuna göre, geleceğe olumlu bakabilmek için bazı şeylerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlardan en önemlisi de nüfusun artış göstermesidir.

2007 yılında Özü Türk Belgeseli'nin çekiminde Polonyalı Tatar topluluğunun gelecekte var olup olmayacağına ilişkin sorular sorulduğunda, kültürel kimliği koruma isteğinde olan ve geleceğe iyimser bakılmasını isteyen Emir Bogdanowicz şöyle demektedir:

“Bizim Tatar geleceğimizi güzel görüyorum. Yüzyıllardır var olabildiysek, gelecek yüzyıllarda da var olacağız. Geleneklerimiz bu kadar senedir korundu. Bizler de yemeklerimiz ve Tatar Baloları gibi buluşmalarla bu geleneklerin korunmasına çalışıyoruz. Gençler her sene balolara katılıyor. İnternette buluşuyorlar ve birbirleriyle bağlantı kuruyorlar. Çocuklarımız din derslerine katılıyorlar. Sadece çocuklar değil, gençler ve

⁸³ 7 Numaralı Kaynak Kişi.

⁸⁴ 8 Numaralı Kaynak Kişi.

⁸⁵ 9 Numaralı Kaynak Kişi.

yetişkinler de katılıyor. Çocuklar dersteyken bizler de dışarıda oturuyor ve çeşitli konular hakkında konuşuyoruz. Sanıyorum bu geleneği sürdüreceğiz.”

31 Haziran-1 Temmuz 2018 tarihleri arasında yapılan 4. Geleneksel Tatar Festivali etkinliğinde görüşülen Polonyalı Tatarlar da Bogdanowicz’e⁸⁶ benzer şeyleri dile getirmektedir:

“Tatarlar kültürel ve dini festivallerini yeniden canlandırdılar. Ayrıca dil öğrenmek isteyen genç bir nesil var. 2. Dünya Savaşı’nda ayakta kalanlar ile birlikte yeni inşa ettiğimiz camilerimiz var. İslam eğitimi ve Arapça öğretiliyor bu camilerde. İyimser olmamız gerekir. Çalışmamız gerekir. Dine ve geleceğe sahip çıkmamız gerek. Bugün var olduysak, gelecekte de var olacağımıza inanıyorum.

Tatar topluluğunun durumu şu an tam sınırdadır. Birçok şey değişti. 20 ve 30’lu yıllarda olduğumuz gibi yeniden bayramlarımızı kutlayabiliyoruz. Komünist rejimde geleneklerimizin neredeyse yarısı ölmüştü. Zor oldu ama yıkılmadık. Bu nedenle şimdi daha güçlü bir şekilde gelecekte olacağız. İyi olacağız, yaşayacağız.”

Polonya Tatarları için en çok korku duyulan şey asimile olmaktır. 16 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakatta Kryszniany Müslüman Dini Topluluğu Başkanı Bronisław Talkowski’nin⁸⁷ söyledikleri şu şekildedir:

“Günümüzde Tatarların asimilasyonu oldukça ileri seviyededir. Tatarlar önce sadece Vilnius, Grodno, Białystok ve Sokolka gibi şehirlerin mahallelerinde yaşamışlardır. Şimdi ise topluluğumuz ilk yerleşim yerlerine bağlı değiller. Gençler iş ve eğitim nedeniyle başka şehirlere taşınmak zorunda kalıyorlar. Büyük şehirlerde iki farklı milletten ya da farklı dinden insanların ilişkileri oldukça kolay oluşabilmektedir. Bu nedenle asimilasyon kaçınılmaz oluyor. Dolayısıyla topluluğumuz zayıflıyor. Örneğin Güney Podlasie’de, yani Biala Podlaska çevresinde, bir Tatar yerleşimi vardı. 1917’de bu bölgedeki bir cami yakılmıştır fakat daha sonra onarılması için çaba gösterilmemiştir. Burada yaşayanların bir kısmı kaçmış, bir kısmı Białystok çevresinde bulunan yerleşim yerlerine göç etmiş ve geriye kalan kişiler de tamamen yerel kültüre entegre olmuştur. Orada yaşayanlar ile bir araya geldim. Sadece tek bir yaşlı kadın kendini Tatar olarak tanıdı. İnsanlar bu durumun farkında mı bilmiyorum. Bu bizim topluluğumuz için bir tehlikedir. Bu nedenle farkındalığı arttırmak

⁸⁶ 4 Numaralı Kaynak Kişi.

⁸⁷ 5 Numaralı Kaynak Kişi.

için farklı yerlerde toplantılar düzenliyoruz. Kültürümüze, müziğimize, 14. yüzyılda kaybedilen dilimize geri dönmek için faaliyetler gerçekleştiriyoruz. Örneğin Tatar Kültür Derneği kuruldu. Bu derneğin yapmış olduğu faaliyetler ile köklerimize geri dönmeye çalışıyoruz”.

Polonyalı Tatarlar ile gerçekleştirilen mülakatlarda, Polonyalı Tatar topluluğunun devam etmesini sağlayacak önemli unsurlar olarak din ve kültürün korunması ve geliştirilmesi sıklıkla vurgulanmıştır. Özellikle din üzerinde durularak, dinini kaybetmiş bir Polonyalı Tatar topluluğunun öz kimliğini de kaybedeceği, dolayısıyla Hıristiyan halk arasında kolaylıkla eriyip gideceği sürekli olarak dile getirilmiştir. Bu çerçevede en çok önem verilen dernek MZR olmaktadır. MZR etkinlikleri sayesinde gençlerin dini bilgileri öğrenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Günümüzde Tatar dilinin kimliğin çok önemli bir parçası olduğu anlayışı yaygınlaşmaktadır. Mülakat yapılan bazı Polonyalı Tatarlar dile sahip çıkılması ve yeniden canlandırılması görüşünü ifade etmektedirler. Kruszyniany Müslüman Dini Topluluğu Başkanı Bronisław Talkowski⁸⁸ (Görüşme, 16 Haziran 2018) ile gerçekleştirilen görüşmede “Tatar dilini biliyor musunuz?” sorusuna “Hayır bilmiyoruz. Tatar dilini hiç kullanmadık; çünkü unutuldu. Fakat şu an Tatar dilinin tekrar hayata geçirilmesi için; yani bizlerin bu dil eğitimini alabilmesi için çalışıyoruz. Sonra da çocuklarımızı eğitmeye çalışacağız. İki yetişkin oğlum var. Tatar dilini öğrenebilmek için eğitmen bulmaya çalışıyoruz. Temsilci olarak Dünya Tatar Toplantısı’na gittiğimde şunu fark ettim: Tatar kökleri olan ancak Tatar dilini konuşmayan neredeyse tek bir grup var, o da biziz. Bu çok utanç verici bir şey. Ama üzerinde çalışıyoruz” cevabı alınmıştır.

Saha çalışmasında ve mülakatlarda katılımcıların gelecek konusunda umutlu olmalarına rağmen, genç neslin Tatar kültürüne ve İslam dinine olan yakınlığının günden güne azaldığı verisine ulaşılmıştır. 10 Nisan 2018 tarihinde yapılan görüşmede “Geleneğin devam etmesi için neler yapılmalı?” sorusuna Jerzy Murza Szahuniewicz⁸⁹ şu cevabı vermiştir:

“Bu devamlılığı üstlenecek gençlerin sayısının artması gerekir. Ben sonsuza kadar yaşamayacağım. Sonuç olarak uzun bir süre, yani iki yıldan fazla bir süredir yerime geçecek birisini bulmaya çalışıyorum. Başarılarımız da muazzam. Genç bir insanın, genç akıl ve yeni

⁸⁸ 5 Numaralı Kaynak Kişi.

⁸⁹ 3 Numaralı Kaynak Kişi.

enerjisiyle daha çok şey yapabileceğini düşünüyorum. Belki de her şey bir şekilde yeniden canlanabilir. Fakat bu olasılığı henüz göremiyorum.”

Özetle Polonya Tatarları'nın gelecekle ilgili düşünceleri için hem iyimser hem de karamsar fikirlerin ifade edildiği belirtilebilir. Esas olarak derneklere üye olan katılımcılar iyimser bir düşünceye sahipken, herhangi bir derneğe üye olmayan Tatarlar, Polonyalı Tatarların gelecekte var olacağı düşüncesine karamsar yaklaşmaktadır. Ayrıca genç ve yaşlı katılımcılar arasında da düşünce farklılıkları bulunmaktadır. Gençler Polonyalı Tatarların geleneklerinin ve kimliklerinin gelecekte var olacağı konusuna şüpheli yaklaşırken, yaşlılar bu konuda iyimser kalınması gerektiğini belirtmektedir. Yaşlı Polonyalı Tatarlar gençlerin yeterince özverili olmamalarını eleştirmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Diaspora kavramı kullanılmaya başlandığından günümüze kadar farklı durumları tanımladığı için sabit bir anlama sahip olmamıştır. Bundan dolayı eski bir kavram olan diasporanın kullanımının sürekli güncellendiğini bilmek ve güncellemede etkili olan faktörleri çözümlmek oldukça önemlidir. Diaspora kavramının kullanım alanının genişlemiş olmasının nedenlerinden biri teknolojinin hızlı gelişiminin birbirine benzeyen insan grupları arasında oluşturduğu yakınlıktır. Fakat diasporanın abartılı kullanımının sonucu olarak günümüzde hangi toplulukların diaspora olduğuna dair bir karışıklığın ortaya çıktığı söylenebilir. Bu karışıklığın önüne geçilmesinin yolu diaspora kavramını ona eş anlamda kullanılan kavramlardan ayırmak ve kavramın kullanım alanlarının sınırlarını belirlemekten geçer. Bu bağlamda diasporanın ne olduğuna dair bir tartışmanın yürütüldüğü çalışmanın birinci bölümünde farklı araştırmacıların kavrama dair sundukları kıstaslar belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca diaspora kavramı ile karıştırılabilen transnasyonalizm, etnik kimlik, melez kimlik ve çok kültürlülük kavramlarının diasporadan farkları ve diasporaya benzerlikleri ortaya konmuştur. Tüm bunlar değerlendirildiğinde anavatanı dışında yaşayan belli bir nüfusu ya da örgütlenmeyi tanımlamak için kullanılan diaspora ile onunla benzerlik gösteren kavramların birbiri ile yakından ilgili oldukları fakat birbirlerinin yerine kullanılmayacakları anlaşılmıştır. Buna ek olarak kavramsal tartışmanın yapıldığı birinci bölümde ulaşılan bir diğer sonuç, diasporik toplulukların diğer topluluklardan ayırt edilmesini sağlayan en önemli unsurun topluluğun diasporik bilinci olduğudur.

Bu çalışma Polonyalı Tatarların diasporik bilince sahip olup olmadığı sorusuna cevap ararken, söz konusu topluluğun diaspora olup olmadığından ziyade diaspora olarak tanımlanmanın söz konusu topluluk için avantajlı bir durum yaratıp yaratmadığına odaklanmıştır. Bu bağlamda değişen toplumsal, ekonomik ve siyasal koşullarda Polonyalı Tatarların diasporik bilinçlerini oluşturmak adına etnik ve kültürel kimliklerini nasıl biçimlendirdikleri araştırmanın önemli bir konusunu teşkil etmiştir.

Polonyalı Tatarların kimliğini anlamak için öncelikle Tatar kimliğinin anlaşılması gerektiği düşünülmüştür. Tarihçiler Tatar adının nereden geldiği ve ilk olarak ne zaman kullanıldığı konusunda henüz bir fikir birliği sağlayamamışlardır. Tatar adına ilk kez kavim adı olarak Orhun Yazıtları'nda rastlanmakta fakat bu adın hangi topluluk için kullanıldığı üzerine farklı iddialar bulunmaktadır. İlk kez Orhun Yazıtları'nda rastladığımız Tatarların, tarih boyunca farklı dönemlerde Türk ve Moğollar başta olmak üzere farklı topluluklar ile

etkileşim halinde olduğu anlaşılmaktadır. Tatar adının hangi topluluk için kullanıldığı tartışmasında Tatarların Türk ya da Moğol olduğu tezi önemli bir yer işgal etmektedir. Tatarlar, Türk veya Moğol topluluklarından farklı bir kavim olsalar dahi, Tatar kimliğini tarih boyunca etkileşim halinde buldukları Türk ve Moğol kimliklerinden ayırt etmek oldukça güçtür. Çünkü Orhun Yazıtları'nın yazıldığı dönemde Orta Asya'da yaşayan halkların sosyal, askeri ve idari yapıları birbirine benzemektedir. O dönemin coğrafi koşullarına göre bu topluluklar göçebe hayat tarzını benimsemiş ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Ayrıca söz konusu coğrafyada bulunan topluluklar farklı dönemlerde birbirlerinin egemenliği altında yaşamışlar ve bu süreç içinde evlilik ve benzeri kültürel etkileşimlerde bulunmuşlardır.

Araştırmanın konusu olan Polonyalı Tatarlar, Altın Orda Devleti'nde çıkan iç karışıklıklar yüzünden 14. yüzyıl sonlarında Doğu Avrupa topraklarına göç eden Tatarların torunlarıdır. Cengiz Han'ın torunu olan Batu Han'ın İdil Bulgar Devleti'ni 1236'da mağlup etmesiyle kurulan Altın Orda Devleti farklı devletlerin ve toplumların tarihinin iç içe geçtiği bir devlet olmuştur. Altın Orda Devleti'nin üst tabakasını Moğollar oluştururken halk tabakasını İdil-Bulgarları, Kıpçaklar, Türkistan ve Batı Sibirya'dan gelen Türkler ve Tatarlar oluşturmuştur. Moğol İmparatorluğu parçalandıktan sonra imparatorluk içindeki Türk nüfusu ve etkinliğinin diğerlerine göre daha fazla olması sebebiyle diğer topluluklar da Türkleşmeye başlamışlardır. Rusların Altın Orda Devleti yıkıldıktan sonra tüm ahaliyi Tatar olarak adlandırılması ise söz konusu toplulukların günümüzde Tatar olarak bilinmesine neden olmuştur. Sonuç olarak Polonyalı Tatarlar ile tarihin derinliklerinde geçen Tatar etnik kimliğinin ilişkisi de henüz aydınlatılamamıştır. Fakat birinci bölümde ifade edildiği gibi, Tatar adı üzerine yapılan araştırmalar Polonyalı Tatarlar adlandırılmasında geçen Tatar sözcüğünün söz konusu topluluk için etnik olmaktan ziyade, tarihi kimlik bildiren bir ad olarak kullanıldığı söylenebilir. Söz konusu topluluk için Tatar adı bir kültürü ifade etmektedir.

Altın Orda Devleti'nde çıkan iç karışıklıklardan zarar gören Tatarlar 1392-1430 yılları arası Litvanya Büyük Prensiği topraklarına göç etmişlerdir. Tatarların Doğu Avrupa topraklarına gelişiyle kültürlerinde ve kimliklerinde büyük dönüşümler ortaya çıkmaya başlamıştır. Litvanya Büyük Prensi Witold tarafından verilen toprakları işlemeye başlayan Tatarlarda ilk değişim savaşçı özelliklerini kaybetmeleri olmuştur. Daha sonrasında dil asimilasyonu ve kültürel değişimler gerçekleşse de Büyük Litvanya Prensiği döneminde

Tatarların dinlerini rahat yaşamaları, onların yerel halk ile tamamen bütünleşmelerini engellemiştir. Polonyalı Tatarların tarihine bakıldığında Tatarlar için en rahat dönemin Polonya-Litvanya Birliği yönetimi altında yaşadıkları dönem olduğu söylenebilir. Bu dönemde Tatarlar kültürlerini ve dinlerini özgürce yaşayabilmekteydiler. Fakat Rusya'nın Polonya-Litvanya Birliği işgali sonrası Tatarların kültürlerini ve dinlerini rahat bir şekilde yaşamalarının önünde engeller ortaya çıkmıştır.

1795'ten 1918'e kadar Rus İmparatorluğu'nun dini düzenlemelerine tabi olan Tatarlar; Polonya ulusu ile aynı kaderi paylaşmış, kendi kültürlerini ve dini uygulamalarını rahatça ifade edememişlerdir. Bu durumun da etkisiyle, Polonya yerel halkları ile birlikte Tatarlar da Polonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı için savaşmışlardır. Bu zaman diliminde Tatarların Polonya için göstermiş olduğu mücadele onların gerçek bir vatansever olarak tanımlanmalarına yol açmıştır. Doğu Avrupa topraklarında yaşayan Tatarlar 1. Dünya Savaşı sonrasında kendilerini üç farklı devlet sınırları içinde bulmuşlardır. 1. Dünya Savaşı sonrasında Polonya-Litvanya Büyük Prenslığı topraklarının büyük bir kısmı Polonya Cumhuriyeti toprakları olmuştur. Polonya ve Litvanya topraklarında bulunan Tatarlar Polonya Cumhuriyeti yönetimi altındayken, Belarus topraklarında yaşayan Tatarlar Sovyetler Birliği yönetimi altında yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

123 yıl aradan sonra tekrar bağımsızlığına kavuşan Polonya Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kalan Tatarlar kültürel ve dini özgürlüklerini tıpkı Büyük Litvanya Prenslığı dönemindeki gibi rahatça yaşama fırsatını bulmuşlardır. Bu özgürlük ortamında Polonyalı Tatarlar dini örgütlenmelerini tamamlamışlardır. Kültürel canlanmanın sağlanması için sadece dinin yeterli olmayacağını farkına varan Polonyalı Tatarlar ayrıca kültürel ritüellerin yeniden ortaya çıkartılması adına farklı çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Polonyalı Tatarlar dini örgütlenmenin yanı sıra kültür ve eğitim alanında da önemli örgütlenmeler oluşturulmuşlardır. Tatar kültürü, dili ve tarihi üzerine konferanslar vermeye başlanmış ve ayrıca yurt dışındaki Müslüman örgütler ile de temaslar kurulmuştur. Ayrıca bu dönemlerde yapılan en önemli faaliyetlerden biri *Przełqd Islamski, Życie Tatarskie* ve *Rocznik Tatarski* süreli yayınlarının hayata geçirilmesi olmuştur.

Polonyalı Tatarların gerçekleştirmiş olduğu kültürel canlanma 2. Dünya Savaşı ile birlikte sekteye uğramıştır. Savaş sonrasında ise yaşanan sınır değişiklikleri yüzünden ortak bir tarih bilincine sahip olan "Polonya-Litvanya Tatarları" yeniden kendilerini farklı devlet sınırları içinde bulmuşlardır. Yaşanan bu bölünme sonucunda Doğu Avrupa topraklarında

yaşayan birçok Tatar ailesi geçmişte olduğu gibi o dönemde de göç etmek zorunda bırakılmıştır. Polonya topraklarında kalan az sayıda Tatarın dini ve kültürel ritüellerini gerçekleştirmeleri de komünizm koşulları altında zorlaşmıştır. Ayrıca 2. Dünya Savaşı sırasında dini ve kültürel faaliyetlerden sorumlu birçok Polonyalı Tatarın ölümü Polonyalı Tatarların geleneksel ve kültürel geçmişlerini hatırlama çabalarını kaçınılmaz şekilde etkilemiştir. Fakat 1989'da komünist rejimin sona ermesi ile Polonya Cumhuriyeti'nde yaşanan siyasi ve sosyal değişimin sonucunda Polonyalı Tatarlar yeniden kültürel canlanma girişimlerine başlamışlardır.

Bazı araştırmacılar 2. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen göç ve sınır değişikliklerini "Polonya-Litvanya Tatarları"nın günümüzde diaspora olarak adlandırılmasının en önemli sebebi olarak görmektedir. Bu bağlamda çalışma yukarıda bahsedilen yeni Polonya Cumhuriyeti şartlarında Polonyalı Tatarlar için kültürel kimlik ve diasporanın ne ifade ettiğini öğrenmeyi amaçlamıştır. Saha çalışması ile söz konusu topluluğun etnik ve kültürel kimliklerinin dönüşümü incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda Polonyalı Tatar etnik kimliğinin korunduğu görülmekle birlikte, Polonya ulusal kültürünün de Tatarlar üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Her ne kadar çalışmanın belli bölümlerinde Polonyalı Tatarların karışık evlilikler sonucu Leh kültürü ile bütünleştiği belirtilse de, Polonyalı Tatarlar bu bütünleşmenin getirdiği Polonyalı olma kimliğini ve kültürünü büyük oranda kamusal alanda yaşamış, özel alana ise çok sınırlı bir oranda taşımışlardır. Özel alandaki bütünleşme en çok dil konusunda olmuş, kültürel ritüeller ve adetler konusunda ise çok daha sınırlı kalmıştır. Polonyalı Tatarlar geleneklerini ve adetlerini büyük ölçüde korumuşlardır. Birinci bölümde de bahsedildiği gibi söz konusu bütünleşme sonucunda ortaya çıkan kültürel ve etnik-millî kimlik ayrımları kimliğin farklı boyutlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle literatürde sıklıkla yer alan Polonyalı Tatar kimliğinin melez bir kimlik olduğu tezi, araştırma ile doğrulanmıştır.

Melezlik kavramı kültürel karışımı tanımlamaktadır. Günümüz teknolojisi ve ulaşım kolaylığı kültürler arası etkileşimi kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu nedenle de diaspora kimliklerini melez kimlikler olarak görmek gerekir. Diaspora üyeleri sahip oldukları kimlikleri göç ettikleri ülkelere uyum sağlamak için değiştirebilirler. Polonyalı Tatarlar da hem doğumlarından itibaren Leh toplumu içinde bulunmaları hem de ebeveynlerinin onlara öğretmiş olduğu gelenek, örf ve adetler sonucu çoğul bir kimliğe sahip olmuşlardır. Melezlik burada başka bir duruma dönme olarak değil, kendi kimliği ile öteki kimlik

arasında bir ortak nokta olarak algılanmalıdır. Yapılan saha araştırması söz konusu melezliğin Polonyalı Tatar kültürünün bütün unsurlarında olmadığını göstermektedir. Eğer kültürün her alanında bir değişim olmuş olsaydı, zaten Polonyalı Tatarların asimile olduğunu düşünülür ve bu anlamda onların diasporik bilincinden bahsedilemezdi. Araştırmada incelenen Polonyalı Tatarların gelenekleri ve adetleri kapsamında ele alınan düğün, doğum, ad koyma, sünnet, ölüm ve bayram adetleri kültürün ne ölçüde korunduğunu ortaya koyan önemli örneklerdir.

Yapılan mülakatlarda ve gözlemlerde Polonyalı Tatar kimliğinin algılanışı konusunda şunlar tespit edilmiştir: Çalışma boyunca görüşülen ve anket yapılan Polonyalı Tatarların büyük bir çoğunluğu kendilerini Tatar kökenli Müslüman bir Polonyalı olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Polonya’da yaşayan Tatarlar arasında kendilerini yalnızca Müslüman ya da Tatar olarak tanımlayanların sayısı oldukça azdır. Bu şekilde cevap verenlerin genellikle Polonya’da bulunan Tatar köylerinde bir arada yaşayan ve iç evlilik gerçekleştiren ailelerin bireyleri olduğu belirlenmiştir. Bu durumun özellikle orta yaş üzeri Tatarlarda yoğun olduğu söylenebilir. Fakat gerçekleştirilen mülakat ve anketlerde Polonyalı Tatarların büyük bir çoğunluğunun karışık evlilikler gerçekleştirdiği görülmüştür. Karışık evlilik gerçekleştirenler kendilerini Tatar kökenli Müslüman Polonyalı olarak tanımlamaktadırlar. Kendilerini Tatar kökenli Müslüman Polonyalı olarak görenlerin Polonya’da yaşayan yerel topluluklara kendi kültür değerlerini ve doğulu kimliklerini unutmadan uyum sağladıkları gözlemlenmiştir. Söz konusu değerlerin ve doğulu kimliğin günümüze kadar taşınmasında en önemli rolü din faktörü oynamıştır. Polonyalı Tatarlar her ne kadar İslam inancını diğer Müslüman topluluklara göre farklı yaşasa da, saha çalışmasında din faktörünün topluluğun asimilasyonunu azaltan unsur olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Ayrıca Polonyalı Tatarların sahip oldukları Müslüman kimlikleri ile Polonya topraklarındaki yerel halk ile uyumlu yaşamları, iki farklı din üyelerinden oluşan toplulukların bir arada sorunsuz bir şekilde yaşayabileceklerine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Araştırma, Polonyalı Tatar kimliğini kendisini sürekli olarak dönüştüren ve yeniden üreten bir kimlik olarak tarif etmektedir. Söz konusu değişimi ve bu değişim sonunda günümüzde Polonya’da yaşayan Tatarların kimliklerini tespit etmek için onların kültürel ritüelleri incelenmiştir. Saha çalışmasında cenaze ile ilgili olan İslam adetlerinin büyük ölçüde korunmuş olduğu fakat son günlerde cenazenin gömülme işlemlerinde Hıristiyan etkisinin arttığı belirlenmiştir. Düğün ile ilgili olan adetler ise coğrafi faktörlere göre değişmektedir. Kırsal bölgelerde gerçekleştirilen düğünlerde eski Tatar adetleri

uygulanırken, şehirlerde yapılan düğünlerde bu adetlere çok fazla yer verilmemektedir. Fakat Polonya’da yaşayan Müslüman olan bir Tatarın resmi nikahtan sonra muhakkak imam nikahı kıydırdığı belirlenmiştir. Benzer bir şekilde doğum ve ad koyma gelenekleri de düğün geleneği gibi yere göre değişkenlik göstermektedir. Doğum ile ilgili adetlerin çoğu Polonya kültürünün etkisi altında kalmışken, Polonyalı Tatarların çocuklarına ad verirken dini adetleri uyguladıkları görülmüştür. Çocuğun kulağına ezan okunarak ad verilmesi cami imamı tarafından yapıldıktan sonra verilen ad mescit defterine kaydedilmektedir. Fakat şehirlerde karışık evlilik yapan Tatarlar, çocuklarına ezan ile birlikte ad koyduktan sonra onları ayrıca Katolik Kilisesi’nde vaftiz ettirmektedirler. Polonyalı Tatarların adları incelendiğinde genellikle çift ada sahip oldukları, bazı durumlarda ise Müslüman bir ada yakın bir Polonya adını kullandıkları görülmüştür. Polonyalı Tatarların günümüzde genellikle Tatar, Müslüman, Leh ve Slav kültürü kaynaklı adları bir arada tercih ettikleri ifade edilebilir.

Polonyalı Tatarlar 17. yüzyılda ana dillerini unutmuşlardır. Bu nedenle Tatar kültürünün konuşma ve yazı ile Polonya’da aktarımı söz konusu değildir. Tatar kültürünün aktarımında daha çok folklorik unsurlar ön plana çıkmaktadır. Folklorik kıyafetler, müzik, dans, ritüeller (doğum, düğün, cenaze, bayramlar), yemek kültürü ve aileler arasındaki buluşmalar Tatar etnik kimlik vurgusunu ortaya çıkaran alanlardır. Saha araştırmasında bu alanlar incelendiğinde kültürel kimliğin önemli unsurlarını yitirmiş olan; yani ana dilini konuşamayan ve dini uygulamalarına gündelik hayatlarında yer vermeyen, melez bir yemek kültürü ve festival anlayışına sahip Polonyalı Tatar topluluğunun da güçlü bir etnik kimlik bilincine sahip olabileceği anlaşılmıştır. Bu bilincin elde edilmesinde, topluluğun bir diasporik topluluk olmasının etkisi sahibi olduğu düşünülmektedir.

“Polonyalı Tatarlar diaspora mıdır?” sorusuna cevap aramak için yaptığımız mülakatlardan hareketle Polonyalı Tatarların diaspora olma durumundan yarar sağladığı görülmüştür. Polonyalı Tatarların diasporik bilinçlerinin oluşturulmasında diasporik hareketlerin önemi büyüktür. Polonyalı Tatar örgütlenmeler, ataları önce Orta Asya’dan sonrasında ise Altın Orda Devleti’nden göç etmiş Polonyalı Tatarları diaspora olarak tanımlamaktadır. Diasporik hareketlerin başını çeken Polonya’daki Tatar örgütleri misafir olunan topraklarda milli kimliğin korunması için çalışmalar yapmakta, geçmiş ile ilgili ortak hafızayı yeniden oluşturmakta ve gelecek ile ilgili ortak bir çıkar tasarımı geliştirmektedir. Dini ve kültürel kimliğin korunması için kurulan Tatar kültür ve dayanışma dernekleri,

günümüzde Polonya’da yaşayan Tatarları yapmış oldukları etkinlikler ve festivaller ile bir araya getirmektedirler. Bu dernekler her sene farklı şehirlerde geleneksel yemeklerin pişirildiği, oyunların oynandığı, dans ve müzik gösterilerinin yapıldığı Tatar festivalleri düzenlemektedirler. Ayrıca kültürel çalışmaların dışında söz konusu dernekler Polonya’da bulunan hem resmi hem de sivil kurumlarla irtibat halinde olup ortak projeler yürüterek eğitim alanında da çalışmalar yapmaktadır.

Diasporaların önemli özelliklerinden biri içinde yaşadıkları toplumlarla tamamen bütünleşmemeleridir. O halde “Polonya’da yaşayan Tatarlar kendilerine ait kültürel özelliklerini ve ortak tarihlerini kaybedip tamamen Polonya kültürü içinde erimiş midir?” sorusuna hayır cevabı verilebilir. Çünkü Polonya sınırları içinde yaşayan Tatarların kültür ve tarihi birikimleri tamamen yok olmamıştır. Tatarlar, günümüzde kendilerine özgü geleneklerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar ve etnik kimliklerinin, yani nereden geldiklerinin farkındadırlar. Fakat Polonyalı Tatarların nüfusunun giderek azalması ve ana toplumla olan etkileşimleri onların homejenliğini hızlı bir şekilde azaltacaktır. Bu durumdan yola çıkılarak diasporik topluluğun zamanla yok olması tehlikesi göz ardı edilmemelidir. Hala etnik bir grup olarak tanımlanabilen Polonyalı Tatarlar günümüzde diaspora olarak kalma mücadelesi vermektedirler. Polonyalı Tatar aydınları tarafından başlatılan kültürel canlanma hareketi diaspora olarak kalma mücadelesinde önemli bir işleve sahiptir. Çünkü diasporik bilincin devamlılığı kültürel bir kimliğin canlı tutulması ile ilişkilidir.

Giriş bölümünde de belirtildiği gibi çalışmanın amacı Polonyalı Tatarlar için kültürel kimlik ve diasporanın ne ifade ettiğine ilişkin cevaplar aramaktır. Bu bağlamda Polonyalı Tatarların günümüzde diasporik bilince sahip olup olmadığına ilişkin saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasında Altın Orda Devleti’nden Doğu Avrupa topraklarına göç eden Tatarların kültürel ve etnik kimliklerini ne ölçüde korudukları araştırılmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında farklı kültürlerle etkileşim sonucunda melezleşmiş olan Polonyalı Tatarların etnik kimlik bilincine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca daha önce de ifade edildiği gibi etkileşim sonucunda bir kültürün bazı unsurlarını kendi kültürüne eklememesi ile oluşan melez kimliğin etnik kimliği zayıflatmadığı görüşü Polonyalı Tatar örneğinde görülmüştür. Tüm bunlar değerlendirildiğinde çalışma sonucunda Polonyalı Tatarların kültürel kimliklerini gelecek kuşaklara aktarmak ve Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna’da bulunan Tatarlar ile ilişkilerini devam ettirmek için diaspora olma durumundan yarar sağladıkları anlaşılmıştır.

5. KAYNAKLAR

- “Avupa İslamı” Ne Demektir?. (2015). *Kırıkkale Üniversitesi İlahat Fakültesi Seminer Çalışması*. 05.04.2018, <http://ilahiyat.klu.edu.tr/Sayfalar/2554-avrupa-islami-kavrami-ve-avrupada-islam-egitiminin-degisen-yuzu-konulu-seminer-calismasi-gerceklestirilmistir.klu>
- 155 Ustawa: O Gwarancji Wolności Sumienia i Wyznania. (1989). *Polonya Cumhuriyeti Meclis Sitesi*. 05.06.2018, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19890290155>
- 160 Ustawa: O Rozwoju Systemu Oświat i Wychowania. (1961). *Polonya Cumhuriyeti Meclis Sitesi*. 05.06.2018, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19610320160>
- 240 Ustawa: O Stosunki Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. (1936). *Polonya Cumhuriyeti Meclis Sitesi*. 05.06.2018, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19360300240/O/D19360240.pdf>
- 724 Ustawa: O Ochronie Zwierząt. (1997). *Polonya Cumhuriyeti Meclis Sitesi*. 05.06.2018, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971110724>
- 741 Ustawa: O Gospodorce Nieruchomściami. (1997). *Polonya Cumhuriyeti Meclis Sitesi*. 21.10.2018, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971150741>
- Aksoy, A. & Robins, K. (2005). Whoever Looks Always Finds: Transnational Viewing and Knowledge-Experience. Jean K. Chabaly (Editör), *Transnational Television Worldwide: Towards a New Media Order* içinde (14-43), New York: I.B. Tauris.
- Alinia, M. (2007). *Diaspora Mekanları*. (Çev. Adsay, Fahriye). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Altun, H. O. (2014). Polonya Tatarlarında Kişi Adları. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1(1), 1-19.
- Anthias, F. (1998). Evaluating ‘Diaspora’: Beyond Ethnicity. *Sociology*, 32 (3), 557-572.
- Anthias, F. (2001). New Hybridities, Old Concepts: The Limits of ‘Culture’. *Ethnic and Racial Studies*, 24, 619-641.
- Arık, S. (2008). Polonya-Litvanya Tatar Türkleri (Lipkalar). *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5 (3), 156-161.
- Armstrong, J. A. (1976). Mobilized and Proletarian Diasporas. *American Political Science Review*, 70 (2), 393-408.
- Arslan, N. O. ve Fidan, F. (2012). Balkan Savaşları Sonrasında Yunanistan’da Kalan Türk Esirler Meselesi. *Türk Dünya İncelemeleri Dergisi*, 21 (2) Kış, 249-264.

- Aslan, C. (2004). *Birey-Toplum-Devlet Kavramlaştırma ve Ara Değişken Olarak Etni*. Adana: Karahan Kitapevi.
- Atak Na Mezcet W Poznaniu: To Efekt Charlie Hebdo. (2015). *Glos Wielki Polski Gazetesi İnternet Haber Kaynağı*. 28.05.2017, https://www.gloswielkopolski.pl/artikul/3720878,atak_na_meczec-w-Poznaniu-to-efekt-charlie-hebdo,id,t.html
- Atmaca, E. (2013a). Litvanya Tatar Türklerine Ait Hamailer ve Nemezis Köyünde Bulunan İki Hamail. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2 (4), 147-180.
- Atmaca, E. (2013b). Vilnius Üniversitesinde “Uluslararası Türk Tarihi ve Kültürü Sempozyumu” Yapıldı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2 (3), 221-243.
- Atmaca, E. (2016). *Litvanya Tatar Türklerine Ait İlm-i Hal Kitabı*. Konya: Palet Yayınları.
- Avirmet, E. (2011). *Kök Türk ve Uygur Çağındaki Moğol Asıllı Halkların Siyasi ve Kültürel Durumları: 6 ve 9. Yüzyıllarda*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Avtar, B. (1996). *Cartographies of Diaspora*. New York: Routledge.
- Axel, B. K. (2004). The Context of Diaspora. *Cultural Anthropology*, 19 (1), 26-60.
- Bachman, B. (2016). Diminishing Solidarity: Polish Attitudes Toward the European Migration and Refugee Crisis. *Migration Policy. The Online Journal of the Migration Policy Institudes*. 23.05.2018, <https://www.migrationpolicy.org/article/diminishing-solidarity-polish-attitudes-toward-the-european-migration-and-refugee-crisis>.
- Baldauf, I. (2001). □Jadidism in Central Asia within Reformism and Modernism in the Muslim World, *Die Welt des Islams*, 41 (1). 72-88.
- Barthold, V. V. (2000). *Asya'nın Keşfi: Rusya'da ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi*, (Çev. Bayraktar, Kaya ve Meral, Ayşe). İstanbul: Yöneliş.
- Bash, L., Schiller, N. G. & Blanc, C. S. (1994). *Nation Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. London: Routledge.
- Baumann, M. (2000). Diaspora: Genealogies of Semantics and Transcultural Comparison. *NUMEN*, 47, 313-337.
- Bayraklı, E. ve Hafes, F. (Editörler), (2017). *European Islamhobia Report 2016*. İstanbul: SETA.
- Bayraklı, E. ve Hafez, F. (Editörler), (2016). *European Islamhobia Report 2015*. İstanbul: SETA.
- BBC Monotoring European. (2011). Polish Tatar Leader Interviewed on Problems of Muslim Assimilation in Europe. *ProQuest Central*. 04.02.2018, <http://search.proquest.com/docview/8544340?accountid=13236>

- Bennigsen, A. & Wimbush, E. (1985). *Mystics and Commissars: Sufism in the Soviet Union*. London: Hurst.
- Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture*. London: Routledge.
- BİGMEV (Bosna Hersek ile İlişkileri Geliştirme Merkezi). (2015). *Dünyada Diaspora Stratejileri ve Bosna Hersek Diasporası İçin Öneriler*, BİGMEV Yayınlar Raporu, 1-21.
- Bilgin, N. (1995). Kimlik Sorununda Evrensellik-Farkçılık Gerilimini Aşmak. *Türkiye Günlüğü*, 33, 63-71.
- Blake, C. (2005). An African Nationalist Ideology Framed in Diaspora and Development Quagmire: Any Hope for a Renaissance. *Journal of Black Studies*, 35 (5), 573-596.
- Bohdanowicz, L. (1944). The Polish Tatars. *Man*, 44, 116-121.
- Borawski, P. & Dubiński, A. (1986). *Tatarzy Polscy, Dzieje, Obrzędy, Tradycje*. Warsaw: Iskry.
- Borecki, P. (2014). *Annotated Legal Documents on Islam in Europe: Poland*. Leiden-Boston: Brill.
- Brah, A. (1996). *Cartographies of Diaspora*. London: Routledge.
- Brodwin, P. (2009). The Dialectic of Marginality in the Haitian Community of Guadeloupe, French West Indies. Bullock, M. & Paik, P. Y. (Editörler), *Exile, Migration and Diaspora Reconsidered* içinde (55-75). New Jersey: Rutgers University Press,
- Bronisław Komorowski Kontra Andrzej Duda Ostatnia Przedwyborcza. (2015). *Polskie RadioPl Internet Sitesi*. 27.10.2018 <http://wiadomosci.dziennik.pl/wyboryprezydencie/artykuly/490964,bronislawkomorowski-kontra-andrzej-duda-ostatniapzedwyborcza-debata.html>
- Brubaker, R. (2005). The 'Diaspora' Diaspora. *Ethnic and Studies*, 28 (1), 1-19.
- Buchowski, M. & Chlewińska, K. (2010). *Tolerance of Cultural Diversity in Poland and Its Limitations*. Overview National Discourses Background Country Reports. San Domenico di Fiesole: European University Institute Robert Schuman Center for Advanced Studies, 1-36.
- Buliński, R. (2016). Rodzina Dżabagi-Tułaczy Los Emigrantów Kaukaskich. *JPILSUDSKI:ORG Internet Sitesi*. 21.10.2018, <http://jpilsudski.org/artykuly-publicystyka-felietony/felietony/item/2441-rodzina-dzabagi-tulaczy-los-emigrantow-kaukaskich>
- Burke, P. (1994). *Tarih ve Toplumsal Kuram*. (Çev. Tuncay, Mete) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Butler, K. D. (2001). Defining Diaspora, Refining a Discourse. *Diaspora*, 10 (2), 189-219.
- Byczkowski, J. (1976). *Mniejszości Narodowe w Europie 1945-74*, Opole: Instytut Śląski.

- Caferoğlu, A. (1988). *Türk Kavimleri*, İstanbul: Enderun Kitapevi.
- Cano, G. (2004, Nisan) Organizing Immigrant Communities In American Cities: Is this Transnationalism, or What?, Yazılı Bildiri. *62nd Annual Conference of the Midwest Political Science Association*, Chicago, 1-63.
- Caroe, O. (1967). *Soviet Empire, The Turks of Central Asia and Stalinism*. Newyork: St Martin's Press.
- CBOS. (2015). *Attitudes towards Islam an Muslims*. Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Chambers, L. (2005). *Göç, Kültür, Kimlik*. (Çev. Türkmen, İsmail ve Beşikçi, Mehmet). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chazbijewicz, S. (1989). Muzulmanie, Polscy Taterzy: Skąd Przyszliśmy, Kim Jesteśmy, Dokąd Idziemy. *Życia Muzułmańskiego*, 3, 14-23.
- Chazbijewicz, S. (1993) □Szlachta Tatarska w Rzeczypospolitej. *Verbum Nobile*, 2. 23.04.2018, <http://szlachta.org.pl/verbum-nobile/szlachta-tatarska-w-rzeczypospolitej.html>
- Chazbijewicz, S. (1995). Prasa Tatarsko-Muzułmańska w Polsce w Latach 1939-1996. *Rocznik Tatarów Polskich*, 3, 181-194.
- Chazbijewicz, S. (1999) Organizacje tatarskie i muzułmańskie na ziemiach polskich w XX wieku. *Życie Tatarskie*, 3 (4), 13-15.
- Chazbijewicz, S. (2006). Islam w Rosji. *Rocznik Tatarów Polskich*, 9, 18-42.
- Cheterian, V. (2006). Ermeni Diasporasının Geleceği. *AGOS Haber Sitesi*. 05.10.2017, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/16574/ermeni-diasporasinin-gelecegi>
- Cieslik, A. & Verkuyten, M. (2006). National, Ethnic and Religious Identities: Hybridity and the case of the Polish Tatars. *National Identities*, 8 (2), 77-93.
- Cihan A. (2009). Ülkemizdeki Tatarlar ve Kökenleri. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 190, 146-160. 21.04.2018, <https://cahitalptekin.wordpress.com/2009/07/23/ulkemizdeki-tatarlar-ve-kokenleri/>
- Clifford, J. (1994). Diasporas. *Cultural Anthropology*, 9 (3), 302-338.
- Cohen, R. (1996). Diasporas and the Nation-State: From Victims to Challengers. *International Affairs*, 72 (3), 507-520.
- Cohen, R. (1997) *Global Diasporas: An Introduction*. London: UCL Press.
- Cohen, R. (2008). *Global Diasporas: An Introduction* (2. Baskı), New York: Routledge.
- Collar, A. (2013). Re-thinking Jewish Ethnicity Through Social Network Analysis., Knappett, C. (Edidör), *Network Analysis in Archaeology–New Approaches to Regional Integration* içinde (223-246). Oxford: Oxford University Press.

- Curtin, P. (1984). *Cross-Cultural Trade in World History*. New York: Cambridge University Press.
- Czachorowski, M. (2009). Gotujemy Tokmacz z Łapszą. *Przegląd Tatarski*, 2 (2), 28.
- Czachorowski, M. (2010) Tatarska kuchnia: Gotujemy Płowcę. *Przegląd Tatarski*, 1 (5), 31-32.
- Czachorowski, M. (2012). Pamięci Józefa Jusufa Konopackiego. *Przegląd Tatarski*, 3 (15), 7-8.
- Czachorowski, M. (2013a) Legenda o Tatarskiej Studni, *Przegląd Tatarski*, 2 (18), 26.
- Czachorowski, M. (2013b). Tatarskie Miodowe Języki. *Przegląd Tatarski*, 2 (18), 24-25.
- Czachorowski, M. (2014). Uczymy Się Języka Tatarskiego nr. *Przegląd Tatarski*, 2 (22), 16-17.
- Czachorowski, M. (2015). *Czasopiśmiennictwo Tatarskie i Muzułmańskie w Polsce w Latach 1945–2015*. Wrocław: Inicjatywa Wydawnicza Çaxarxan Xucaliq.
- Czechowska, I. M. (2011). Muzułmańskie Spojrzenie na Transplantację. *Muzułmanie Rzeczypospolitej*, 2 (10), 14-17.
- Czechowska, I. M. (2012). Bajka o Krzywej Brzozie. *Przegląd Tatarski*, 3 (15), 23.
- Çakıllıkoyak, H. (2004). *Diaspora'da Ermeni Kimliği: Paris ve Halep Örnekleri*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Çötök, N. A. ve Taşdelen, H. M. (2013). Avrupa Ekseninde Yabancı Korkusu ve İslamofobi Algısının Değerlendirilmesi. *Turkish Studies- International Periodical For The languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (6), 1-13.
- Dane Liczbowe Dotyczące Postępowania Wobec Cudzoziemców. (2015). *Urząd do Spraw Cudzoziemców Internet Sitesi*. 27.10.2018, <http://udsc.gov.pl/wpcontent/uploads/2014/12/Daneliczbowedotycz%C4%85cepost%C4%99powa%C5%84-prowadzonychwobec-cudzoziemc%C3%B3w-wpierwszejpo%C5%82ow-ie-2015roku2.xlsx>
- Demirel, M. (2005). Türkiye'de Kalan Ermeni Nüfus. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21 (62). 05.08.2017, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-62/turkiyede-kalan-ermeni-nufus>
- Divanü Lüğat-It- Türkçe Tercümesi*. (1998). (Çev. Atalay, Besim). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Doğan, İ. ve Kıvrakdal, I. (2002). Karaim Türkleri. *Türkler*, 20, 781-789.
- Drozd, A. (2003). Współczesne Oblicze Kultury Tatarów Rzeczypospolitej., Abbas, A. (Editör), *Zagadnienia Współczesnego Islamu* içinde (41-58). Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.

- Dufoix, S. (2011). *Diasporalar*. İstanbul: Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Dunlop, D. M. (2008). *Hazar Yahudi Tarihi*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Durmaz, A. (2012). *Yabancı Sermaye Çekmede Türk Diasporası'nın Etkinliği*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Dziekian, M. M. (2011). History and Culture of Polish Tatars., Sosnowska, G. K. (Editör), *Muslim in Poland and Eastern Europe: Widening the European Discourse on Islam* içinde (27-40). Warszawa: University of Warsaw Faculty of Oriental Studies.
- Dziekian, M. M.. (2000). Tatarzy – Polscy Muzułmanie. *Jednota*, 8 (9) (Roznik 44), 41-43.
- Elazar, D. J. (1986). The Jewish People As The Classic Diaspora: Political Analysis. *Jerusalem Center For Public Affairs*. 25.02.2018, <http://www.jcpa.org/dje/articles2/classicdias.htm>
- Elitaş, T. ve Keskin, S. (2014). Sanat Aidiyet Bağlamında Zihinsel Diaspora: Facebook Örneği. *Atatürk İletişim Dergisi*, 7, 161-187.
- Er, T. ve Ataman, K. (2008). İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine. *T.C Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 747-770.
- Ergin, M. (2003). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Hisar.
- Fahredden, R. (2003). *Altın Ordu ve Kazan Hanları*. (Çev. Kamalov, İlyas), İstanbul: Kanküs Yayınları.
- Frith, S. (1996). Music and Identity. Hall, Stuart & Gay, Paul D. (Editörler), *Questions of Cultural Identity* içinde (108-127). London: Sage Publications.
- Georgievich, V. V. (Воложинский Владимир Георгиевич), (2013). Татарская слобода (Tatar Sloboda). *Minsk Old New Sitesi*. 24.08.2018, <https://minsk-old-new.com/places/predmestya/tatarskaya-sloboda>
- Georgiou, M. (2006). *Diaspora, Identity and the Media: Diasporic Transnationalism and Vertovec Mediated Spatialities*. Cresskill (N.J.): Hampton Press.
- Giddens, A. (2006). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gilewicz, J. (2012). Poznaj Gdański Meczet. *Trojmiasto.pl Internet Sitesi*. 21.10.2018, <https://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Poznaj-gdanski-meczet-n63175.html>
- Gillespie, M. (2003). *Television, Ethnicity and Cultural Change*. London: Routledge.
- Gilroy, P. (2000). *Between Camps: Nation, Cultures and the Allure of Race*. London: Penguin Books.
- Glover, R. W. (2007). Constructing the Domestic Abroad: Re-examining the Role of Diasporas in International Relations. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 16 (1/2), 273-284.

- Gosch, S. (1994). Cross-Cultural Trade as a Framework for Teaching World History: Concept and Application. 6-9 Ocak American History Association Yıllık Toplantısı Raparı. San Francisco, 1-14. 28.02.2018, <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED368650.pdf>
- Gökalp, C. (1973). *Göktürk Devletinin Kuruluşundan Çingiz'in Zuhuruna Kadar Altaylarda ve İç Moğolistan'da Kabileler*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Gökbilgin, M. T. (1971). Lehistan Tatarları Hakkında Bir Risale "Risale-i Tatar-ı Leh". *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 2. Sayı Ayrı Basım, 1-10.
- Gökmen, H. (2010). *Avrupa'da Müslümanlar ve İslamofobi (Hollanda Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Gömeç, S. (1997). Terhin Yazıtının Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27 (28), 71-84.
- Greve, M. (2006). *Almanya'da Hayali Türkiye'nin Müziği*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Grişin, Y. (2000). *Pol'sko-Litovskiye Tatarı: Vzgljad Cherez Veka (Polonya-Litvanya Tatarları: Çağlar İçinden Bakış)*. Kazan: Tatarskoye Knijnoye Izdater'stuo.
- Guibernau, M. (1997). *Milliyetçilikler: 20. yy'da Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*. (Çev. Domaniç, Neşe Nur). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Gumilev, L. N. (2003a). *Eski Türkler*. (Çev. Batur, D. Ahsen). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gumilev, L. N. (2003b). *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*. (Çev. Batur, D. Ahsen). İstanbul: Selenge Yayınları.
- GUS. (2015). *Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski. Główny Urząd Statystyczny*, Warszawa.
- Gül, A. (1988). *Sovyetler Birliği'nde Kırım Tatarlarının Yer Değiştirme Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gül, M. (2005). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol Hakimiyeti*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Güllüdağ, N. ve Mişkiniene, G. (2008). *Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarından Türkçe-Lehçe Kılavuz (yıl 1840)*. Vilnius: Litvan Dili Enstitüsü.
- Güllüdağ, N. (T.Y.). Vilnius Kütüphanelerinde Bulunan Litvanya Tatarlarına Ait El Yazması Eserler. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu İnternet Sitesi*. 27.10.2018, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/GÜLLÜDAĞ-Nesrin-VİLNİUS-KÜTÜPHANELERİNDE-BULUNAN-LİTVANYA-TATARLARINA-AİT-EL-YAZMASI-ESERLER.pdf>, 683-690.
- Halikov, A. H. (1995). *Rus Tanına 500 Bulgar-Tatar Türk Asıllı Sülale*. (Çev. Öner, Mustafa). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

- Hall, S. (2003). Cultural Identity and Diaspora, *Theorizing Diaspora*, 233-247.
- Harden, B. (1990). Tatars' Last Stand. *The Washington Post*. 04.02.2018, <https://search.proquest.com/docview/307268431?accountid=13236>
- Hıdıroğlu, K. (2011). *Sosyolojide Diaspora İncelemeleri: Görüşler, Kavramlar ve Teoriler*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Historia Islamu w Polsce. (2006). *Muzułmanie Rzeczypospolitej: Biuletyn Informacyjny Obchodów 80-lecia Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej*. 1 (1), 1-4.
- Hlebowicz, J. (2015). Bar Prowadzony Przez Palestyńczyka Zostal Ostrzelany. *GOSC.PL Internet Sitesi*. 27.10.2018, <https://gdansk.gosc.pl/doc/2854410.Bar-prowadzony-przez-palestyńczyka-zostal-ostrzelany>
- Hobsbawm, E. & Ranger, T. (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hodzic, D. (2014). *Cultural life of Bosnian Diaspora in Turkey and Their Use of New Media*. Master Thesis, İzmir University of Economic, İzmir.
- Hordejuk, S. (2013). Wspomnienie w 30. Rocznicę Smierci. *Przegląd Tatarski*, 3 (19), 25-27.
- Hukało, P. (2013). Plebscyt na Najpiękniejszą świątynie Gdańska, Wygrat meczet Muzułmańskiej Gminy Wyznaniowej ZDJECIA. *Wiadomości Gdańsk Internet Sitesi*. 21.10.2018, <http://gdansk.naszemiasto.pl/artukul/plebiscyt-na-najpiekniejsza-swiatynie-gdanska-wygral-meczet,1807339,artgal,t,id,tm.html>
- Iftar w Ambasadzie Królestwa Arabii Saudyjskiej. (2018). *MZR Internet Sitesi*. 25.10.2018, <http://mzr.pl/iftar-w-ambasadzie-krolestwa-arabii-saudyjskiej/>
- Iftar w Ambasadzie Zjednoczonych Emiratów Arabskich. (2018). *MZR Internet Sitesi*. 25.10.2018, <http://mzr.pl/iftar-w-ambasadzie-zjednoczonych-emiradow-arabskich/>
- Iftar w Bohonikach. (2018). *MZR Internet Sitesi*, 25.10.2018, <http://mzr.pl/iftar-w-bohonikach/>
- Ignacio, E. N. (2005). *Building Diaspora: Filipino Community Formation on the Internet*. New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press.
- Inauguracja Roku Szkolnego 2018/2019 – Nauka Religii. (2018). 2018-2019 Din Öğretimi Açılış Töreni. *MZR Internet Sitesi*. 22.10.2018, <http://mzr.pl/inauguracja-roku-szkolnego-2018-2019-nauka-religii/>
- İsakov, A. (2014). *Kırgız-Moğol İlişkisi (IX-XV. YÜZYIL)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İsmayılov, M. (2015). Bir Tahayyül Olarak Kültürel Travma ve Soykırım Retoriği. *Tesam Akademi Dergisi*, Ocak 2 (1), 107-125.

- İzmaylov, İ. (2009). Vaynı na Zapade: Polska i Litva. *İstoniya Tatar*, Tom 3, Kazan.
- Jaffrelot, C. & Therwath, I. (2007). The Sangh Parivar and the Hindu Diaspora in the West: What kind of “Long-Distance Nationalism. *International Political Sociology*, 1 278-279.
- Jakubowski, A. (2017). *Płynie Agidel: Anatologia Tatarskich i Baszkirskich Pieśni Ludowych*. Białystok: Fundacja Tatarskie Towarzystwo Kulturalne.
- Janicki, W. (1999). The Distribution and Significance of Tatar Ethnic Group in Poland. *Region and Regionalism*, 4, 146-153.
- Kafesoğlu, İ. (1970). *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*. İstanbul: Meb Yayınları.
- Kalkan, M. (2011). Türk-Moğol Kavimleri Arasında Tatarlar ve Menşei Meselesi, *Türk Kültürü*, 393, Ankara, 11-18.
- Kalra, V., Kalhon, R. & Hutynuk, K. J. (2005). *Diaspora and Hybridity*, London: Sage Publications.
- Kamalov, İ. (2007). *Avrasya Fatihi Tatarlar*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kanapatskaya, Z. (2016), Belarus-Tatar Türklerinin Kültürü ile İlgili Bir Kıyık Olarak Arap Harfli Slav Dili El Yazmaları (Çev. Atmaca, E. ve Adzhumerova, R.). *Dil Araştırmaları*, Bahar-18, 247-257.
- Kanarakis, G. (2012), The Greek Diaspora in a Globalised World. *Culture and Identity*, 293-302.
- Karanfil, G. (2007). Stallite Television and its Discontents: Reflections on the Experiences of Turkish Australian Lives. *Continuum: Journal of Media and Cultural Studies*, 21 (1), 59-69.
- Karanou, D. P. (2015). *The Relationship Between Homeland and Diaspora: The Case of Greece and the Greek-American Community*. Doctor of Philosophy, Political Science of Northeastern University, Boston.
- Kaya, A. (2000). *Berlin'deki Küçük İstanbul: Diasporada Kimliğin Oluşumu*. İstanbul: Büke Yayınları.
- Kaypakoğlu, S. (2000). *Ulusal Ekonomilerin Bütünleşmesi Sürecinde Kimlik Sorunları ve İletişim*. İstanbul: Der Yayınları.
- Kerimullin, E. (1998). *Tatarlar: İsmimiz ve Kimliğimiz*. (Çev. Saruışık, Zeynep). İzmir: İrfan Kültür ve Eğitim Merkezi Yayınları.
- Kılıçbay, M. A. (2003). Kimlikler Okyanusu. *Doğu-Batı*, 23, 155-159.
- Kırbaç, A. D. (2012). *Diasporada Boşnak Kimliği: Türkiye ve İsveç Örnekleri*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- Koinova, M. (2010). Diasporas and International politics: Utilising the Universalistic Creed of Liberalism for Particularistic and Nationalist Purposes., Bauböck, R. & Faist T. (Editörler), *Diaspora and Transnationalism: Concept Theories and Methods* içinde (149-167). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Koinova, M. (2012). Autonomy and Positionality in Diaspora Politics. *International Political Sociology*, 6 (1), 99-103.
- Kolacja Ramadanowa w Ambasadzie Turcji. (2018). *MZR Internet Sitesi*. 25.10.2018, <http://mzr.pl/kolacja-ramadanowa-w-ambasadzie-turcji/>
- Kołodziejczyk, A. (1997). *Rozprawy i studia z dziejów Tatarów litewsko-polskich i islamu w Polsce w XVII–XX w.* Siedlce: IH WSRP.
- Kołodziejczyk, D. (2011). *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery: (15th-18th Century) a Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents.* Boston: Brill.
- Konferencja w Abu Zabi. (2018). *MZR Internet Sitesi*. 25.10.2015, <http://mzr.pl/konferencja-w-abu-zabi/>
- Konferencja w Stambule. (2018). *MZR Internet Sitesi*. 25.10.2018, <http://mzr.pl/konferencja-w-stambule/>
- Konferencja w Tallinie. (2018). *MZR Internet Sitesi*, 25.10.2018, <http://mzr.pl/konferencja-w-tallinie/>
- Konopacki, A. (2008). *Muslim on Polish Soil*, Białystok: ELKAM.
- Konopacki, A. (2010). *Życie Religijne Tatarów na Ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XIX w.* Warsaw: Wyd UW.
- Kryczyński, S. (1938). Tatarzy Litewscy: Próba Monografii Historyczno-Etnograficznej. *Rocznik Tatarski*, 3, Warszawa.
- Kryczyński, L. N. M. (1930). Organizacja Muftiatu w Polsce, *Przegląd Islamski*, 3, 8-9.
- Kryczyński, L. N. M. (1937). *Historia Meczetu w Wilnie*. Warszawa: Yayinevi Yok.
- Kryczyński, O. N. M. (1932). Ruch Nacjonalistyczny a Tatarzy Litewscy. *Rocznik Tatarski*, Tom 1. 1-20.
- Kurat, A. N. (2002) *IV- XVIII. Yüzyillarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara: Murat Kitabevi Yayınları.
- Kurs Języka Tatarskiego. (2016). *Culture.Pl Internet Sitesi Haberi*. 21.10.2018, <https://culture.pl/pl/artykul/kurs-jezyka-tatarskiego>
- Laitin, D. D. (2004). The De-Cosmopolitanization of Russian Diaspora: A View from Brooklyn in the “Far Abroad”. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 13 (1), 5-35.

- Lal, B. V. (Ed.), (2006). *The Encyclopedia of the Indian Diaspora*. Singapur: Didier Millet.
- Łapicz, C. (1986). *Kitab Tatatów Litawsko-Polskich*, Torun: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Lewicka, M. (2015). Kitabistics a New Direction of the Islam Studies in Poland: The Literature of Polish-Lithuanian Tatars. Yazılı Bildiri. *E-Proceeding of the 2nd International Conference on Arabic Studies and Islamic Civilization*, Kuala Lumpur, 290-303.
- Lewicka, M. (2016). The Literature of the Tatars of the Grand Duchy of Lithuania Characteristics of the Tatar Writings and Areas of Research. *Journal of Language and Cultural Education*, 4 (1), 3-27.
- Łyko, Z. (1997). Wolność Sumienia i Wyznania w Relacji: Człowiek-Kościół Państwo. Wiśniewski, L. (Editör), *Podstawowe Prawa Jednostki i Ich Sądowa Ochrona* içinde (82–103). Warsaw: Wyd. Sejmowe.
- Łyszczarz, M. (2013). *Młode Pokolenie Polskich Tatarów*, Olsztyn-Białystok: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.
- Maalouf, A. (2004). *Ölümcül Kimlikler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mach, W. D. (2008a). Muslim Organizations in Poland. *ISIM REVIEW*, 22/ Autumn, 34-35.
- Mach, W. D. (2008b). European Islam: The Case of Polish Tatars. *HEMISPHERES*, 23, 145-157.
- Mach, Z. (1993). *Symbols, Conflict, and Identity: Essays in Political Anthropology*. New York: State University of New York Press.
- Maksudoğlu, M. (1993-1994). TATARLAR: Moğol mu, Türk mü?. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11-12, 205-210.
- Maksudoğlu, M. (1996). Tatarlar Kimdir?. *Emel Dergisi*, 214 (Ocak-Şubat), 22-29.
- Martirosyan, S. (2014). Armenians in the World Today: The Formation of the Big Diaspora. *Journal of Ethnic and Social Science*. 57-61. 28.02.2018, http://www.oikonomia.it/images/pdf/2014/febbraio/13_spazio%20aperto_susan.pdf
- Mechet v Ive. (T.Y). *Holiday by Sitesi*. 31.09.2018, <https://www.holiday.by/by/skarb/561-mechet-v-ive>.
- Meredith-Owens, G. M. & Nadson, Al. (1969). The Byelorussian Tatars and Their Writings. *The Journal of Byelorussian Studies*, 11 (1), 141- 176.
- Mermerci, A. (2005). Bir Sözcük Ülkesi: Filistin Ulusunu Sürgün Konumundan Kavramak. *Kafkas Dernekleri Federasyonu Sitesi*. 05.03.2018, <http://www.kaffed.org/bilgi-belge/insan-haklari/item/276-bir-sozcukler-ulkesi-filistin-ulusunu-surgun-konumundan-kavramak.html>

- Minsk Tatar Mezarlığı. (2015), Татарское кладбище в Минске. *Holiday by Sitesi*. 24.06.2018, <https://www.holiday.by/by/skarb/1095-tatarskoe-kladbishhe-v-minske>
- Miśkiewicz, A. & Komacki, J. (2004). *Tatarzy Słowiańszczyzna Oblaskawieni*. Kraków: Kraków Universities.
- Miśkiewicz, A.. (1990). *Tatarzy Polscy 1918–1939: Życie Społeczno-Kulturalne i Religijne*. Warsaw: PWN.
- Miśkiewicz, A. (1991) Tatarzy Polscy w Latach 1945-1985. *Studia Podlaskie*, 3, 122-124.
- Miśkiewicz, A. (1993). *Tatarska Legenda: Tatarzy Polscy 1945-1990*. Białystok: KAW.
- Miśkiewicz, A. (1996). Siedemdziesięciolecie Odrodzenia Polskiej Tatarsko-Muzułmańskiej Społeczności. *Biuletyn Ekumeniczny*, 1, 51.
- Miśkiewicz, B. (2018). Bal Tatarski. *MZR Internet Sitesi*. 25.10.2018, <http://mzr.pl/bal-tatarski-2018/>
- Mişkiniene, G. ve Statkiene, N. (2013). Kaynak Eserlere ve Anket Sonuçlarına Göre Litvanya Tatarlarının Ölüm Törenleri ve Bazı Dil Malzemeleri., (Editörler Erdal, M., Koç, Y., Cengiz, M.), *Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları adlı 4.Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri içinde* (353-362). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Moghissi, H. (2005). The ‘Muslim’ Diaspora and Research on Gender: Promises and Perils., Agnew, V. (Editör), *Diaspora, Memory and Identity* içinde (255-267). Toronto: University of Toronto Press.
- Moğolların Gizli Tarihi*. (1995). Temir, Ahmet (Çev). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Morley, D. ve Robins, K. (2011). *Kimlik Mekanları, Küresel Medya Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*.(Çev. Zebekoğlu, E.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mucharski, S. (2012). Trochę o Polskich Tatarach. *Przegląd Tatarski*, 1 (13), 18-20.
- Musahan, A. Y. (2015). Sovyet Rejiminin Müslümanlar Üzerindeki İnanç, Ahlak ve Aile Politikası. *İLTED*, 2 (44), 227-246.
- Mushati, S. (2017). Can Diaspora Talent End Zimbabwe’s Football Misery?. *ESPN Internet Sitesi*. 25.10.2018, <http://www.espn.com/soccer/Zimbabwe/story/3272472/can-diaspora-talent-end-zimbabwes-football-misery>
- Münz, R. & Ohliger, R. (2003). Diasporas and Ethnic Migrants in Twentieth Century Europe: A Comparative Perspective., Münz, R. & Ohliger, Ra. (Editörler), *Diasporas and Ethnic Migrants: Germany, Israel and Post-Soviet successor states in Comparative Perspective* içinde (2-16) London: Frank Cass Publishers.
- Nalborczyk, A. & Borecki, P. (2011). Relations Between Islam and the State in Poland: The Legal Position of Polish Muslims. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 22 (3), 343-359.

- Nalborczyk, A. (2008). The Perception Among Muslim Minorities of Host European Countries: *Influence of Legal Status ad Citizenship*. *Global Change, Peace and Security*, 20 (1), 59-69.
- Nalborczyk, A. (2009). Muslim Women in Poland and Lithuania: Tatar Tradition, Religious Practice, Hijab and Marriage., Adamiak, E., Charzastowska, M., Methuen, C. ve Sobkowiak, S. (Editörler), *Gender and Religion in Central and Eastern Europe* içinde (53-71). Poznan: Adam Mickiewicz University Faculty of Theology Studies and Texts.
- Narbutta, T. (1838). *Dzieje Narodu Litewskiego*. Wilno: *POLONApl Sitesi*. 31.08.2018, <https://polona.pl/item/dzieje-narodu-litewskiego4,MjE0MTYy/7/#info:metadata>
- Neylan, D. (2009). Tüzmen endorses term “diaspora” to describe Turks abroad. *Today's Zaman*. 03.09.2018, <http://www.haver.tobb.org.tr/TOBBinPress/110409today's zaman.pdf>
- Nicolaidis, D. (1993). Ulusal Kimlik Üzerine Düşünmek (Çev. Nudralı, Özlem). *Birikim*, 45 (46), 72-84.
- Niecikowska, R. (2016). Już Niedługo Stowarzyszenie Będzie Mogło Założyć 7 Osób. *NGO.pl Sitesi*. 06.07.2018, <http://poradnik.ngo.pl/wiadomosc/1909251.html>.
- Od Redakcji. (1966). Szanowni Cztelnicy. *Muzułmanin Polski*, 1, 1.
- Od Redakcji. (1993). Szanowni Cztelnicy. *Rocznik Tatarów Polskich*, 1, 4.
- Od Redakcji. (2000). Z Życzeniami Miłej Lektury. *Millet*, 1, 1.
- Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Zwierząt. (2012). *Polonya Cumhuriyeti Meclis Sitesi*. 05.06.2018, <http://otoz.pl/27-11-2012-wyrok-trybunalu-konstytucyjnego-o-konstytucyjnosci-rozporzadzenia-dopuszczajacego-tzw-uboj-rytualny/>
- Orhonlu, C. (1971), Lipkalar, *Türkiye Mecmuası*, 16, 57-87.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2002). *Sino-Turcica: Çingiz Han'ın Türk Müşavirleri*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özdemir, H (2004). *Diaspora Ararat'ı Ararken: Ermeni Kimliği ve Soykırım İddiaları, ASSAM: Ermeni Araştırmaları*, 14-15. 75-97.
- Özkan, N. (2008). Kırım Tatar Türkçesinin Yayılma Alanları. *Turkish Studies*, 3 (7), 524-554.
- Özocak, Ö. (2014). Diaspora Kavramı ve Ermeni Diasporası. *Yeni Türkiye*, 60, 1-11.
- Özü Türk Belgeseli (Yapımcı), Karatay, N. S. (Yönetmen). (2007a). *Polonya-Litvanya Tatarları 5. Bölüm*. Türkiye: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu.

- Özü Türk Belgeseli (Yapımcı), Karatay, N. S. (Yönetmen). (2007b). *Polonya-Litvanya Tatarları 6. Bölüm*. Türkiye: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu.
- Papazian, H. (2017). Türkiye'deki Ermeniler ve Diğer Ermeniler. *Repair*. 05.03.2018, <http://repairfuture.net/index.php/tr/kimligi-ermeni-diasporas-ndan-bak-s/turkiye-deki-ermeniler-ve-diger-ermeniler>
- Pedziwiatr, K. (2016). Islamophobia in Poland National Report 2015., Bayraklı, E. & Hafez, F. (Editörler), *European Islamophobia Report 2015* içinde (425-441). İstanbul: SETA.
- Pedziwiatr, K. (2017). Islamophobia in Poland National Report 2016., Bayraklı, E. & Hafez, F. (Editörler), *European Islamophobia Report 2016* içinde (414-442). İstanbul: SETA.
- Peker, D. (2017). Özdağ: FETÖ'cü hainler diasporayı üçledi. *Türkiye Gazetesi*. 05.09.2018, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/467835.aspx>
- Pew Research Center. (2017). Globally, People Point to ISIS and Climate Change as Leading Security Threats. *PEW Research Center*. 22. 04.2018, <http://www.pewglobal.org/2017/08/01/globally-people-point-to-isis-and-climate-change-as-leading-security-threats/>
- Pieterse, N J. (2001). Hybridity, so what? The Anti-Hybridity Backlash and the Riddles of Recognition. *Theory, Culture and Society*, 18, 219-245.
- Piwko, A. M. (2017). Związki i Stowarzyszenia Tatarskie w Polsce. *NURT SVD*, 2, 10-25.
- Polonya Cumhuriyeti Anayasası. (1997). Polonya Cumhuriyeti Anayasası Tam Metni. *T.C Dışişleri Bakanlığı Sitesi*. 24.05.2018 <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylül/anayasalar/anayasalar.htm>
- Przełgł Islamski. (1930). *Przełgł Islamski Elektronik Dergi Sitesi*. 25.04.2018, jbc.bj.uj.edu.pl/Content/366993
- Ptersen, W. (1958). A General Typology of Migration, *American Sociological Review*, Vol:23. 256-266.
- Račius, E. (2013). Lithuanian Muslims' Attitudes Toward Participation in the Democratic Political process: The Case of Converts., Nielsen, S. J. (Editör), *Muslim Political Participation in Europe* içinde (83-102). Edinburg: Edinburg University Press.
- Reis, M. (2004). Theorizing Diaspora: Perspectives on 'Classical' and 'Contemporary' Diaspora. *International Migration*, 42 (2), 41-60.
- Rocznik Tatarski. (1932). *MZR Biblioteka Tatarska*. 26.04.2018, <http://bibliotekatatarska.pl/rocznik-tatarow-polskich/>

- Rozporządzenie Ministrowó Pracy i Polityki Socjalnej Oraz Edukacji Narodwej. (1999). *INFOR.pl Sitesi*. 06.06.2018, <http://www.infor.pl/aktprawny/DZU.1999.026.0000235,rozporzadzenie-ministrow-pracy-i-polityki-socjalnej-oraz-edukacji-narodowej-w-sprawie-zwolnien-od-pracy-lub-nauki-osob-nalezacych-do-kosciolow-i-innych-zwiazkow-wyznaniowych-w-celu-obchodzenia-swiat-r.html>
- Rykała, A. (2013). Ethno-Religious Heritage of Former Eastern Territories of the Polish-Lithuanian Commonwealth in Contemporary Poland. *European Spatial Research and Policy*, 20 (1), 49-71.
- Ryszard, V. (1997). Tatarzy polsko-litewscy: od kultury postfiguratywnej yapmak kultury prefiguratywnej?. *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*, 3, 289-298.
- Safran, W. (1991). Diasporas in Modern Societes: Myths and Homeland and Return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1 (1), 83-99.
- Sağır, A. (2009). Kimlik İnşası Bağlamında Sosyolojik Bir Derinlik: Türkmen Kimliği ve Ruhnama, *Akademik Bakış*, 17, 1-12.
- Schramm, R. A. (1990) Music and the Refugee Experience. *World of Music*, 32, 3-21.
- Schuessler, R. (2016). Poland's Tatars Feel Uncertain as Anti-Muslim Sentiment Grows. *New York Times*. 30.07.2018, <https://www.nytimes.com/2016/03/17/world/europe/polands-tatars-feel-uncertain-as-anti-muslim-sentiment-grows.html>
- Selen, H. S. (1955). Siyasi İlimler ve Hukuk: Bizans Devleti. *Ankara Üniversitesi SBS Dergisi*, 10 (3), 64-77.
- Sezen, Y. (1990). *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*. İstanbul: M.Ü. İFAV Yayınları.
- Sezen, Y. (2002). *Çağdaşlaşma Yabancılaşma ve Kimlik*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Sezer, B. (1981). *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*. İstanbul: İst. Üni Edebiyat fakültesi Yayınları Fakülte Matbaası.
- Sheffer, G. (2003). *Diaspora Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Skrbiš, Z. (1999). *Long-Distance Nationalism: Diasporas, Homelands And identities*. London: Routledge.
- Smith, A. (2002). *Ulusların Etnik Kökleri*, Ankara: Dost Kitap Evi.
- Smith, A. (2007). *Milli Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sobczak, J. (1984). *Położenie Prawne Ludności Tatarskiej w Wielkim Księstwie Litewskim*. Warsaw ve Poznań: PWN.
- Sobczak, J. (2004). Położenie Prawne Polskich Wyznawców Islamu. Baecker, Roman ve Kitab, Shikir., (Editörler), *Islam a Swiat* içinde (172–209). Toruń: Mado.

- Sosnowska, G. K. (2011). Indigenous and Immigrant Faces of Islam in Poland., Keskin, T. (Editör), *The Sociology of Islam: Secularism, Economy and Politics* içinde (229-247). Reading: ITHACA Press.
- Spotkanie Muftiego z baszkanem TIKA. (2018). *MZR İnternet Sitesi*. 25.10.2018, <http://mzr.pl/spotkanie-muftiego-z-baszkanem-tika/>
- Spotkanie w ambasadzie Indonezji. (2018). *MZR İnternet Sitesi*, 25.10.2018, <http://mzr.pl/spotkanie-w-ambasadzie-indonezji/>
- Spotkanie w Ministerstwie do spraw Religii, Diyanet. (2018). *MZR İnternet Sitesi*, 25.10.2018, <http://mzr.pl/spotkanie-w-ministerstwie-do-spraw-religii-diyamet/>
- Spotkanie z prezesem Międzynarodowego Kongresu Tatarów Krymskich. (2018). *MZR İnternet Sitesi*, 25.10.2018, <http://mzr.pl/spotkanie-z-prezesem-miedzynarodowego-kongresu-tatarow-krymskich/>
- Sprawozdanie merytoryczne za 2015 rok. (2015). *ZTRP İnternet Sitesi*. 27.10.2018, http://ztrp.pl/wp-content/uploads/2015/06/sprawozdanie_merytoryczne_za_2015_r.pdf
- Statut Fundacji Tatarskie Towarzystwo Kulturalne. (2013). *Tatar Kültür Derneği Tüzüğü*, Białysyok: Fundacji Tatarskie Towarzystwo Kulturalne, 1-11.
- Statut MZR w R.P. (2014). *Polonya Cumhuriyeti Müslüman Dini Birliği Tüzüğü*. Białysyok: Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, 1-25.
- Statut Stowarzyszenia Związku Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej. (2005). *Polonya Cumhuriyeti Tatarlar Birliği Tüzüğü*. Gdańsk: Związek Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej, 1-13.
- Stefano, H. (2006). *Nationalism and Identity: Culture and the Imagination in Caribbean Diaspora*. Kingston: University of the West Indies Press.
- Suharev, A. A. (1904). *Kazanskie Tatary*. Petersburg: Yayınevi Yok.
- Sümer, F. (2011). Tatarlar. *Türk İslam Ansiklopedisi*, 40, 168-170.
- Szahidewicz, H. (2001). 40-Lecie Muzułmańskiej Gminy Wyznaniowej w Białymstoku. *Pamięć i Trwanie*, 4, 5-8.
- Szahidewicz, H. (2009). O İmamie Chaleckim Wspomnienia. *Przegląd Tatarski*, 3 (3), 7-8.
- Szum, E. & Cieśliński, R. (2012). Physical Culture in the Tradition and Rites of the Tatar Population Inhabiting Polish Territory: Pyhsical Culture of the Tatar Population. *Pol. J. Sport Tourism*, 19, 91-97.
- Şahin, C. (2011). *XIII. Yüzyıldan Günümüze Eskişehir Yöresinde Tatarlar*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Şahin, L. (2017): “Litvanya Büyük Dükalığı’nda Müslüman Tatarlar: Geçmiş, Bugün ve Gelecek” Konulu Uluslararası Konferans 27-30 Haziran 2017’de Vilnius (Litvanya) ve Bohoniki (Polonya)’de Gerçekleşti. *MUTAD*, IV (1), 299-311.
- Şenay, B. (2012). Trans-Kemalism: the Politics of the Turkish State in the Diaspora. *Ethnic and Racial Studies*, Volume 35 (9), 1615-1633.
- Tahranlı, F. O. (2013). *Belçika’daki Türk Diasporasının Medya ile Etkileşim Üzerinden Bir İzleyici Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tatar Mosque in Novogradok. (T.Y.). Description Tatar Mosque in Novogradok. *Ekskursii.by Sitesi*. 31.09.2018, https://ekskursii.by/?stopmobile&place=17584_Tatar_mosque_in_Novogradok_Tatarskaya_mecheti_v_Novogradok&setlng=en
- Tatarzy Muzułmanie w Białymstoku Informator. (2011). *Białystok’taki Tatar Müslümanları Tanıtımı El Kitabı*. Yazılı Bildiri. Białystok: Muzułmański Związek Religijny w Rzeczpospolitej Polskiej, 1-25.
- Tatarzy w Gdańsku. (T.Y.). *Meczet w Gdańsku Internet Sitesi*. 21.10.2018, http://www.meczetgdansk.com/tatarzy_w_gdansk.php
- Temir, A. (1992). *Kazan Hanlığı (1437-1552), Türk Dünyası El Kitabı*, C. 1, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- The Tatar Trail*. (2009). Kruszyńiany: ELKAM.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş*, C. I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- Tok, N. (2003). *Kültür-Kimlik ve Siyaset*. İstanbul: Ayrıntı.
- Tosun, S. B. (2016). *Avrupa’da İslamofobi Üzerine tartışmalar ve Polonya Örneği*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tuna, K. (2003). Dil ve Kimlik., Yediyıldız, B. (Editör), *Çağdaşlaşma ve Kültür içinde* (39-51). Ankara: Hacettepe Üniversitesi A.İ ve İnk. T. Enstitüsü.
- TVP. (2015). Rozrucila swinskie Iby w warszawskim meczecie. Policja poszukuje w ciemnyb okularach. *TVP*. 30.05.2017, <https://www.tvp.info/20810154/rozzrucila-swinskie-1y-w-warszawskim-meczecie-polcja-poszukuje-w-ciemnyb-okularach>
- Tyszkiewicz, J. (1989). *Tatarzy na Litwie i w Polsce, Studia z dziejów XIII–XVIII w.* Warsaw: PWN.
- Tyszkiewicz, J. (2002). *Z Historii Tatarów polskich 1794–1944*. Pułtusk: WSH.
- Ulusoy, E. (2015). Diasporayı Yeniden Düşünmek: Diaspora Teorisi ve Modern Diasporanın Temel Parametreleri. *Göç Dergisi*, 2 (2), 208-228.
- Ustawa: O Ograniczeniu Handlu w Niedziele i Święta Oraz w Niektóre Inne Dni. (2018). *Polonya Cumhuriyeti Meclis Sitesi*. 05.04.2018, https://orka.sejm.gov.pl/proc8.nsf/ustawy/870_u.htm

- Ülküsal, M. (1978). Bir Açıklama. *Emel Dergisi*, 105, 1-6.
- Vasques, T. L. (2005). Briding The Lationa Diaspora Through Dance. *Brooklyn Rail İnternet Sitesi*. 18.04.2018, <https://brooklynrail.org/2005/06/dance/bridging-the-latino-diaspora-through-da>
- Von Hagen, M. (2014). From Imperial Russia to Colonial Ukraine., Healy, Roisin ve Dal Lago, Enrico (Editörler), *The Shadow of Colonialism on Europe's Modern Past* içinde (173-194). New York: Palgrave Macmillan.
- Warمیńska, K. (1997). Polish Tatars: Ethnic Ideology and State Policy., Govers, C. (Editör), *The Politics of Ethnic Consciousness* içinde (343-366). Londra: Macmillan Publishers.
- Warsztaty Rekreacyjno-Edukacyjne Dzieci i Młodzieży Tatarskiej. (2017). *Związek Tatarów Rzeczpospolitej Polskiej İnternet Sitesi*. 21.10.2018, <http://ztrp.pl/iv-warsztaty-rekreacyjno-edukacyjne-dzieci-i-mlodziezy-tatarskiej/>
- Waterbury, M. A. (2010). Bridging the Divide: Towards a Comparative Framework for Undersanding Kin State and Mirant-Sending State Diasporas Politics., Bauböck, R. ve Faist T. (Editörler), *Diaspora and Transnationalism: Concept Theories and Methods* içinde (131-149). Amsterdam: Amsterdam University Prees.
- Wawrzyniak, K. (2003). *Ottomon-Polish Diplomatic Relations in the Sixteen Century*. Master Thesis, Bilken University Department of History, Ankara.
- Wittgenstein, L. (2009). *Kesinlik Üstüne; Kültür ve Değer*. (Cev. Şahiner, Doğan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wizyta Muftiego w ambasadzie Królestwa Arabii Saudyjskiej w Polsce. (2018). *MZR İnternet Sitesi*. 25.10.2018, <http://mzr.pl/wizyta-muftiego-w-ambasadzie-krolestwa-arabii-saudyjskiej-w-polsce/>
- Wziętkowiak, A. (2012) Wilk i Krawiec. *Przegląd Tatarski* 4 (16), 23.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı.
- Yaldız, F. (2014). Uluslararası Göç ve Diaspora ile İlişkili Kavramlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi II*, 382-403.
- Yanık, C. (2013). Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi. *Kaygı*, 20, 225-237.
- Yapıcı, U. (2016). Yahudi Diasporası Diaspora Çalışmalarında Bir İdeal Tip Olarak Kalmalı mı?, *Alternatif Politika*, 8 (2), 322-346.
- Yıldırım, K. (2012a). Tatar Adının Kökeni Üzerine. *Türkiye Mecmuası*, 22 (güz), 172-190.
- Yıldırım, K. (2012b). Çin'in Bozkırlı Kavimlerle Mücadele Siyaseti ve Stratejisi: Juan-juan'lar Misâli (Milâdi III-VI. Yüzyıl). *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 199, 226-228.

- Yıldız, E. ve Ak, M. (2002). *Karadenizde Kültürel Kimlik*. İstanbul: Çatı Kitapları.
- Zajaczkowski, A. (1962). Polonya’da Türk Menşeli Etnik Unsurlar. (Çev. Zeynep Kerman). *Türk Tarih Kurumu*, XXVI (103), 557-565.
- Zakrzewski, A. B. (1987). Assimilation of Tatars Within The Polish Commonwealth, 16th-18th Centuries. *Acta Poloniae Historica*, 55, 85-106.
- Zamoyski, A. (1993). *The Polish way: A Thousand-Year History of the Poles and Their Culture*. New York: Hippocrene.
- Zawisza, J. (1899). *Wskrócenie Procesu Koronengo*. Krakow: Yayınevi Yok.
- Zekiyev, M. Z. (2006) *Türklerin ve Tatarların Kökeni*. (Çev. Batur, D. Ahsen). İstanbul: Selenge.
- Życie Tatarskie. (1934). *Życie Tatarskie Sitesi*. 01.09.2018, <http://zycietatarskie.pl>

Kaynak Kişi Dizini

1. Micheał Adamowicz, Doğum Tarihi: 1974, Doğum Yeri: Białystok, Yaşadığı Yer: Londra, Eğitim Durumu: Üniversite, Mesleği: Emekli, ZTRP Üyesi.
2. Olgierd Chazbijewicz, Doğum Tarihi: 1983, Doğum Yeri: Gdynia, Yaşadığı Yer: Gdańsk, Eğitim Durumu: Üniversite, Mesleği: Dış Doktoru, Gdańsk MZR Başkanı.
3. Jerzy Murza Szahuniewicz, Doğum Tarihi: 1952, Doğum Yeri: Gdańsk, Yaşadığı Yer: Gdańsk, Eğitim Durumu: Mesleki Lise, Mesleği Emekli, Polonya Cumhuriyeti Ulusal Tatar Kültür Merkezi ve Büyük Litvanya Dükalığı Tatarları Birliği Başkanı.
4. Dżennete Bogdanowicz, Doğum Tarihi: 1959, Doğum Yeri: Poznań, Yaşadığı Yer: Kruszyńiany, Eğitim Durumu: Üniversite, Mesleği: İşletmeci (Tatarska Jurta).
5. Bronisław Talkowski, Doğum Tarihi: 1952, Doğum Yeri: Kruszyńiany, Yaşadığı Yer: Białystok, Eğitim Durumu: Üniversite, Mesleği: Emekli, Kruszyńiany MZR Başkanı ve Tatar Kültür Derneği Üyesi.
6. Tomasz Chazbijewicz, Doğum Tarihi: 1977, Doğum Yeri: Białystok, Yaşadığı Yer: Białystok, Eğitim Durumu: Üniversite, Mesleği: İşletmeci, Buńczuk Grubu Üyesi.
7. Jan Adamowicz, Doğum Tarihi: 1955, Doğum Yeri: Białystok, Yaşadığı Yer: Białystok, Eğitim Durumu: Lise, Mesleği: Asker Emeklisi, Buńczuk Üyesi.
8. Dżemil Gembicki, Doğum Tarihi: 1975, Doğum Yeri: Kruszyńiany, Yaşadığı Yer: Kruszyńiany, Eğitim Durumu: Lise, Mesleği: Kruszyńiany Camisi Görevlisi.
9. Magdalena Siejak, Doğum Tarihi: 1994, Doğum Yeri: Biała Podlaska, Yaşadığı Yer: Varşova, Eğitim Durumu: Üniversite, Mesleği: Yüksek Lisans Öğrencisi.
10. Romas Jakubauskas, Doğum Tarihi: 1963, Doğum Yeri: Vilnius, Yaşadığı Yer: Vilnius, Eğitim Durumu: Üniversite, Mesleği: Litvanya Müftüsü.

11. Róża Chazbijewicz, Doğum Tarihi: Verilmedi, Doğum Yeri: Wrocław, Yaşadığı Yer: Białystok, Eğitim Durumu: Üniversite, Mesleği: Muhasebeci.
12. Adam Jakubowski, Doğum tarihi: 1965, Doğum Yeri: Białystok, Yaşadığı Yer: Kruszyniany, Eğitim Durumu: Üniversite, Mesleği: Araştırmacı Yazar, Buńczuk Üyesi.
13. Ramazan Osman Jakubowski, Doğum Tarihi: 1982, Doğum Yeri: Gdańsk, Yaşadığı Yer: Gdańsk, Eğitim Durumu: Üniversite, Mesleği: Gazeteci, Gdańsk Müslüman Dini Topluluğu Üyesi.
14. İsmail Çaylak, Doğum Tarihi: Verilmedi, Doğum Yeri: Ordu, Yaşadığı Yer: Gdańsk, Eğitim Durumu: Üniversite: Mesleği: Din Görevlisi.
15. Józef Gawron, Doğum Tarihi: 1993, Doğum Yeri: Siedlce, Yaşadığı Yer: Siedlce, Eğitim Durumu: Üniversite, Mesleği: Sekreter.
16. Zofia Bohdanowicz, Doğum Tarihi: 1962, Doğum Yeri: Bohoniki, Yaşadığı Yer: Bohoniki, Eğitim Durumu: Lise, Mesleği: İşletmeci.
17. Tomasz Miśkiewicz, Doğum Tarihi: 1977, Doğum Yeri: Białystok, Yaşadığı Yer: Białystok, Eğitim Durumu: Üniversite, Mesleği: Polonya Müftüsü, Polonya Müslüman Dini Birliği Başkanı.
18. Julia Jakubowska, Doğum Tarihi: Verilmedi, Doğum Yeri: Białystok, Yaşadığı Yer: Białystok, Eğitim Durumu: Lise, Mesleği: Öğrenci, Buńczuk Üyesi.
19. Żaneta Chazbijewicz, Doğum Tarihi: 2001, Doğum Yeri: Białystok, Yaşadığı Yer: Białystok, Eğitim Durumu: Lise, Mesleği: Öğrenci; Buńczuk Üyesi.
20. Dawid Chazbijewicz, Doğum Tarihi: 2003, Doğum Yeri: Białystok, Yaşadığı Yer: Białystok, Eğitim Durumu: Lise, Mesleği Öğrenci, Buńczuk Üyesi.
21. Ewa Chazhijewicz, Doğum Tarihi: Verilmedi, Doğum Yeri: Białystok, Yaşadığı Yer: Białystok, Eğitim Durumu: Üniversite, Mesleği: Memur, Buńczuk Üyesi.
22. Maciej Szczesnawicz, Doğum Tarihi: 1971, Doğum Yeri: Skolko, Yaşadığı Yer: Skolko, Eğitim Durumu: Üniversite: Mesleği: Pałac Kultury i Nauki'de Kültür Çalışmalarından Sorumlu.

6. EKLER

Ek 1. Polonya Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından Kamu Okullarında Din Eğitiminin Düzenlenmesi İçin Gerekli Şartlar ve Yöntemler Hakkında Hazırlanan Yönetmelik

MINISTER EDUKACJI NARODOWEJ

DKOW-ZF-0401-70/2012

Szanowny Pan
Bogdan Borusewicz
Marszałek Senatu
Rzeczypospolitej Polskiej

Warszawa, 2012-04-02
K. Kuczyński W. Duda
SEKRETARIAT
Biura Prac Senackich
2724 3.04.12
doc. R

odpowiadając na oświadczenie Pana Senatora Jana Marii Jackowskiego (nr BPS/043/07-229/12) w sprawie nauczania religii w szkole uprzejmie informuję, że zasady nauczania religii i etyki w szkołach, w tym zasady finansowania tych zajęć, nie uległy zmianie.

Ramowe plany nauczania dla poszczególnych typów szkół zostały określone w formie odrębnych załączników do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. póź. 204). Cała treść każdego załącznika stanowi zatem kompletny, odrębny ramowy plan nauczania dla danego typu szkoły.

Każdy ramowy plan nauczania dla danego typu szkoły zawiera zajęcia o różnym charakterze: po pierwsze takie zajęcia, których wymiar jest określony wprost w danym ramowym planie nauczania, po drugie takie zajęcia, których wymiar określają inne rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej. Pierwsza grupa zajęć to obowiązkowe zajęcia edukacyjne (i zajęcia rewalidacyjne dla uczniów niepełnosprawnych). Do drugiej grupy zajęć należą: religia, etyka, wychowanie do życia w rodzinie, język mniejszości narodowej lub etnicznej, język regionalny,

zajęcia sportowe w oddziałach i szkołach sportowych oraz szkołach mistrzostwa sportowego. Zarówno jedno, jak i drugie zajęcia w szkole publicznej realizowane są nieodpłatnie, co jest zgodne z art. 70 ust. 2 Konstytucji RP stanowiącym, że nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna.

Podstawy prawne nauczania religii/etyki w szkołach publicznych

W świetle art. 53 ust 1 i 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, póź. 483, z późn. zm.) nauczanie religii stanowi immanentny składnik zagwarantowanej w ustawie zasadniczej wolności religii. Dopelnieniem tej zasady jest regulacja zawarta w art. 53 ust. 4 Konstytucji, określająca, że religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób. Gwarancja wolności religii jest bezwarunkowa w tym znaczeniu, że państwo nie może wprowadzać pozakonstytucyjnych warunków korzystania z jej form wskazanych w art. 53 ust. 2 Konstytucji, które stanowiłyby ograniczenie tej wolności (np. wprowadzić odpłatność za uczestniczenie w obrzędach lub w nauczaniu religii).

W związku z regulacją zawartą w art. 53 ust. 4 Konstytucji, należy wskazać również art. 70 ust. 2, który ustanawia zasadę bezpłatności nauczania w szkołach publicznych, dopuszczając tylko jeden wyjątek od niej – a mianowicie – dopuszczając ustalenie w ustawie zwykłej możliwości pobierania odpłatności za świadczenie niektórych usług edukacyjnych przez publiczne szkoły wyższe.

Z powyższego wynika, że żądanie odpłatności za naukę religii w szkole publicznej naruszałoby dwie zasady konstytucyjne określone we wskazanych wyżej normach:

- zasadę wolności religii (art. 53 ust. 1 i 2 Konstytucji),
- zasadę bezpłatności nauki w szkołach publicznych (art. 70 ust. 2 Konstytucji).

Gwarancje nauczania religii katolickiej zostały zawarte ponadto w Konkordacie między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisanym w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318). W art. 12 ust. 1 Konkordatu Państwo zagwarantowało, że szkoły publiczne podstawowe i ponadpodstawowe oraz przedszkola, prowadzone przez organy administracji państwowej i samorządowej, organizują zgodnie z wolą zainteresowanych naukę religii w ramach planu zajęć szkolnych i przedszkolnych. W celu zapewnienia jasnej wykładni przepisów Konkordatu, m.in. również art. 12, Rada Ministrów w dniu 15 kwietnia 1997 r., w uzgodnieniu ze Stolicą Apostolską, przyjęła deklarację, w której (ust. 4) stwierdziła,

że organizowanie nauki religii katolickiej odbywać się będzie z poszanowaniem zasady tolerancji i wolności religijnej. Państwo gwarantuje organizowanie nauki religii w szkołach i przedszkolach publicznych wówczas, gdy osoby zainteresowane wyrażą taką wolę w sposób określony w prawie polskim.

Na poziomie ustawodawstwa zwykłego, nauczanie religii w szkołach publicznych reguluje ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.) oraz wydane na jej podstawie rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz. U. Nr 36, poz. 155, z późn. zm.). Ustawa o systemie oświaty w art. 12 ust. 1 wskazuje, że publiczne przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja organizują naukę religii na życzenie rodziców, a szkoły ponadgimnazjalne na życzenie bądź rodziców, bądź samych uczniów; po osiągnięciu pełnoletności o pobieraniu nauki decydują uczniowie. Pełna regulacja zasad nauczania religii w szkołach publicznych znalazła się w cyt. rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej, które określa w sposób szczegółowy i kompletny wszystkie kwestie związane z nauczaniem religii, łącznie z wymiarem zajęć i wystawianiem ocen. Zgodnie z § 8 rozporządzenia, nauka religii w przedszkolach i szkołach publicznych wszystkich typów odbywa się w wymiarze dwóch zajęć przedszkolnych (właściwych dla danego poziomu nauczania) lub dwóch godzin lekcyjnych tygodniowo. Wymiar lekcji religii może być zmniejszony jedynie za zgodą biskupa diecezjalnego Kościoła Katolickiego albo władz zwierzchnich pozostałych kościołów i innych związków wyznaniowych. Tygodniowy wymiar godzin etyki ustala dyrektor szkoły. Trzeba podkreślić, że jedynym aktem prawnym, który określa wymiar nauki religii jest cyt. rozporządzenie, wydane przez Ministra Edukacji Narodowej w porozumieniu z władzami Kościoła Katolickiego, Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego oraz władzami innych kościołów i związków wyznaniowych. Każda zmiana rozporządzenia wymaga również porozumienia z władzami ww. kościołów i związków wyznaniowych.

Ramowe plany nauczania

Na podstawie art 22 ust. 2 pkt 1 ustawy o systemie oświaty, minister właściwy do spraw oświaty i wychowania określa ramowe plany nauczania w szkołach publicznych. Ustawa nie definiuje przy tym pojęcia „ramowego planu nauczania”. Wytyczna zawarta w wymienionym przepisie ustawy nakazuje natomiast ministrowi uwzględnienie w akcie wykonawczym wydanym na podstawie omawianego

upoważnienia wymiaru godzin do dyspozycji dyrektora szkoły, obowiązującego wymiaru godzin zajęć edukacyjnych dla poszczególnych etapów edukacyjnych, a także wymiaru godzin zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych.

Na podstawie powyższego upoważnienia zostało wydane, obowiązujące do dnia 31 sierpnia 2012 r., rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 12 lutego 2002 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 15, póź. 142, z późn. zm.). Natomiast z dniem 1 września 2012 r. zacznie obowiązywać nowe rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, podpisane w dniu 7 lutego 2012 r. (Dz. U. z dnia 22 lutego 2012 r., poz. 204). Obydwa rozporządzenia określają ramowe plany nauczania dla poszczególnych typów szkół publicznych, w formie odrębnych załączników. Natomiast bezpośrednio w treści rozporządzeń zawarto przepisy wskazujące, jakie rodzaje zajęć określają ramowe plany nauczania oraz w jaki sposób dyrektorzy szkół są obowiązani ustalać szkolne plany nauczania. W rozporządzeniu z 2002 r. każdy ramowy plan nauczania miał postać tabeli, w której wymienione były wszystkie zajęcia edukacyjne, wraz z ich wymiarem na poszczególnych etapach edukacyjnych. W każdej tabeli były wymienione zajęcia z religii/etyki oraz był podany ich wymiar. Jednak trzeba podkreślić, że regulacje te w odniesieniu do religii/etyki miały charakter wyłącznie informacyjny. Jak bowiem wcześniej wspomniano, pełna regulacja zasad prowadzenia nauki religii w szkołach publicznych znajduje się w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, stąd też rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania może ustalić tam wymiar zajęć religii/etyki jedynie recypować, bez możliwości jakiegokolwiek modyfikacji.

Nowe rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania z 2012 r. zostało skonstruowane w sposób odmienny od dotychczasowego. Wprawdzie nadal każdy ramowy plan nauczania stanowi osobny załącznik do rozporządzenia, jednak nie mają one już kształtu tabelarycznego, ale charakter opisowy. W każdym też ramowym planie nauczania szkoły publicznej dla dzieci i młodzieży znajduje się przepis stanowiący, że wymiar godzin przeznaczonych na realizację zajęć religii lub etyki, zajęć wychowania do życia w rodzinie, zajęć języka mniejszości narodowej, etnicznej lub języka regionalnego i naukę własnej historii i kultury oraz zajęć sportowych w oddziałach i szkołach sportowych oraz szkołach mistrzostwa sportowego określają przepisy, o których mowa w § 4 ust. 2 rozporządzenia.

Nie ma zatem żadnej podstawy do tezy, iż religia/etyka nie została ujęta

w ramowych planach nauczania. Cała treść każdego załącznika stanowi kompletny, odrębny ramowy plan nauczania dla danego typu szkoły; innego rodzaju regulacje nie mogłyby się w nim znaleźć, ponieważ stanowiłyby przekroczenie zakresu upoważnienia ustawowego. Cytowanemu powyżej przepisowi ramowych planów nauczania nadano takie brzmienie, ponieważ nie jest właściwe powtarzanie treści przepisu innego rozporządzenia, którego przedmiotem jest ustalenie wymiaru zajęć z religii – wystarczające jest bowiem (i bardziej poprawne) zamieszczenie odesłania do tego przepisu.

Trzeba jeszcze wyjaśnić, że każdy ramowy plan nauczania dla danego typu szkoły zawiera zajęcia o różnym charakterze: po pierwsze takie zajęcia, których wymiar jest określony wprost w danym ramowym planie nauczania, po drugie takie zajęcia, których wymiar określają inne rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej. Pierwsza grupa zajęć to obowiązkowe zajęcia edukacyjne (i zajęcia rewalidacyjne dla uczniów niepełnosprawnych). Do drugiej grupy zajęć należą: religia, etyka, wychowanie do życia w rodzinie, język mniejszości narodowej lub etnicznej, język regionalny, zajęcia sportowe w oddziałach i szkołach sportowych oraz szkołach mistrzostwa sportowego. Zarówno jedne, jak i drugie zajęcia w szkole publicznej realizowane są nieodpłatnie. Trzeba podkreślić, że wszystkie zajęcia ujęte w ramowym planie nauczania, łącznie z tymi, których wymiar określają odrębne rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej, nie mogą być w szkole publicznej realizowane odpłatnie, ponieważ naruszałoby to art 70 ust. 2 Konstytucji RP (który stanowi, że nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna), a w przypadku zajęć religii – dodatkowo art. 53 ust. 1 i 2 ustawy zasadniczej.

Reasumując: rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania, które wejdzie w życie z dniem 1 września 2012 r., nie wprowadza żadnych zmian w zakresie sposobu nauczania i wymiaru zajęć religii (a także etyki). Nie powoduje też jakichkolwiek skutków w zakresie sposobu finansowania tych zajęć. W dalszym ciągu są one objęte finansowaniem w ramach części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego.

Z poważaniem

w/z MINISTRA
PODSEKRETYARZ STANU

Mirosław Stelatycki

Ek 2. Polonya’da Tatar Dernek Başkanlarına Sorulan Sorular

1. Derneğinizi adı nedir?
2. Ne zaman kuruldu?
3. Ne amaçla kuruldu?
4. Kurulduğundan bu yana ne tür faaliyetlerde bulundunuz?
5. Diğer Tatar dernekleriyle aranızda işbirliği var mı? Ortak faaliyetleriniz nedir?
6. Kamuoyuna tarihinizi, kültürel özelliklerini tanıtmak amacıyla faaliyetlerde bulunuyor musunuz?
7. Polonya’daki Tatar nüfusu hakkında bilgileriniz nelerdir? (Sayı, yerleşim yerleri, derneklerin üye sayıları)
8. Polonya’daki Tatarlar kültür özelliklerini korumak için sizce gelecekte ne şekilde faaliyetler göstermeli?
9. Polonya’da yaşayan bir Tatarın kimliği hakkında ne söyleyebilirsiniz?
10. Sizce Polonya’da yaşayan Tatarlar bir diaspora mıdır?

Ek 3. Polonya’da Yaşayan Tatarlara Sorulan Mülakat Soruları

1. Ana dilinizi biliyor musunuz? Ana dilinizi aile içinde, akrabalar arasında ve tanıdıklarla kullanıyor musunuz ?
2. Sizin için ana dil bilmenin önemi var mı? (Aile fertlerinin, çocuklarınızın ana dil bilmelerine önem verir miydiniz?)
3. Litvanya ve Belarus’da akrabalarınız veya arkadaşlarınız var mı? Onlarla bağlantınız devam ediyor mu?
4. Tatar âdetlerini devam ettiriyor musunuz?
5. Cenaze ile ilgili âdetleriniz nelerdir?
6. Düğünde yapılan âdetler nelerdir? (Kız nasıl istenir, nişan var mı, varsa nasıl olur, düğün nasıl olur?)
7. Sünnet törenleri nasıl yapılır?
8. Doğumla ilgili âdetler nelerdir?
9. Polonya’da Tatar derneklerinin kurulmasının sizin için bir önemi var mı? Varsa nedir?
10. Derneklerle irtibatınız var mı?
11. Bu derneklerin amaçları ve faaliyetleri ne olmalı?
12. Kimliğiniz hakkında ne söyleyebilirsiniz?
13. Sizce Polonya’da yaşayan Tatarlar bir diaspora mıdır?
14. Polonya’da yaşayan Tatarlar ile Lehler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar hakkındaki gözlemleriniz nelerdir?

Ek 4. Mülakat Örnekleri

2 NUMARALI KAYNAK KİŞİ

Görüşme Tarihi: 12 Nisan 2018

Adı Soyadı: Olgierd Chazbijewicz

Eğitim Durumu: Üniversite

Doğum Tarihi ve Yeri: 1983, Gdynia

Mesleği: Diş Doktoru, Gdańsk Müslüman Dini Topluluğu Başkanı.

Yaşadığı Yer: Gdańsk

Chazbijewicz: Merhabalar, benim adım Olgierd Chazbijewicz. Doğduğumdan beri Gdansk'ta yaşayan bir Tatarım. Ayrıca Gdańsk MZR (Müslüman Dini Topluluğu) başkanımı. Sormuş olacağınız sorulara elimden geldiğince cevap vermeye çalışacağım.

Kalay: Derneğinizi adı nedir?

Chazbijewicz: Derneğimiz MZR (Müslüman Dini Topluluğu) olarak çağrılıyor. MZR Polonya'daki altı topluluktan oluşuyor. Polonya'da camilerin bulunduğu Gdansk, Bohoniki, Varşova, Kruszyńiany, Białystok ve Skolkolka'da faaliyet göstermektedir. Ayrıca bir de Krakow'da bir dua evini idare etmektedir.

Kalay: Başkanı olduğunuz dernek ne zaman kuruldu?

Chazbijewicz: MZR 1920'lerde kuruldu. Gerçekten uzun bir gelenek ve günümüzde hala devam etmektedir. Bu örgütün şu anki başkanı Tomasz Miśkiewicz'dir.

Kalay: Hangi amaçla kuruldu?

Chazbijewicz: Genel olarak amaç, 2. Polonya Cumhuriyeti topraklarında yaşayan Tatar nüfusunun dini isteklerini yerine getirmektir. Ayrıca eklemek isterim ki, MZR 2. Dünya Savaşı'ndan önce Tatarların birleşimini amaçlamıştır. Söz konusu birlikteliği sağlayan ana unsur dindir. Tatar kimliği ve kültürü içinde, genel olarak İslam sayesinde Tatarlar 600 seneden fazla süredir bu topraklarda yaşamaktadırlar. Bu topluluk Polonya Cumhuriyeti'nde kültürel ve dini çeşitliliği oluşturmaktadır.

Kalay: Kurulduğundan bu yana derneğiniz ne tür faaliyetlerde bulunmaktadır?

Chazbijewicz: MZR'nin kurulmasından bu yana ortaya konulan faaliyetlerden en önemlilerinden birisi, hukuki olarak MZR'nin Polonya Cumhuriyeti Devleti tarafından tanınması ve devlet ile ilişkisinin olmasıdır. Bu olay 2. Dünya Savaşı öncesinde Tatarlar tarafından çok iyi bilinen ve onlar için önemli bir figür olan Müftü Szyrkiewicz'in girişimleri ile gerçekleşmiştir. Çıkarılan yasayla MZR ve devlet arasındaki ilişki düzenlendi.

Kuşkusuz MZR kültürel ve dini faaliyetlerin yanı sıra sosyal ve eğitim faaliyetlerinin de temsilcisidir. Dua evleri ve camiler inşa ediyor. MZR Polonya'daki yetkisi dahilinde Müslüman topluluğun yararına olan her şeyi yapmaktadır.

Kalay: Diğer Tatar dernekleri ile bir işbirliği içerisinde misiniz? Eğer iş birliğiniz var ise ortak faaliyetleriniz nelerdir?

Chazbijewicz: Genellikle küçük örgütleri destekliyoruz. Örgütlerin kurulmasına yardımcı oluyoruz. Dahası her zaman Tatarlar ile ilgili olan projeleri, etkinlikleri ve çalışmaları hem ekonomik olarak hem de manevi olarak destekliyoruz.

Kalay: Polonya'daki Tatar nüfusu hakkında bilginiz nedir? Sayı, yerleşim yerleri ve derneklerin üye sayıları hakkında bir bilginiz var mı?

Chazbijewicz: Şu anda Polonya'da yaklaşık olarak 2000 civarında Tatar nüfusu bulunmaktadır. 1000 ile 1500 kişi kendi dinlerinin ve kimliklerinin farkındadırlar. Tatarların ana yerleşim yerleri, yani Tatar topluluğunun bulunduğu yer Bialystok'tur. En fazla Tatar nüfusu orada bulunmaktadır. 2. Dünya Savaşı öncesinde 2 cami yapılmıştır. Bu nedenle topluluk orada kalmaya devam etti. Bu camiler 17. yüzyıldan kalma ve mimari özellikleri Polonya-Litvanya Birliği Tatarlarının sembolünü yansıtmaktadır. Tatar topluluğu yaşanmaktadır. Kendini sadece Tatar olarak tanımlayanların ortalama yaşı 70'in üzerindedir.

Örneğin ben topluluğun eğitim aktivitelerini temsil ediyorum. Kur'an'ın Lehçeye çevirisi ile ilgili faaliyetler ile meşgulüm. Dahası, düğünleri, cenaze törenlerini, ibadet yerlerini, Polonya Tatarlarının geleneklerini, mezarlıklarını ve hatıralarını anlatan yazılar yazıyorum. İnsanlara 2. Dünya Savaşı öncesi Tatarların aktif olarak faaliyet gösterdikleri süvari birliklerini anlatıyorum. Mesela, son Tatar birliği Eylül 1939'da silahlarını bırakmıştır.

Dernek bünyesinde gerçekleştirdiğimiz tüm faaliyetler bu topraklarda Polonyalı Tatar geleneğini sürdürmeyi amaçlamaktadır. Ne yazık ki bahsettiğim gibi, gelecekte bir şeyler yapabilmek için çok az insan kaldı. Yine de MZR olarak yaptığımız faaliyetlerin yeterli ve önemli olduğunu düşünüyorum. Polonyalı Tatarlar için genç nesil sorunu var. Ne yazık ki nüfusumuz kademeli olarak yavaş yavaş azalıyor.

Kalay: Polonya'daki Tatarlar kültürel özelliklerini kaybetmemek için sizce ne şekilde faaliyet göstermelidirler?

Chazbijewicz: Her şeyden önce sosyal ve kültürel faaliyetlerle, bu topraklarda yaşayan Polonyalılara Tatar topluluğunun var olduğu hatırlatılmalıdır. Yaklaşık 600 senedir Polonya toplumu ile Tatarların özdeşleşmesine rağmen, kendi kültürel kimliklerini koruyan bir Tatar topluluğu vardır.

Kalay: Polonya'da yaşayan Tatarların kimliği hakkında ne söyleyebilirsiniz?

Chazbijewicz: İlk ve en önemlisi Polonya'da yaşayan Tatarların kimliği, onların sosyal ve kültürel bağlantılarıdır. Komünizm döneminde, yani 40-50'lerde sadece Tatarlar değil, herkesin, Hıristiyanların da dinleriyle ilgili problemleri olduğunu hatırlatmak isterim. O dönemde komünizmin yarattığı korkuyla birçok Tatar kim olduklarını söylemeyi bırakmıştır. Örneğin isimleri Ali olan Tatarlar, Aleksander gibi tipik Polonya isimlerini kullanmaya başlamışlardır. O dönemde tutuklanmaktan endişe duyuyorlardı. Farklı görünmek istemiyorlardı. Kuşkusuz Polonya'nın bağımsızlığını yeniden kazanmasıyla, bazılarımız kimliklerini tekrardan hatırlamaya başlamıştır. Polonya Tatar kimliğinin özellikle İslam ile bağlantılı olduğu gerçekliği vardır. Din, Polonya'daki Tatarların kimliklerini belirleyen en önemli unsurdur.

Kalay: Sizce Polonya'da yaşayan Tatarlar diaspora mıdır?

Chazbijewicz: Evet. Polonya'da yaşayan Polonya Tatar topluluğunun, daha önce de bahsettiğim gibi 1938 yasası ile devletle ilişkisi belirlenmiştir. Tatarlar bir organizasyon oluşturabilir. Her yıl Kültür Bakanlığı ve İç işleri ve Daire Bakanlığı tarafından Tatarların oluşturmuş oldukları örgütlere sosyal ve kültürel faaliyetleri yaymaları için hibeler sağlanmaktadır. Sonuç olarak Polonya Tatar topluluğunu bir diaspora olarak düşünmeliyiz.

3 NUMARALI KAYNAK KİŞİ

Görüşme Tarihi: 10 Nisan 2018

Adı Soyadı: Jerzy Murza Szahuniewicz

Eğitim Durumu: Mesleki Lise

Doğum Tarihi ve Yeri: 1952, Gdańsk

Mesleği: Emekli, Polonya Cumhuriyeti Ulusal Tatar Kültür Merkezi ve Büyük Litvanya Dükkalığı Tatarları Birliği Başkanı

Yaşadığı Yer: Gdańsk

Jerzy Murza Szahuniewicz ile Gdańsk'ta Ulusal Tatar Kültür Merkezi binasında bir araya gelinmiştir. Söz konusu bina ayrıca Tatar giysilerinin, aletlerinin ve fotoğraflarının sergilendiği bir Tatar müzesi olarak da kullanılmaktadır. Szahuniewicz, yardımcısı, ben ve görüşmenin çevirisini yapan Magdalena Siejak önce birlikte kahvaltı yapıp, sonra araştırma hakkında mülakatımızı gerçekleştirdik. Tüm gün boyunca birlikte vakit geçirdiğimiz Szahuniewicz ile Tatarlar hakkında birçok konu hakkında konuşma fırsatımız oldu fakat aşağıdaki mülakat örneğinde sadece araştırma konusu ile ilgili soruların cevaplarına yer verilmiştir.

Siejak: Başkanı olduğunuz derneklerin isimleri nedir?

Szahuniewicz: Polonya Cumhuriyeti Ulusal Tatar Kültür Merkezi ve Büyük Litvanya Dükkalığı Tatarları Birliği.

Siejak: Söz konusu dernekler ne zaman kuruldu?

Szahuniewicz: Polonya Cumhuriyeti Ulusal Tatar Kültür Merkezi 2002 yılında, Büyük Litvanya Dükkalığı Tatarları Birliği ise 2007 yılında kurulmuştur.

Siejak: Başkanı olduğunuz derneklerin kurulma amaçları nelerdir?

Szahuniewicz: Kurulma amaçları çok geniştir. Bizim faaliyetlerimiz ve amaçlarımız hakkında tüm bilgiyi internet sayfamızda yer alan “etkinlik” başlıklı bölümde ve yine aynı sayfada yayınladığımız “tüzük” kısmında bulabilirsiniz. Kültür, din ve eğitim üzerinde

çalışmalar yapıyoruz. Son yıllarda oryantalizm kültürü yükselmiş durumda. Gdańsk Üniversitesi ile bu konular üzerine iş birliğimiz bulunmaktadır. Aynı zamanda bu konular üzerine Kazan Federal Üniversitesi, UFA Devlet Akademisi, Portekiz'den bir üniversite ve Londra'daki Oxford Üniversitesi ile de işbirliği halindeyiz.

Siejak: Kurulduğunuzdan bugüne Polonyalı Tatarlar için önemli olan ne tür faaliyetlerde bulundunuz?

Szahuniewicz: Bu gerçekten zor bir soru. Her yıl yirmiden fazla tekrarlanan aktiviteler vardır. Bu yüzden en önemli olanı söylemek zor. Genelde Sabantui gibi milli bayramlarımızı kutlamak ve bu kutlamalar sırasında düzenlediğimiz etkinlikler en önemlileridir. Ya da Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı gibi dini bayramlarımız için düzenlediğimiz etkinlikler de olabilir. Ulusal mirasa gelince, bir müzemiz bulunmaktadır. Daha önceleri Çeçen göçmenlerin kullandıkları ama onlar taşındıktan sonra bizler tarafından ele alınan büyük bir yer burası. Bu bina yenilendikten sonra şu anda oturduğumuz binadan oraya taşınacağız. Bu bina [mülakatı gerçekleştirdiğimiz yer] sadece toplantıları, konferansları ve sempozyumları düzenlediğimiz bir buluşma yeri olarak kullanılıyor.

Siejak: Polonya'daki Tatar Dernekleri sizce ne tür ortak çalışmalar yürütmektedir?

Szahuniewicz: Tatarlar günümüzde bölünmüş durumda. Evet, bölünmüşler. Bu yüzden diğer derneklerde kimlerin sorumlu olduğunu bilmiyorum. İşbirliği yapma konusunda isteksizler, özellikle gençler bu konular ile ilgilenmiyorlar. Kültürümüzü ve milli mirasımızı korumak isteyen yaşlı insanlar ise tüm sorumlulukları benim kollarıma bıraktılar. Yakında ölecek olan bu yaşlı nesil ile Polonya'da yaşayan Tatarlar da ölmüş olacaktır.

Siejak: Sizce bu bölünmenin nedeni nedir?

Szahuniewicz: Net olarak ifade edecek olursam; ülkemizdeki durum çok zor. İnsanlar çıkarları için bölünmektedir. İnsanlar para peşinde koşmaya çalışırlar ama kimse bir fikir için çalışmak ya da bu fikir uğruna çabalamak istemez. Birisi bir şeyler yapmak ister, başka insanlar ise parayı nasıl kazanacaklarını düşünmeye başlarlar. Kazandıkları parayı adil bir şekilde kazanmazlar ve bu durum rahatsız edici durumlarla sonuçlanır. Dahası insanların kafalarında hep güçlü olmak vardır. Eski zamanlarda olduğu gibi şimdiki gençler yaşlı insanlara saygı duymuyorlar.

Siejak: Siz Polonya'daki diğer Tatar dernekleri ile bir iş birliği kurma çabasında mısınız?

Szahuniewicz: Genelde Tatar dernekleri Podlasie Bölgesi'nde yer almaktadır. Kryszyniany, kısmen Białystok gibi şehirlerde faaliyet gösteriyorlar ve Szczecin veya Gdańsk gibi diğer şehirlerle ilgilenmiyorlar.

Siejak: Kamuoyuna tarihinizi ve kültürel özelliklerinizi tanıtmak amacıyla yerel faaliyetlerde bulunuyor musunuz?

Szahuniewicz: Yerel olarak elbette evet. Burada birbirimizi destekliyoruz. Dernekler şehri destekliyor, şehir yöneticileri de dernekleri destekliyorlar. Evet, Gdańsk'taki diğer derneklerle iş birliği içindeyiz. Şimdi 3 Temmuz 2018'de çocuklar için bir etkinlik olacak. Gdańsk'taki tüm dernekler de bu etkinlikte yer alacak.

Siejak: Sizce kamuoyunda Tatarlar tanınıyor mu?

Szahuniewicz: Bizim kültürümüz, bizim müziğimiz. Tatar topluluğundan bir grup her zaman bizi ziyaret eder. Tıpkı diğer azınlıklar gibi Tatarlar da bu topraklara gelmişler ve kendi kültür özellikleri vardır. Kendilerini geliştiriyorlar.

Siejak: Şehrinizdeki Tatar nüfusu nedir?

Szahuniewicz: Az. Gittikçe daha da az oluyoruz. Tatarlar Polonyalılar ile evleniyor. Son zamanlarda İslam dini medyada çok fazla görünür oldu. Medya, İslam'ı kötü bir din olarak göstererek büyük bir etki oluşturuyor. Ancak onlar İslam hakkında en ufak bir bilgiye bile sahip değiller çünkü bu konularda eğitim almamışlar. İslam, herhangi bir şüphe duymadan barışçıl bir dindir. Yanlış söyleyen ve kötülüğe yol açan herhangi bir dini bilmiyorum. Yani bu, medya ve hükümetin hatasıdır. Bu nedenle Müslümanlar söz konusu olduğunda, Tatar nüfus sayısı 100 kişidir. Ancak bulunduğumuz örgüt laik bir örgüttür, dini değildir. Bu nedenle laik bir organizasyonda 300-400'den fazla kişiyiz. Tam olarak hatırlamıyorum.

Siejak: Polonya'daki Tatar nüfusu ne kadardır?

Szahuniewicz: Şehir için söylediklerime nispeten benziyor, çünkü bildiğim kadarıyla 1200 ila 1500 arasında Tartar Müslüman var. Diğer dinlere mensup Tatarların

veya kendi kimliklerini kabul edenlerin sayısı 30.000 üzerindedir. Aslında bakıldığında çok büyük bir sayıdır. Fakat bu insanlar birlik içinde değiller ve bu insanları bir araya getirmeyi zorlaştıran bazı engeller var. Engellemeler aslında. Örneğim İslam bir tür engel ve pratikte ayrımcılığa yol açan bir sorun, dolayısıyla sosyal dışlanmadır. Ama yine de eski Tatarlar pes etmiyor, nasıl davranacaklarını biliyorlar. 600 yıldır buradayız. Ne istediğimizi ve umduğumuzu biliyoruz.

Siejak: Sizce bu geleneğin devam etmesi için neler yapılmalıdır?

Szahuniewicz: Bu devamlılığı üstlenecek gençlerin sayısının artması gerekir. Ben sonsuza kadar yaşamayacağım. Uzun bir süre, yani 2 yıldan fazla süredir yerime geçecek birisini bulmaya çalışıyorum. Başarılarımız muazzam. Genç bir insanın, genç bir aklın ve gençlerin enerjisiyle daha çok şey yapabileceğimizi düşünüyorum. Belki de her şey bir şekilde yeniden canlanabilir. Fakat bu olasılığı henüz göremiyorum.

Geçmiş tarihe tekrar geri dönemeyiz fakat geçmişte bizler için iyi şeyler yapan atalarımıza saygımızı gösterebiliriz. 1939'da Piaśnica'da öldürülen Leon Najman Kryczynski'nin bir anıtını Piaśnica ormanına yaptık. Naziler tarafından 1939'un başında yani 2. Dünya Savaşı sırasında vurulmuştu. Yine bu savaşta öldürülen Müslümanların, Tatarların ve diğerlerinin anıldığı Sztutowo'da çok güzel bir anıt var. Ayrıca yine Gdynia'da dikilen Leon Najman Kryczynski anıtı şahsi değil tüm Tatarları anmak için kullanılan bir anıttır. Söz konusu anıt Polonya-Litvanya Topluluğu'nun özgürlüğü için savaşan tüm Tatarları anmak içindir.

Siejak: Polonya'daki Tatar topluluğunu bir diaspora olarak görüyor musunuz?

Szahuniewicz: Evet kesinlikle. Bu topluluk bir diasporadır. Fakat burada din faktörü üzerine düşünmek gerekir. Çünkü burada dikkat etmemiz gereken şey: Tatar Müslümanları ile Müslümanların farklı değerlerde olduğudur. Yani, İslam diasporası bilinmemeli. Bizim topluluğumuzda farklı bir hikaye ve farklı bir biçimde korunan ulusal miras vardır. Kültürümüzü önemsiyoruz ve geleneklerimizi de sürdürmeye çalışıyoruz. Bu iki özelliği karıştıramazsınız. Eğer karıştırırsak, kimse bizi anlayamaz. Evet, çeşitliliğimizi ve farklılığımızı, bu şekilde olduğumuzu ve diğerlerine benzemediğimizi göstermemiz gerekir ama bunu İslam'dan doğan farklılıklar ile açıklamamalıyız. Bazı insanlar bunu anlayamaz. Bir din var ve buna kültür ekliyorlar. Bu şekilde olduğu zaman bağış toplayabiliyorlar. Bence, ulusal miras ve kültür dinden ve camilerden ayrılmalıdır. Tamamen ayrılmalıdır. Din

bir dindir. Cami inşa edebilirsin, medrese yapabilirsin, dine ait her şeyi yapabilirsin. Buna karşılık kültür ve ulusal miras Tatar Dernekleri tarafından idare edilmelidir. Bütün bu dernekler sadece kültür ve mirasla ilgilenmelidir.

Siejak: Litvanya ve Belarus Tatarları ile bir ilişkiniz var mı?

Szahuniewicz: Tabii ki var. Ailem, köklerim biraz farklı olsa da, Belarus, Litvanya ve Rusya'daki belgelere baktığımda ailemin aynı yerden geldiği görülmektedir. Büyük bir kabileyiz. Aslında tam olarak bir kabile değil, Altın Orda'yı kurmuş bir tür millet, yani Cengiz Hanın soyu. Ben kendimi Cengiz Han'ın son torunu olarak görebiliyorum.

Siejak: Diğer ülkelerdeki Tatarlar ile görüşmeler yapıyor musunuz?

Szahuniewicz: Evet, Kazan Tatar Kongresi üyesiyim. Bazen Litvanya'da kalıyorum. Bağlantı kurduğum ağ çok büyük. Bu bağlantı ağı Beyaz Rusya'dan Kırım'a kadar olan tüm Karczyński Yarımadası'dır. Karczyński Yarımadası'nın tamamı sadece Dżereńtów Kabilesi'ydi [kendi soyunun geldiği kabilenin adı].

Siejak: Cengiz Han'ın soyundan geldiğinizi söylediniz. Çok ilginç bir paylaşım doğrusu. Tatar geleneklerini sormak istiyorum. Lehlerden ne gibi özellikleri ile farklılar? Cenaze, düğün ya da doğum ile ilgili iki kültür arasında farklılıklar var mıdır? Mesela günlük yaşam biçiminiz Lehlerden farklı mıdır?

Szahuniewicz: Tabii ki farklılıklar var. Fakat yeniden Tatar birinin başka bir inanca veya dine mensup biriyle evlendiği duruma geri dönüyoruz. Bu olay bize Tatarlar arasında da farklılıkların olduğunu işaret ediyor. Bazen bir kilisede, Katolik veya Ortodoks Kilisesi'nde veya başka bir tapınakta Tatarların evlilik gerçekleştirmesi, onları Müslüman Tatarlardan ayırmaktadır. Son dönemlerde Müslüman Tatarlar da camide evlilik törenlerini gerçekleştirmeye başladılar. Ayrıca, Müslüman Tatarlar bir imamın ve iki kişinin şahit olduğu bir dini evlilik yapmaktadır. Yani Tatarlar, camide ya da İmam'ın huzurunda evlenirler. Bir çocuğa isim verirken durum yine benzerdir. Cenaze törenlerinde de farklılıklar vardır. Fakat günümüzde gittikçe cenaze adetlerimiz bulanıklaşıyor. İslam'ı kabul eden Tatarlar tabutla gömülmemelidir. Hıristiyanların ölüleri saklamak veya yakmak için özel kuralları vardır. Benzer şekilde İslam'ın da kutsal kitabında gömme usulleri anlatılmıştır. Bunu nasıl yapacağımızı biliyoruz ama yine de Hıristiyan kültüründen etkilenme vakaları bulunmakta. Çoğu zaman ölüer tabutun içine konulmakta ve sonra tabut

toprağa gömülmekte. Bu olay geleneğe ve dine saygı duymaksızın yapılmakta. Böylelikle kültürümüz zamanla kaybolmaya bırakılıyor. Bundan dolayı geleneklerimizi ve kültürümüzü desteklemezsek, tüm geleneklerin ve kültürün doğal bir ölümle sonuçlanacağını söyledim.

4 NUMARALI KAYNAK KİŞİ

Görüşme Tarihi: 17 Haziran 2018

Adı Soyadı: Dżenneta Bogdanowicz

Eğitim Durumu: Üniversite

Doğum Tarihi ve Yeri: 1959, Poznań

Mesleği: İşletmeci (Tatarska Jurta)

Yaşadığı Yer: Kruszyńiany

Dżenneta Bogdanowicz ile gerçekleştirilen görüşme Kruszyńiany'de Bogdanowicz'in işletmesini yaptığı Tatarska Jurta'da gerçekleştirilmiştir. Görüşme sayesinde geleneksel Tatar yemekleri tadılıp, bu yemekler hakkında önemli bilgiler edinilmiştir, Dżenneta Bogdanowicz ve ailesi, bizleri oldukça misafirperver karşılamıştır. Bogdanowicz sadece geleneksel Tatar yemekleri hakkında değil, Tatarlar'ın Polonya topraklarına geldikleri dönemden günümüze kadar yaşadıkları sıkıntıları, sahip oldukları hakları ve sosyal yaşamları hakkında da bilgilendirmelerde bulunmuştur. Tatarska Jurta'yı gezerken, geçmişten günümüze Bogdanowicz ailesinin sahip olduğu fotoğraf arşivlerini görme imkanımız da olmuştur. Söz konusu mülakatın çevirmeni Agnieszka Niedziółka ayrıca ilk kez tatmış olduğu Tatar yemekleri hakkında kişisel sorularını yönelmiştir. Aşağıda verilen mülakat örneği araştırma konusu ile ilgisi olmayan bireysel sorular çıkarılarak hazırlanmıştır.

Niedziółka: Bizlere Bogdanowicz ailesinin tarihi hakkında kısaca bilgi verir misiniz?

Bogdanowicz: Tarihimizi anlatacak olursam, günümüzde bu bölgede bulunan Tatarlar, 13. ve 14. yüzyılda Litvanya-Polonya Birliği topraklarına gelen Tatar savaşçılarının torunlarıdır. Günümüzde Kruszyńiany'de bulunan Tatarlar ise, 1679'da

Polonya Kralı 3. Sobieski tarafından bu topraklara yerleştirilen bahsetmiş olduğum Tatar askerlerinin torunlarıdır. Size, Bogdanowic ailesinin büyükbabası olan Aleksander Bogdanowicz'in büyük büyük dedelerinden, yani; 1679'da bu toprakların sahibi olan iki adamın hikayesinden bahsetmek isterim. Onlar günümüzde yaşadığımız bu toprakları Kral 3. Sobieski'den aldılar. Ama bahsettiğimiz toprakları alma işlemi günümüzdeki gibi para verip de ben bu toprakları satın alıyorum şeklinde değil. Yani bir ticaret değildi. Kendiliğinden gelişen bir olaydı. Ben size onları, yani ailemi anlatmak için buradayım. Bu ailenin toprakları 1679'dan beri 340 yıldır kendilerindir. Atalarımın toprakları bugün Belarus sınırı içinde kaldı. Onların evleri, hatıraları oradadır. Ben ise hiç orada yaşamadım. Ben Poznań'a yakın bir yerde Piła nehri [Polonya-Beyaz Rusya sınırını oluşturan nehir], civarında bir yerde doğdum. Bu yüzden sınır bölgesi Tatarlarından geliyorum. Nowogrodyczna, Grodzińszczyzna ve Wileńszczyzna, bu zamanda Polonya'nın bir parçasıydı. Şu an bulunduğumuz yer savaştan önce [1. Dünya Savaşı] Polonya'nın merkeziydi. Şimdi Belarus sınırına 2 km uzaklıkta, ayrıca Litvanya'ya da uzak değildir. Bulduğumuz topraklardaki Tatarlar aslen az önce saydığımız bölgelerden gelmiştir. Şimdi bilinçsiz bir şekilde Polonya, Belarus ve Litvanya Tatarları olarak ayrılmış durumdayız. Biz Polonya'da yaşadığımız için şanslıyız. Geçmiş tarihten beri atalarımız kendilerini Polonyalı olarak tanımladılar. Azınlık bir grup Polonya'ya gelmiştir [2. Dünya Savaş'ı sonrası Gdańsk bölgesine yerleşen Tatarlar kastediliyor]. Çoğunluk ise Polonya'nın yeniden o toprakları alacağını düşünüyordu ama bu hiçbir zaman gerçekleşmedi ve çoğunluk orada kaldı.

Niedziolka: Tatarlar hakkında sahip olduğunuz kitapları hangi amaçla biriktiriyorsunuz?

Bogdanowicz: Her [Polonyalı] Tatar küçük ya da büyük olsun [Tatarlar hakkında] bir kütüphaneye sahiptir. Evimde topladığımız birçok kitap vardır. Evime dışarıdan bakıldığında da Tatar olduğumuzu gösteren birçok emare bulunabilir. Yani amaç farkındalık yaratmaktadır. Ama Tatarlar her zaman kendilerini Polonyalı olarak görmüşler ve 2. Dünya Savaşı'na kadar Polonya için savaşmışlardır. Benim büyükbabam İngiltere için savaşmıştır. Büyükbabam yüzünden büyükannem, annem Tamara ve amcam Aleksander Sibirya'ya gönderilmiştir. Babamın amcası Amurad Jakubowski'de tutuklanıp Sibirya'ya sürgüne yollanacaktı fakat o kaçmayı başardı. Onlar Kleck şehrinde yaşıyorlardı. İyi eğitilmiş insanlardı. En küçük grup bizdik. Hatta biz etnik bir grubuz. Çünkü bozkır hayatından

geldiğimiz için milliyeti olmayan bir grubuz. Bizim ilk vatanımız Polonya-Litvanya Büyük Prenslığı olmuştur.

Niedziolka: Tatar etnik bilinciniz günümüzde de devam etmekte midir?

Bogdanowicz: Evlerimizde Tatar olma farkındalığımız devam etmektedir. Bizler Kırım Tatarları olan Jakubowscy, Półtorzywscy ve Bajraszewscy kollarından birinden geliyoruz. Amcam kaçtığı dönem Türkiye'ye yerleşmiştir. 1940 yılında Türkiye'de yaşamaya başlamış ve iyi bir eğitim almıştır. Orada evlendi. Ayrıca bir görevi vardı. Bu görev tüm hayatı boyunca Kırım için savaşmak ve Kırım'ı Tatarlara geri vermektir. Sahip olduğu görev yüzünden hiçbir belge ya da saklanacak hatıra yoktur. Onlar hiçbir şeyi günümüze kadar saklayamadılar. Belki Sibiryaya ile ilgili birkaç fotoğraf vardır. Ruslar geldiğinde sahip oldukları her şeyi aldılar. Ruslar Tatarların kim olduklarını bilmelerini istemediler ve bu yüzden birçok belgeyi o dönemlerde yaktılar.

Niedziolka: Tatar yemek kültürünün yaşatılmasını için uğraşınızın amacı nedir? Günümüzde Polonya'da yaşayan Tatar aileler geleneksel Tatar yemeklerini evlerinde pişirmekte midir?

Bogdanowicz: Her şey kendiliğinden gelişti. Tatar bir adamla evlendim. Wielkopolska'dan Supraśl'a yerleştim. Orada bir evimiz vardı ve çocuklarımız orada okula gidiyorlardı. Tatar topluluklarının bulunduğu bir şehirde doğmamıştım. Savaştan sonra [2. Dünya Savaşı], Trzcianka'da yaklaşık 200 Tatar kalmıştır. 1960lı yıllarda birçok Tatar buraya yani Podlasie bölgesine geldi çünkü onların aileleri buradaydı. Bizim burada kimsemiz olmadığından biz göç etmedik. Büyükbabam İngiltere'den döndükten sonra Gdańsk'da bir ev aldı. Tüm tatillerimizde orada vakit geçirirdik. Ayrıca Gdańsk'da bulunan dua evine gider dualar ederdik. Benim anne tarafı ailem de orada yaşıyordu. Yaşadığımız yerde kimseyi tanı mıyorduk ama Gdańsk'da ziyaret edilecek birçok kişi vardı. Dualar edip, ibadetimizi gerçekleştirebiliyorduk. Camiye gitmek için orada otel vs. gibi yerlere para harcamanız gerekiyordu. Çocuklarım doğduğunda onların din derslerini almalarını istedim fakat yaşadığımız şehirde öyle bir imkan yoktu. Benim sahip olamadığım şeye onlar sahip olsun istedim. Bu nedenle ailemi oradan aldım ve bulunduğumuz yere taşındık. Şimdi torunumuz için geçmiş ile bir bağ kurmuş olduk. Çocuklarımın kimlik algılarının oluşumunda kendimi sorumlu hissediyorum. Kocama evi buraya taşıma, ayrıca Lehlere tarihimizi ve geleneklerimizi tanıtmaya fikrini anlattım. Onlara Tatarların sadece tarih

kitaplarında yer alan ve günümüzde varlık göstermeyen bir topluluk değil, aksine varlığını sürdüren bir topluluk olduğunu göstermek istedim. Çocuklarımız şimdi camiye dua etmek için gidiyorlar. Bizler Polonyalılar gibi yaşıyoruz fakat hala yeterli asimile olmadık. Burası Tatar köyüdür. Bakıldığında boş gibi gözüküyor çünkü toprak çok verimsizdir. İnsanlar çalışmak ve eğitim için göç ettiler. İlk başlarda burası sanki dünyanın sonu gibiydi, yani hasarlı evler vardı. Herkes bu durumdan utanıyordu. Ben burada doğmamıştım ve hiç yaşamamıştım. Fakat burada yaşamayı çok istedim. Kryszyaniy sihirli bir yer, sıra dışı ve gizemli ama iyi bir enerjisi vardır. Belki de bir tek ben varım bu yeri seven. Son zamanlarda birçok turist bizim yakınımdan topraklar satın almaya başladı. İlk başlarda Tatarlar bana gülüyordu, burada ne yapacağımı soruyorlardı. Ben sadece eski bir evi yenilemek istemiştım. Bahçeye bir masa koydum ve ne zaman biri köye gelse onları davet ederdim. Onlara bizim neye benzediğimizi göstermek istedim. Bu gerekliydi çünkü insanlar farklı düşünüyorlar, yani farklı görüldüğümüzü düşünüyorlar. Ben Sienkiewicz'in (Tatarların tehlikeli olduğunu gösteren Polonyalı bir yazar) yüzünden klişe olan bir şeyi yıkmak istiyordum. Bu işte başarılıyım. Geçen 17 yıl sonrasında birçok Tatar evlerini yavaş yavaş tamir ettiler ve Polonya yemek kültürüne ait hatıralarını yeniden canlandırdılar. 1999 yılında Supraśl'da "babka" ve "kiszka ziemniaczana" [bir çeşit Polonya yemeği] pişirme yarışması vardı. Ben onlara "Tatar Babka"yı (Tatar Böreği çeşidi) tanıttım. "Kiszka" pişirmedim çünkü içinde domuz eti var. Biz domuz eti kullanmıyoruz. Ben onlara kendi evimde günlük ne yapıyorsam onu göstermek istedim.

Niedziolka: Mutfağınızda domuz etini kullanmıyor musunuz?

Bogdanowicz: Hayır, domuz etini yemeklerimizde kullanmıyoruz fakat domuz eti ile ilgili bir problemimiz var anlamına gelmez. Eğer bir davete ya da mangal yapmaya çağrıldığımızda domuz eti yemek ile ilgili bir problemimiz yok. Fakat misafirlerimize domuz eti sunmuyoruz. Onlar için sadece geleneksel tatar yemekleri yapıyoruz.

Niedziolka: Bazı geleneksel Tatar yemekleri hakkında bilgilendirme yapar mısınız?

Bogdanowicz: 17 sene önce Tatar yemeklerini bilmiyorduk. Sadece "Tatar kołduny" vardı. Günümüzde bu bizim en önemli bayram yemeğimizi oluşturuyor ve herkes çok sever. Ayrıca "pielekaczewnik" var. Benim çocukluğumdaki lezzetler gibi. Bu bölgede birçok geleneksel, bölgesel lezzetler bulunmaktadır. Tatar yemekleri gibi "pielekaczewnik" de Tatarlar tarafından pişirilirdi ve bu bir bayram yemeğidir. Fakat "kołduny" bizim için daha

önemli çünkü bizim milli yemeğimizdir. Tatarlar bu yemeği Polonya ve Litvanya soyluları için bu topraklara taşıdı. Litvanyalılar kekik ve sarımsağı da bu et suyuna ekledi. Biz bunu eski usule göre servis ediyoruz. “Dumpling” şeklinde yaparsanız, içinden et suyunu dökmeden ustaca yemek zorundasın. 2 çeşidi bulunmaktadır. Oldukça gelenekseldir. Bildiğim her yemek çeşidini çalışanlarıma da öğrettim. Her yemeğin Tatar kimliğiyle nasıl bağlantılı olduğu hakkında bir şeyler söyleyebilir, açıklayabilirim. Örneğin “czebureki” (Tatar Böreği çeşidi). Litvanya’ya ait olduğu söyleniyor fakat aslında Kırım Tatarlarına aittir. “Cymes Çorbası”, bir Yahudi ismi ama Tatar yemeğidir.

Niedziolka: Bir Tatar yemek çeşidinin Yahudi adına sahip olmasının sebebi nedir?

Bogdanowicz: Kültürün birbirine karışmasıdır. Her yaşlı kadın bunu yapabilir.

Niedziolka: Geleneksel Tatar yemeklerini tanıtmak için ne gibi faaliyetlerde bulundunuz?

Bogdanowicz: Birkaç zaman sonra Tatar geleneksel yemeklerini tekrar ortaya çıkarmak için çabaladım. İyice yok olmuşlardı. Günümüzde Sabantuy gibi çeşitli kutlamalarda, “pielekaczewnik”in nasıl hazırlanacağı hakkında insanları bilgilendiriyorum. Bu sunumları medya da yakından takip ediyor. Birçok insan yaptığım gösteriye ilgi duymakta ve “pielekaczewnik” hakkında sorular sormaktadır. Çünkü ne olduğunu bilmiyorlar. Burada [oturduğumuz Tatar Jurta’yı göstererek] onlara ne olduğunu öğrettim. Bu güzel bir şeydir. Geleneksel mutfağımıza dönüş şimdi oldukça popüler bir şey. 17 sene önce menümüz 3-4 çeşitten oluşuyordu. Şimdi ise bunlara yeni lezzetler eklemeye çalışıyorum. Tabi ki benim evimden, küçüklüğümde yediğimiz lezzetlerden. Yeni lezzetlerin hazırlanması çok fazla zaman alıyor, yoğun emek isteyen bir süreç. Yeni bir yemek çeşidini bulmak için şehir dışına çıkmam gerekiyor. Diğerini hazırlamak ve bir diğerini... Sonra insanlara nasıl yapıldığını öğretmek. Pişirmek, dinlendirmek, hazırlamak, içini doldurmak ve 3 saate yakın pişirme süresi...

Niedziolka: Tatar yemeklerini sadece işletmeniz için mi pişirirsiniz yoksa evinizde de yer veriyor musunuz?

Bogdanowicz: Burada servis ettiğimiz ne varsa evde de onları pişirmekteyiz. Çünkü çocuklarım bunları hazırlayabiliyor. Kızlarım da ayrıca benim gibi şeftir. Onlar nasıl pişirildiğini bilmek zorundaydı. Fakat bu bizim her zaman ya da bayramlarda sadece Tatar

yemeklerini yediğimiz anlamına gelmiyor. Kızlarım Çin, İtalya gibi farklı mutfak lezzetlerini de hazırlıyorlar. Zaten kızlarım her zaman Tatar yemeğine sahipler burada. Fakat; gelen ziyaretçiler Tatar yemeklerini her zaman yeme fırsatını bulamıyor. Biz ise sahibiz. Açıkçası kızlarım ne yemek isterlerse onu hazırlıyorlar. Yani, her zaman Tatar mutfağından yemekler yemek zorunda değiliz.

Niedziolka: Tüm bilgilendirme için teşekkür ederiz, gerçekten çok önemli bilgiler verdiniz. Ayrıca başka bir zaman ailem ile birlikte mutlaka yemeklerinizi tatmaya geleceğiz.

Bogdanowicz: Kültürümüzü araştırmaya gelenleri bilgilendirmekten memnun oluyoruz. Onlar bizleri tanıyıp kamuoyuna tanıttıkça, insanlar bizim farklı olduğumuzun farkına varıyorlar. Mutlaka gelin.

5 NUMARALI KAYNAK KİŞİ

Görüşme Tarihi: 16 Haziran 2018

Adı Soyadı: Bronisław Talkowski

Eğitim Durumu: Üniversite

Doğum Tarihi ve Yeri: 1952, Kruszniany

Mesleği: Kruszniany Müslüman Dini Topluluğu Başkanı ve Tatar Kültür Derneği Üyesi.

Yaşadığı yer: Białystok

Bronisław Talkowski ile görüşme Białystok Kültür Günleri kutlamalarının yapıldığı Ogród Pałacu Branickich Parkı'nda gerçekleştirilmiştir. Tatar geleneksel yemeklerinin tanıtımını yapmak için Kruszniany Müslüman Dini Topluluğu'nun bazı üyeleri ile birlikte Białystok Kültür Günleri kutlamalarında yer alan Bronisław Talkowski, ayrıca etkinlik sırasında katılımcılara Polonya'da yaşayan Tatarların tarihi hakkında bilgilendirmeler yapmıştır. Söz konusu etkinlik için Kruszniany Müslüman Dini Topluluğu tarafından üzerinde Tatar topluluğuna ait simgeleri taşıyan bir çadır kurulup Polonya'da yaşayan Tatarların bozkır geleneği ile olan tarihsel bağlantısına atıfta bulunulmuştur. Geleneksel Tatar yemeklerinin tanıtımını bittikten sonra Bronisław Talkowski, beni ve görüşmenin tercümesini yapan Agnieszka Niedziolka'yı kurulan çadırdaki kabul etmiştir. Talkowski ile

gerçekleştirilen görüşme etkinlik için orada yer alan birçok katılımcı tarafından da ilgiyle dinlemiştir.

Niedziolka: Kendinizi ve derneğinizi tanıtır mısınız?

Talkowski: Kruszyńiany Müslüman Dini Topluluğu'nun lideriyim. Bu bölgenin eski topluluğudur. Topluluğumuzun üyeleri esas olarak Tatarlardır. 1679'da bulunduğumuz topraklara geldiler. MZR 1920'lerde kuruldu. Daha sonra birçok yerde birliğin birimleri açıldı. Biz de bu birimlerden bir tanesiyiz.

Niedziolka: Derneğinizin faaliyetleri nelerdir ve diğer dernekler ile işbirliği içerisinde misiniz?

Talkowski: Tatar toplulukları arasında ilişkiyi ifade etmek zordur. Birliğin kurulma amacı, topluluklar arasında daha iyi bir iletişimin oluşmasını sağlamaktır. Böylece kültürün korunmasını da sağlamıştır. Müslüman Dini Topluluğu'na, geçmişte yalnızca cenazelerimizin defnedilmesi, düğün işlemlerinin tamamlanması, bebeklere isim verilmesi, kutlamaların düzenlenmesi ve benzeri etkinliklerin yürütülmesi için ihtiyacınız vardı. Günümüzde ise her şey tamamen farklı görünmektedir. Daha modern bir dünyadayız. Ayrıca günümüzde kitle iletişim araçları önemli bir rol oynamakta. Bu araçlar sayesinde her şey daha hızlı gerçekleşiyor. Bu nedenle amaçlarımız da değişmiş durumda.

Niedziolka: Tatar topluluğunun kültürel gelişimi için hangi çalışmalarda bulunuyorsunuz?

Talkowski: Günümüzde, Tatarların oldukça ileri seviyede asimilasyon oldukları görülmektedir. Tatarlar eski tarihlerde sadece Vilnius, Grodno, Białystok ve Sokolka gibi şehirlerin mahallelerinde yaşamışlardır. Günümüzde ise topluluğumuz ilk yerleşim yerlerine bağlı değiller. Gençler iş ve eğitim nedeniyle başka şehirlere taşınmak zorunda kalıyorlar. Büyük şehirlerde iki farklı milletten ya da iki farklı dinden insanlar oldukça kolay bir şekilde ilişki kurabilmektedir. Bu nedenle asimilasyon kaçınılmaz oluyor. Dolayısıyla topluluğumuz zayıflıyor. Örneğin Güney Podlasie'de, yani Biala Podlaska çevresinde, bir Tatar yerleşimi vardı. 1917'de bu bölgedeki bir cami yakılmıştır fakat daha sonra onarılması için çaba gösterilmemiştir. Burada yaşayanların bir kısmı kaçmış, bir kısmı Białystok çevresinde bulunan yerleşim yerlerine göç etmiş ve geriye kalan kişiler de tamamen yerel kültüre bütünleşmiştir. Orada yaşayanlar ile bir araya geldim. Sadece yaşlı bir kadın kendini

Tatar olarak tanıttı. İnsanlar bu durumun farkında mı bilmiyorum. Bu bizim topluluğumuz için bir tehlikedir. Dolayısıyla, bu konudaki farkındalığı arttırmak için farklı yerlerde toplantılar düzenliyoruz. Kültürümüzü, müziğimizi ve 14. yüzyılda kaybedilen dilimizi yeniden canlandırmak için faaliyetler gerçekleştiriyoruz. Örneğin Tatar Kültür Derneği bu amaçla kuruldu. Derneğin gerçekleştirmekte olduğu faaliyetler ile köklerimize geri dönmeye çalışıyoruz. Bizler şuan içinde bulunduğumuz tehlikenin farkındayız. Kryszyaniy'de Tatar Kültür Derneği gibi derneklerin yanı sıra, bir de müze ve toplantı salonu bulunmaktadır. Bu müze ve toplantı salonunun kurulma amacı, tarihimizi korumak için günümüzde ve gelecekte neler yapılabileceği hakkında topluluk üyeleri ile toplantılar ve konferanslar düzenlemektir. Yeni doğanlara isim verme gibi geleneksel kutlamalarımız da bu salonda gerçekleştiriliyor. Örneğin; Kryszyaniy'de din dersleri eğitimini tamamlayıp mezun olan çocuklar için yarın bir etkinlik düzenlenecek. Etkinlik sonrasında Dr. Jakubowski bir konferans verecek. Yaptığımız tek şey kültürümüzü kurtarmak için çabalamaktır.

Niedziolka: Polonya'da yaşayan Tatarların kimlik algısı hakkında ne söyleyebilirsiniz?

Talkowski: Genel anlamda Polonyalıyız. Ama bir de 1397'den beri sahip olduğumuz bir soyumuz var. Bu zamanlarda Polonya- Litvanya Birliği topraklarında yaşıyorduk. Yani, yaşadığımız bölge halkları ile harmanlanmış bir topluluğuz fakat tarihimizin de farkındayız. Bazen Polonya tarihi hakkında yapılan tartışmalarda, soyunu bilmeyen yani dedesinin ve büyükannesinin Alman, Tatar veya Yahudi olduğu ya da olmadığı hakkında fikir sahibi olmayan biri iyi bir Polonya vatandaşı olduğunu söylüyor ve bunu kanıtlamaya çalışıyor. Bizim, ülkemizin içinde yer aldığımız ve savaştığımız güzel bir tarihimiz var. Kısaca karışık bir kültüre sahip olduğumuzun farkındayız. Yani Polonyalı olduğumuzun...

Niedziolka: Tatar dilini biliyor musunuz? Yakınıınızdan biri bu dili hiç konuştu mu?

Talkowski: Hayır bilmiyoruz. Tatar dilini hiç kullanmadık çünkü unutuldu. Fakat şu an Tatar dilinin tekrar hayatta geçirilmesi için, yani bizlerin bu dil eğitimini alabilmesi için çalışıyoruz. Sonra da çocuklarımızı eğitmeye çalışacağız. 2 yetişkin oğlum var. Tatar dilini öğrenmek için eğitmen bulmaya çalışıyoruz. Temsilci olarak Dünya Tatar Toplantı'sına

gittiğimde şunu fark ettim: Tatar kökleri olan ancak Tatar dilini konuşamayan neredeyse tek bir grup var, o da biziz. Bu çok utanç verici bir şey. Ama üzerinde çalışıyoruz.

Ek 5. Polonya'da Yaşayan Tatarlara Yönelik Anket Çalışması Soruları (Orijinal Hali)

Tożsamość Polskich Tatarów

Droży państwo

Prowadzę badania na temat polskich Tatarów. Temat mojej pracy dotyczy tożsamości polskiej społeczności oraz czynników wpływających na jej kształtowanie. Z tego powodu zależy mi na szczerych odpowiedziach.

Proszę nie podawać w ankiecie swoich danych osobowych. Ankieta jest całkowicie anonimowa. Byłbym bardzo wdzięczny za poświęcenie kilku chwil i wypełnienie powyższej ankiety.

Bardzo dziękuję,

Ulaş Kalay

Uniwersytet Stosunków Międzynarodowych im. Adnana Menderesa w Aydın.

1. Płeć

Wybierz jedną odpowiedź.

- Mężczyzna
 Kobieta

2. Wiek

3. Status zawodowy

Wybierz jedną odpowiedź.

- Pracujący
 Bezroboty
 Student
 Uczeń
 Emeryt

4. Miejsce urodzenia

5. Miejsce zamieszkania

6. Przynależność etniczna ojca

Wybierz jedną odpowiedź.

- Polska
- Tatarska
- Inna

7. Przynależność etniczna matki

Wybierz jedną odpowiedź.

- Polska
- Tatarska
- Inna

8. Wyznanie

Wybierz jedną odpowiedź.

- Muzułmanin
- Katolik
- Prawosławny
- Protestant
- Inne

9. Jeżeli jesteś muzułmaninem, to czy miałeś okazje uczyć się na temat swojej religii?

Wybierz jedną odpowiedź.

- Tak, dostatecznie dużo
- Tak, ale niezbyt wiele
- Nie

10. Gdzie pobierałeś naukę na temat swojej religii?

Możesz wybrać więcej niż jedną odpowiedź

- W meczecie
- W szkole
- W rodzinie
- W pewnych organizacjach

11. Czy jesteś członkiem jakichś organizacji społecznych?

Wybierz jedną odpowiedź.

- Tak
 Nie

12. Jak często uczęszczasz na spotkania tych/tej organizacji?

Możesz wybrać więcej niż jedną odpowiedź

- Często
 Czasami
 Rzadko
 Nigdy

13. Do jakiego typu organizacji należysz?

Możesz wybrać więcej niż jedną odpowiedź

- Kulturalnych
 Religijnych
 Sportowych
 Oświatowych
 Tatarskich
 Innych

14. Jakie są główne powody, dla których jesteś członkiem organizacji zrzeszających Tatarów?

Możesz wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

- Dlatego, że chcę spędzać czas ze społecznością tatarską
 Dlatego, że chcę pozyskać większą wiedzę na temat mojej religii
 Dlatego, że chcę obserwować i kultywować tradycje tej społeczności
 Dlatego, że chcę uczyć się/używać języka tatarskiego

15. Czy jesteś zainteresowany wydarzeniami organizowanymi przez stowarzyszenia oraz społeczność tatarską?

Wybierz jedną odpowiedź.

- Tak
 Nie

16. Czy śledzisz informacje/programy/audycje/wydawnictwa dotyczące kultury tatarskiej?

Wybierz jedną odpowiedź.

- Często
- Czasami
- Rzadko
- Nigdy

17. Jak określasz swoją tożsamość etniczną/narodową?

Wybierz jedną odpowiedź.

- Polska
- Polsko-tatarska
- Tatarska
- Muzułmańsko-polsko-tatarska
- Chrześcijańsko-polsko- tatarska
- Chrześcijańsko-polska
- _____

18. Czy odwiedzałeś kiedyś miejsca ważne dla społeczności tatarskiej?

Wybierz jedną odpowiedź.

- Tak
- Nie
- Chyba
- Chyba nie

19. Jak często chodzisz do meczetu?

Wybierz jedną odpowiedź.

- Często
- Czasami
- Rzadko
- Byłem tylko raz
- Nigdy

20. Czy znasz język tatarski?

Wybierz jedną odpowiedź.

- Tak
- Nie

21. Jeśli tak to w jaki sposób się go nauczyłeś?

22. Małżeństwo z jaką osobą byłoby dla Ciebie najbardziej odpowiednie?

Wybierz jedną odpowiedź.

- Polskim chrześcijaninem
- Polskim muzułmaninem
- Tatarem
- _____

23. Mój małżonek powinien być

Wybierz jedną odpowiedź.

- Definitywnie muzułmaninem
- Definitywnie Tatarem
- Nie ma to dla mnie znaczenia

24. Co oznacz dla Ciebie słowo "ojczyzna"?

Możesz wybrać więcej niż jedną odpowiedź

- Kraj, w którym się urodziłem
- Kraj, w którym się wychowałem
- Kraj, którego jestem obywatelem
- Kraj, z którym łączą mnie więzy kulturowe
- Kraj, którego jestem obywatelem i łączą mnie z nim więzy kulturowe

Ek.6 Polonyalı Tatar Kimliği Üzerine Anket Çalışması

Merhabalar;

Yapmış olduğum tez çalışması ile Polonyalı Tatar kimliğinin oluşumunu etkileyen faktörleri ve kültürünün günümüze kadar ne şekilde devam ettiğini belirlemeye çalışmaktayım. Bu nedenle araştırma için aşağıda belirtilmiş olan sorulara dürüst cevap vermenizi istiyorum.

Lütfen ankete özel bilgilerinizi yazmayınız. Anket verileri çalışma sonunda herkesin ulaşılacağı şekilde paylaşılacaktır.

Zamanınızı ayırıp aşağıdaki sorulara cevap vereceğiniz için çok minnettarım.

Teşekkürler

Ulaş Kalay

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü

25. Cinsiyetiniz:

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Erkek
 Kadın

26. Yaşınız:

27. Meslek durumunuz:

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Çalışan
 İşsiz
 Öğrenci
 (Üniversite)
 Öğrenci
Emekli

28. Doğum Yeriniz:

29. Yaşadığınız Yer:

30. Babanızın Etnik Kimliği:

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Leh
 Tatar
 Diğer

31. Annenizin Etnik Kimliği:

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Leh
 Tatar
 Diğer

32. Dini İnancınız:

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Müslüman
 Katolik
 Ortodosk
 Protestan
 Diğer

33. Eğer Müslümansanız, dininizi öğrenmeye yeterli imkanınız olmuşmudur?

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Evet, yeterince sahibim
 Evet, ama çok fazla sahip
 değilim
Hiç sahip değilim

34. Dininizi nerede öğrendiniz?

Birden fazla cevap işaretlenebilir.

- Camide
 Okulda
 Aile içinde
 Derneklerde

35. Herhangi bir derneğe üyemisiniz?

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Evet
 Hayır

36. Ne sıklıkla dernek buluşmalarına katılıyorsunuz?

Birden fazla cevap işaretlenebilir.

- Sık sık
 Bazen
 Çok
 nadir Hiç

37. Ne tür derneklere üyesiniz?

Birden fazla cevap işaretlenebilir.

- Kültürel
 Dini
 Spor ile ilgili
 Eğitim ile
 ilgili
 Kültür ile
ilgili Diğer

38. Tatar derneklerine katılma amacınız nedir?

Birden fazla cevap işaretlenebilir.

- Tatarlarla birlikte vakit geçirmek hoşuma gidiyor
 İslamı öğrenmek için
 Tatar kültürünü devam ettirmek ve etkinlikleri takip etmek için
 Tatar dilini öğrenmek için

39. Tatar derneklerinin düzenlediği etkinliklere ilgi duyuyor musunuz?

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Evet
 Hayır

40. Tatarlarla ilgili yayım/yayınları takip ediyor musunuz?

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Sık sık
 Bazen
 Çok nadir
 Hiç

41. Kimliğinizi nasıl tarif edersiniz?

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Leh
 Polonyalı Tatar
 Tatar
 Polonyalı Müslüman Tatar
 Polonyalı Hıristiyan Tatar
 Hıristiyan Tatar

42. Tatar topluluğuyla özdeşleşmiş yerleri ziyaret ediyor musunuz?

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Sık
 sık
 Hiç
 Bazen
 Çok nadir

43. Ne sıklıkla camiye gidersiniz?

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Sık sık
 Bazen
 Çok nadir
 Sadece bir kez
 Hiç

44. Tatar dilini konuşabiliyor musunuz?

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Evet
 Hayır

45. Evet ise, nerede öğrendiniz?

46. Sizin için en uygun eş kimdir?

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Polonyalı Hıristiyan biri
 Polonyalı Müslüman biri
 Tatar

47. Benim eşim kesinlikle;

Sadece bir şık işaretlenmeli.

- Kesinlikle Müslüman olmalı
 Kesinlikle Tatar olmalı
 Herhangi biri olabilir

48. Anavatan kavramı sizin için ne ifade etmektedir?

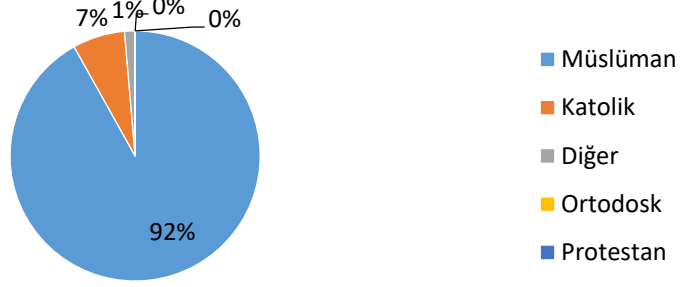
Birden fazla cevap işaretlenebilir.

- Doğduğum ülke toprakları
 Yaşadığım ülke toprakları
 Vatandaşı olduğum ülke toprakları
 Kültürel bir bağa sahip olduğum ülke toprakları
 Hem kültürel bir bağa hem de etnik vatandaşı olduğum ülke toprakları

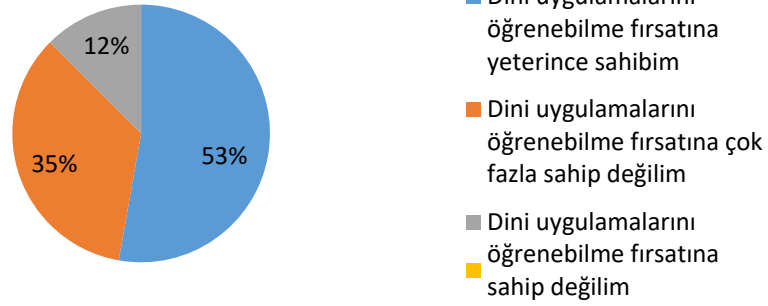
Ek 7. Polonya’da Yaşayan Tatarlara Uygulanan Anket Çalışmasının Sonuçları

	Sayı
CİNSİYETE İLİŞKİN SONUÇLAR	
Erkek	40
Kadın	34
YAŞA İLİŞKİN SONUÇLAR	
10-19	6
20-29	10
30-39	11
40-49	8
50-59	12
60-69	7
70-79	2
80-89	4
MESLEK DURUMUNA İLİŞKİN SONUÇLAR	
Çalışan	48
İşsiz	-
Öğrenci	9
Emekli	17
DOĞUM YERİNE İLİŞKİN SONUÇLAR	
Białystok	26
Skolka	10
Gdańsk	8
Gorzów Wielkopolski	6
Bydgoszcz	5
Vilnius (Litvanya)	4
Grodno (Litvanya)	4
Wrocław	3
Augustów	2
Varşova	1
Ivie (Beyaz Rusya)	1
Slonim (Beyaz Rusya)	1
Kruszyniany	1
Siedlce	1
Szczecin	1
YAŞADIĞI YERE İLİŞKİN SONUÇLAR	
Białystok	29
Gdańsk	14
Kruszyniany	12
Skolka	6
Varşova	2
Wrocław	2
Bydgoszcz	1
Siedlce	1
Szczecin	1
Yurt Dışı	6
EBEVEYN ETNİK KÖKENE İLİŞKİN SONUÇLAR	
Baba Etnik Köken	
Leh	12
Tatar	62
Diğer	-
Anne Etnik Köken	
Leh	13
Tatar	59
Diğer	2

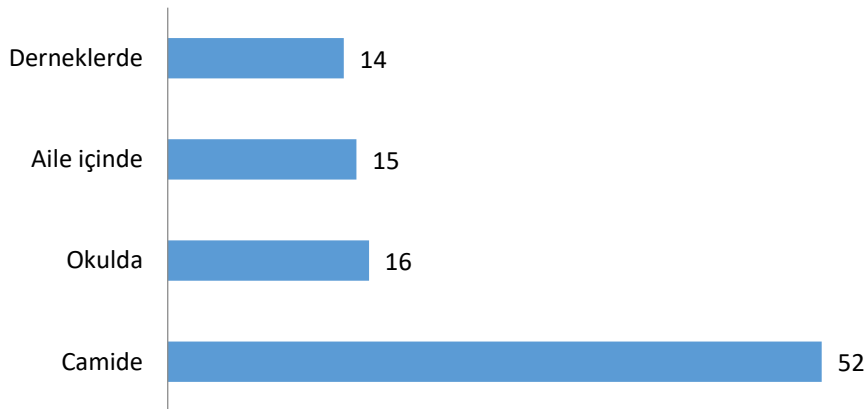
KATILIMCILARIN İNANÇ TERCİHLERİNE İLİŞKİN SONUÇLAR

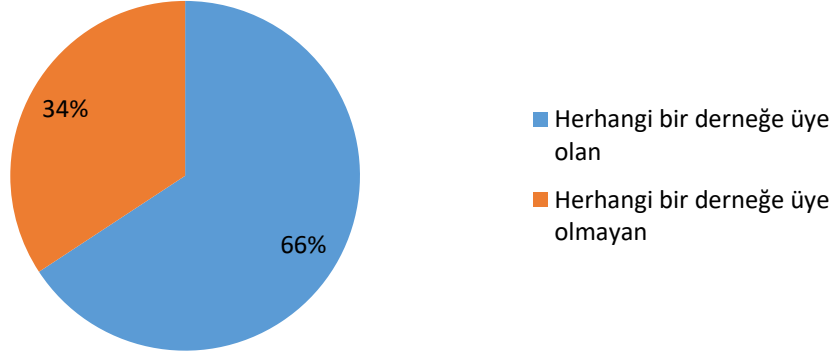
Müslüman Katılımcıların Dini Uygulamalarını Öğrenebilme Durumuna İlişkin Cevaplar

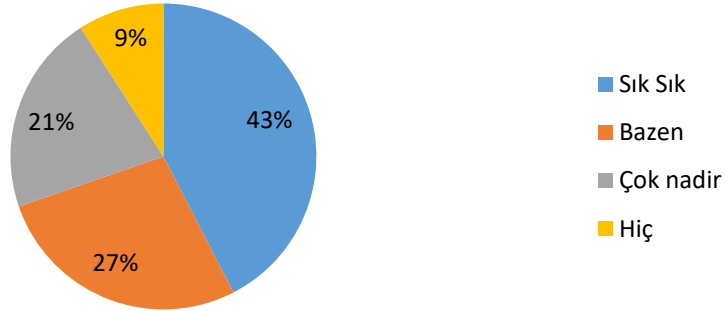
Müslüman Katılımcıların İslam Dinini Nerede Öğrendiklerine İlişkin Cevaplar

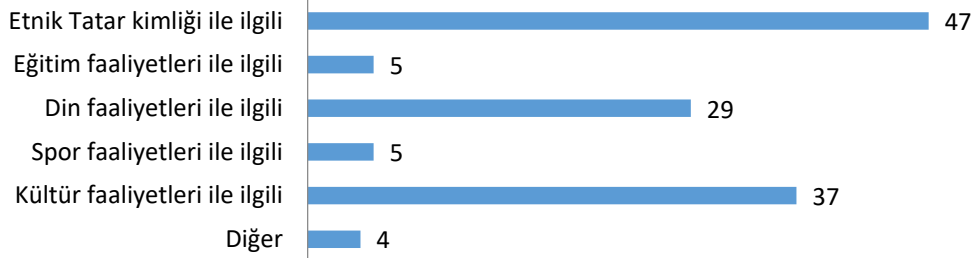
Katılımcıların Herhangi Bir Derneğe Üye Olup Olmadığına İlişkin Cevaplar

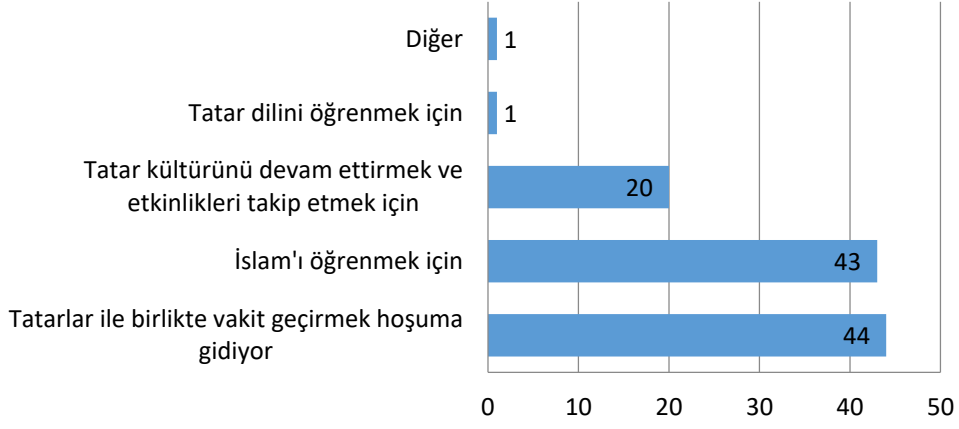
Katılımcıların Dernek Buluşmalarına Ne Sıklıkla Katıldıklarına İlişkin Cevaplar

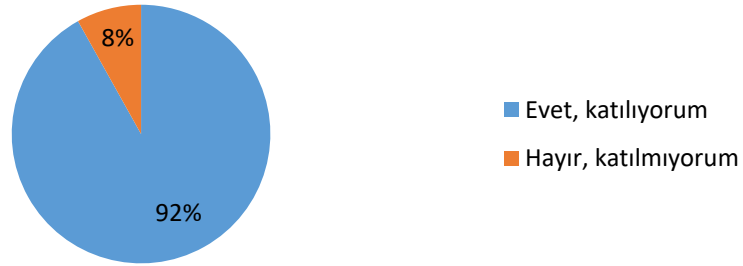
Katılımcıların Ne Tür Derneklere Katıldıklarına İlişkin Sonuçlar

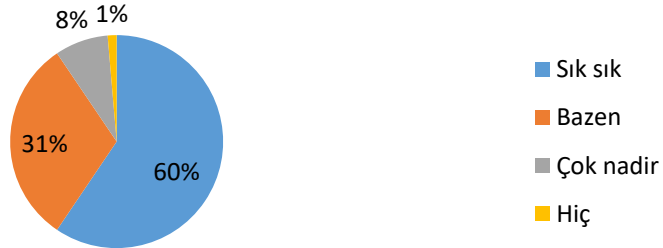
Tatar Derneklerine Katılma Amaçlarına İlişkin Cevaplar

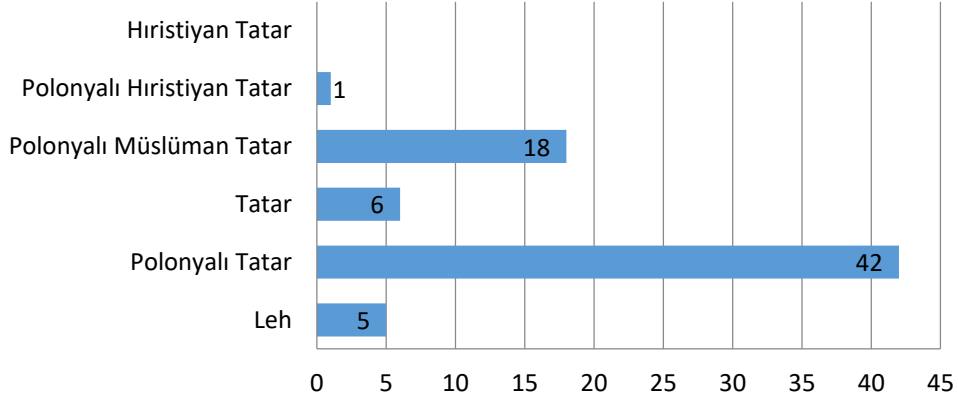
Katılımcıların Tatar Dernekleri Tarafından Düzenlenen Etkinliklere Katılma Durumları

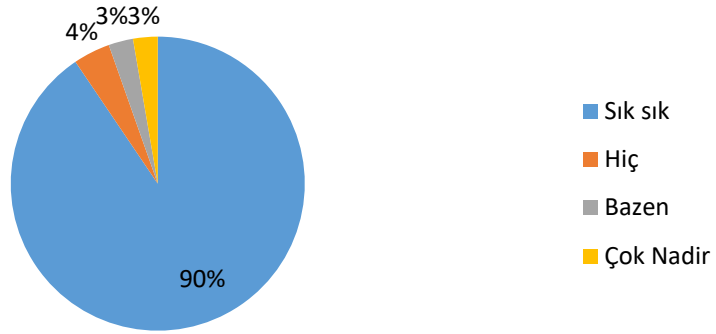
Katılımcıların Tatar Topluluğu İle İlgili Yayın/Yayınları Takip Etme Sıklığına İlişkin Cevaplar

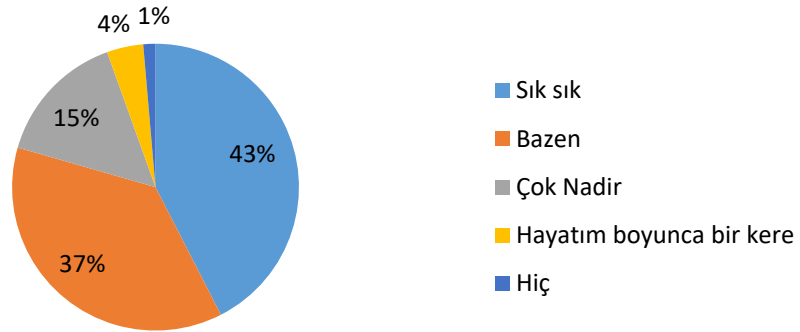
Katılımcıların Kimliklerini Nasıl Tarif Ettiklerine İlişkin Cevaplar

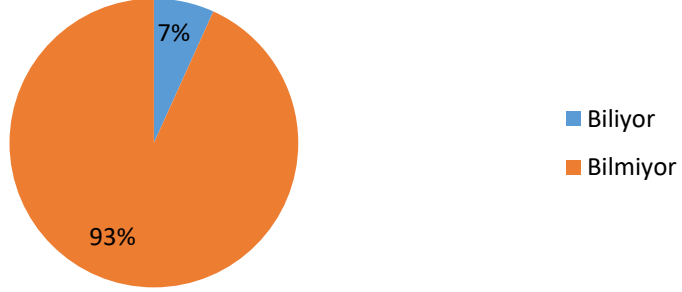
Katılımcıların Tatar Topluluğu İle Özdeşleşmiş Yerleri Ziyaret Etme Sıklığı

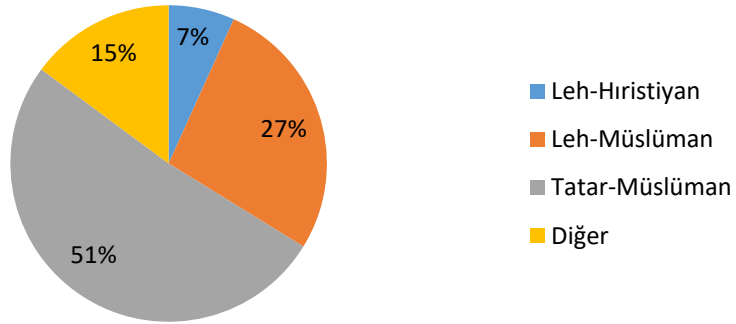
Müslüman Tatarların Camiye Gitme Sıklığına İlişkin Cevaplar

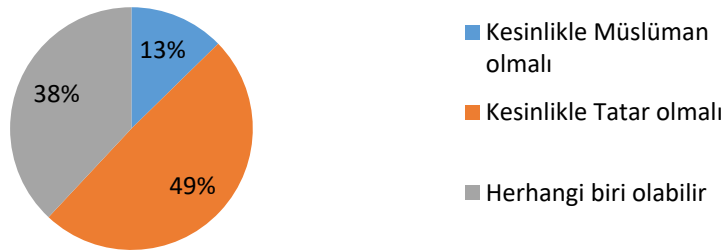
Katılımcıların Tatar Dilini Konuşma Yeterliliğine İlişkin Sonuçlar

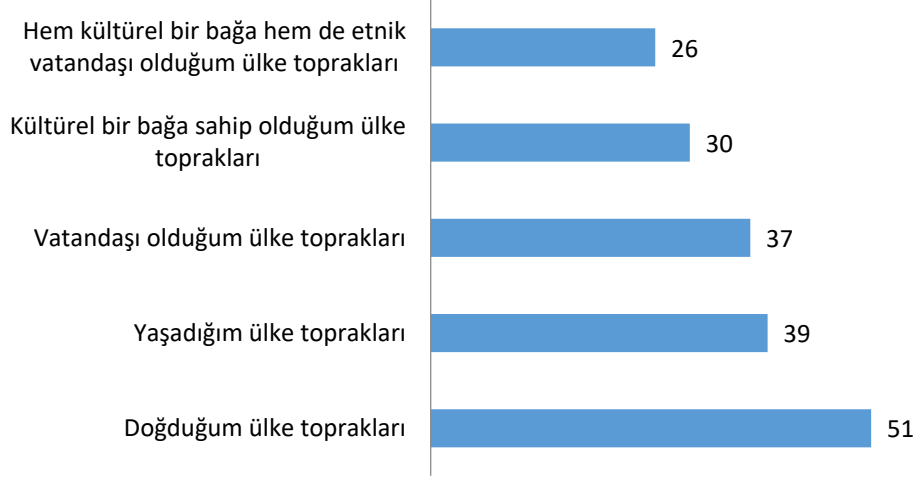
Katılımcıların Eş Seçimlerine İlişkin Tercih Ettikleri Kimlik

Katılımcıların Evlenecekleri Kişilerde Olmasını İstedikleri Kimlik Özelliklerine İlişkin Cevaplar

Katılımcılar İçin Vatan Ne İfade Ediyor Tanımına En Yakın Cevaplar

Ek 8. Fotoğraflar

Tatarların yoğun olarak bulunduğu şehirlerden biri olan Gdańsk şehri 2. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrası yaşanan sınır değişiklikleri nedeniyle Litvanya ve Beyaz Rusya'dan göç eden Polonyalı Tatarlar bu şehre yerleştirilmiştir.

10-18 Nisan 2018 tarihleri arasında Gdańsk şehri ziyaret edilerek Tatar dernekleri başkanları ve şehrin önde gelen Tatar entelektüelleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler vesilesiyle gelinen bu şehrin harika mimarisini tanıma fırsatı elde edilmiştir. Genellikle kırmızı renk taşların kullanıldığı mimaride Alman mimari tarzı izleri görmek mümkündür.

1984 yılında yapımına başlanan Gdańsk Camii 1990 yılında tamamlanmıştır. Polonya sınırları içinde bulunan camilerden en uzun minareye sahip olan bu cami ayrıca Polonya'da yapılan ilk taş cami özelliğini taşımaktadır. İki kat şeklinde inşa edilen caminin içi mütevazı bir şekilde düzenlenmiştir.

12 Nisan 2018 tarihinde gerçekleştirilen cami ziyaretinde Polonyalı Tatarların ibadetleri incelenmiştir. Ayrıca bu ziyarette birçok Polonyalı Tatar ile konuşma ve anket çalışmasını gerçekleştirme fırsatı elde edilmiştir.

Polonya Cumhuriyeti Ulusal Tatar Kültür Merkezi ve Büyük Litvanya Dükkalığı Tatarları Birliği Başkanı Jerzy Murza Szahuniewicz ve yardımcısı Omar Asanowicz 14 Nisan 2018 tarihinde Gdańsk şehrinde düzenlenen “Gdańsk Azınlıkları Buluşması” adlı etkinlikte Polonyalı Tatarları temsil etmiştir. Söz konusu etkinlikte Tatarların Gdańsk şehrine vermiş oldukları iyi hizmetlerinden dolayı Tatarlar adına Polonya Cumhuriyeti Ulusal Tatar Kültür Merkezi ve Büyük Litvanya Dükkalığı Tatarları Birliği ödüle laik görüşmüştür.

Narodowe Centrum Kultury Tatarów (Ulusal Tatar Kültür Merkezi) hafta içi hergün ziyaretçilerine açıktır. Ulusal Tatar Kültür Merkezi'nde geleneksel Tatar kıyafetleri sergilenmekte ve Tatar tarihi hakkında bilgilendirme yapılmaktadır.

Polonyalı Tatarların yerleştikleri önemli şehirlerden birisi Białystok'tur. Polonya'nın kuzeydoğusunda Biała Nehri üzerinde bulunan Białystok şehri Podlasie Bölgesi'nin başkentidir. Polonyalı Tatarların en etkin örgütlenmeleri de bu şehirde bulunmaktadır.

2. Dünya Savaşı sonrası Polonya sınırları içerisinde kalan birçok Tatar ailesi savaş yıllarında köylerinin tahrip olması nedeniyle bu şehre yerleşmiştir. 2 Ekim 2017-1 Temmuz 2018 tarihleri arası söz konusu şehre birçok kez ziyaret gerçekleştirilmiş ve Tatar topluluğu yakından incelenmiştir.

16 Haziran 2018 tarihinde Ogród Pałacu Branickich Parkı'nda gerçekleştirilen Białystok Kültür Günleri Kutlamaları için Tatarska Jurta'nun açmıř olduėu standa yerel halk yoėun ilgi göstermiřtir. D zenneta Bogdanowicz etkinlik çerçevesinde geleneksel Tatar yemeklerinin yapılıřını ziyaretçilere göstermiřtir.

30 Haziran ve 1 Temmuz 2018 tarihinde gerçekleştirilen 4. Geleneksel Tatar Festvali'ne Polonya'nın birçok şehrinden katılımcılar ilgi göstermiştir. Tatar tarihi ve kültürü hakkında yapılan açıklamalar sonrası Bu czuk grubu tarafından Tatar dans gösterileri, şiir ve şarkıların yer aldığı performans gösterisi sergilenmiştir.

4. Geleneksel Tatar Festivali için açılan Tatar tanıtım ve hediyelik eşya standları. Söz konusu standlarda çeşitli Tatar yemeklerine ve kültürüne ait tanıtımlar yapılmıştır.

4. Geleneksel Tatar Festivali etkinlik alanında kurulan çadır.

Tatar kültürüne ait eşyalar.

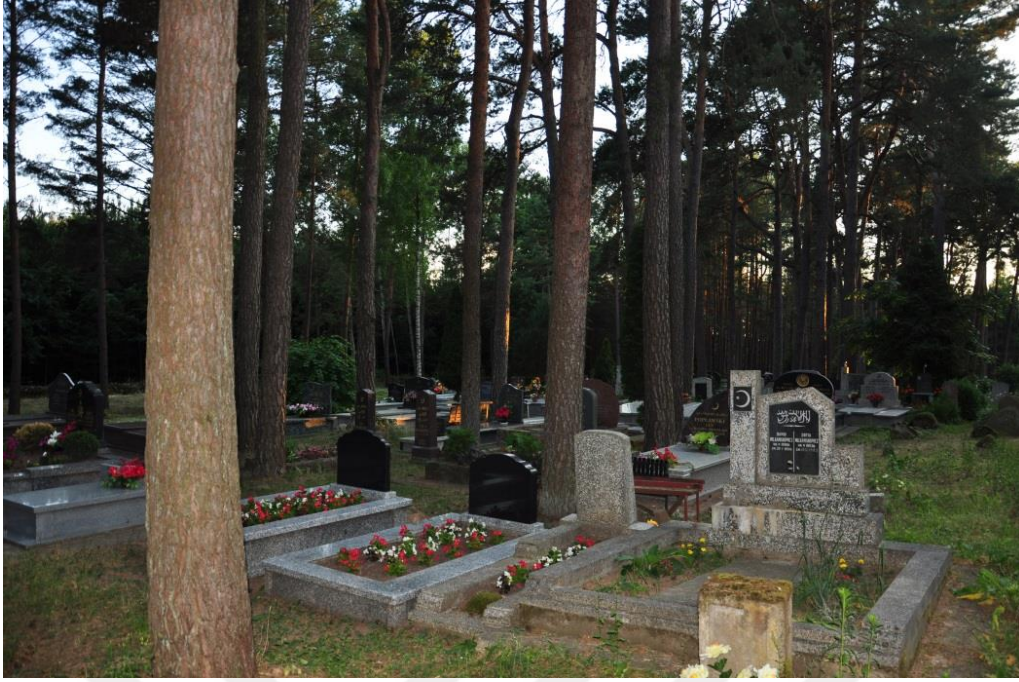
4. Geleneksel Tatar Festivali'ne een halk dans gösterisini sunan LOWZAR dans grubu.

Bohoniki Köyü'ne giden patika yol.

Polonya Müftüsü Tomasz Miškiewicz ve eşi.

Bohoniki Müslüman Mezarlığı.

Kruszyńniany Köyü'nde bulunan bir işletme.

Kruszyninay Camii'nde Polonyalı Tatarlar tarafından gerçekleştirilen Bayram Namazı ibadeti.

Kruszyniany Köyü'nde gerçekleştirilen konferansta Tatar dilinde yazılmış bir şiiri okuyan Polonyalı Tatar.

Polonyalı Tatar dans gösterisi hazırlıkları.

Kırım Tatarları tarafından pişirilen geleneksel Tatar yemeği. Rusya Federasyonu'nun 2014 yılı Kırım'ı ihlakından sonra birçok Kırım Tatarı yasal olmayan yollarla Polonya Cumhuriyeti Devleti'ne yerleşmiştir. Polonyalı Tatarların yapmış oldukları etkinlikler sırasında birçok Kırım Tatarı ile tanışılmıştır. Yapılan görüşmelerde elliye yakın Kırım Tatarının Varşova ve Białystok şehirlerinde yaşadığı öğrenilmiştir. 2014 yılında Polonya'ya yerleşmiş olan Kırım Tatarları ile yüzyıllar önce Polonya topraklarına göç etmiş ve Avrupalı kimliğine sahip olan Tatarların birbirleriyle bağlantı kurabilmeleri oldukça ilgi çekici bir konudur.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ulaş Kalay
Doğum Yeri ve Tarihi : Rize/Çamlıhemşin 12.02.1991

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ege Üniversitesi
Lisansüstü Öğrenimi : Aydın Andan Menderes Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

İletişim

e-posta Adresi : ulas_kalay@hotmail.com
Tarih : 16.01.2019